P
payel

CİNSELLİĞİN DİYALEKTİĞİ

2. basım

Çeviren: Yurdanur Salman

SHULAMITH FIRESTONE

SHULAMITH FIRESTONE

❑

CİNSELLİĞİN DİYALEKTİĞİ

❑

2. basım

PAYEL YAYINLARI : 52
Bilim Kitapları : 8

Dizgi : Payel
Baskı : Teknografik Matbaası
Kapak filmleri : Ebru Grafik
Kapak baskısı : Çetin Ofset
Cilt : Esra Mücellithanesi

Shulamith Firestone 1945'te Ottawa'da doğdu. St. Louis'de büyüdü, şimdi New York'ta oturuyor. Kendisi Kadın Özgürlüğü Hareketi'nin (özellikle Kırmızı Çoraplılar ve N. Y. Köktenci Kadın Özgürlükçüleri'nin) ve köktenci kadın hakları (feminist) dergisi *Notes*'un (Notlar) kurucularındandır.

Yapıtın Özgün adı: The Dialectic of Sex
The Case For Feminist Revolution
•
İkinci basım: Mart 1993

SHULAMITH FIRESTONE

CİNSELLİĞİN DİYALEKTİĞİ
Kadın Özgürlüğü Davası

2.Basım

İngilizce aslından çeviren
YURDANUR SALMAN

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Yayınlarımız arasında çıkan diğer Çağdaş Kadının Kitapları:

KADIN «İkinci Cins» — Simone de Beauvoir (3 cilt) (7. basım)
BİR GENÇ KIZIN ANILARI — S. de Beauvoir (5. basım)
KADINLIĞIMIN HİKÂYESİ — S. de Beauvoir (4. basım)
CİNSEL POLİTİKA — Kate Millett (2. basım)
SOKAK KADINLARI — Kate Millett (Tükendi)
OLGUNLUK ÇAĞI I — S. de Beauvoir
OLGUNLUK ÇAĞI II — S. de Beauvoir
KADININ EVRİMİ I — Evelyn Reed (2.basım)
KADININ EVRİMİ II — Evelyn Reed
ANALAR — Robert Briffault
BİLİMDE CİNS AYRIMI — Evelyn Reed
KADIN BİLİNCİ ERKEK DÜNYASI — Sheila Rowbotham

İÇİNDEKİLER

Sonuna dek dayanan
Simone de Beauvoir için

Doğaya, insanlığın tarihine ya da kendi eylemlerimize bakıp düşündüğümüzde önce, sonsuz bir ilişkiler, tepkiler, alışverişler, birleşmeler ağı görüyoruz; bu ağın içinde hiçbir şey olduğu gibi, olduğu yerde ve olduğu biçimde kalmıyor; her şey hareket ediyor, değişiyor, var oluyor ve sonra ölüyor. Bu yüzden, önce ağın bütünü çarpıyor gözümüze; içindeki tek tek parçalar yarıgölgede kalıyor; hareket eden, birleşen ya da birbirine bağlanan şeyleri değil de hareketleri, geçişleri, bağlantıları görüyoruz. Dünyanın böyle ilkel, naif, ama ta içinden, doğru biçimde algılanması Yunan felsefesinden gelmiştir. Bunu, ilk kez açık olarak söyleyen Heraclitus'tur: Her şey hem vardır hem de yoktur; çünkü her şey akıcıdır, hiç durmadan değişir, hiç durmadan varolur, sonra da yok olur.

FRIEDRICH ENGELS

KISALTMALAR

AFL	Amerikan İşçi Örgütü
DAR	Amerikan Devriminin Kadınları
NAACP	Zencilerin Gelişmesi Ulusal Örgütü
NAWSA	Ulusal Amerikan Kadın Oy Hakkı İsteme Derneği
NOW	Ulusal Kadın Örgütü
SDS	Demokratik Toplumcu Öğrenciler
VISTA	Amerika'ya Hizmet Gönüllüleri
KHH	Kadın Hakları Hareketi (Feminizm)

1/ CİNSELLİĞİN DİYALEKTİĞİ

CİNSEL sınıflaşma gözle görülemeyecek ölçüde derindir. Bu, yüzeysel bir eşitsizlik, birkaç düzeltmeyle giderilecek ya da kadınların işgücüne katılmasıyla çözülecek bir sorun olarak görülebilir. Ne var ki, sıradan bir erkek ya da bir kadının, «*Bu* mu? *Bunu* değiştiremezsiniz ki! Aklınızı mı kaçırdınız siz?» diye tepkide bulunması, gerçekte durumu doğru yansıtıyor. Gerçekten de, her noktada böylesine derinlere işlemiş bir sorundan söz ediyoruz. Bu içten tepki —kendileri farkında olmadıkları zaman bile, kadın özgürlükçülerinin temel bir biyolojik durumu değiştirmekten söz ettiklerini sanmak— dürüst bir tepkidir. Böylesine derin bir değişme, geleneksel düşünce kalıplarına —örneğin siyasal kalıplara— sokulamaz demek, bu kalıpların uygulanamaz olmasından değil, yeterince kapsayıcı olmamasındandır. Köktenci kadın özgürlüğü, bu kalıpları parçalar. *Devrim*'den daha geniş kapsamlı bir sözcük olsaydı, onu kullanırdık.

Belli bir evrim düzeyine gelinmeseydi, teknoloji bugünkü çok gelişmiş durumuna ulaşmasaydı, temel bir biyolojik durumu değiştirmeyi düşünmek delilik olurdu. Kadın, arabadaki rahat yerinden, kazanmayı hiç de ummadığı bir savaş uğruna neden vazgeçsin? Gelgelelim, bazı ülkelerde kadın devriminin ön-koşulları ilk kez ortaya çıkmıştır — gerçekten de durum, böyle bir devrimi *gerektirmeye* başlamıştır artık.

İlk uyanan kadınlar kıyımdan kaçıyor, titreşip sendeleyerek birbirlerini buluyorlar. İlk yaptıkları şey, birlikte dikkatli bir gözleme girişmek, zedelenmiş bilinçlerini yeniden duyarlı kılmak oluyor. Bu

acı verici bir şey: İnsan, kaçıncı bilinçlenme düzeyine ulaşırsa ulaşsın, sonuç daha da derinlere kayıyor. Sorun her yere yayılmış. Yin ve Yan bölünmesi tüm kültürü, tarihi, ekonomiyi, doğanın kendisini kaplamış. Çağımızda, Batı'da görülen cinsler-arasında-ayrım-gözetme-olayı, bunun en son katmanı. İnsanın duyarlığını, cinselliğe karşı bu denli geliştirmesi, karaderili savaşçıların, ırkçılık karşısındaki yeni bilinçlenmelerinden çok daha büyük sorunlara yol açıyor. Kadın özgürlükçüleri, tümüyle *Batı* kültürünün değil kültürün düzenlenişini, daha da ileri giderek, doğanın düzenlenişini değiştirmek zorundalar.

Birçok kadın umutsuzluğa kapılıp bu işten vazgeçiyor. *Bu denli* derinlere iniyorsa sorun, boşverelim. Geri kalanlar hareketi güçlendirmeye, yaymaya devam ediyorlar; kadınların ezilişine karşı onlara acı veren duyarlıklarını besleyen bir tek şey var: Sonunda bu ezilmeyi ortadan kaldırabilme isteği.

Değiştirmek üzere harekete geçmeden önce, bu durumun nasıl doğduğunu, nasıl geliştiğini, şimdi hangi kurumlar yardımıyla işlediğini bilmemiz gerekir. Engels, "Çatışmayı doğuran olayların tarihsel sıralanışını incelememiz gerekir ki, böylece ortaya çıkan koşullar içinde o çatışmayı ortadan kaldıracak yolları bulabilelim» der. Kadın devrimini gerçekleştirmek istiyorsak, cinsel savaşın dinamiklerini, Marx'la Engels'in sınıf çatışmasını, ekonomik devrim amacıyla çözümlemeleri ölçüsünde, iyi çözümleyebilmemiz gerekir. Çünkü çok daha büyük bir sorundur karşımızdaki: Yazılı tarihi de aşıp hayvanlar evrenine dek uzanan bir ezilme.

Böyle bir çözümlemeyi yapabilmek için Marx'la Engels'ten çok şey öğrenebiliriz: Kadınlar üzerine yazdıklarından değil —ezilen bir sınıf olarak kadınlar hakkındaki bilgileri hiç denecek ölçüde azdır onların; Marx'la Engels kadınların bu durumunu, ancak ekonomiyle iç içe olduğu zamanlarda görmüşlerdir— daha çok kullandıkları çözümleyici *yöntemden* yararlanabiliriz.

Marx'la Engels, kendilerinden önceki sosyalistleri, hem *diyalektik* hem de *maddeci* bir çözümleme yöntemi geliştirerek aşmışlardır. Tarihe yüzyıllardır ilk kez diyalektik açıdan bakan kişiler olarak onlar, dünyayı bir oluşum içinde, doğal bir etki-tepki, zıtların birbirinden

ayrılamayan, birbirini etkileyen çalkantısı (alışverişi) olarak gördüler. Tarihi duruk bir fotoğraf değil de, hareketli bir film olarak algıladıklarından, bütün öteki büyük kafaların düştüğü o durgun «fiziközesi» görüşün tuzağına düşmekten kurtuldular. (Bu görüş, 9. Bölüm'de incelediğimiz gibi, cinsel bölünmenin sonucu olabilir.) Tarihsel güçlerin canlı bir alışveriş içinde olduğu görüşünü, maddeci görüşle birleştirdiler. Başka bir deyişle, ilk kez tarihsel ve kültürel değişimi gerçek bir temele oturtmaya, ekonomik sınıfların gelişmesini organik nedenlerle açıklamaya giriştiler. Tarihin işleyişini iyice kavrayarak insanlara bu tarihi denetlemeyi öğretebileceklerini umdular.

Marx'la Engels'ten önceki sosyalist düşünürler, Fourier, Owen ve Bebel, o zamanki toplumsal eşitsizlikler üzerine ders vermekten, o zamanki sınıfsal üstünlüğün ve sömürünün bulunmaması gereken ideal bir toplum önermekten öte bir şey yapmadılar. Aynı biçimde ilk kadın özgürlüğü düşünürleri de, erkek üstünlüğünün, sömürüsünün bulunmadığı bir toplum önerdiler — bunun da yalnız iyi niyetle gerçekleşebileceğine inandılar. Her iki durumda da bu ilk düşünürler, toplumsal eşitsizliğin nasıl doğduğunu, neden sürüp gittiğini ya da nasıl ortadan kaldırılabileceğini iyice anlamadıklarından fikirleri, kültürel bir boşluk içinde ütopik fikirler olarak kaldı. Oysa Marx'la Engels, tarihe bilimsel bir açıdan yaklaştılar. Sınıf çatışmasını gerçek ekonomik köklerine dek izlediler: o zamanki nesnel ekonomik önkoşullara dayanarak ekonomik bir çözüm önerdiler: Üretim araçlarının işçi sınıfının eline geçmesi, komünizmi getirecek, böylece hükümet kendiliğinden yok olacaktı. Çünkü üstsınıflar yararına altsınıflara baskı yapma gereksinmesi ortadan kalkacaktı. Sınıfsız toplumda bireyin çıkarları, toplumun çıkarlarıyla aynı olacaktı.

Daha önceki tarihsel çözümleri kat kat aşan zekice bir çözümleme olsa da, tarihsel maddecilik öğretisi, daha sonraki olaylarla da doğrulandığı gibi, tam bir çözüm değildir. Marx'la Engels'in kuramları gerçekliğe dayanıyordu, ama gerçekliğin ancak *bir bölümüne* dayanıyordu. Engels'in *Ütopik ya da Bilimsel Sosyalizm*'inde, tarihsel maddeciliği yalnız ekonomik açıdan tanımlamasına bir bakalım:

Tarihsel maddecilik, tarihin akışına, tüm tarihsel olayları doğuran

büyük itici gücü ve bu olayların en son nedenini toplumun ekonomik gelişmesinde, üretim ve alışveriş yollarının değişmesinde, bunun sonucu olarak, toplumun sınıflara bölünmesinde, bu sınıfların birbirleriyle savaşmalarında bulan bir görüşle bakmaktır.

Daha sonra şöyle diyor Engels:

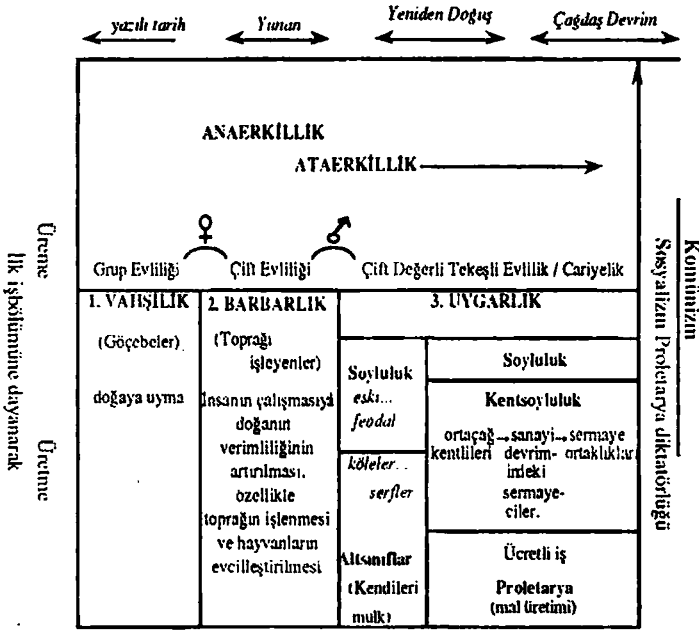
... ilkel evreler dışında tüm geçmiş tarih, sınıf savaşlarının tarihidir; toplumdaki bu savaşan sınıflar her zaman üretim ve alışveriş yollarının —kısaca zamanlarının ekonomik koşullarının— *sonunda doğar; bir toplumun ekonomik yapısı, her zaman gerçek temeli oluşturur; hem yasal hem siyasal kurumların, hem de o tarihsel evredeki dinsel, felsefi ve öteki fikirlerin üstyapısını* sonunda *bütünüyle ancak buradan yola çıkarak açıklayabiliriz.* (Sözcüklerin altını ben çizdim.)

Kadınların ezilmesini bu aşırı ekonomik yoruma göre açıklamaya kalkışmak yanlış olur. Sınıf çözümlemesi çok güzeldir, ama sınırlıdır; çizgisi doğru olsa da yeterince derine inememiştir. Engels'in zaman zaman belli belirsiz gördüğü bir tarihsel diyalektik cinsel altkatmanı, vardır; ama Engels cinselliği, yalnız ekonomik bir süzgeçten bakarak, her şeyi ekonomiye indirgeyerek gördüğünden, kendi başına değerlendiremez.

Engels, kadınla erkek arasındaki işbölümünün çocuk-yetiştirme amacıyla doğduğunu görmüştür. Aile içinde kocanın sahip, kadının üretim aracı, çocuğun da iş olduğunu anlamıştır. Üstelik, insan türünün üretilmesinin öteki üretim yollarından ayrı önemli bir ekonomik sistem olduğunu da görmüştür[1].

---

[1]Engels'in bu iki sistemin birbirine bağlı olarak gelişmesini *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devlet'in Kökeni*'nde zaman cetveline göre gösterişi s. 17'de şöyle şemalaştırılabilir:

Kadınların bir sınıf olarak ezilmesini böyle darmadağınık bir biçimde görmesi yüzünden Engels'e gerektiğinden çok önem verilmiştir. Aslında Engels, cinsel sınıflanmayı, ancak kendi ekonomik yapısına karıştığı, onu aydınlattığı zamanlarda kabul etmiştir. Engels, bu gibi durumlarda bile pek başarılı değildir. Ama Marx bu konuda ondan da beterdir. Marx'ın, kadınlara karşı olduğu konusunda gittikçe artan bir bilinçlenme vardır. (Kültürümüzde yetişen tüm erkekler gibi, Freud'u da katabileceğimiz kültürel bir karşı çıkmadır bu.) Kadın özgürlüğü konusunu katı Marx'çı bir çerçeveye zorla sokmak çabası tehlikeli olabilir. Marx'la Engels'in cinsellik konusundaki rasgele sezgilerini, dogmalaştırarak dondurmuş oluruz o zaman. Bunun yerine, tarihsel maddeciliği katı bir biçimde Marx'çı olan her şeyi *içine alacak* biçimde genişletmemiz gerekir. Tıpkı görecelik fiziğinin Newton fiziğini zedelemeyip onun çevresine bir çember çizmesi —yenisiyle karşılaştırıldığında— onu daha küçük bir alanda

bırakması gibi. Çünkü üretim araçlarının sahibini bulmaya dek inen bir ekonomik çözümleme, her şeyi açıklayamaz. Kökünü, doğrudan doğruya ekonomiden almayan başka bir gerçeklik düzeyi daha vardır.

Ekonominin altında yatan gerçekliğin ruhsal-cinsel olduğu varsayımı, diyalektik maddeci tarih görüşünü benimseyenlerce her zaman yadsınmıştır. Çünkü bu bizi, gene Marx'ın başladığı noktaya ütopik hipotezlerin bulanıklığına doğru ya da yanlış olabilecek (hiçbir zaman kanıtlanamayacak) felsefi sistemlere, somut tarihsel gelişmeleri *a priori* düşünce kalıplarıyla açıklamaya kalkan sistemlere götürür. Oysa tarihsel maddecilik «bilmeyi» «varolmakla» açıklamak istemiştir, «varolmayı» «bilmekle» değil.

Henüz denenmemiş üçüncü bir yol daha vardır: Temelini cinsellikten alan bir maddeci tarih görüşü de geliştirilebilir.

İlk kadın özgürlüğü kuramcıları, maddeci bir cinsellik görüşü karşısında tıpkı Fourier, Bebel ve Owen'ın maddeci sınıf görüşü karşısındaki durumundaydılar. Nereden bakarsak bakalım, kadın özgürlüğü kuramı, cinselliği ilk düzeltme çabaları ölçüsünde yetersiz kalmıştı. Bu da, anlaşılır bir şeydir. Sorun öylesine büyüktü ki, ancak yüzeyden taranabilir, en çok göze batan eşitsizlikler tanımlanabilirdi o zaman. Son çözümlemeye yaklaşan —belki de bunu başaran— tek kişi, Simone de Beauvoir'dır. Büyük incelemesi *Kadın*'da (Le Deuxième Sexe) —kadın özgürlüğünün bulunduğuna inanan bir dünyada ancak ellilerin başlarında yayımlanabilen bu kitapta— Simone de Beauvoir kadın haklarını ilk kez tarihsel temeline oturtmaya çalışmıştır. Kadın hakları kuramları içinde Beauvoir'ınki en kapsayıcı, en geniş olanıdır: bu kuram kadın haklarının kültürümüzdeki en iyi fikirlerle birleştirilmesidir.

Bu üstünlüğün aynı zamanda De Beauvoir'ın eksik yanı olduğu da söylenebilir: nerdeyse gerektiğinden çok bilgili, gerektiğinden çok gelişmiştir De Beauvoir. Bu özelliğin olumsuzluğa dönüştüğü nokta —bu daha tartışılabilir elbette— yazarın, kadın haklarına çok katı, varoluşçu bir yorum getirmesidir. (İnsan bunda Sartre'ın etkisinin ne ölçüde büyük olduğunu merak ediyor.) Aslında doğru olan kültür sistemlerinin, varoluşçuluğu da içine alarak, cinsel ikilikle (dualism) belirlendiğidir. Şöyle diyor De Beauvoir:

İnsan kendisini, ötekini düşünmeden düşünemez; ikilik simgesi altındaki bir dünyada görür kendisini. Bu ikilik, başlangıçta cinsel bir özellik taşımaz. *Ama kendisini Aynı olarak tanımlayan erkekten farklı olarak kadın, doğal olarak Öteki kategorisine girer: Öteki, kadını da içine alır.* (Sözcüklerin altını ben çizdim.)

Söylediklerinde belki de çok ileri gitmiştir De Beauvoir: Neden önce, son çözümleme olarak, temel bir Hegel'ci kavram olan *Ötekilik* düşünülüyor, sonra «kadın»ı böylesi bir kategoriye iten biyolojik ve tarihsel koşullar belgeleniyor da, daha yakın, daha gerçeğe uygun bir şey olan, bu ikiliğin (dualism) cinsel bölünmenin kendisinden doğduğu olasılığı ciddiye alınmıyor? Önce *a priori* düşünce ve varlık kategorilerini —«Ötekilik», «Aşkıncılık», «Yeterlilik»i— ortaya koyup da sonra tarihi bunlara uydurmaya çalışmak zorunda değiliz. Marx ve Engels bu felsefi kategorilerin de tarihten doğduğunu göstermişlerdir.

Böylesi kategorileri varsaymadan önce, —doğumla üremenin— bu ikiliği biyolojiye bağlayan bir çözüm getirmeye çalışalım. Sıradan kişi, cinsler arasındaki eşitsizliğin yarattığı bölünmenin «doğal» olduğunu düşünmekte haklı olabilir. Şimdilik bunun ötesinde bir şey aramamız gerekmez. Ekonomik sınıfların tersine, cinsel sınıf doğrudan doğruya biyolojik bir gereklilikten doğmuştur: Erkekle kadın farklı yaratılmışlardır, eşit değil. De Beauvoir'ın da dediği gibi, bu ayrılık kendi başına bir sınıf sisteminin gelişmesine —bir kesimin ötekine üstün olmasına— yol açmamıştır; sınıflaşmaya bu ayrılığın üremedeki işlevleri yol açmıştır. Biyolojik aile kendi içinde, eşit olmayan bir güç dağılımı taşır. Sonunda sınıfların doğmasına yol açan egemenlik gereksinmesi, her bireyin ruhsal-cinsel bakımdan bir temel dengesizliğe göre biçimlenmesinden doğar: Freud, Norman O. Brown ve başkalarının, gene çok aşırı giderek varsaydıkları gibi, çözümlenemeyecek bir Ölüm-Yaşam, Eros-Tanatos çatışmasından değil.

Biyolojik aile —hangi toplumsal düzen içinde olursa olsun, o temel üreme birimi, erkek/kadın/çocuk— şu önemli —ama değiştirilebilir— gerçeklere dayanır:

(1) Doğumun denetlenmesinden önce, tarih boyunca kadınlar hep biyolojik yapılarının tutsağıydılar —aylık kanamalar, yaş dönümü, «kadın hastalıkları», sürekli acılı doğumlar, süt verme ve çocuk bakımı— bütün bunlar kadınları yaşayabilmek için, erkeklere (erkek kardeşe, babaya, kocaya, sevgiliye ya da klana, hükümete, bütün topluma) bağımlı kılıyordu.

(2) İnsan yavrusu hayvanlara göre çok daha uzun bir sürede büyür: bu yüzden çaresizdir: kısa bir süre için de olsa, yaşayabilmesi büyüklere bağlıdır.

(3) Eski yeni tüm toplumlarda karşılıklı temel bir anne/çocuk bağlılığı vardır: bu da her olgun kadının ve çocuğun ruhsal yapısını biçimler.

(4) Cinsler arasındaki doğal doğurganlık ayrılığı, sınıfların başlangıcı olan ilk işbölümüne yol açmış, aynı zamanda kastın ilkörneği olmuştur (biyolojik özelliklerden doğan ayrım).

İnsan ailesinin bu biyolojik özellikleri, insanbilimden alınan olmayacak örneklerle gözden silinemez. Hayvanları çiftleşir, doğurur, yavrularına bakarken gözleyen herkes, «kültürel görecelik» çizgisini kabul etmekte güçlük çekecektir. Okyanusya'da, babanın doğurganlıkla ilgisinin bilinmediği kaç kavim, kaç anaerkil kavim bulunursa bulunsun, cinsel-rolün tersine dönmesine, ev işlerini erkeklerin yapmasına, giderek doğum sancılarını erkeklerin çekmesine kaç örnek bulunursa bulunsun, bütün bunlar bir tek şeyi kanıtlar: İnsanın akıllara durgunluk veren *değişebilirliğini*. Oysa insan, yaradılışı gereği bir şeye uydurulabilir; evet uydurulabilir ama çevresel koşullarıyla belirlenerek. Tanımladığımız biyolojik aileyse tarih boyunca her zaman karşımıza çıkar. Kadının doğurganlığına tapılan, babanın rolünün bilinmediği ya da önemsenmediği, bu rolün gerçek babaya verilmediği anaerkil toplumlarda bile, kadının ve çocuğun erkeklere bir ölçüde bağımlılığı söz konusudur. Çekirdek ailenin son zamanlarda gelişen bir şey olduğu doğrudur: bu, daha sonra göstermeye çalışacağım gibi, biyolojik ailenin ruhsal cezalarını daha da çoğaltmıştır. Tarih boyunca bu biyolojik ailenin birçok çeşitlemesi görülür. Tanımladığım özellikler bu çeşitlemelerin hepsinde vardır ve insan kişiliğinde belli ruhsal-cinsel çarpılmalara yol açar.

Oysa, cinsel güç dağılımının dengesizliğinin biyolojik yaradılıştan geldiğini kabul etmek yenik düşmek değildir. Yalnızca birer hayvan değiliz artık. Doğa da mutlak egemen değil. Simone de Beauvoir'ın kendisinin de kabul ettiği gibi:

Tarihsel maddecilik kuramı bazı önemli doğruları gün ışığına çıkarmıştır. İnsanlık bir hayvan türü değil, tarihsel bir gerçekliktir. İnsan-toplumu bir karşı-fiziktir — bir bakıma doğaya karşıdır; doğanın varlığına edilgen bir biçimde boyun eğmez; tersine, doğanın yerine, onun denetimini kendi eline alır. Bu kendine-aşırı-güven gösterisi içsel, öznel bir süreç değildir; uygulamalı eylemlerle nesnel olarak başarılan bir şeydir.

Demek ki «doğallık» ille de «insanca» bir değer değildir. İnsanlık Doğa'yı aşmaya başlamıştır: Ayrım gözetici cinsel sınıf sistemini doğadan çıkmadır, diyerek savunamayız artık. Gerçekten de hiç değilse yalnız kolaylık olsun diye bundan kurtulmamız *gerekiyor* (10. Bölüm'e bakınız).

Sorun gittikçe siyasal bir sorun oluyor: kapsayıcı ve tarihsel bir çözümlemeden de öte bir şeyleri gerektiriyor; çünkü şunu anlıyoruz: Erkeklerin, kadınlar ve çocuklar üzerindeki baskılarına yol açan biyolojik koşullardan kurtulmaları gittikçe kolaylaşıyor. Oysa bu baskıdan kendiliğinden vazgeçmeleri için hiçbir neden yok ortada. Engels'in ekonomik devrim konusunda söylediği gibi:

Sınıflara bölünmenin temelinde yatan şey, işbölümü yasasıdır. (Bu işbölümünün, temel biyolojik bölünmeden doğduğunu gözden kaçırmayınız.) Ne var ki bu, bir kez üstünlüğü ele geçiren yönetici sınıfın, egemenliğini işçi sınıfına karşı kullanmasını, toplumsal yöneticiliğini kitleleri gittikçe yaygınlaşarak sömürmekte kullanmasını engellemez.

Cinsel sınıflaşma temel biyolojik koşullardan doğmuş da olsa, ezilmenin biyolojik nedenleri ortadan kalktığında kadınların ve çocukların da özgürlüklerine kavuşacakları demek değildir bu. Tersine

yeni teknoloji, özellikle doğurganlığın denetlenebilmesi kök salmış sömürü düzenini güçlendirmek için onlara (kadınlara ve çocuklara) karşı da kullanılabilir.

Nasıl ekonomik sınıfların ortadan kaldırılması altsınıfların (proletarya) başkaldırmasını ve geçici bir diktatörlükle, *üretim* araçlarının ele geçirilmesini gerektiriyorsa, aynı biçimde cinsel sınıfların ortadan kaldırılması da altsınıfın (kadınların) başkaldırmasını ve üreme araçlarının denetimini ele geçirmelerini gerektirir. Kadınlar yalnızca kendi vücutlarının denetimini bütünüyle geri almakla kalmamalı, aynı zamanda (geçici olarak) insan doğurganlığının denetimini de — yeni nüfus biyolojisini olduğu gibi, çocuk-doğumu ve çocukların yetiştirilmesiyle ilgili toplumsal kurumların tümünü ele geçirmelidirler. Nasıl sosyalist devrimin amacı yalnız ekonomik sınıf üstünlüklerini yok etmek değil de ekonomik sınıflar arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaksa, kadın devriminin amacı da ilk kadın hakları hareketinin tersine, yalnızca erkek *egemenliğini* yok etmek değil, cinsel ayrımı ortadan kaldırmak olmalıdır. O zaman insanlar arasındaki cinsel ayrılıkların kültür açısından hiçbir önemi kalmayacaktır. (Engellenmemiş bir çokcinselliğe dönüş —Freud'un «çok-biçimli-sapıklığı»— gelecektir belki karşı/eş/iki-cinsellikten sonra.) İnsan türünün, her iki cinsin yararı için yalnız bir cins tarafından üretilmesinin yerini (hiç değilse bir seçme olarak) yapay üreme alacaktır. Çocuklar her iki cinse de eşit olarak doğurulabileceklerdir, ya da ikisine de bağlı olmaksızın doğabileceklerdir: Olaya nasıl bakmak isterseniz öyle. Çocuğun anneye bağlılığı (ya da bunun tersi) yerini, genel olarak daha küçük bir gruba bırakarak azalacaktır. Çocukta, bedence güçlü büyüklerin yanında bulunmaktan gelen aşağılık duygusu, kültür içinde ödünlenecektir. İş'in bütünüyle ortadan kaldırılmasıyla (sibernetik) işbölümü sona erecektir. Biyolojik ailenin kendi içinde var olan baskıcılık yok olup gidecektir.

Bununla birlikte egemenlik psikolojisi de yok olup gidecektir. Engels'in katı sosyalist devrim için söylediği gibi: «Şu ya da bu yönetici sınıf değil, yönetici sınıfın kendisi tarihe ait bir şey olacaktır o zaman.» Sosyalizmin daha önceden saptanan bu ereğe ulaşamaması, yalnız yerine getirilmeyen ya da yanlış getirilen ekonomik ön-

koşullardan ötürü değil, Marx'çı çözümlerin yetersiz oluşundandır: Bu çözümler sınıfların ruhsal-cinsel temeline işleyecek ölçüde derinlere inmemiştir. Ailenin içinde, daha sonra toplum ve devlet içinde ortaya çıkan tüm çatışmaların çekirdeğini, tohumunu taşıdığını söylediğinde Marx, kendisinin de farkında olmadığı ölçüde önemli bir şeye değinmişti. Çünkü, egemenlik gereksinmesinin her zaman içeri sızabileceği bir yarık olan biyolojik ailenin köklerini devrimle sökmedikçe sömürü tenyası hiçbir zaman yok edilemeyecektir. Tüm sınıf sistemlerini gerçekten yok etmek için sosyalist devrimden öte —onu da içine alan— çok daha büyük bir cinsel devrim gerekecektir.

*

* *

Sınıf çözümlemesini bir adım daha ilerleterek, sınıflaşmanın kökünde yatan cinsler-arası biyolojik bölünmeye dek götürmeye çalışalım. Sosyalistlerin görüşlerini bir yana atmış değiliz burada: Tersine köktenci kadın özgürlükçüleri, sosyalistlerin çözümlerini genişletebilir, nesnel koşullarla ona daha da derin bir temel kazandırarak onun çözemeden bıraktığı birçok sorunu açıklığa kavuşturabilirler. Burada ilk adım olarak, kendi çözümlememize de temel olmak üzere, Engels'in tarihsel maddecilik görüşünü geliştireceğiz. Yukarıdaki alıntıyı, sınıflaşmanın başlangıcında yatan, cinslerin-üreme-amacıyla-ikiye-ayrılmasını da içine alacak biçimde yeniden düzenlenmiş olarak burada yineleyelim:

Tarihsel maddecilik, tarihin akışına, tüm tarihsel olayların büyük itici gücünü, bu olayların en son nedenini, cinselliğin diyalektiğine bağlayarak bakmaktır: Toplumun üreme amacıyla iki ayrı biyolojik sınıfa bölünmesi, bu sınıfların birbiriyle kavgası, bu kavgaların sonucunda evlilik biçimlerinde, üremede ve çocuk bakımında meydana gelen değişiklikler, buna bağlı olarak fiziksel-bakımdan-farklılaşmış-sınıfların meydana gelmesi (kastlar); cinslere dayanan ve sonra gelişerek sınıf sistemine dönüşen ilk (ekonomik-kültürel) işbölümü.

Şimdi de ekonomik üstyapıyla birlikte kültürel üstyapıya bakalım; bunu geriye doğru yalnız ekonomik sınıf açısından değil, cinsellik açısından inceleyelim:

Geçmiş tarih tümüyle («ilkel evreler dışında» demekten vazgeçebiliriz artık) sınıf kavgalarının tarihidir. Toplumdaki bu savaşan sınıflar hep, ekonomik üretim yollarından, mal ve hizmet alışverişinden olduğu kadar türün üremesi amacıyla biyolojik aile birimini düzenleme biçimlerinden de doğmuştur. Toplumun cinsel-üremeye göre düzenlenişi, her zaman gerçek temelini oluşturmuştur; belli bir tarihsel dönemin dinsel, felsefi ve başka alanlardaki inançlarını olduğu kadar ekonomik, yasal ve siyasal kurumların üstyapısını da yalnız buradan başlayarak açıklayabiliriz.

Şimdi, Engels'in tarihe maddeci bir açıdan yaklaşmasının sonuçları daha gerçekçi olacaktır:

İnsanı çevreleyen ve şimdiye dek yöneten- yaşam koşulları, şimdi insanın egemenliğine ve denetimine giriyor: İnsan, ilk kez Doğa'nın gerçek bilinçli Efendisi, kendi toplumsal düzeninin efendisi oluyor.

*
* *

İlerdeki bölümlerde, bu tarihsel maddecilik tanımına dayanacağız: biyolojik aileyi sürdüren ve güçlendiren kültürel kurumları (özellikle bugünkü biçimiyle çekirdek aileyi), bunun sonunda ortaya çıkan şeyi, egemenlik isteğini, şimdi bizi yok edecek ölçüde geliştirilmiş olan o saldırgan kendine-güveni inceleyeceğiz. Bunu Freud'çuluğun kadın özgürlüğü açısından yorumlanışıyla birleştireceğiz: Çünkü Freud'un kültürel eğilimi, Marx ve Engels'inki gibi bu görüşe uymaz. Aslında Freud'un görüşleri, cinselliğe oturtulan yeni bir tarihsel maddeciliğin geliştirilmesi açısından, sosyalist kuramcılarınkinden daha değerlidir. Öyleyse, Engels'le Marx'tan aldığımız en iyi şeyleri (tarihsel maddeci yaklaşımı) Freud'un en iyi yanlarıyla (kadın ve erkeğin içten tanınma-

sıyla, onları biçimleyen şeylerin neler olduğuyla) birleştirerek hem siyasal hem de kişisel açıdan gene de gerçek koşullara dayanan bir çözüme varmaya çalışacağız. Freud'un, ruhbilimin dinamiklerini yalıntoplumsal bağlamda çok doğru olarak gözlediğini göreceğiz; ama bu toplumsal bağlamın temel yapısının bütün insanlarda —değişik ölçülerde— olmasından dolayı bu, değişmez bir varoluş koşulu gibi görünmekte ve bunu değiştirmeye kalkmak delilik sayılmaktadır. Bu yüzden Freud'la onun izleyicilerinden çoğu, bu evrensel ruhsal dürtülerin kökenini açıklamak için Ölüm İsteği gibi *a priori* yapıları varsaymaya zorlanmıştır. Bu da insanlığın hastalığını azaltılamaz ve iyileştirilemez bir duruma sokmuştur — Freud'un önerdiği çözümün (ruhçözümlemeyle tedavinin), bir terim çelişkisi olan şeyin. Freud'un yapıtlarının geri kalan bölümüyle karşılaştırıldığında böylesine güçsüz kalması, uygulamada bu denli başarısız olması bu yüzdendir. Toplumsal/siyasal duyarlığı olanların yalnızca onun tedavi çözümünü değil, en büyük buluşlarını bile yadsımalarına yol açan da bu başarısızlıktır.

2/ AMERİKA'DA KADIN HAKLARI (*)

KÖKTENCİ kadın hakları savunucusunun (feminist'in) gözünde, yeni kadın hakları hareketi, toplumsal eşitliği sağlamak amacıyla eski siyasal hareketin yeniden başlatılması değildir. Bu, tarihte ikinci büyük devrim hareketidir. Amaç şudur: Şimdi varolan en eski, en katı sınıf/kast sistemini, cinselliğe dayanan sınıf sistemini yıkmak — bu sistem binlerce yıldır yerleşmiş, anatipleşmiş erkek ve kadın rollerine hiç de hak etmedikleri bir haklılık ve süreklilik kazandırmıştır. Bu açıdan bakıldığında, öncü Batı kadın hakları hareketi, ancak ilk saldırı sayılabilir: bunu izleyen elli yıllık alay dönemi ilk karşı-saldırı doğanın kurduğu ve erkeklerin güçlendirdiği baskın egemenlikten kurtulmak için girişilen uzun savaşın şafağıdır. Amerikada'ki kadın hakları hareketine bu ışık altında bir bakalım.

AMERİKA'DA KADIN HAKLARI HAREKETİ

Tarihte her zaman başkaldıran kadınlar bulunsa da[1], kadınların ezilmekten kurtulmalarını sağlayacak koşullar daha önce hiç sağlanamamıştır. Toplum, kadınların doğurganlığına tez elden gereksinme duyuyordu: bu gereksinme bulunmasa bile, doğumu etkili bir bi-

(*) Kadın hakları deyimi bu çeviride feminizm anlamında kullanılmaktadır.—Ed.

[1] Örneğin, cadılar bağımsız, siyasal başkaldırma içindeki kadınlar olarak görülmelidir: İki yüzyıl içinde Kilise sekiz milyon kadını meydanlarda yakmıştır — o devirlerin siyaseti dindi.

çimde denetleme yolları yoktu. Bu yüzden Sanayi Devrimi'ne dek kadınların başkaldırması, kişisel bir çıkış olmaktan öteye gidemedi.

Teknoloji çağında gerçekleşecek kadın devriminin gelişi, tek tek kadınların, zamanın seçme aydınları arasındaki kadınların düşüncelerinde ve yazılarında seziliyordu: İngiltere'de Mary Wollstonecraft ve Mary Shelley: Amerika'da Margaret Fuller, Fransa'da Mavi Çoraplılar. Ama bu kadınlar, zamanlarından çok ilerdeydiler. Kendi ileri çevrelerinde bile fikirlerini kabul ettirmekte güçlük çekiyorlardı. Bu fikirlerini, Sanayi Devrimi'nin ilk sarsıntısına yeni yeni alışmaya başlayan kadın ve erkek kitlelerine kabul ettirmeleri düşünülemezdi bile.

Ne var ki, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, sanayileşme hızlanınca tam bir kadın hakları hareketi başladı. ABD'de (ABD, Sanayi Devrimi'nden kısa bir zaman önce kurulmuştu: bu yüzden henüz çok kısa bir tarihi ya da geleneği vardı) her zaman güçlü olan kadın hakları hareketi, Köleliğin Kaldırılması (ilga) savaşımından ve Amerikan Devrimi'nin için için kaynayan ideallerinden hız almıştır. (1848'de Seneca Falls'taki genel kurulda kabul edilen ilk ulusal Kadın Hakları Bildirisi, İnsan Hakları Bildirisi örnek alınarak hazırlanmıştır.)

İlk Amerikan Kadın Hakları Hareketi[2] köktenciydi. On dokuzuncu yüzyılda, insanın Aile'ye, Kilise'ye [Elizabeth Cady Shanton'un *Woman's Bible*'ına (Kadınların İncili) bakınız] ve Devlet'e (yasaya) saldırması, içinde yaşadığı Viktorya devri toplumunun temel taşlarına saldırmak demekti — zamanımızda cinsel ayrıma saldırmakla aynı şeydi bu. İlk KHH'nin kuramsal temelleri, o günün en köktenci fikirlerinden, özellikle William Lloyd Garrison gibi ilgacılarla R. D. Owen ve Fanny Wright gibi ortak-yaşamacıların (communalist) fikirlerinden doğdu. İlk kadın hakları hareketinin, gerçekten derinlere inen bir hareket olduğunun çok az kişi farkındadır bugün: ilk kadın hakları öncülerinin ormanlık bölgelere, sınır kesimlerine yaptıkları yorucu yolculukları, Kurultaylar'da ancak alaya alınacak dilekçelere imza toplamak ya da konuşmalar yapmak amacıyla kent kent, kapı

[2] Bundan sonra KHH olarak kısaltılacaktır.

kapı dolaştıklarını duyan pek yoktur. Hareketin en eylemci üyeleri olan Elizabeth Cady Stanton'la Susan B. Anthony'nin, kadın işçilerin örgütlenmesi ve 1868 eylemlerinde Kadın İşçiler Derneği'nin kurulması için çalıştıkları da bilinmez. (Daha 1868 yılında Ulusal İşçi Birlikleri Kurultayı'na katılan Stanton ve Anthony, daha sonra kadın işçilerin, —değişmeyen— kendine güvenli erkek işçi hareketine dönüvermeleriyle kurultaydan çıkmışlardır.) Augusta Lewis ve Kate Mullaney gibi, kadın işçileri örgütleyen başka önderler de, kadın hakları (feminizm) hareketindendirler.

Bu köktenci hareket, yasalara göre hemen hemen hiçbir toplumsal yanı olmayan kadınlarca başarılmıştır. Bu kadınların evlendikten sonra toplumda bir yerleri oluyordu; evlenmezlerse yasaların gözünde önemsiz kişiler olarak kalıyorlardı. Vasiyetname imzalayamıyor, boşandıktan sonra çocuklarının bakımını yasal olarak kendi üzerlerine alamıyorlardı. Kendilerine okuma yazma bile öğretilmiyordu: üniversiteye alınmayı düşünmüyorlardı bile (en iyi yetiştirilenler nakış, porselen boyamacılığı, Fransızca ve harp çalmayı bilirlerdi); bu kadınların siyasal yaşamda hiçbir söz hakları yoktu. Bu yüzden, İç Savaş'tan sonra bile, ABD'nin nüfusunun yarısından çoğu hâlâ yasal bakımdan tutsak durumundaydı: bellerini ince göstermek için eteklerinin arkasına taktıkları yastıklar bile onların değildi.

Bu ezilen sınıfın ilk kıpırdanışları, ilk küçük hak isteyişleri aşırı bir tepkiyle, cinsel sınıflar arasındaki çizginin belirsizleştiği günümüzde anlaşılamayacak bir direnişle karşılaştı. Çünkü yöneticiler, çoğu zaman olduğu gibi, bu ilk uyanışın devrimci gücünü, devrimcilerin kendilerinden çok daha iyi değerlendirdiler. İlk başladığı günden beri kadın hakları hareketi, kurulu düzene karşı ciddi bir tehlike oldu; böyle bir hareketin doğması ve uzun süreli olması kendisine demokrasi diyen bir düzendeki temel eşitsizlikleri gösteriyordu. Önce birlikte, sonra ayrı ayrı çalışan Köleliğin Kaldırılması Hareketi'yle KHH, ülkeyi parçalanma noktasına getirdi. İç Savaş sırasında kadın hakları için çalışanlar, «daha önemli» şeylere yöneltilerek kendi davalarından vazgeçmeye kandırılmasalardı, feminist devrimin ilk evreleri bu denli karanlık olmazdı.

Durum böyle olsa da, Stanton-Anthony güçbirliği, köktenci kadın

hakları (feminizm) geleneğini yirmi yıl daha sürdürdü: ama hareketin belkemiği kırılmıştı. İç Savaş'ın etkisiyle binlerce kadına evlerinden çıkıp, hayır işlerinde çalışma izni verilmişti. Bu çok değişik amaçlara yönelmiş kadın örgütlerinin anlaşabildikleri tek nokta, oy hakkı istemekti — ama elbette bu hakkı *neden* istediklerini bilmiyorlardı. Tutucular Amerikan Kadın Oy Hakkı İsteme Derneği'ni kurdular: ya da her yerde mantar gibi fışkıran dindar Hıristiyan Kadınlar Yeşilay Birliği gibi kadın kulüplerine üye oldular. Köktenciler ayrılarak Ulusal Kadın Oy Hakkı İsteme Derneği'ni oluşturdular ve oy hakkına, daha büyük amaçları için gereksindikleri siyasal gücün bir simgesi gözüyle baktılar.

1890'da daha başka yeni yasal haklar da kazanıldı: kadınlar bugünkü hizmetleri çapında işgücüne katıldılar: öğrenim gören kadınların sayısı arttı. Gerçek siyasal güç yerine bu kadınlara toplumsal çevrede göstermelik, ayrılmış bir yer — kulüp üyeliği verildi. Bu, öncekilerden üstün bir siyasal güç olsa da, gene her zamanki kadın «güçlülüğünün» yeni moda olan türünden başka bir şey değildi: Tahtın arkasındaki güçtü — modern türleri, kulis ve utandırma yöntemleri olan, geleneksel bir *gücü etkileme* yolu. 1890'da, önderleri yaşlanıp umutlarını yitirince, köktenci kadın hakları ulusal derneği, tutucu Amerikan derneğiyle birleşerek Ulusal Amerikan Kadın Oy Hakkı İsteme Derneği'ni kurdu (NAWSA), ve her şey berbat oldu. Tutucu kadın hakları hareketi oy hakkı isteme gibi geniş, birleştirici ve tek amaçlı şeylere yöneldiğinden, gene de beyaz erkek gücünün egemen olduğu düzen içinde ve onu destekleyerek yatıştırıcı biçimde çalıştığından — garip diliyle erkekleri kendisinin her şeyi daha iyi bildiğine inandırmaya çalışarak ağır basmıştı. Kadın haklarıysa (feminizm) söndü, yavaşladı.

Tutuculardan daha da beter olanı, yeni-edindikleri küçücük özgürlükleriyle —kadın haklarının çıkarlarıyla çatıştığı zamanlarda bile— o günlerdeki tüm köktenci eylemlere, ilerici çağın çeşitli toplumsal değişme hareketlerine deli gibi atılan, sayıca gittikçe artan kadınlardı. (Kadınları «koruyan» ayrım gözetici ilk iş yasaları üstüne tartışmaları düşünün.) İngiltere'de Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki

başta gelen kadın hakları savunucusu Margaret Rhondda bunu şöyle dile getiriyor:

Kadın hareketindeki kadınları ikiye ayırabiliriz: Kadın haklarını savunanlar (feministler) ve hiç de bu hakların savunucusu olmayan reformcular; bunlar, eşitliğe, beş paralık değer vermezler... Bütün kadın örgütleri şunun farkına varmıştır artık: Öteki insanlara göz kulak olmak, onlara kendi istediğimiz yolda iyilik etmek tutkusu, insanların ellerine kendi başlarının çaresine bakacak gücü vermekten çok daha kolaydır.

Bu «reformcular», o günlerin «köktencileri», kadın özgürlüğü davasını ucundan yakalamışlardır. Bunlar ne gerçek kadın özgürlükçüleriydi, ne de gerçek köktenciler: çünkü kadın davasını kendi başına haklı, köktenci bir dava olarak görmüyorlardı. KHH'ni başka, daha önemli siyasal sorunlara ancak teğet olan bir dava olarak gördüklerinden bir bakıma kendilerini eksik erkekler olarak kabul ediyorlardı: Kadınların sorunları onlara «özel», «ayırıcı» şeyler olarak görünüyordu; oysa erkekleri ilgilendiren sorunlar «insanca», «evrensel» sorunlardı. Siyasal bakımdan, erkeklerin yönettiği hareketler içinde gelişmeye, durumlarını bu hareketlerin içinde kalarak düzeltmeye çalıştılar; oysa değişimi, bu hareketlerin dışına çıkarak kendi başlarına yaratmaları gerekirdi — Kadın Ticaret Birliği Loncası buna çok iyi bir örnektir. Bu grupların kadın politikacıları en önemli girişimlerinde başarısızlığa uğramışlardır: çünkü adamakıllı erkek-şovenist AFL'la ilişkilerini kesememişlerdir; Samuel Gompers'ın başkanlığı altında AFL, kadınları kaç kez aldatmıştır. Başka bir örnek alalım: VISTA gönüllülerinin çoğu, gidip, kendileri için yapılanları hiç değerlendiremeyen yoksullarla gecekondularda yaşadılar; yeni yerleşme hareketine katıldılar; ama çoğu kendi yaşamını, hiçbir karşılık görmeden tüketip gitti, sonunda o kalıplaşmış, asık suratlı, kötümser ama kendini davasına adamış yaşlı kızlardan oluşan toplumsal danışmanlara dönüştüler. Ya da Amerika'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasından biraz önce Jane Addams'ın boşu boşuna kurduğu Kadınlar Barış Partisi'ni düşünelim: bu parti daha sonra, alay edercesine, savaş için çalışmaya

başlayan aşırı-ulusçularla, aşırı oldukları ölçüde etkisiz kalan köktenci-barışçılara bölündü.

İlerici Çağ'ın bu çıldırmış örgütlü kadın eylemleri, asıl KHH'yle karıştırılır. Oysa gergin, dediği dedik, sert kadın imgesi, köktenci kadın özgürlükçülerinden değil, daha çok, kadın-özgürlüğünden yana olmayan politikacılardan, zamanlarının başka önemli davaları için çalışan kadınlardan kalmadır. Şimdi artık sönmüş olan bu hareketlerden başka —Kadın Ticaret Birliği Loncası, Ulusal Yerleşme Federasyonu, Uluslararası Kadın Barış ve Özgürlük Loncası (önceleri Jane Addams'ın başlattığı Kadın Barış Partisi)— her türlü Örgütlenmiş Hanım toplulukları 1890'la 1920 arasında kurulmuştur: Kadın Kulüpleri Genel Federasyonu, Kadın Seçmenler Birliği, Amerikan Üniversiteli Kadınlar Birliği, Ulusal Tüketiciler Birliği, PTA, giderek DAR. Zamanlarının en köktenci hareketleriyle ilişkili olmalarına karşın bu örgütlerin aslında tutumlarının geçici, sonunda da boş ve aptalca bir tutum olduğu, her şeyden çok, yalnızca kadın özgürlüğüne karşı olan görüşlerinden anlaşılmaktadır.

Böylece 1890'la 1920 —kadın özgürlüğü eylemlerinin en yoğun olduğu devre olarak gösterilir bu çoğu zaman— arasında örgütlenen kadınların büyük bir bölüğünün kadın özgürlüğüyle hiçbir ilişkisi yoktur. Bir yandan kadın hakları, bir tek oy hakkının alınmasına takılıp kalmıştır —KHH (geçici olarak) oy hakkı istemeye dönüşmüştür— öte yandan kadınların güçleri, kendi davalarından başka her şeye harcanır olmuştur.

Ne var ki, köktenci kadın özgürlüğü hareketi bir köşeye kıvrılmış, uyandırılmayı bekliyordu; bu uyarma Elizabeth Cady Stanton'un kızı Harriet Stanton Blatch'ın İngiltere'den dönmesiyle başladı. Blatch, İngiltere'de Anayasacılar'a (tutucu kadın hakları koruyucularına) karşı savaşan Toplumsal ve Siyasal Kadınlar Birliği'ne katılmıştı — aralarında en tanınmış olanları Pankhursts'lar olan İngiliz Suffragette'leriydi bunlar. Annesinin saptadığı köktenci amaçlara ancak savaş taktikleriyle ulaşılabileceğine inanan Blatch, oy hakkı sorununa, Stanton-Anthony'nin bir yana bıraktıkları stratejiyle saldırmayı önerdi: *Federal* Anayasayı değiştirmek için baskı uygulamak. Çok geçmeden, Amerikalı kadın savaşçılar, tutucu NAWSA'dan koparak

Kongre Birliği'ni (bu, sonra Kadın Partisi oldu) kurdular: bunlar gözü pek gerilla taktikleri uygulamaya, uzlaşmaz sert bir çizgi izlemeye başladılar. Bu eylemlerin çoğu, yanlışlıkla Oy Hakkı İsteme Hareketi'nin başarıları sayılır.

Bu tutum etkili olmuştur. Kadın hakları için savaşanlar küçük düşürülmüş, kitle saldırılarına uğramış, dövülmüş, açlık grevi yapmak zorunda kalmış, ağızlarına zorla yemek tıkılmıştır; ama on yıl içinde oy verme hakkını elde etmişlerdir. Köktenci kadın özgürlüğü kıvılcımı, hızını yitirmekte olan oy verme hakkı hareketini alevlendirerek, yalnız oy hakkına takılıp kalmaktan kurtardı. Yepyeni ve sağlam bir yaklaşım getirdi (otuz yıldır sürdürülen bıktırıcı eyalet-eyalet örgütleme yöntemi yerine ulus çapında bir ilerleme sağlama yolunda baskı uygulamak): kadınların durumunun hemen ele alınması gerektiğini gösteren bir savaş taktiğiydi bu: her şeyden çok da, daha geniş bir görüş açısı getirdi; böylece oy hakkını elde etmek, birçok amaçtan ancak birincisi olarak görülmeye başlandı: bu yüzden de hemen kazanılması gerekiyordu. Tutucu kadın hakları savunucularının yumuşak istekleri (bunlar, oy hakkını alsalar bile bu hakkı kullanmayacaklarını söyleyip duruyorlardı) Kadın Partisi'nin[3] istekleri yanında zemzem'le yıkanmış gibi kalıyordu her zaman.

Ne var ki, oy hakkını vermekle yönetim, kadın hareketine yenilmiş oldu. William O'Neill'in *Everyone Was Brave* (Herkes Gözüpekti) adlı kitabında özetle anlattığı gibi, o devirde bir beyefendi, «Gene de, yalnızca bu işe bir son vermek amacıyla yapılmış bile olsa, kadınlara-oy hakkının verilmesi iyi bir şeydir» demişti. Kadın Partisi'nden Bayan Oliver Hazard Perry Belmont, kadınları, seçimleri boykot etmeye çağırdı: «Yeni elde ettiğimiz gücü kullanın. Oy hakkı için yetmiş yıldır savaşanlar, erkeklerin partilerine tutsak olasınız diye çalışmadılar size özgürlük kazandırmaya». Charlotte Perkins Gilman da bunu şöyle destekledi:

---

[3] Kadın Partisi, ekonomik bunalım ve çeşitli savaşlar boyunca kavgasını sürdürdü; kadınların özgürlüğü için gerekli ikinci büyük yasal hareket için hazırlık yaptı; Anayasa'ya, kadınlara Eşit Haklar sağlayan Ek'i koydurdu. Elli yıl sonra bugün hâlâ sağ olan savaşçılar, kampanyayı sürdürmekteler. Elinde şemsiyesi, çoktan kazandığı bir davayı sayıklayıp duran, titrek, yaşlı kadın, Elli-Yıllık Alay, sonunda donup kalan kadın özgürlüğünün «gülünç» imgesi olmuştur.

Kadın gücü etkisini, erkeklerin parti sistemine katılmamakla ortaya koyacaktır. Siyasetteki parti sistemi, erkeklerin gerçek sorunları saklamak için yarattıkları bir oyundur. Kadınlar, istedikleri önlemleri sağlayabilmek için parti sisteminin dışında çalışmalıdırlar. Eski siyasal partiler, kadınların kendilerine katılmalarını, onların parti içinde hemen hemen hiç etkili olamayacaklarını bildikleri için bu kadar çok istiyorlar.

Ama bunların hiçbirisi etkili olamadı. 18 Şubat 1921'de yeni bir Kadın Partisi'nin kuruluşu bile (bu yeni parti, kadınların yeni kazandıkları siyasal gücü hızla yutmaya başlayan büyük partilere karşılık olsun diye kurulmuştu) can çekişmekte olan hareketi kurtaramadı.

Oy hakkını elde etmek için çalışanlara, bu hakkın verilmesiyle KHH söndü. Kadın hakları hareketine karşı olan güçler, bu davayı yitirmiş gibi görünseler de, bu kayıp yalnızca yüzeyde kaldı. Bu karşı güçler aslında hiçbir zaman yenilmediler. Kadınlara oy hakkı verildiğinde, kadın hakları için savaşanların enerjilerinin uzun süre, o sınırlı oy verme hakkına akıtılması —başlangıçta siyasal güçbirliğine gidecek ilk adım olarak görülen bu hak— KHH'ni bütünüyle soluksuz bıraktı. Canavar Oy Sandığı, bu hakla birlikte her şeyi yutup yok etmişti. KHH'nin kuruluşundan beri üç kuşak geçmişti: kurucu ustaların hepsi ölmüştü. Yalnızca oy hakkı davası için savaşmak üzere sonradan harekete katılanlar daha geniş bir görüş geliştirecek zaman bulamadılar: bu geniş görüşü geliştirdikleri zaman da, oy hakkını neden istediklerini çoktan unutmuşlardı.

*

* *

Bütün bu çabalamalardan bugün akıllarda kalan nedir? Oy hakkı için verilen savaş —daha sonraki olayların gösterdiği gibi, bu hak da kadınlar için pek yararlı olamamıştır— o zaman Amerika'da bulunan en gerici güçlere karşı girişilen sonu gelmez bir savaştı. Eleanor Flexner'in, *Century of Struggle*'da gösterdiği gibi, bu gerici güçler arasında Kuzey'in en büyük sermayeci çıkarları yatıyordu: Petrol üre-

timi, demiryolu ve içkiden elde edilen kârlar,* ırkçı güney eyaletleri grubu (bu eyaletler, kadın konusundaki bağnazlıklarına ek olarak kadınlara oy hakkı vermekten, Zenci ırkının ikinci *yarısını* özgürleştireceği, üstelik «evrensel» ama erkeklere özgü oy hakkı sahteliğine ve haksızlığına dikkati çekeceği için korkuyorlardı) ve son olarak da hükümet mekanizması. Oy hakkını elde etmek için akılları durduracak bir çalışma yapmak gerekti. Carrie Chapman Catt bunu sayılarla saptamıştır:

Anayasadan «erkek» sözcüğünü çıkarmak, bu ülkenin kadınlarını 52 yıllık kesintisiz bir kampanyaya zorlamıştır... Bu süre içinde kadınlar, erkek seçmenler arasında 56 referandum kampanyası, kadın seçmenlere oy hakkı sağlayan anayasa ek maddesini yasalaştırmak için 480 kampanya, eyalet anayasa meclislerinin kadınların oy hakkını yasalara geçirmesini sağlamak amacıyla 48 kampanya, eyalet parti programlarına kadınlara oy hakkı maddesini koydurabilmek için 277 kampanya, cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan parti kongrelerinde kadınlara oy hakkı maddesini kabul ettirebilmek için 30 kampanya ve 19 Kongre'de art arda 19 kampanya sürdürmek zorunda kalmışlardır.

Yenilgi öylesine sık, başarı da öylesine seyrek ulaşılan bir şeydi ki —ele geçirildiğinde başarı, öylesine ucu ucuna ele geçiriliyordu ki— kadınların oy hakkını elde etmek için verdikleri savaş üzerine yazılanları okumak bile çok yorucu bir iştir; bir de bu hakkın elde ediliş savaşının içinde yaşamayı ve bunun için savaşmayı düşünün. Tarihçilerin bu alana değinmemeleri, bağışlanmaz bir davranış olsa da, anlaşılabilecek bir şeydir.

Ne var ki, gördüğünüz gibi, oy hakkı için verilen savaş, KHH'nin amaçladıklarının çok küçük bir bölümüydü. Bununla birlikte yüz yıl içinde ortaya çıkan etkili kişiler ve önemli olaylar da Amerikan tarihinden silinip gitti. Kadınların açık havada konuşmalarının yasak olduğu o günlerde Aile'ye, Kilise'ye ve Devlet'e saldırarak, kalabalık kitlelere karşı direnen kadın konuşmacılar, toplumsal haklara aç, küçük kadın gruplarına seslenebilmek için Batı'nın hayvancılıkla geçinen kasabalarına bozuk tren yollarıyla ulaşan kadınlar, o zamandan

bize dek gelen Scarlett O'Hara'lardan, Harriet Beecher Stowes'lardan ve tüm Küçük Kadınlar'dan çok daha dramatiktirler. Özgürlüklerine kavuştuktan sonra, başlarına büyük paralar konmasına karşın, gene kendi tarlalarına dönerek öteki tutsakları da kurtarmaya koşan Sojourner Truth'la Harriet Tubman, bu çabalarıyla kötü alın yazılı John Brown'dan çok daha etkilidirler. Oysa çoğu kimse bugün Myrtilla Miner'ın, Prudence Crandall'ın, Abigail Scott Duniway'in, Mary Putnam Jacobi'nin, Ernestine Rose'un, Claflin kız kardeşlerin, Crystal Eastman'ın, Clara Lemlich'in, Bayan O. H. P. Belmont'un, Doris Stevens'in, Anne Martin'in adlarını bile duymamıştır. Bunları bilmemek, Margaret Fuller, Fanny Wright, Grimkè kız kardeşler, Susan B. Anthony, Elizabeth Cady Stanton, Harriet Stanton Blatch, Charlotte Perkins Gilman ve Alice Paul çapındaki kadınların yaşamöykülerini bilmemenin yanında hiç kalır.

Gene de bizler, Louisa May Alcott'u, Clara Barton'ı, Florence Nightingale'i çok daha iyi tanıyoruz; tıpkı Nat Turner yerine, Ralph Bunche'ın başarısını, George Washington Carver'ı ya da Fıstıklar'ı (Peanuts) daha çok tanımamız gibi. Her zaman okunan standart Amerikan Tarihi kitaplarından, bu son derece önemli kişilerin çıkarılıp yerine böylesine şişirilmiş kişilerin konması görmezlikten gelinmemelidir. Hâlâ ezilmekte olan Zenci çocukların hayranlığını Nat Turner'lara çekmek ne denli tehlikeliyse, kadın özgürlükçülerinin de KHH'ne hayran olması o denli tehlikelidir: Tarih kitaplarımızda kadın haklarıyla (feminizm) ilgili olması gereken sayfaların kuşkulu bir biçimde boş bırakılması —ya da tüm KHH'nin (tutucu) oy hakkı alma hareketiyle ya da İlerleme Çağı'nın değişimci kadın gruplarıyla karıştırılması— rastlantı değildir.

Bütün bunlar, ilk kadın hakları savaşına karşı geri-tepmenin bir parçasıdır. Elli yıllık suskunluk devresinde yetişen kızlara örnek olarak gösterilen Eleanor Roosevelt gibi birkaç güçlü kadın, çok büyük bir dikkatle seçilmişlerdir. Köktenci kadın başkaldırmasındaki sağlıklı bencil dev kişiliklerin tersine bunlar, özgecil (altruistic) kadın geleneğine bağlı tiplerdir. Kültürün içinden doğan bu geri-tepme, beklenen bir şeydi. O günlerde erkekler, bir kadın özgürlüğü hareketinin

gerçek yüzünün ne olduğunu hemen anlamışlardır: bu hareketin, kendilerinin kadınlar üzerindeki açık ve utanmaz baskılarını tehdit eden ciddi bir şey olduğunu kavramışlardır. Kadın özgürlüğü hareketini, akıl karıştıran birtakım yüzeysel değişikliklerle, bir ölçüde harekete göz yumarak susturmak istemiş olabilirler — kitaplarda en çok göze batan eşitsizliklerin düzeltilmesi, giysiler, cinsellik ve üslupta birkaç küçük değişiklik («çok değiştin, sevgilim»): bütün bunlar, garip bir rastlantı sonucu, erkeklerin işine yarayan şeyler olmuştur sonunda. Ama egemenlik, üstünlük gene de onların ellerinde kalmıştır.

II

ELLİ - YILLIK ALAY

Kadınların Kurtuluşu Miti, kültür içinde etkisini elli yıl kadınların siyasal bilinçlenmesini afyonlayacak biçimde nasıl sürdürdü?

Yirmilerde erotiklik, her yanı sardı. Romantik sevgiyle evlilik kurumu, birbirine karışarak yavaş yavaş bulandırılmaya başlandı («Sevgiyle evlilik, sevgiyle evlilik, birbirinden ayrılamayan deriyle kemik...»). Bu karışım son kadın hakları saldırısıyla zayıflayan ve çökmekte olan evlilik kurumunu yeniden yaygınlaştırdı ve güçlendirdi. Bu iyileşme süreci uzun sürmedi: kadınlar, sınıfsal bağlılıkları dağıldığından, yeniden tek başlarına kaldılar. Sorunlarının hiç değilse toplumsal olduğunu görebilen tutucu kadın hakları savunucuları, uzlaşarak boyun eğdiler. Oysa köktenci kadın hakları savunucuları açıktan açığa ve büyük ölçüde alaya alındılar: sonunda, bambaşka hareketlerin tarafsız kadın üyeleri bile gülünç görülmeye başlandı. Kültür kampanyası başlatılmıştı: Özgürleşme kadının özel sorumluluğuydu: kurtuluş kişisel bir sorundu, siyasal bir sorun değil. Kadınlar «doyum» peşinde uzun-süren ruhsal arayışlarına başladılar.

O saplantısal modern «hava» tutkusu, çekicilik peşinde koşma (Siz de Theda Bara olabilirsiniz), kadınları bugün bile boşu boşuna tüketen —*Vogue, Glamour, Mademoiselle, Cosmopolitan* gibi kadın

dergilerinin körüklediği— kültürel hastalık, işte o zamanlarda, yirmilerde başlamıştır. İnsanın kendisini «ortaya koyarak», «değişik», kişisel bir hava araması, eski kadın hakları savunucularının, sorumluluk ve deneylerden ders alarak kişiliği geliştirme üzerinde durmalarının yerine geçti.

Otuzlarda, ekonomik Bunalım'dan sonra, kadınlar akıllandılar. Hoppa kadın olmanın çözüm yolu olmadığını anlamışlardı: eskisinden daha mutsuz, daha sinirliydiler. Ne var ki, kadın özgürlüğü miti tüm gücüyle sürdüğünden, yakınamıyorlardı da. İstedikleri şeyi elde ettiklerine göre, *hâlâ* memnun değilseler, o zaman eksiklik kendilerindeydi. Gizli gizli, belki de gerçekten eksik *olduklarından* kuşkulanıyorlardı. Ya da, belki toplumsal düzendeydi eksiklik: Bu yüzden Komünist Parti'ye yazıldılar: burada, bir kez daha büyük ölçüde ezilenlerle aynı yeri aldılar. Sömürülen işçi sınıfıyla kendilerini büyük ölçüde özdeşleştirmelerinin doğrudan doğruya kendi ezilme deneylerinden doğduğunu anlayamıyorladı.

Kırklarda, herkesi uğraştıran ikinci bir dünya savaşı çıkmıştı. Savaşın gerektirdikleri yüzünden kişisel sorunlar geçici olarak geri plana itildi — yurtseverlik, kendini-haklı görme, her yere yayılmış olan askeri propagandayla doruğuna ulaşmıştı. Sonra, erkekler uzaktaydı. Bundan da iyisi, tahtları da boştu. Yıllardır ilk kez kadınlar doğru dürüst işler edinebildiler. Toplum onlardan tüm yetenekleriyle, gerçekten hizmet beklediğinden, kadınca bir yer yerine, geçici olarak insanca bir yer verildi kendilerine. (Aslında, kadın hakları savunucuları, savaşları ellerine geçen tek olanak olarak değerlendirdiler.)

İlk uzun barış ve bolluk dönemi, kırkların sonuyla ellilerde geldi. Onca çıkmaz çabadan sonra kadın haklarından beklenmesi gereken canlanma yerine Betty Friedan'ın öylesine güzel belgelendirdiği «Gizemli Kadın» çıkageldi yalnızca. O karmaşık, gelişmiş kültürel mekanizma bir tek amaç için harekete geçirilmişti sanki: Kadınlar, savaş sırasında nöbete çağırılıp çalıştırılmışlardı ama artık işten el çekmeleri gerekiyordu. Kadınların iş alanlarında edindikleri haklar yalnızca uygun bir artık-emek gücü, zor zamanlarda yararlanılacak bir güç oluşturmalarındandı — gene de açıktan açığa işten atılamazlardı bu durumda. Böyle, bir şey, çok dikkatle hazırlanmış o özgürleşme

mitinin bütünüyle yalan olduğunu ortaya çıkarırdı. Kadınların, edindikleri işleri kendiliklerinden bırakıp gitmeleri daha iyi bir çözümdü. Gizemli kadın bu amaca çok uygundu. Hâlâ ne yapacağını bilmez, hâlâ arayış içinde olan kadınlar gene başka bir yanlış yola saptılar (çünkü kadının cehennem-kafesine yeğleyeceği bir şey olsa da, fabrika işçiliği erkeklerin bile severek yaptığı bir şey değildir).

Bu yol, belki de yolların en kötüsüydü. Bu yolda, ne yirmilerin (yüzeysel) cinsel çekiciliği, ne otuzların (yalancı) bir ideale bağlılığı, ne de kırkların kolektif ruhu (propaganda) vardı. Bu yolun kadınlara getirdiği şey, saygınlık ve sınıfsal tırmanmaydı —bu arada umutsuz—. Romantik sevgi, kucakla çocuk bezi, Okul Aile Birliği toplantıları (Margaret Mead'ın Doğa Ana'sı), aile kavgaları, sonu gelmez etkisiz zayıflama rejimleri, kadınların sıkıntılarını gidermek için yapılmış TV eğlence gösterileri ve reklam programları ve hâlâ dertlerini unutamıyorlarsa, ruh tedavisi vardı. *Good Housekeeping* ve *Parents' Magazine* dergileri orta sınıftan her kadının isteklerini dile getiriyordu: tıpkı işçi sınıfını *True Confessions*'ın dile getirmesi gibi. Elliler, tüm on yıllık dönemlerin en karanlığı, belki de kadınlar için yüzyıllardır en karanlık dönem oldu. Mit'in 1950'deki çeşitlemesine bakılırsa, kadınların özgürleşmesi daha önce denenmişti ve (kuşkusuz, kadınların kendilerince) gerçekleştirilememişti. O boğucu, Yaratıcı Analık'tan kopma yolundaki ilk çaba tam bir başarısızlıkla sona ermişti. O zamana dek eski kadın hakları hareketi konusundaki gerçek bilgilerin hepsi kayıplara karışmıştı; üstelik, kadınların sürüp giden acılı durumlarının hâlâ etkisini sürdüren bir geri-tepmenin sonucu olduğu gerçeği de gözlerden silindi.

Ellilerin gençleri daha da karmaşık bir kültür mekanizması içinde oluştular: «Delikanlılık». Bu, çözülmekte olan o aile kalıbını kültür yoluyla, bütün gücüyle kurtarmaya çalışan inatçı romantiklikten başka bir şey değildi (7. Bölüm'de «Aşk Kültürü»ne bakınız). Her yaştan genç kız, analarının sıkıcı evlerinden Romantik Delikanlılık Sevgisiyle kaçıp kurtulmayı düşlüyordu. Hoppalık günlerinden kalma park edilmiş araba geleneği artık büyük bir gereksinme, belki de ellilerin tutkulu sevişmelerini en iyi simgeleyen şey oldu (Edward Keinholz'un «Parkedilmiş Araba»yla simgelediği «çevreyi» düşünün). Lise

düzeyindeki buluşma oyunu ayinlerinin yerini şimdi artık İyice Güney'deki şövalye geleneğinin resmiliği almıştı. Güney'de yirminci yüzyılda seçilen «güzel»in yerine, artık geçit törenlerinde elinde püsküllü sopa sallayan öncü Tatlı Genç Kız vardı. Bu kızın ulaşabileceği en yüce yer «sevimlilik»ti; bu, eskiden beğenilen «ağırbaşlı inceliğin» çağdaş biçimiydi.

Oysa oğlanlar hoşlanmadılar bundan. Kadınları, oldukları yerde tutmak amacıyla yarattıkları nazlı romantikliğin ve duygusallığın erkekler üzerinde yan etkileri oldu. Kız peşinde koşmak bir ayinse, bu ayinde bazı erkeklerin de kurban edilmesi gerekecekti. Barbie'ye bir Ken gerekti. Oysa kızlarla buluşup dışarı çıkmak güç bir işti («Arabayı bu gece ben alabilir miyim, babacığım?») Seks yapmanın daha kolay bir yolu bulunmalıydı. Frankie Avalon'la Paul Anka genç kızlara yanık ezgiler söylediler; oğlanlar sevmedi bu işi.

Altmışlarda oğlanlar vazgeçtiler bu işten. Üniversiteye ya da Güney'e gittiler. Toplu olarak Avrupa'ya gezilere çıktılar. Bazıları Barış Gönüllüsü oldu; bazılarıysa yeraltı örgütlerinde çalışmaya başladılar. Ama nereye giderlerse, izleyicilerini de birlikte götürüyorlardı. Özgürlüğüne kavuşan erkekler, yeni yaşama biçimlerine ayak uydurabilecek havalı kızlara gereksinme duydular: Kadınlar buna ayak uydurmaya çalıştılar. Erkekleri seks istiyordu: kadınlar buna boyun eğdiler. Ama erkeklerin kadınlardan tek istedikleri buydu. Eğer kız aklına, eski-moda bir bağlılık istemeyi takarsa o zaman «namuslu», «evliliğe takmış», ya da daha beteri «gerçekten sıradan» birisi olup çıkıyordu erkeklerin gözünde. Kızın sevgilisine askını (buna «yapışkan» diyebiliriz) olmayacak ölçüde bağımsız olmayı öğrenmesi gerekiyordu. Kadınların bunu anlaması epeyce sürdü: seramik, dokuma, deri işleri, resim dersleri, edebiyat ve ruhbilim dersleri, toplu ruhsal tedavi; her şeyi denediler erkeklerine askıntı olmamak için. Çeşitli tezgâhlarının, masalarının başına geçip oturdular ağlaya ağlaya.

Elbette bu, hiçbir zaman «kızlar»ın da bu kimin olduğu bilinmeyen ülkeden gerçekten kaçıp kurtulmak istemedikleri anlamına gelmez. Ama gidecekleri hiçbir yer yoktu aslında. Nereye gittilerse, Greenwich Village 1960, Berkeley ya da Mississippi 1964, Haight-

Ashbury ya da East Village 1967, yalnızca «kızlar» olmaktan kurtulamıyorlardı; insan olarak görmüyordu onları kimse. Toplumda kaçıp sığınabilecekleri bir azınlık köşesi yoktu: Cinsel sınıflama sistemi her yeri sarmıştı. Kadın haklarına karşı doğan tepki yüzünden kültürel bakımdan bağışıklık kazandıklarından, kendi sorunları çevresinde örgütlenmekten hâlâ korkuyorlardı — çünkü, o uzun suskunluk devresinde kadın haklarından söz edildiğini duydularsa bile bu ancak aşağılayıcı bir biçimde olmuştu. Böylece onlar da yirmiler ve otuzlarda kadınları yutan tuzağa düştüler: «Kişisel çözüm» aramaya koyuldular.

Gariptir ki altmışların «kişisel çözümü» sanat ya da akademik çalışma olduğu gibi çoğu zaman siyaset «torbası»ydı (resmi siyasetten daha azınlıkta ve daha idealist olan köktenci siyasetin —bölünmüş— güç alanı). Köktenci siyaset, her kadına kendini gösterme olanağı sağladı. Birçok kadın, otuzlarda yaptıkları gibi, siyaseti daha iyi bir yaşama giden bir yol olarak değil, kendi başına bir amaç olarak benimsediler. Kadınların çoğu barış hareketine katıldı. Bu, kadınlara her zaman çekici gelen bir uğraştı; siyasal bakımdan sonuçsuz olduğu için zararsızdı; oysa kadınların öfkesini yalancı bir biçimde dışarı akıtma yolu oluyordu.

Bazı kadınlar da medeni haklar hareketine katıldılar, bunun, kadınların barış hareketine katılmasına göre daha doğrudan bir etkisi olmasa da, altmışların başlarında beyaz kadınların zenci hareketi içinde geçirdikleri birkaç sayılı gün, kendi siyasal gelişmeleri açısından çok daha değerli bir deney oldu. Bunu, günümüzdeki kadın özgürlüğü hareketinde bile açıkça görebiliriz. Güney'de çalışan kadınlar, barış hareketinden gelenlere göre siyasal bakımdan çok daha uyanık, çok daha yumuşak ve çok daha ilericidirler; köktenci kadın hareketine daha çabuk geçebilecek yatkınlıktadırlar. Bu, belki de zencilerin çektiklerine eğilmenin, beyaz kadınların 1920'den bu yana, kendi ezilişlerine başkaldırışlarına en yakın girişimi olmasındandır: Açıkça ezilmekte olanların savunuculuğunu yapmak, insanın kendisinin de ezilmekte olduğunu dile getirmesinin dolaylı bir yoludur. Demek ki, esirlik sorunu nasıl on dokuzuncu yüzyılın köktenci kadın hakları hareketini körüklediyse, şimdi ırk ayrımı sorunu da yeni

kadın hakları sorununu hızlandırıyordu: Irk ayrımıyla dinsel ayrım arasındaki koşutluk ister istemez bir yerde karşımıza çıkacaktı zaten. İnsanlar, kendi ırkçı tutumlarını bilinçli olarak görüp bu tutumlarını açıkça kabul ederlerse, bu koşutluğu yadsıyamazlar. Irk ayrımı ortadan kaldırılabilirse, cinsel ayrım neden kaldırılmasın?

* *
*

Eski kadın hakları hareketinin sona erişiyle yenisinin başlaması arasındaki elli yıllık evreyi anlattım; bunu, özgürlük Mit'inin her on yıllık dönem içinde, çağdaş kadının sorunlarını dağıtmak için ne gibi özel yollarda kullanıldığını incelemek amacıyla yaptım. Dağıtma taktiği, yirmiler ve otuzlardaki kadınları yeniden tek başlarına çözüm aramaya itmekte etkili oldu; ondan sonra da bu taktik kadın hakları tarihini gözlerden silerek kadınları yalancı çözümlerin çıkmaz yollarında çılgın bir biçimde dönüp dururken bıraktı: Bu Mit, kadınların sorunlarına etkin, doğru dürüst bir çıkış yolu bulma haklarını ellerinden almış oldu. Ruhsal tedavi de bir çıkış yolu olarak hiçbir şey getirmedi (bundan sonraki bölüme bakın). Eve dönmek de çözüm değildi — bunu da kırklar ve ellilerdeki kuşaklar, deneyleriyle kanıtladı.

1970'te bu yitik kuşağın başkaldıran kızları, uygulamada yararlanmak üzere bile, bir kadın hakları hareketi yaşandığından haberli değildiler. Yalnızca ölü doğan devrimin tatsız kalıntıları vardı önlerinde. Bu kalıntılar kadınların rollerindeki şaşırtıcı çelişkiler yığınıydı: Bir yandan yasal özgürlüklerin hemen hepsine sahiptiler: toplumun siyasal bakımdan tam yetkiye sahip yurttaşları sayılıyorlardı — oysa hiçbir güç yoktu ellerinde. Eğitim alanında fırsatlar açıktı kendilerine— oysa, eğitimle elde ettiklerini kullanamıyorlardı, ya da kullanmaları istenmiyordu. İstedikleri giyim özgürlüğüne, cinsel özgürlüğe kavuşmuşlardı — oysa hâlâ cinsel bakımdan sömürülmekteydiler. Kadınların bu kapana kısılmış durumları, kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle daha da kötüleşti (7. Bölüm'e bakın). Bu yeni durumda çelişkiler apaçık ortaya seriliyordu; kadınların rollerinin çirkinliği, yeni iletişim araçlarının çok etikili bir propaganda organı olarak kullandığı

yeni yoğun kadın tipiyle daha da vurgulanmış oldu. Cinsel rol geleneklerini yeniden güçlendirmek için gerekli olan kültürel koşullanmalar işlemez, tatsız bir duruma geldi; oysa bu gelenekler önceleri sinsi sinsi, derinden sürdürüyordu etkilerini. Her yerde kendilerinin nefretlik ya da erotik imgeleriyle karşılaşan kadınlar, önceleri, böylesi çarpıtılmaların karşısında şaşakaldılar (bu Ben miyim, allahaşkına?), sonunda öfkelendiler. Başlangıçta, kadın özgürlüğü hareketi hâlâ yasak olduğundan, kadınların öfke ve kızgınlıkları tam bir geri çekilme içinde birikti (Beatnik Bohemliği ve Çiçek/Esrar Kuşağı) ya da, kendi sorunlarının dışındaki başkaldırma eylemlerine, özellikle de altmışlardaki medeni haklar hareketine kaydı; medeni haklar hareketi o zamana dek kadınların kendi ezilmişliklerine karşı çıkmaya en çok yaklaştıkları hareket oldu. Ama sonunda, kendi durumlarının zencilerinkine ne denli benzediğini açıkça görmeleri, gene başkaldırma duygusuyla birleşerek, asıl kadın özgürlüğü hareketinin yerleşmesine yol açtı. Sonunda öfke taşmış ve gerçek yönünü bulmuştu.

Şu var ki, kadın hakları hareketinin (feminism) yeniden şahlanışının, başka hareket ve fikirlerin yarattığı hızlandırmaya bağlı olduğunu sanmak yanlış olur. Öteki hareketlerin çözümleyici bir etkisi olsa da, kadın hareketinin aslında, kendine özgü çevrimsel bir devinimi vardır. Benimsediğimiz tarihsel yoruma göre, kadın özgürlüğü hareketi, kadınların teknolojinin gelişmesine verecekleri kaçınılmaz yanıttır. Kadınları cinsel-doğurganlık rollerinin boyunduruğundan ancak gelişen teknoloji kurtarabilirdi; bu boyunduruk, hem kadınların temel biyolojik yapısı, hem de bu biyolojik yapıya dayanılarak kurulan, durumu kötüleştiren cinsel sınıflanma düzeniydi.

Yirminci yüzyılda bilimin gittikçe gelişmesinin, Sanayi Devrimi'ne karşı başlangıçta doğan kadın hakları hareketini daha da hızlandırması gerekirdi. (Örneğin ilk kadın hakları savunucularının hiçbir çözüm yolu bulamadıkları, doğurganlığın denetlenmesi bile, 1920'den bu yana tarihteki en yüksek gelişme düzeyine ulaştı.) Burada, savaş ve ekonomik sarsıntı gibi geçici bunalımlarla ilgili olarak kadın hakları hareketini engelleyen karşı-devrimin nedenlerini anlatmaya çalıştım. Bu tür engellemeler yüzünden, kadın özgürlüğüne büyük ölçüde yararlı olabilecek yeni bilimsel gelişmeler laboratuvarlarda kaldı; oysa

bu tehdide bir tepki olarak toplumsal-cinsel uygulamalar yalnızca eskisi gibi sürüp gitmekle kalmadı, aynı zamanda daha da yoğunlaştı. Cinsellik ve doğurganlık arasındaki bağıntıyı daha da zayıflatabilecek ya da koparabilecek bilimsel gelişmeler kültür içinde hemen hemen hiç gerçekleştirilmedi. Bilimsel devrimin, kadın hakları hareketine hemen hemen hiçbir etkisi olmaması, bu sorunun ne denli siyasal bir sorun olduğunu gösterir: Kadın hakları hareketi, amaçlarına evrimle değil, ancak devrimle ulaşabilir. Nasıl bir evrimle ele geçirilmiş olursa olsun, çıkış noktası ne olursa olsun, egemenlik, mücadele olmaksızın yok edilemez.

III

KADIN KURTULUŞ [4] HAREKETİ

Üç yıl içinde, eski kadın hakları hareketinin siyasal yelpazesinin bütünüyle yeniden yaratıldığını gördük: Köktenci kadınlarla, tutucu kadınlar ve politikalardan oluşan iki tür reformculuk arasındaki bölünme, çağdaş giysiler içinde yeniden çıktı karşımıza. Hareketin içinde, kendi içlerinde de alt bölümlere ayrılmış olan, üç önemli kamp vardır kabaca. Bu kampları kısaca özetleyelim; yalnız bu arada, böyle bir oluşum evresinde, herhangi bir grubun siyasetinin de, üyelerinin de sürekli bir değişim içinde olduğunu unutmayalım.

(1) *Tutucu kadın hakları savunucuları.* Bu kamp, şimdi birbirine benzer milyarlarca küçük örgüte bölünmekte olsa da, belki de en iyi örneğini öncü örgüt (bu yüzden de genellikle sanıldığından çok daha sağlam bir kadın hakları örgütü olan) NOW'da bulur; Ulusal Kadın Örgütü (NOW) 1965'te Betty Friedan'ın, yankılar yaratan kitabı *Gizemli Kadın*'ı yayımlamasıyla başlamıştır. Çoğu zaman kadın hareketinin NAACP'i olarak görülen (gerçekten de bu örgüt eskiden beri meslek sahibi olan kadınlarla dolu olduğundan —«başarılı» olan meslek kadınlarından oluştuğundan— aynı zamanda «meslekçiliği»

[4] Yalnızca cinsel rolleri eşitlemek yerine cinsel sınıflamadan bütünüyle kurtulmayı göstermek üzere «özgürleşme» değil de «kurtuluş» diyorum. Gene de bu sözcüğü her zaman ağır bulduğumu, bana Yeni Sol'un dilini anımsattığını, bu sözcüğü kadın haklarıyla (feminizm'le) ilgili gömmekten utandığımı belirtmeliyim. Ben «köktenci kadın hakları hareketi» deyimini kullanmayı yeğliyorum.

yüzünden, gerici kurtuluş hareketi grupları tarafından da saldırıya uğruyor) NOW cinselliğin daha yüzeysel belirtileri üzerinde duruyor — yasal eşitsizlikler, iş vermede gözetilen ayrım, vb. gibi.

Bu bakımdan, siyasal tutumunda bu örgüt, yüzyılın başındaki oyhakkı hareketine: Carrie Chapman Catt'in kurduğu Amerikan Kadınlarının Oy Hakkı İçin Ulusal Birlik'ine çok benzer. Bu hareket o zamanlar daha erkeklerle eşitlik —kurulu düzen içinde yasal, ekonomik, vb. eşitlik— üzerinde durduğundan sorunu, cinsel rollerden bütünüyle kurtulmak ya da aile değerlerinin kökten ele alınması olarak göremiyordu. NAWSA gibi bu örgüt de, siyasal ilkelere zararı ne olursa olsun tek yanlı siyasal haklar kazanmayı çalışıyordu. Gene NAWSA gibi bu örgüt de, geleneksel bürokratik süreçlerle denetlediği büyük bir üye kitlesini kendine çekti.

Bununla birlikte, genç hareketin içinde, şimdi ele geçirilen siyasal haklarla bile savunulamayacak bu durum —son tutucu kadın hakları hareketinin başarısızlığıyla da kanıtlandığı gibi— yeni bir yol olmaktan çok, eski kadın hakları hareketinin (ya da isterseniz kadın hakları hareketinin «öncüsünün») kalıntısıdır. Daha önce gidecek iyi bir yer bulamayan birçok kadın, hemen köktenci kadın hakları hareketine geçti — böylece NOW'ı gittikçe artan bir köktenciliğe itti. Örneğin, önceleri örgüt, reformdan öteye geçemeyenleri ürkütmemek için, çocuk aldırma yasası dileğini resmen destekleyemiyordu; oysa çocuk aldırma yasası bugün bu örgütün en önemli isteklerinden biridir.

(2) *Siyasiler*. Çağdaş kadın hareketinin siyasileri, her şeyden önce Kadın Kurtuluş Hareketi'ne değil de Sol'a («Hareket'e») bağlı olanlardır. İlerleme Çağı'nın siyasileri gibi, çağdaş siyasiler de kadın hareketini kendi başına önemli köktenci bir hareket olarak görmek yerine, «gerçek» köktenci siyasetin ancak bir parçası olarak görmektedirler. Bunlar erkeklerin sorunlarını, örneğin askere alınmayı evrensel, kadınların sorunlarınıysa, örneğin çocuk aldırmayı, bir yan sorun olarak görmektedirler. Çağdaş siyasiler arasında bu, gene de küçük bir yelpazedir; kabaca şöyle bölünebilir:

(a) *Sol'un hanım yardımcıları*. Solda her büyük hizibin, giderek bazı sendikaların, artık —büyük bir direnişten sonra— kadın öz-

gürlükçü grupları vardır. Bunlar, örgüt içinde, erkek egemenliğine karşı ve kadınların kararlarda daha büyük bir rol oynaması için savaşırlar. Bu grupların siyasileri, reformcudurlar; çünkü başlıca amaçları, solcu siyasetin sınırlı alanı içinde kendi durumlarını güçlendirmektir. Öteki kadınlar olsa olsa onların önemli buldukları «kişiler», kadınlara özgü sorunlarsa, kadınları «Büyük Mücadele'ye» çekmek için kullanılacak yararlı birer «köktencileştirici» araçtır yalnızca. Bu yüzden bu siyasilerin öteki kadınlara karşı tutumu, yönetici ve yol gösterici bir tutum, bir «örgütleyici» tutumudur. Bir yeraltı gazetesi olan *Hareket*'in (dişi) Kara Panterler'le yaptığı bir konuşmaya bakalım. Bu konuşma, belki de suskun beyaz solu utandıracaktır: ama gene de, bu konuda beyaz devrimcilerin söylediklerinin tipik (belki de onlardan koptuğu için tipik) bir örneğidir:

Daha ileri kadınların, *devrimci ilkeleri kavrayan kadınların onlara gidip her şeyi açıklaması ve onlarla birlikte mücadele etmesi çok önemlidir. Kadınların siyasal bakımdan geri kalmış olduklarını, onlarla birlikte mücadele etmek zorunda olduğumuzu artık anlamamız gerekir.* (Sözcüklerin altını ben çizdim.)

Ya da, başka bir yerde bağımsız kadın hareketiyle ilgili olarak şöyle denmektedir:

Birincil Mücadele'*yi gözden kaçırıyorlar. Kadınları bazı özel örgütlerde toplama olanağı vardır belki, ama tehlikeli olur bu; çünkü kadınlar kendi içlerine kapanacaklar, küçük-burjuva klikleri oluşturacaklar ve bu küçük örgütlerde hep* çocuklara nasıl baktıklarından *söz edeceklerdir, ya da bir* yakınma toplantısı *olup çıkacaktır bu.* (Sözcüklerin altını ben çizdim.)

Burada, kara derililerin (onlar kadar kadınların da), kendi koydukları Kara Güç ilkelerini, başka bir grup söz konusu olduğunda bütünüyle yadsıdıklarını görüyoruz: Bu, ezilenlerin, ezilmeye karşı *kendi görüş ve tanımlamalarına göre* örgütlenme hakkıdır. Kara Güç hareketinin, açıkça ortada olan koşutluklar yoluyla kadınlara siyasal gerek-

sinmeleri konusunda bunca şey öğreten bu hareketin, bu koşutluğu tersinden görememesi çok acıklıdır. (Bunun nedenlerinin daha ayrıntılı bir çözümlemesi için 5. Bölüm'e bakın.) İnsanın kendi ezilmişliği çevresinde yaygın bir örgüt ağı oluşturması, önderlik ve egemenlik oyununa son vermek, kanlı mücadeleye girişmeden önce bir kitle temeli oluşturma gereksinmesi, köktenci siyasetin en önemli ilkelerinin tümü, birdenbire en kötü türden bir iki ölçütlülükle, kadınlar konusunda geçerli olamıyor.

Geniş solcu hareket içinde iş görmeye çalışan kadın kurtuluş gruplarının başarı olanağı yoktur; çünkü, izleyecekleri yol onlara üst örgütçe söylenmektedir. Bu grupların çözümleme ve taktikleri, yasadışı egemenliğine karşı çıktıkları sınıfın kendisince biçimlendirilmektedir. Bu yüzden bu gruplar, kendi yıpranmış sol gruplarını yok etmeye yönelik gerginliği artırmaktan öte olumlu bir iş görememektedirler. Bu gruplar, zor da olsa güçlü bir duruma gelebilirlerse, kendilerine verilen birtakım nişanlarla kandırılmaktadırlar; ya da gerekirse büyük grup sessizce dağılmakta ve onları dışında bırakarak yeniden örgütlenmektedir. Çoğu zaman, sonunda ana örgütten kopup, bağımsız kadın hareketine katılmaktan başka çareleri yoktur bunların.

(b) *Orta-yolcu siyasiler.* Erkeklerden ayrı, ama gene de onların koruyuculuğuna sığınarak çalışan bu gruplar, hem iki yanlı hem de karışıktırlar. İki uç arasında gidip gelirler. Kendi özel amaçlarının gerçekleştirilmesine uygun olup olmadığına bakmadan geleneksel (erkeklere özgü) sol çözümlemeleri, konuşmaları, taktik ve stratejileri taklit ederler; sonra da bunu Uzaklardaki Ezilmiş Kız Kardeşleri üstüne söyledikleri bir alay duygusal sözle ödünlemeye çalışırlar. Kendi tuttukları siyasal yol belirsizdir, çünkü bağlı oldukları şeyler belirsizdir. Kadınların sömürülmesine doğrudan yol açan şeyin kapitalizm olmadığından kuşkulansalar da, *erkeklerin* bunda bir etkisi olabileceğini düşünecek kadar ileri de gidemezler. Erkekler, Erkek Kardeş'tir. Kadınlar da Kız Kardeş. Mutlaka bir düşmandan söz etmek gerekiyorsa, bu düşman, neden Düzen olmasın?

(c) *Kadın haklarını savunan siyasiler.* Bu, belki de ülkeye yayılmış kadın kurtuluş hareketinin adsız hücrelerinin en büyük bölüğünü oluşturmaktadır: Orta-yolcular'ın çoğu sonunda bu tutuma sürüklenirler. Aslında bu, solcu bazı öğeler taşıyan tutucu bir kadın

hareketidir (ya da, daha kesin tanımlamak gerekirse, kadın hakları özellikleri taşıyan solculuktur). Kadın haklarını savunan (feminist) siyasiler, kadınların kendi ezilmişlikleri çevresinde istedikleri gibi örgütlenmelerini, bunu ancak bağımsız gruplar biçiminde yapabileceklerini, her *kadın* topluluğunun ilk amacının kadın sorunlarına yoğunlaşmak olduğunu kabul etseler de, bu tür eylemleri var olan solcu çözümlemelere ve solcu önceliklerin arasına yerleştirmek için her türlü çabayı göstermektedirler — elbette bu çözüm ve önceliklerde de Hanımlar'a hiçbir zaman «önce siz buyrun» denmemektedir.

Böyle bir yelpaze içinde görünen çeşitliliğe karşın, bu üç tutum bir tek ortak bölene indirgenebilir: Kadın hakları, siyasal öncelikler dizisinde ikincil bir önem taşır ve kendisinden önce gelen (erkeklerin yarattığı) siyasal çerçeveye uydurulmalıdır. Dikkat edilmezse kadın hareketinin başını alıp gideceğinden ve Devrim'den kopacağından korkulmaktadır; bu korku siyasilerin, kadın haklarının kendi içinde haklı bir sorun olmadığı, sonunda kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek için (ne yazık ki) bir devrim *gerektireceği* korkusunu ele vermektedir.

Asıl sorun da buradadır: Siyasi kadınlar, geçerli bir siyaset oluşturamamaktadırlar; çünkü kadın olarak ezilmişliklerini yürekli bir biçimde görememektedirler. Kendilerine özgü bir kadın haklarını savunan solcu çözüm başlatamamaları, sorunlarını tüm devrimlerin temeli olarak görmek şöyle dursun, kendi içinde devrimci bir çıkış olarak bile göremeyerek her zaman «birincil mücadeleye» bağlamaya kalkışmaları kadın olarak hâlâ sürüp giden aşağılık duygularından gelmektedir doğrudan doğruya. Kendi gereksinmelerine öncelik tanıyamamaları, siyasal bakımdan yasallaşabilmek için erkeklerin —bu durumda yönetime-karşı olan erkeklerin— onayını alma gereksinmesi, kadınların gerektiğinde öteki hareketlerden kopmalarını engellemekte, bu yüzden de onları yalnızca reformculuğa, özgün olamamaya, sonunda da siyasal kısırlığa itmektedir.

Bununla birlikte, kadın kurtuluş hareketi içinde daha militan bir durumda olan köktenci kadın hakları hareketinin etkisiyle, siyasilerle birlikte tutucu kadın hakları savunucuları da önce gittikçe artan bir savunmaya, sonunda da gittikçe artan bir köktenciliğe doğru kaydılar.

Başta Kübalı ve NLF'li kadınlar, tek örnek olarak benimsendi: onların özgürlükleri putlaştırıldı. Şimdiyse bekleyelim-de-görelim-bakalım tutumu sürüyor. Geçen yıl salt kadınlarla ilgili sorunlar, zencileri, işçileri, ya da öğrencileri saygıyla anmaksızın ağza alınmıyordu. Oysa bu yıl, solun sözcüleri, çekirdek ailenin ortadan kaldırılmasından övünçle ve önemseyerek söz ediyorlar. Çünkü Solcu Biraderler, işbirliği yapılabilecek alanı hemen fark etmişlerdir, hemen tek-eşli evliliğe karşı çıkmışlardır: bu konuda erkeklerin ne denli hevesli olduğunu gören kadın özgürlükçüleri acı acı gülmüşlerdir. Gene de, SDS birkaç yıl önce saçma sapan dediği kadın hareketine hiç aldırmazken, şimdi kadınlarına, kendilerinden kopmasınlar diye, gittikçe daha yüce bir yer vermektedir. Örneğin, SDS, Weathermen ve çeşitli gerillalar listesinde kadınlara *En Çok İstenen On Kişi* arasında birinci sırayı vermektedir. Solcuların, kadınları, kendi topluluklan içinde önemli bir ezilenler topluluğu olarak resmen kabul etmeye başlaması, böyle olmuştur. Bağımsız bir kadın hakları hareketinin gerektiği konusunda, yüzeysel de olsa, bir anlayış doğmuştur. Kadınların sorunlarına, yakınmalarına (çocuk aldırma ya da günlük çocuk bakım merkezleri gibi) belli bir ölçüde eğilme başlamıştır: kadınların ödüllendirilmesi de gittikçe artmıştır. Bunlarla birlikte, Kara Güç'ün ilk evrelerinde olduğu gibi, o yatıştırma çabaları aynı sinirli, anlayışlı kahkaha, kadınların duygularına karşı aynı duyarsızlık sürmektedir. Bütün bunlar «elimizden gelen anlayışı gösteriyoruz, bizi öpsenize» tutumu altında yürütülmektedir.

(3) *Köktenci kadın hakları (feminist) hareketi.* Daha önce tanımladığımız iki tutum, genellikle üçüncü bir tutuma, köktenci kadın hakları savunuculuğuna yol açmaktadır: Bu tutumu benimseyen kadınlar, NOW'da umut kırıklığına uğramış ılımlı kadın hakları savunucularından (feministlerden), kadın kurtuluş hareketinde umut kırıklığına uğramış solculara dek uzanmaktadır. Bunların aralarında, böyle bir tutumu uzun süredir bekleyen, daha önce tutucu bürokratik kadın hakları hareketine de, kızıştırılmış solcu bağnazlığına da aklı yatmamış olan kadınlar vardır.

Çağdaş köktenci kadın hakları görüşüyse, eski hareketin içindeki köktenci kadın hakları çizgisinin (Stanton ve Anthony'nin önderlik

ettiği çizginin) kesintisiz bir uzantısıdır; bu çizgi daha sonra Kadın Partisi adıyla tanınan militan Kongre Birliği olarak sürdürülmüştür. Bu görüşe göre, kadın sorunları, yalnızca *Kadınlar*'ın ilk birincil seçmesi değil, daha geniş devrimci çözümlerin ana sorunudur. Bu görüş, önerilen solcu çözümleri, çok köktenci olduklarından değil, *yeterince köktenci olmadıklarından* yadsır; geçerli olan solcu çözümlemeye, eskimiş ve yapay yüzeysel bir çözüm gözüyle bakar. Çünkü bu çözümde ekonomik sınıfsal sistem yapısı, başlangıçtaki cinsel sınıfsal sisteme dek indirgenerek incelenmez. Cinsel sınıfsal sistem tüm öteki sömürü sistemlerinin çıkış noktasıdır: bu yüzden de her gerçek devrimin önce bu solucanı yok etmesi gerekecektir. Bundan sonraki bölümlerde köktenci kadın hakları hareketinin ideolojisini ve öteki köktenci kuramlarla ilişkilerini araştıracağım. Solcu çözümlemenin tartışmalı alanlarından çoğuna ancak köktenci kadın hakları hareketinin ışık tutabileceğini, kapsayıcı bir devrimci çözümü ilk kez bu tutumun sağlayabileceğini göstereceğim.

Köktenci kadın hakları hareketinin, başka hiçbir harekette bulunmayan siyasal yanları olduğunu hemen söyleyebiliriz. Bu yanlar, geçmişteki hareketlere göre çok daha yüksek, aynı zamanda nitelikçe bambaşka bir devrimci güç oluşturur:

(1) *Dağılım. Azınlık gruplarının (tarihsel birer rastlantı) ya da proletaryanın (ekonomik bir gelişim) tersine, kadınlar her zaman ezilen bir çoğunluk sınıfı (yüzde 51) olmuşlardır; tüm öteki sınıfların arasına eşit olarak serpilmişlerdir.* Amerika'da buna en yakın hareket, Kara Güç hareketi, ülkedeki her zenciyi o anda harekete geçirebilse bile ancak nüfusun yüzde 15'ini ayaklandırabilir. Gerçekten de, iyimserlik edip kendi içlerinde hiçbir çatışma olmadığını varsaysak bile, tüm ezilmiş azınlıklar *birleşse*, bir çoğunluk oluşturamazlar — kadınlar katılmadığı sürece. Kadınların erkeklerle birlikte yaşamaları, bazı düzeylerde bize en zararlı şey de olsa —kadınların birbirlerinden kopmaları, geçmişte kadın kurtuluş hareketinin oluşamamasına ya da zayıf kalmasına yol açmıştır— başka bir anlamda, yararlı olmuştur: Her yatak odasına girmiş bir devrimci bulunması, önünde sonunda düzenin yıkılması demektir. Başkaldıran karınızsa, alıp başınızı yazlığa çekilmekle iş bitmez. Kadın hakları hareketi, gerçekten amacına ulaştığında, toplumumuzu temelinden sarsacaktır.

(2) *Kişisel siyaset.* Kadın hakları hareketi, «kişisel» olanı «siyasal» olanla en olumlu biçimde bağdaştıran ilk harekettir. Bu hareket, yepyeni bir ilişki biçimi, yepyeni bir siyasal yol, sonunda kişisel olanı —her zaman kadınca olanı— genel olanla, «dış dünya»yla bağdaştıracak, o dünyayı duygularına kavuşturacak, aslında kendine getirecek bir yol geliştirmektedir.

Duygularla zekâ arasındaki ikilik (bölünme), başlatılan hareketin kitle temeline inmesine engel olmuştur: Bir yanda bağnaz solcular vardır. Bunlar ya somut gereklerden kopmuş soyut üniversiteli aydınlar ya da eylemci görünüşüne bürünmüş, siyasal etkinliği hiç düşünmeksizin kendilerini eylemciliğe kaptırmış militan *machismo*'lardır. Öte yandaysa Woodstock Ulusu, Başkaldıran Gençlik, Hippilerin Çiçek ve Esrar Kuşağı, Yippiler, Deliler, Aşağılıklar, Deli Köpekler, Domuz Yetiştiriciler vb. vardır. Bunlar, o eski bildiri ve broşür dağıtma, Marx'çı çözümlemeler yapma yolunun artık gününü doldurduğunu —sorunun, proletaryanın mücadelesinden çok daha derinlere indiğini, işçi sınıfının zaten Amerika'da hiç de öncü sınıf olamayacağını— bilseler de, bunun yerine konacak somut tarihsel bir çözümleme getiremezler, aslında bu gruplar siyasal bile değildirler. Bu yüzden Hareket sönmektedir; ya katı ve eskimiş çözümlenmesinden ötürü kıyıda kalmakta, parçalanmakta, etkisizleşmekte ya da kitle hareketi olarak kendisine yandaş çekse de, tarihsel ve ekonomik temelleri sağlam olmadığı için devrimci olmaktan çok, «karşı çıkıcı» bir hareket olmaktadır. Bu durumda, kadın hakları hareketi, en kısa yoldan başvurulması gereken yapıştırıcıdır.

(3) *Egemenlik psikolojisinin sonu.* Devrimci hareketlerin çoğu, örgütledikleri şeyleri kendi aralarında uygulayamazlar. Etkili önderlere tapma, hizipleşme, «benlik-davası», birbirinin kuyusunu kazma hemen hepsinde çok yaygın olan şeylerdir. Kadın hareketi, kısa tarihi içinde, bu bakımdan birçok hareketten daha iyi bir durumdadır. Kadın hareketinin en büyük amaçlarından birisi, içte demokrasiyi korumaktır — hareket, bu amaca ulaşmak için her şeyi (çoğu zaman olmayacak şeyleri) bile yapar.

Bu, hiç de hareketin başarılı olduğu anlamına gelmez. Bu konuda söylenenler yapılanlardan her zaman fazla olmuştur; söylenenler de —çoğu zaman yeni ve karmaşık kadın hakları çeşitlemeleri bi-

çiminde ortaya çıkan— o eski oyunları, egemenlik oyunlarını gözlerden silmek için söylenmiştir. Şu var ki, cinsel sınıflaşmayı ve bunun aile yapısı içindeki derin köklerini düşünürsek, bugün doğan herhangi bir kişinin, egemenlik psikolojisinin ortadan kaldırıldığını görebilmesi hemen hemen olanaksızdır. Birçok kadının baskın kişi olma rolünü (başkalarının üstünde egemenlik kurma rolünü) hiçbir zaman benimsemediği doğrudur. Gene de ömürlerince kendilerini erkeklerle özdeşleştiren bazı kadınlar şöyle garip bir durum içinde kaldıklarını görürler: Aynı anda kişiliklerinin hem baş eğen yanlarıyla, hem de ağır basmak isteyen yanlarıyla savaşmak zorunda kalır, böylece kendilerini zamanından önce tüketirler.

Ama, eşitlik düzenini kurmayı başarabilecek bir devrimci hareket varsa o da köktenci kadın hakları hareketidir. Cinsler ve ana-babalarla çocuklar arasındaki temel ilişkileri değiştirmek demek, psikolojik üstünlük-boyun eğme bağıntısını ta kökünden ele almak demektir. Bu psikolojiyi siyasal bakımdan inceleyecek kadın hakları hareketi, bu sorunu maddeci açıdan ele alan ilk hareket olacaktır.

3/ FREUD'ÇULUK: YOLUNDAN SAPTIRILMIŞ KADIN HAKLARI HAREKETİ

YİRMİNCİ yüzyılda Amerika'nın en belirgin kültür akımını adlandırmamız gerekirse bu, Freud'un yapıtları ve bu yapıtlardan doğan disiplinlerdir. Freud'un insan yaşamı konusundaki görüşleriyle, ruhbilim derslerinde («ruh»), kişisel ruh tedavisinde, ortasınıftan ailenin çocuklarının ortak kültürel yaşantısında, ya da genel olarak halk kültüründeki çarpıtılmış durumuyla karşılaşmayan kimse kalmamıştır. Bu yeni dil, günlük konuşmalarımıza sızmıştır; öyle ki, sıradan bir insan bile «hasta», «nevrozlu» ya da «sapık» terimleriyle düşünür. Düzenli aralıklarla «id»ini yoklayarak «ölüm isteği» olup olmadığına, «ego»sunu yoklayarak da «zayıf» olup olmadığına bakar: Freud'u benimsemeyenler, «ben-merkezli» kişilerdir; bunlar kendilerinde «hadım edilme-kompleksi» bulunduğunu doğal olarak kabul ederler; anneleriyle yatma isteğini bastırdıklarına inanırlar; eskiden de bugün de «kardeş kıskançlığı» içinde olduklarını sanır, kadınların onların «penislerini» kıskandığına inanırlar; her muzu yada sosisi «fallus» simgesi olarak görme eğilimindedirler. Evlilikle ilgili her şey, boşanma duruşmaları bu ruhçözümleme yöntemine göre sürdürülür. Sıradan kişi, çoğu zaman bu terimlerin anlamını açık seçik bilmez: ama kendisi bilmese de «deli doktoru»nun bildiğinden kuşkusu yoktur. Gözlükleri ve keçi sakalıyla koltuğuna gömülmüş uyuklayan, ufak tefek Viyanalı (sinir hastalıkları konusunda) çağdaş mizahın klişeleşmiş bir tipi olmuştur. Ruhçözümlemesi üzerine

yapılmış bütün karikatürlerin sıralanıp düzenlenmesi çok uzun zaman alır. Ruh doktorunun odasında, hastanın uzandığı kanepe üzerine yepyeni bir simgebilim doğmuştur.

Freud'çuluk, günah çıkarmaları, cezaları, dönekleri ve yeni izleyicileriyle, sürdürülmesi için harcanan milyonlarca liralık parayla çağdaş dinimiz olmuştur bizim. Freud'çuluğa saldırırken rahatsız oluruz, çünkü kim bilir, son yargı gününde *belki de haklı çıkarlar*. Olabildiği ölçüde sağlıklı olduğundan kim emin olabilir? Kendi yeteneklerini en yüce biçimde ortaya koyabilen kim var? Aklını kaçıracak ölçüde korkmayanımız var mı? Anasından babasından nefret etmeyenimiz, erkek kardeşiyle yarışmayanımız var mı? Yaşamının bir döneminde erkek olmaya özenmeyen kız bulunur mu? Kuşkuculuğunda direnen yürekli kişiler içinse her zaman o korkunç *direnme* sözcüğü kullanılıyor. En çok hasta olanlar onlar: Apaçık ortada: gerektiğinden fazla savaşıyorlar kendileriyle.

Sonra bir geri tepme oldu. Freud'un yapıtlarındaki çelişkiler üzerine kitaplar yazıldı, meslekler oluştu: Bazıları Freud'un çalışmalarının küçücük bir parçası üzerine eğilerek ün sağladılar kendilerine (ör: ölüm isteğini ya da penis kıskançlığını yadsıyarak). Daha gözü pek ya da daha tutkulu o.anlarıysa yapıtların bütünündeki saçmalıklara saldırdılar. Her içkili toplantıda bir sürü eleştirel kuram atılır ortaya: bazı aydınlar Amerika'daki aydın topluluğunun yok oluşunu ruhçözümlemesinin başlamasına bağlayacak ölçüde ileri gitmişlerdir. Freud'çuluğun dinleşmesine karşılık olarak da, kocaman bir deneysel davranışçılık okulu (behaviorism) kurulmuştur (deneysel ruhbilim de kendine özgü yan tutmasından zarar görmektedir oysa). Bütün bunlarla birlikte yavaş yavaş Freud'çu düşünce de aydınlığa çıkmış, bu düşüncenin en önemli ilkeleri birer birer değişmiştir. Sonunda saldırılacak hiçbir şey kalmamıştır ortada.

Ama gene de ölmemiştir Freud'çuluk. Ruhçözümleme tedavilerinin etkisiz olduğu kanıtlansa, Freud'un kadın cinselliği konusundaki fikirlerin yanlış olduğu apaçık gösterilmiş olsa da (ör: Masters ve Johnson'ın çifte orgazm miti) eski görüşler bugün de süregitmektedir. Doktorlar çalışmalarını bu anlayışla sürdürürler. Her yeni eleştiri

dönemi sona erdiğinde, bu eleştiriye girişmekle Ulu Ata'ya karşı büyük bir suç işleyen birisi çıkarılır ortaya. Kimse Ata'yı yerinden oynatamaz.

Bütün bu yıllardan sonra kralın çıplak olduğunu kabul edememek yalnız yeterince yürekli olamamaktan değil, bence. İşlerini yitirme korkusundan değil doktorların bunu kabul edememeleri. Bu doktorların çoğunu her şeyi eleştirmeye götüren şeyle her şeyi sonuna dek yıkmaktan alıkoyan şey aynı bütünün iki yanı. «Sezgisel olarak» «vicdanları» onlara son darbeyi indirmemeleri gerektiğini söylüyor.

Freud'un kuramları deneysel olarak doğrulanmamıştır. Klinik uygulamalarda Freud'çuluk gerçekten saçma sonuçlar vermiştir. Aslında daha 1913'te ruhçözümlemesinin yerine yeni bir nevroz yaratarak, tedavi ettiğini sandığı hastalığın ta kendisi olduğu ortaya çıkmıştır (ruh tedavisi görenlerin eskisine göre kendileriyle daha çok uğraştıklarını, «gerileme», sevdalı «aktarımlar» ve dert yanmalardan oluşan uzun konuşmalarla dolu, «algılayıcı» daha ileri bir nevroz evresine geçtiklerini hepimiz görmüşüzdür). Gene de hepimizde bu tür tedavinin iyileştirici bir yanı olduğu duygusu vardır. Kendilerine pat diye «Yarar görüyor musunuz?» ya da «Değiyor mu bari?» diye sorulduğunda tedavi görenlerin altüst olmalarına karşın, bu tür tedavi gene de bir yana atılamaz.

Freud, koskoca bir kıtanın ve uygarlığın imgelerini boşuna doldurmamıştır. Yüzeyde tutarsız, mantıksız ya da «uzak» da olsa tedbirli mantıkları, deneyleri ve düzeltmeleriyle izleyicilerinin Freud'unkilerle karşılaştırılacak değerde bir şey söyledikleri görülmez. *Freud'çuluğun böylesine güçlü; böylesine çürütülmez bir şey olması, Freud'un çağdaş yaşamın canalıcı sorununu, cinselliği yakalamış olmasındandır.*

I

FREUD'ÇULUĞUN VE KADIN HAKLARI HAREKETİNİN ORTAK KÖKENLERİ

(1) *Freud'çuluk ve kadın hakları hareketi (feminism) aynı alandan*

doğmuştur. Freud'un, çalışmalarına ilk kadın hakları hareketinin doruğuna ulaştığı sırada başlaması rastlantı değildir. O günlerde kadın hakları hareketinin ne denli önemli olduğunu bugün tam olarak değerlendiremeyiz biz. D. H. Lawrence'ın *Lady Chatterley'in Sevgilisi*'nde geçen salon konuşmalarında kadın ve erkek yapısı üzerine söylenenler, yapay üreme olasılığı (cam tüplerde yetiştirilen bebekler) yaratıcı imgelemin yarattığı şeyler değildir. Cinsellik o günlerin en hararetli konusuydu. Lawrence, yalnızca kendi görüşlerini de ekleyerek işlemiştir bu konuyu. G. B. Shaw'un malzemesinin de hemen hemen hepsini cinsellik oluşturur. *Bir Bebek Evi*'nde İbsen'in Nora'sı yalancı bir tip değildir: O tür tartışmalar o günlerde gerçek evliliklerin parçalanmasına yol açıyordu. Henry James'in *Bostonlular*'da kötü tanımladığı kadın hakları savaşçıları, Virginia Woolf'un *Yıllar*'ıyla *Gece ve Gündüz*'ünde daha sevimli olarak anlattığı kadın hakları savunucuları gerçek yaşamdan alınmış tiplerdi. Kültür de o zamanın ağır basan tutumunu ve ilgilerini yansıtıyordu: Kadın haklarının önemli bir edebiyat konusu olması o zaman canlı bir sorun olmasındandı. Çünkü yazarlar gördüklerini yazıyorlardı. Çevrelerindeki kültürel ortamı anlatıyorlardı. Bu çevrede kadın hakları sorunlarına büyük bir ilgi duyuluyordu. Kadınların özgürlüklerine kavuşması sonucu, yeni fikirlerin etkisiyle uyanık olsun, bu fikirlere karşı umutsuzca savaşmakta olsun, her kadını etkiliyordu. O zaman yapılmış olan eski filmler kadınların gittikçe büyüyen beraberliğini gösterir, anlaşılmaz davranışlarını yansıtır, cinsel rollerinin korkuyla, çoğu zaman da yıkımla sona eren deneylerden geçişini anlatır. Bu büyük değişiklikten etkilenmeyen kalmadı o zaman. Bütün bunlar yalnız Batı'da yer almıyordu: O sıralarda Rusya'da da aileyi ortadan kaldırma denemesi yapılıyordu.

Böylece yüzyılın başında toplumsal ve siyasal düşüncelerde edebiyat ve sanatta cinsellik, evlilik, aile ve kadınların rolü konusunda çok büyük bir fikir mayalanması oluşuyordu. Freud'çuluk bu mayalanmanın kültürel ürünlerinden bir tekiydi yalnızca. Freud'çuluk da, kadın hakları hareketi de, Batı uygarlığının en baskılı dönemlerinden birine, Viktorya Çağı'na tepki olarak doğdu: Bu çağın özelliği, aile merkezli bu yüzden de cinsel açıdan aşırı baskıcı ve gerici

olmasıydı. Bu hareketlerin her ikisi de uyanmayı gösteriyordu; ne var ki Freud, kadın hakları hareketinin düzeltmeyi amaçladığı şeyi yalnızca teşhis eden kişi olarak kaldı.

(2) *Freud'çuluk ve kadın hakları hareketi aynı şeyden oluşur.* Freud'un başarısı cinselliği yeniden bulması oldu. Freud, cinselliği yaşamın baş gücü olarak gördü: bu libidonun, çocukta düzenlenişi, bireyin ruhsal yapısını belirliyordu (bu da, üstelik, tarihsel türlerin ruhsal yapısını yeniden yaratıyordu). Freud, zamanın uygarlığına uyum sağlayabilmek için cinsel yaratığın çocuklukta bir baskı sürecinden geçirilmesi gerektiğini buldu. Her birey bu baskı sürecinden geçiyordu. Ama bazıları daha başarısızdı; daha büyük (psikoz) ya da daha küçük (nevroz) uyumsuzluklar gösteriyordu. Bu uyumsuzluklar da çoğu zaman bireyi tümüyle felce uğratacak ağırlıktaydı.

Freud'un bu uyumsuzluklar için önerdiği çare pek etkili değildi: aslında o kişiye zarar veriyordu. Hastanın *id*'inin huzursuzluk yaratan isteklerini, bilmeden bastırması yerine, felce yol açan bastırmaları yüzeye çıkarıp bilinçli olarak hastaya kabul ettirerek, açıkça gözden geçirme süreci içinde bunları bilinçli olarak yadsıması bekleniyordu. Bu tedavi sürecine bir ruhçözümleyicinin yardımıyla «aktarma» yoluyla giriliyor ve tedavide ruhçözümleyici kişi, bastırma sonunda doğan nevrozun temelinde yatan ilk güçlü kişinin yerine geçiyordu. Din yoluyla iyileştirme ya da ipnoz gibi (nitekim Freud bunları incelemiş ve çok etkisinde kalmıştır) «aktarma» sürecine akıl yoluyla değil, duygusal bağlanma yoluyla giriliyordu. Hasta, çözümleyicisine «âşık oluyordu»; sorun, tedavi ilişkisinin oluşturduğu boş alana yansıtılıyor, hasta, hastalığını o alanda yaşayıp bitiriyor ve iyileşiyordu. Oysa asıl sorunu çözmüyordu bu[1].

Çünkü Freud, «salt» bilimin geleneğine uygun olarak ruhsal oluşumları toplumsal bağlamlarını hiç dikkate almadan gözlemle-

---

[1] R. P. Knight, *American Journal of Psychiatry*'de (1941), yayımlanan «Ruhçözümleme Tedavisinin Sonuçlarının Değerlendirilmesi» adlı yazısında, ruhçözümlemesinin incelediği hastaların yüzde 56.7'sinde başarısızlıkla, ancak yüzde 43.3'ünde başarıyla sonuçlandığını belirtiyor. Demek ki, ruhçözümlemesi başarıdan çok başarısızlıkla sonuçlanıyor. 1952'de başka bir incelemede Eysenck, ruhçözümlemesinden geçen hastalarda yüzde 44'lük bir iyileşme oranı görüldüğünü yazıyor; tedavi görmeyenlerdeyse iyileşme oranı yüzde 72. Başka bazı incelemelerde de (Barron de Leary, 1955; Bergin, 1963; Cartwright ve Vogel, 1960; Truax, 1963; Powers ve Witmer, 1951) bu olumsuz sonuçlar doğrulanıyor.

miştir. Kendisinin ruhsal yapısını ve kültürel önyargılarını düşünürsek —Freud eski okulun küçük bir despotuydu; ona göre bazı cinsel doğruları kabul etmek zordu— böylesi bir incelemeyi yaşamını dolduran çalışmalara katması pek beklenemezdi. (Bu beklenmedik yolu izleyen kişilerden biri Wilhelm Reich'tır.) Sonra, nasıl Marx, sibernetiğin gelecekteki gelişmesini hesaba katamadıysa, o zamanlar Freud da, bugünkü akılları durduran teknolojik bilgi birikimini kullanamazdı. Freud'u kişisel olarak suçlayıp suçlamayacağımızı bir yana bırakalım; toplumu incelemeye girişememesi, Freud'un kuramı çevresinde gelişen disiplinlerde büyük ölçüde karışıklığa yol açmıştır. Freud'un, temelde yatan bu çelişkiyi —bir sorunun kendisini yaratan çevre içinde çözümlenmesini— uygulamaya kalkışınca çözülemez sorunlarla karşı karşıya kalan izleyicileri Freud'un kuramının bir yanını bırakıp öteki yanına saldırmaya başladılar; sonunda da işin içinden çıkamayıp her şeyi bir yana bıraktılar.

Bu fikirlerin değerli bir yanı var mıydı? Bunlardan bazılarını köktenci kadın hakları açısından bir kez daha inceleyelim. İnanıyorum ki Freud, gerçek olan bir şeyden söz ediyordu; ne var ki fikirleri aynıyla alındığında saçmalaştı — çünkü Freud'un dehası bilimsel olmaktan çok şiirseldi; fikirleri de gerçek doğrular olarak değil mecaz olarak değerliydi.

Bu ışık altında önce Oedipus Kompleksi'ni inceleyelim[2]; bu Freud'un kuramının köşe taşlarındandır. Buna göre erkek çocuk annesine cinsel olarak sahip olmak, babasını öldürmek ister; kendisi, onu bu isteğini bastırmaya zorlayan babası tarafından hadım edileceğinden korkar. Freud, son kitabında şunu yazmıştır: «Ruhçözümlemesinin, bastırılmış Oedipus Kompleksi'ni bulmaktan başka bir başarısı yoksa, şunu söylemek gözü pekliğini görüyorum kendimde: Yalnız bu buluş bile ruhçözümlemesinin insanlığın en değerli kazançları arasında sayılmasına yetecektir.» Bunu, Andrew Salter'in

[2] Erkek çocuğu kız çocuktan önce ele alıyorsam bu, Freud'un —aslında tümüyle kültürümüzün— erkek çocuğu öne almasındandır. Freud'u doğru dürüst eleştirebilmek için bile, onun yapıtlarında ortaya konan öncelik sırasını izlemek zorundayız. Sonra, Freud'un kendisinin de kabul ettiği gibi, Oedipus Kompleksi'nin kültürel önemi Elektra Kompleksi'nden daha büyüktür. Şunu göstermeye çalışacağım: Oedipus Kompleksi ruhsal açıdan daha büyük yıkımlara yol açıyor; çünkü erkeklerin egemen olduğu bir kültürde erkek ruhunun zedelenmesinin etkileri çok daha zararlı oluyor.

The Case Against Psychoanalysis'iyle (Ruhçözümlemesine Karşı Savunma) karşılaştıralım:

Freud'u çok sevenler bile Oedipus Kompleksi'nde yatan çelişkileri biraz akıl karıştırıcı buluyor. Oedipus Kompleksi'yle ilgili olarak Psikiyatri Sözlüğü şunları yazıyor: «Oedipus Kompleksi'nin ne olacağı açıkça anlaşılmış değildir daha...» Öyle sanıyorum ki, Oedipus Kompleksi'nin geleceğinden kesinlikle söz edilemez. Oedipus Kompleksi'nin geleceği alşimi, frenoloji ve el falının geleceğiyle aynıdır. Oedipus Kompleksi de kayıplara karışacaktır.

Toplumsal bağlamı, kompleksi yaratan nedeni, değişmez sayan bir kuramda yatan çelişkilerle başı derttedir Salter'in de:

Freud'un, Oedipus Kompleksi'nin «normal» olarak yok olması konusundaki görüşleri, mantıksal, eleştirel bir tutarsızlık gösterir; Oedipus Kompleksi'nin yok olması, hadım edilme korkusuyla *sağlanıyorsa, o zaman* normalliğin de erkek çocuğun duyduğu korku ve gördüğü baskının sonucu olarak sağlanması gerekmez mi? *Akıl sağlığının baskıyla kazanılması da en temel Freud öğretileriyle apaçık bir çelişki içinde değil midir?* (Sözcüklerin altını ben çizdim.)

Oedipus Kompleksi'nin anlamlı olabileceği tek bağlamın egemenlik ortamı olduğunu söylemek istiyorum. Freud'un bu kompleksi ataerkil toplumdaki çekirdek ailede yetişen normal bireylerde görülen bir kompleks olarak gördüğünü, ataerkil toplumun da biyolojik ailenin yapısında var olan eşitsizliklerin en kötü yanlarını daha da azdıran bir toplumsal düzen olduğunu, unutmamız gerekir. Erkeklerin daha az egemen oldukları toplumlarda Oedipus Kompleksi'nin etkilerinin azaldığını gösteren bazı kanıtlar vardır. Ataerkilliğin zayıflaması da birçok kültürel değişimlere yol açar. Bu değişimleri yaratan şey ataerkil düzendeki bu gevşemedir.

Oedipus Kompleksi'nin böylesine belirgin bir biçimde ortaya çıktığı ataerkil çekirdek aileye bir bakalım. Bu tür prototip ailede ekmek parasını erkek kazanır; ailenin öteki üyeleri bu yüzden ona

bağımlıdırlar. Erkek, hizmetlerine karşılık karısına bakar: bu hizmetler ev işleri, cinsel ilişki ve çocuk doğurmadır. Kadının erkeğe doğurduğu çocuklar, kendisinden daha da bağımlıdırlar. Çocuklar yasal olarak bakanın malıdırlar (KHH'nin ilk yıllardaki çalışmalarından birisi, boşanmadan sonra, çocukların analarının elinden alınmasını engellemekti). Çocukları beslemek, eğitmek, içinde yaşadıkları toplumun ait oldukları sınıfında yerlerini alacak bir biçimde «kalıplamak» babanın görevidir. Bunlara karşılık baba, çocuklarından çoğu zaman ölümsüzlük sandığı şeyin, adının ve mülkünün, sürdürülmesini bekler. Çocuklar üzerinde babanın tam hakkı vardır. İyi yürekli bir baba/efendi değilse, işler kötüdür o zaman. Çocuklar büyümedikçe babanın kıskacından kurtulamazlar: büyüdükleri zamansa ruhsal kalıplanma işlemi tamamlanmıştır: çocuklar da artık babanın yaptıklarını tekrarlamaya hazırdırlar.

Çekirdek ailenin daha yeni biçimlerinde, bu temel ilişkiler tanınmayacak ölçüde belirsizleşmiş de olsa, aynı bağımlılıklar üçgeni tekrarlanmaktadır: Baba, ana, oğul. Çünkü kadın erkekle aynı öğrenim düzeyinde olsa, çalışsa bile (Freud'un zamanında KHH'nin güçlükle sağladığı ilerlemelere dek kadınların öğrenim görmediklerini, iş bulamadıklarını hatırlamamız gerekir), iş pazarındaki eşitsizlik yüzünden kocası kadar para kazanamaz (kadının kocasıyla aynı parayı kazandığı evliliklerinse vay haline!). Bütün bunların gerçekleştiğini varsaysak bile, kadın çocuk doğurduğu zaman ve bebeğe bakarken gene çalışamayacak duruma gelir. Hem çocukları hem de kadınları bütünüyle bağımsız kılmak yalnız ataerkil çekirdek ailenin değil, biyolojik ailenin ortadan kaldırılmasını gerektirir.

Demek ki, normal çocuğun içinde büyüdüğü baskılı ortam budur. Çocuk, ta baştan bu egemenlik sıralanışına karşı duyarlı olarak yetişir. Bedensel, ekonomik ve duygusal olarak her bakımdan bütünüyle anne babasına bağımlı olduğunu, bu yüzden de, kim olurlarsa olsunlar, bütünüyle onların insafına kalmış olduğunu bilir Ne var ki, çocuk, bu iki kişi arasında kesinlikle annesini yeğleyecektir. Annesi, baskı altında olması açısından ona benzer: çocuk hem anne hem de baba tarafından ezilirken, anne hiç değilse birisi tarafından ezilmektedir. Çocuğun görebildiği kadarıyla tüm denetim babadadır.

(«Hele baban işten bir dönsün. Öyle temiz bir dayak yiyeceksin ki!») Çocuk, o zaman annesinin yetkiyle çaresizlik arasında bir yerde olduğunu sezer. Annesi bir haksızlık etmeye kalkarsa, babasına sığınacaktır; ama babası döverse, annesinin ona yakınlıktan başka vereceği bir şeyi yoktur. Annesi haksızlıklara karşı duyarlı biriyse, çocuğu kurtarmak için ağlayıp sızlayabilir. Ama o yaşta bir çocuk da ağlayıp sızlar zaten; sonra gözyaşlarının kaba kuvvete karşı gelemeyeceğini anlamıştır. Gözyaşlarının etkisi sınırlıdır; birçok değişken şeye («o gün işlerin kötü gitmesine») bağlıdır. Oysa fiziksel kaba kuvvet ya da dayakla tehdit edilme, gerçek şeylerdir.

Geleneksel ailede anne-baba arasında bir kutuplaşma vardır: Anneden çocuğu, kendini adarcasına, giderek koşula-bağlı-olmadan sevmesi beklenir; oysa baba, bebekle —onun bakımıyla— hemen hemen hiç ilgilenmez. Daha sonra da, oğul büyüdüğünde, onu bazı koşullara bağlı olarak, yaptıklarına ve başardıklarına karşılık, sever. *Sevme Sanatı*'nda Erich Fromm şöyle der:

Anne sevgisinden daha önce söz ettik. Anne sevgisi, yapısı gereği, koşulsuzdur. Anne yeni doğan çocuğu, yavrusu olduğu için sever, çocuk özel bir koşulu yerine getirdiği ya da onun belli bir umudunu gerçekleştirdiği için değil. ... Babaya olan bağlılıksa çok başkadır. Anne içinden çıktığımız yuvadır, doğadır, topraktır, okyanustur; baba böylesi doğal bir yuvayı göstermez. Yaşamının ilk yıllarında babanın çocukla çok az ilişkisi vardır; bu ilk dönemde babanın, çocuğun yaşamındaki yeri annesininkiyle karşılaştırılamaz. Baba, doğal dünyayı göstermez ama onun yerine insan varoluşunun öteki kutbunu temsil eder; düşüncelerin dünyasını, insanın yaptığı şeylerin, yasaların, düzenin, disiplinin, gezip dolaşmanın, serüvenlerin dünyasını yansıtır. Çocuğa her şeyi öğreten, ona dünyaya açılan yolu gösteren babadır... Baba sevgisi, koşula bağlı sevgidir. Bu sevginin ilkesi, «Seni umutlarımı gerçekleştirdiğin, görevini yaptığın, bana benzediğin için *seviyorum»dur. ... Ruh sağlığının temeli ve sonunda olgunluğa erişebilmenin nedeni bu anne-merkezli bağlılıktan baba-merkezli bağlılığa geçişte ve sonunda bunların birleştirilmesinde yatar.*

Fromm bunları yazdığında durum bu değilse bile şimdi kesinlikle

böyledir. Fromm'ın sevgi üzerine yazdığı bu kitap on yedi dile çevrilmiş, yalnızca İngilizcesi 1.500.000 satmıştır — bu sayı kitabın iç kapağında yazılıdır. Bu alıntılarda sözü geçen anne sevgisinin ne olduğu, böylesi bir idealin hem anneye hem de çocuğa verdiği zararlar üzerinde ilerde ayrıntılarıyla duracağım. Şimdi bu geleneksel kutuplaşmanın Oedipus Kompleksi'yle ne bakımdan ilgili olduğunu göstermeye çalışacağım.

Freud, başkalarının tersine, çocukta ilk altı yaş içinde olanları önemsemiştir. Bir bebeğin temel gereksinmelerini annesi karşılıyorsa, onu annesi besliyor, annesi giydiriyor, annesi kucaklıyorsa, bebek babasının «koşullu» sevgisine karşılık annesi tarafından «koşulsuz» olarak seviliyorsa —babasını çok az görüyor, gördüğünde de hep cezalandırılıyor ya da «erkekçe bir onay» alıyorsa— üstelik kendisiyle annesinin, hem hoşuna gidilecek hem de yatıştırılacak bir babaya karşı birlik olduklarını seziyorsa, o zaman her normal erkeğin kendisini önce bir kadınla özdeşleştirdiği doğrudur.

Erkek çocuğun annesini arzulamasına gelince — evet, bu da doğrudur. Ama burada Freud'un söylediklerini aynıyla almak saçmalıklara götürür insanı. Çocuk, annesiyle cinsel birleşmeyi canlı olarak düşlemez. Belki, böyle bir şeyin nasıl yapılacağını tam olarak düşünemez bile. Çocuk bedensel olarak henüz orgazm yoluyla boşalmaya gereksinme duyacak ölçüde gelişmemiştir. Bu cinsel gereksinmeyi, genelleştirilmiş, daha olumsuz bir açıdan ele almak daha doğru olur; ancak sonraları, ailenin, aile-içi-zinanın yasaklanması (tabu) çevresinde örülmesinden dolayı, cinsel tepkilerin öteki bedensel ve duygusal tepkilerden ayrılması gerekmiştir. Başlangıçta bunların hepsi bir aradadır.

Erkek çocuğun altı yaşında birden «kendini bulması», küçük bir adam gibi davranması beklendiğinde neler oluyor, bir bakalım. «Erkeklerle özdeşleşme», «baba imgesi» gibi deyişler dolaşmaya başlar çevrede. Bir önce yılın yumuşak oyuncakları ortadan kaldırılır. Çocuk, top oynamak üzere dışarı çıkarılır. Kamyonlar, elektrikli trenler çoğalır. Erkek çocuk ağlarsa «kız gibi» denir; annesine sığınırsa «ana kuzusu» olur. Babası birden kendisiyle gerçekten ilgilenmeye başlar («Sen şımarttın bu çocuğu böyle»). Çocuk haklı olarak

babasından korkar. İki kişiden kendisine daha yakın olanın annesi olduğunun bilincindedir. Çoğu zaman babasının annesini mutsuz kıldığını, ağlattığını, onunla pek konuşmadığını, tartıştığını, onu korkuttuğunu görmüştür zaten (daha önce cinsel ilişkiye tanık olmuşsa, bu ilişkiyi, anne-babası arasındaki durumdan edindiği fikre göre yorumlaması doğaldır: yani babası annesine saldırmaktadır). Ne var ki şimdi birden kendisini bu kaba yabancıyla özdeşlemesi beklenir çocuktan. Çocuk bunu istemez elbette. Karşı koyar. Düşünde öcüler görmeye başlar. Gölgesinden korkar. Berbere götürülürken ağlar. Babasının, penisini keseceğini sanır; olması beklenen o Küçük Adam gibi davranamaz bir türlü.

Bu, erkek çocuğun «güçlüklerle dolu geçiş evresi»dir sonunda. Normal çocuğa bu özdeşleşmeyi benimseten şey nedir? Fromm bunu çok güzel anlatır:

Baba, doğal dünyayı göstermez, ama bunun yerine insan varoluşunun öteki kutbunu temsil eder; düşünceler dünyasının, insanın yarattığı şeylerin, yasaların, düzenin, disiplinin, gezip dolaşmanın, serüvenlerin dünyasını yansıtır. Çocuğa her şeyi öğreten, dünyaya açılan yolu *gösteren babadır.*

Sonunda onu kandıran şey, büyüdüğünde babanın sunduğu *dünya*'dır. Güçsüzlük, kadınlık, çocukluk durumundan, güçlülük, babasının oğlu olma (ego uzantısı) durumuna geçmesi beklenir ondan. Çocuklar aptal değildir. Kadınların o berbat, sınırlı yaşamlarına takılıp kalmak istemezler. Dolaşmak, serüvenlere atılmak isterler. Oysa zor bir durumdur bu. Çünkü ta derinlerde, tüm güçlülüğüne karşın, babadan nefret ederler. Annelerine yakınlık duyarlar. Ama ne gelir ellerinden? Annelerine karşı duydukları derin duygusal bağlılığı «bastırırlar», babalarını öldürme isteklerini de «bastırırlar», böylece babanın erkeklik durumuna yükselirler.

Böylesi bir geçişin arkada duygusal bir kalıntı, bir kompleks bırakmasına şaşmamak gerekir. Erkek çocuk, kendi canını kurtarmak için annesini yalnız bırakıp onu kandırarak, efendisinin saflarına

katılmak zorunda kalır. Suçluluk duyar. Bu, genel olarak kadınlara karşı duyduklarını etkiler. Erkeklerin çoğu, başkalarına göre güçlü durumda olmaya geçişi, gerektiğinden de iyi becermişlerdir; bazılarıysa hâlâ geçmeye çabalamaktadırlar.

Freud'çuluk kuramının öteki yanları da, egemenlik açısından, siyasal açıdan incelendiğinde, benzer biçimde açıklanabilir: Kadın hakları merhemi de ilk çarpıtmayı yaratan cinsel yan tutmayı iyileştirir.

Genellikle Elektra Kompleksi'nin Oedipus Kompleksi'nden daha önemsiz bir buluş olduğuna inanılır. Çünkü bu, Freud'un kadınlar konusundaki tüm kuramları gibi, kadını erkek-olmayan olarak çözümlemektedir: Elektra Kompleksi tersine dönmüş Oedipus Kompleksi'dir. İç içe girdiği hadım edilme kompleksiyle birlikte Elektra Kompleksi şöyledir: Kız çocuk da, tıpkı erkek çocuk gibi, annesine bağlı olarak başlar yaşama. Beş yaşına doğru, penisi olmadığını görünce kendisini hadım edilmiş hissetmeye başlar. Bunu ödünlemek için, babasının aklını çelerek onunla bir olur ve annesine karşı bir yarışmaya girişir; bunun sonucu olarak da ona karşı bir düşmanlık duygusu geliştirir. Babasının baskısına tepki olarak bir üst-ben oluşturur; ama baba, kızın aklını çelen nesne olduğundan, oğluna yaptığı baskıyı kızına yapamaz. Çünkü oğul, annesinin sevgisini bölüşen cinsel rakiptir; bu yüzden genç kızın temel ruhsal düzeni, erkek kardeşinkinden başkadır, daha zayıftır. Kendisini babasıyla özdeşleştiren bir kızın, kadın cinselliğinde «klitoral» evreye takılıp kalacağı, soğuk bir kadın ya da sevici olacağı söylenir.

Bu tanımın kadın hakları diline çevrilebilecek en dikkate değer yanı şudur: *Kız çocuk da başlangıçta annesine bağlıdır* (bu da, biyolojik bakımdan belirlenmiş bir karşı-cinselliği ortadan kaldırır). Erkek çocuk gibi kız çocuk da aynı nedenlerle, babasından çok annesini sever; ona babasından çok annesi bakmaktadır; babasının baskısını kendisiyle paylaşan annesidir. Erkek çocuk gibi kız çocuk da, beş yaşına doğru, babanın daha güçlü olduğunu, annesine kapalı olan o ilginç, geniş dünyaya yalnız babasının girebildiğini bilinçli olarak kavrar. Bu noktada, can sıkıcı, sıradan bir insan olarak gördüğü annesini yadsır ve kendisini babasıyla özdeşleştirmeye başlar. Erkek kardeşleri varsa durumu daha da karışır; çünkü o zaman kız

çocuk, babasının bu dünyayı paylaşmakta erkek kardeşlerine daha fazla hak tanıdığını, ama bu dünyanın *kendisi*'nden hâlâ esirgendiğini görür. Şimdi iki seçenek vardır karşısında: (I) Durumu gerçekçi açıdan kavrayarak, bütün gücüyle kadınca şeytanlıklara başvurur; babasının elinden egemenliği almaya çalışır (o zaman, egemenlerden sağlanan çıkarları elde etmek için annesiyle yarışmak zorunda kalacaktır) ya da (II) Kendisiyle erkek kardeşi arasındaki bedensel ayrılığın, sonuna dek sürecek bir güç eşitsizliği olduğuna inanmayı yadsıyacaktır. O zaman da annesiyle özdeşleştirdiği her şeyi, tutsaklığı, kadınca oyunları, ezilenlerin davranışlarını yadsıyacaktır. Erkek kardeşinin yaptığı kendi özlediği özgürlüğü *ona* sağlayan şeyleri körü körüne taklit edecektir. (Dikkat edin, burada *erkek gibi* davranacaktır demiyorum. Bu özellikler cinsel olarak belirlenmiş değildir.) Ama babasının erkek kardeşinde görmek istediği biçimde davranmakla onun sevgisini kazanacağını sansa da sağlayamaz *bunu*. Erkek kardeşine daha çok benzemeye çalışır. Erkek Fatma olur — böyle adlandırılmaktan hoşlanır da. Yenilip yutulamayacak katı gerçeklik karşısında girişilen bu inatçılık bazen başarılı da olabilir. Bir süre. Belki yeniyetmeliğe dek. İşte o zaman işler gerçekten çıkmaza girer. Artık cinselliğini yadsıyamayacak duruma gelmiştir: çevresini saran şehvetli erkekler, bu durumunu doğrular. O zaman kendisini kadınlıkla özdeşleştirir; ama öç duygularıyla yapar bunu. (Genç kızlar çok «geçimsiz», «içe kapanık», «kıkırdak»tırlar; oğlanlarınsa «haylazlık» dönemleridir bu.)

«Penis kıskançlığı»na gelince, bunu bir mecaz olarak anlamak daha sağlam bir görüş olur. Çocuk cinsel organlara büyük bir ilgiye takılsa bile, zaten kıskanılan erkeği bedensel olarak ayıran her özellik bir kıskanma nedeni olacaktır. Çünkü kız, erkek kardeşiyle aynı şeyi yapmasına karşın, onun davranışlarının onaylanmasını, kendi davranışlarınınsa onaylanmamasını bir türlü anlayamaz. Erkek kardeşinin davranışıyla onu kendisinden ayrı kılan organ arasındaki karmaşık ilişkiyi kurmuş olabilir de, olmayabilir de. Annesine karşı duyduğu düşmanlık da gene, gözlediği bir cinsel organ benzerliğinden doğmuş olabilir: Böylesine güçlü bir biçimde yadsımaya çalıştığı annesiyle kendisini özdeşleştiren her şey yadsınacak bir şeydir. Kendi

başına kalan bir kız çocuğunun kendisini cinsellikten yoksun görmesi, annesiyle aynı cinsten görmesinden daha olasıdır. Bundan kıvanç bile duyabilir bir kız çocuğu. Çünkü onun gözünde, kadını belirleyen çıkıntılar, örneğin göğüsler bile yoktur kendisinde. Cinsel organlara gelince, kendisindeki küçücük yarığın annesindeki kıllı yükseltiyle görünüşte hiçbir benzerliği yoktur: bir *vagina*'sı olduğunun pek farkında değildir; çünkü mühürlüdür vagina. Onun bedeni de erkek kardeşininki gibi yumuşak ve işlevseldir henüz ve kız çocuk bedeniyle uyum halindedir; kız da erkek de aynı ölçüde büyüklerin baskısı altındadırlar. Özel bir biçimde yönlendirilmezse kız çocuk uzun süre annesine benzemeyeceği yolunda kandırabilir kendisini. Bundan dolayı bebekleri sevmesi, «evcilik» oynaması, sevimli ve çekici olması öğretilir ona. Kendisinden beklenen rolü son ana dek benimsememekte direnenlerden birisi olmayacağı umulur. Bu role zorunluluk altında değil de erkenden, inandırılarak, yapay olarak girenlerden biri olması beklenir. Taşbebeğin yarattığı soyut çekciliğin o heyecan dolu «gezme ve serüven»[3] dünyasının yerini doldurması umulur.

Bu kadıncıl yorumun ışığında, saçma görünen birçok Freud'çu öğreti anlam kazanmaya başlıyor. Örneğin Ernest Jones *Papers on Psychoanalysis*'de (Ruhçözümlemesi Üzerine İncelemeler) şöyle diyor:

Çocukların çoğunda kendi ana-babalarının ana-babası olma yolunda canlı bir istek vardır... İmgelemin bu garip ürününün... aile-içi-zina (incest) arzularıyla yakından ilgili olduğu açıktır: çünkü bu, her insanın kendi babası olma yolundaki daha yaygın arzusunun *bir biçimidir.*

Bunu kadın hakları (feminist) diline çevirelim: Çocuklar, efendileri olan ana-babalarından, özellikle gücü elinde bulunduran babadan daha güçlü bir durumda olmayı düşlerler.

[3] Ana-babaların bu endişesi üzerine kocaman bir taşbebek sanayii kurulmuştur. Çocuklara gelince, büyüklerin kafasındaki gizli nedenler ne olursa olsun, armağanlara bayılır onlar. Taşbebeklerin ne olduğunu bir kez anladılar mı zeki kızların çoğu hemen başka tür bir oyuncak, ya da hiç değilse «konuşan, yürüyen» bebek isterler; çünkü baştan yenik düşmüş Ana Rolü yerine, «Ken»e karşı silahlanmayı yeğ tutarlar.

Ya da, Freud'un fetişçilik üzerine söylediklerine bakalım: «Nesne, erkek çocuğun annesinde var saydığı ve vazgeçmek istemediği fallus'un yerini tutar.» Gerçekten de insanı utandırıyor Freud. Annenin güç'ünden söz etmek daha yerinde olmaz mıydı burda? Penisle klitoris arasındaki ayrımı fark etmek şöyle dursun, erkek çocuk belki çıplak bile görmüş değildir annesini; çocuğun farkında olmadığı şey, annesine bağlı olduğu ve güçsüzlüğü yüzünden onu yadsımak istemediğidir. Sevilen fetiş nesnesi yalnızca bu bağlılığın simgesidir.

Buna benzer daha pek çok örnek vardır; ama anlatmak istediğimi anlattım sanıyorum: Kadın hakları açısından yapılan bir çözümlemeyle Freud'çuluk tümüyle —ilk kez— baştan sona anlam kazanmakta, giderek eşcinsellik, baskıcı aile-içi-zina yasağı gibi önemli yan-alanları da açıklığa kavuşturmaktadır. Bunlar, uzun süredir üzerinde, bir araya getirilmeden, ayrı ayrı çalışılan, ama nedenleri bakımından birbirine bağlı konulardır. Bunların aile içinde doğan egemenlik psikolojisinin belirtileri olduğunu anlayabiliyoruz artık bugün.

Yüzyılın başında Durkheim, aile-içi-zina üzerine yazdığı temel yapıtla, Freud gibi, günümüze dek sürüp gelen bir çelişik fikirler dizisi başlattı. Durkheim, aile-içi-zina yasağının, klanın yapısı içinden doğduğunu düşünmüştür:

[Birçok olgu kanıtlıyor] ki insan toplumlarının başlangıcında, hiç değilse iki klana bölünme olmadan, aile-içi-zina yasağı yoktu; çünkü bu yasağın bildiğimiz ilk biçimi —yani dışardan evlenme (egzogami) her şeyden çok bu bölünmeyle ilgili görünüyor. Dışardan evlenme kesinlikle ilkel olmayan bir şeydir.

Sonra:

Klanın temel yapısı, tüm insan toplumlarının geçirdiği bir evre olduğuna, dışardan evlenme de klan yapısına sıkı sıkıya bağlı olduğuna göre, klanın doğurduğu ve ardında bıraktığı ahlaksal durumun, insanlık tarihi boyunca genel bir şey olması şaşırtıcı değildir. Hiç değilse, bu durumun ötesine geçmek, özellikle uyulması gereken toplumsal zorunlulukları yerine getirmek için gerekliydi bu: Bu

durum, aynı zamanda bazı insanlar arasında aile-içi-zinanın nasıl yasallaştırıldığını ve bu insanların neden bir istisna olarak kaldıklarını da açıklar.

Aile bir kez dinsel ahlakçılığın merkezi oldu, tüm başıboş tutkular, bu kurumun dışında bırakıldı, kadına ve cinselliğe bağlandı mı, aile-içi-zina yasağı adamakıllı yerleşir ve kendi kendine sürüp gider. Çünkü:

(Ahlâkla tutkular arasındaki) bu ikiliği doğuran nedenler ortadan kalktığında, aile-içi-zina yasağı kültür içinde iyice yerleşmiştir. Tüm ahlaksal yaşam bu gelişmenin sonucuna göre düzenlenmiştir: ilk duruma dönmek için tüm ahlakı tersine çevirmek (altüst etmek) gerekecekti.

Durkheim, çok dikkate değer bir biçimde şunları ekliyor: «Çıkışı dışardan evlenme (egzogami) olmasa, cinsler arasındaki tutkuyla sevgi eş anlamlı sözcükler olmazdı.»

Demek ki, aile-içi-zina yasağını kaldırmak için aileyi ve şimdiki durumuyla cinselliği ortadan kaldırmamız gerekmektedir.

Hiç de kötü bir şey olmaz bu. Çünkü, aile-içi-zina üstüne bu geleneksel ve artık evrenselleşmiş olan önkural, bizi kişisel potansiyelin ortaya dökülemediği bir cinselliği «normal» kabul etmeye zorlamıştır. Freud, aile-içi-zina yasağından doğan cinsel baskıların doğurduğu ruhsal sıkıntıları anlatmıştır: Her normal erkek çocukta Oedipus Kompleksi'nin, her normal kızda da Elektra Kompleksi'nin olduğunu bulmuştur.

Bu baskıların gerektiği gibi «yerleşmediği» durumlarda ortaya çıkan şey eşcinselliktir — başka bir deyişle, bütünüyle yerleşerek bireyin toplumda işler duruma gelmesini sağlamak yerine, bu baskılar yüzeyde takılır kalır; o bireyin cinsel ilişkilerini ya da tüm ruhunu felçli duruma getirir. Çocuğun duygusal bakımdan bağlandığı ilk insanın, çocuktan bu bağlılığın önemli bir bölüğünü bastırmasını istediği bir düzen, ister istemez geri tepecektir; kayacaktır. Ruth Hirschberger'in *Adam's Rib*'inde (Adem'in Kaburgası) yazdığı gibi:

Erkek çocukta sevgiyi uyandıran ilk kadının (tüm göstermeciliklerde cinselliğin payını kimse yadsıyamaz) aynı zamanda çocuğun cinselliğine ilk yasak koyan kişi olması önemlidir... Anne sevgisinin kazanılmasına giden yol cinselliğin bastırılması oluyor o zaman.

Ya da, eşcinsellik çocuğun beş veya altı yaşında «anne-merkezlilik»ten «baba-merkezlilik»e geçmeyi yadsımasından doğar. Bu da çoğu zaman, anneye duyulan içten bağlılığın ve babaya karşı duyulan gerçek nefretin sonucudur. («Baba imgesinin» bulunmadığı durumlarda, çocuktan böyle bir geçiş yapması açıkça istenmez.) Birçok evlilikte cinsler arasındaki savaşı düşünürsek, çoğu zaman anne böyle bir bağlılığa öç duygusuyla iter çocuğu. Erkek, kadına kendine verdiği oğul için anlayış göstermektedir: kadın da bu anlayışı sağlayan oğulu alır babanın elinden. Ama bana göre, çocuğun, annenin gönlünde ilgisiz, çoğu zaman da yalancı babasının yerini aldığını düşünmek daha doğru olacaktır. Her anneden, en «uyumlu» anneden bile, anneliği yaşamının merkezi yapması *beklenir*. Çoğu zaman çocuk, kadının dış dünyada vazgeçmek zorunda kaldığı şeylerin yerine geçen tek şeydir: Freud'un deyişiyle «penis»in yerini alır. O zaman anneden çocuğuna «sımsıkı yapışmamasını», ömür boyu dünyadan vazgeçmesine karşılık olan oğuldan bir anda direnmeden vazgeçip o oğlu —«gezmeler, serüvenler» dünyasına— bir anda bırakıvermesini nasıl isteyebiliriz?

Kadınlarda eşcinsellik, gene bastırmanın başarısız olması yüzünden ortaya çıksa da (Elektra Kompleksi) çok daha karmaşıktır. Kız çocuğunun da önce anneye bağlandığını anımsayalım. Daha sonraki yarışma yüzünden, kız çocuk bu bağlılığı hiç bastırmayabilir. Ya da annesinin onayını kazanmak için erkek gibi davranmaya çalışabilir (ne yazık ki, kadınlar da erkek çocuklarını daha çok tutarlar). Bunun tersine, kendisini başkasıyla özdeşleştirdiği durumlarda, kız çocuk, herkesçe beğenilen o erkekçe üstünlüklerden vazgeçmeyi yeniyetmelik çağından sonra da yadsıyabilir: aşırı durumlarda kız çocuk kendisini gerçekten rolünü benimsediği erkek çocuk olarak görmeye başlar.

Cinsel bakımdan uyumlu görünen kadınlar da çoğu zaman uyumlu değildirler. Kadınların hiçbir tepki göstermeksizin cinsel birleşmede bulunabileceklerini anımsayalım burada: oysa erkekler, cinsel

birleşmede tepki göstermeden edemezler. Topluma uyma yolundaki baskılar yüzünden kadınlar, cinsel rollerini bütünüyle aşağı görüp gerçekten birer sevici olmayı seçmiyorlar; bu, kadınların çoğunun erkeklere olan ilişkilerinde cinsel bakımdan doyumlu oldukları anlamına gelmez. (Ama zedelenmiş kadın cinselliği toplumsal açıdan oldukça zararsızdır; oysa erkekteki cinsel zedelenme, onun cinselliğine egemenlik karışması yüzünden başkalarına da zarar verir.) Viktorya devrinde olsun, daha önce ve daha sonra olsun, bugün bile, kadınların cinselliğe erkeklerden daha az ilgi duymaları bundandır. Bu öylesine göze batan bir gerçektir ki, tanınmış ruhçözümleyicilerden Theodor Reik (1966'da!) şu sonuca varmıştır: «Cinsel dürtü, kadınlarda bile, erkeklik özellikleri taşır; çünkü daha düşük bir evrimsel düzeyde erkek olmadan da üreme olabilmektedir.»

Böylece aileyi-temel-alan toplumda, aile-içi-zina yasakları, bütünüyle doyurucu bir cinselliği olanaksız kılıyor; iyi işleyen bir cinsellik de ancak birkaç kişiye nasip oluyor. Günümüzdeki eşcinseller, yalancılıklar içinde gelişen, engellenmiş cinsellik düzeninin aşırı kurbanlarıdır. Bugün eşcinsellik, karşıcinsellik ölçüsünde sınırlı ve hastalıklı bir durumdadır; ama ilerde bir gün sağlıklı bir karşıcinselliğe ulaşılacaktır. Çünkü, başlangıçta cinsel dürtünün tümüyle kişilikten kopuk ve ayrıştırılamaz olduğunu kabul edersek (Freud'un çokbiçimli sapıklığı), daha önce gördüğümüz gibi cinsellik yalnızca aile-içi-zina yasağına bir tepki olarak ayrıştırılabiliyorsa, aile-içi-zina yasağı da yalnızca aileyi korumak için gerekiyorsa, o zaman aileyi ortadan kaldırırsak, cinselliği belli biçimlere sokan baskı kalıplarını da ortadan kaldırmış oluruz. Başka her şey eşit olduğu sürece gene de insanlar bedensel açıdan böylesi daha uygun olduğu için karşı cinsten birisini seçebilirler. Ama bu da çok büyük bir varsayım oluyor; çünkü cinsellik öteki tepkilerden hiçbir zaman ayrılmamışsa, bir birey ötekine karşı cinselliğin yalnızca tamamlayıcı bir öğe olduğu toptan bir yöneliş içindeyse, o zaman salt fiziksel bir öğenin seçmede önemli olacağı pek düşünülemez. Ama bugünden bilemeyiz bunu.

Cinselliğin yeniden bütüne katılmasıyla kişiliğin parçalara bölünmesine son vermek, çok önemli kültürel yan-etkiler doğurabilir. Günümüzde neredeyse evrenselleşmiş olan aile-içi-zina yasağından doğan Oedipus Kompleksi, çocuğun «duygusal» bağlarla «cinsel»

bağlar arasında hemen bir ayrım gözetmesine yol açar: bunlardan birincisini, anneye karşı edinilecek en uygun tutum olarak onaylar, ötekiniyse onaylamaz. Çocuk annesinin sevgisini kazanmak istiyorsa, cinsel duygularını öteki duygularından ayırmalıdır. (Freud'un «amaçlı-bastırılmış» ilişkileri.) Böylesine doğaya-aykırı bir ruhsal ikilemden doğan kültürel sonuç, iyi/kötü kadın ayrımıdır ki bu, kültürümüzde yaygın bir hastalıktır. Başka bir deyişle, kişilikteki bu bölünme, dışarıya, «kadınlar» sınıfına yansıtılır. Anneye benzeyen kadınlar «iyidir»; bu yüzden insan onlara karşı cinsel duygular beslememelidir; anneye benzemeyenler, tüm duygusal bağlanma gerektirmeyenler, cinseldir; bu yüzden de «kötüdür». Bu ikilemin en büyük cezasını, kocaman bir insan kitlesi, örneğin yosmalar çekmektedir; ne var ki, başkaları da aynı cezayı değişik ölçülerde görür. Dilimizde kadınları aşağılamak için kullanılan birçok sözcük vardır; bu sözcüklerle damgalanan kadınlara karşı cinsel duygular beslenebilir rahatça. («Karı, senin aklın oranda.») Bu cinsel şizofreni, bireyde hiçbir zaman tam olarak giderilemez. Bütün kültür içindeyse tarihin gelişmesi, sanat ve edebiyat tarihi, doğrudan doğruya bu şizofreniyle biçimlenmiştir. Ortaçağdaki yüceltici sevgi anlayışı, kadınların etli kanlı birer insan olduklarını yadsıyarak onları yüceltmek —cinselliği, genel sevgiden kopmuş, aşağı bir eylem diye tanımlamak— Marcian'cılığa, sanat ve şiirde bakirelik kültürüne dönüşmüştür.

O devirden alman şu şarkıda bu ikilik iyice görülür:

Hoşlanmam pek öyle kadınlardan
Yalvarılıp yakarılmak isteyen
Yumuşak başlı Amaryllis'i getirin bana,
O cilveli köylü kızını,
Doğa üstündür Sanat'tan
Güzelliği kendisinden
Sarılıp öpüştüğümüzde bağırır
«Bırak beni, Tanrı hakkı için»
Oysa rahatlayacak yere gelince
Olmaz demeyecektir hiçbir zaman

Cinselliğin duygulardan böyle koparılması, Batı kültürünün, Batı uygarlığının temelini oluşturur. Siyasal, ülküsel ve ekonomik tutarlılığı destekleyen kişilik yapılarını yaratan şey, çocukluktaki cinsel baskılarsa, o zaman aileyi ortadan kaldırarak aile-içi-zina yasağını ortadan kaldırmanın çok önemli sonuçları olacaktır: cinsellik dar gömleğini yırtacak, kültürümüzü sevgiyle dolduracak, kültürün tanımını değiştirecektir.

*

* *

İkinci savımı, Freud'la kadın hakları hareketinin aynı malzemeyi işlediği görüşümü kısaca özetleyeyim. Freud'un temel varsayımı, libidonun ne olduğu, bu libidonun gerçeklik ilkesiyle çatışması, (ataerkil-çekirdek) aileden oluşan toplum içinde görülürse çok daha anlamlıdır. Freud'un kuramının cinsellikle, bu cinselliğin içinde bastırılmasıyla ilgili şu öğelerini kadın hakları açısından yeniden çözümlemeye çalıştım: aile-içi-zina yasağı, bu yasağın sonunda ortaya çıkan Oedipus ve Elektra Kompleksleri, bunların her ikisinin de cinsel bozukluklara ya da aşırı durumlarda cinsel sapmalara yol açması. Ailenin bütünlüğünü korumak için her bireyden beklenen bu cinsel bastırmanın, yalnızca bireysel nevrozlara yol açmakla kalmayıp, çok yaygın kültürel hastalıklara dönüştüğünü gösterdim.

Bu kısa bölümde konu, daha uzun bir biçimde ele alınamazdı elbette: Freud'un kadın hakları açısından yeniden incelenmesi, kendi başına bir kitap oluşturabilir. Ben burada, Freud'çulukla kadın haklarının aynı zamanda, aynı uyarıcılara karşı doğduklarını, temelde aynı malzemeyi işlediklerini kanıtladım. Freud'çuluğun temel ilkelerini dikkatle inceleyerek bunların aynı zamanda kadın hakları hareketinin hammaddesi olduğunu gösterdim. Tek ayrılık şudur: köktenci kadın hakları hareketi, baskıları (ve bunların yol açtığı nevrozları) yaratan toplumsal bağların değişmezliğini kabul etmez.

Aileyi dağıtırsak, «zevk»in «gerçekliğe» boyun eğmesi de ortadan kalkacak, örneğin cinsel baskı işlevini yitirecek, artık gereksiz olacaktır.

II

FREUD'ÇULUK KADIN HAKLARININ (FEMİNİZMİN) YERİNE GEÇİYOR

Bu bölümdeki iki ana sava, önce Freud'çulukla kadın haklarının aynı tarihsel koşullardan doğduğuna, ikinci olarak da Freud'çulukla kadın haklarının aynı gerçeklikler dizisinden temellendiğine bir üçüncü sav ekleyeceğim: *Freud'çuluk, daha az zararlı görüldüğünden, kadın haklarının yerine geçirilmiştir.*

Freud'çuluğun kadın haklarıyla aynı tele bastığını gösterdik: bu akımların her ikisi de aile yaşamının yüzyıllar boyu özelleştirilmesine, kadınların aşırı derecede boyun eğmeye itilmesine, cinsel bastırmalara ve bunların yol açtığı nevrozlara tepki olarak doğmuştur. Freud da bir zamanlar, toplumu yıkmaya kalkan, aklını cinsellikle bozmuş bir deli sayılmıştı — o da kadın hakları savaşçıları gibi alaya alınmış, aşağılanmıştı. Freud'çuluğun oturmuş bir din gibi kutsallaşması çok sonraları olmuştur. Bu tersine dönüş nasıl oldu?

Önce hem Freud'çuluğun hem de kadın haklarının nasıl bir toplumsal bağlam içinde oluştuğuna bakalım. İlk köktenci kadın hakları savunucularının, gelecekteki cinsel devrimin kıvılcımını içlerinde taşıdıklarını görmüştük. Gene, birçok durumda kadın hakları savunucuları, içinde bulundukları durumun önemini kavrayamasalar, köktenci kadın hakları açısından toplumun kapsayıcı ve tutarlı bir eleştirisini ortaya koyamasalar da —üstelik o zamanki siyasal ortamda buna şaşmamak gerekir— kendilerinin emin olamamasına karşın, toplumun onlara gösterdiği tepkiden, düşmanlarının onların yaptıklarını pekâlâ farkında olduğunu anlıyoruz: O zamanlar kadın haklarına karşı, çoğu kendi uğraş alanlarında saygın ve dürüst olan birçok erkek tarafından yazılan kin dolu yazılar, kadın hakları savunucularının düzen için ne büyük bir tehdit oluşturduklarını gösteriyor Bir önceki bölümde, bu hareketin nasıl değiştirilerek tüm çabaların yalnızca oy hakkını elde etmeye yöneltildiğini, böylelikle amacından saptırılıp yok edildiğini anlatmıştım. Kadın hakları hareketinden sonra, oy hakkının verilmesiyle, zamanımızdakine çok benzeyen bir yalancı-özgürleşmiş cinsellik dönemi olan, son moda giyim dönemi

geldi. Kadın hakları hareketinin uyandırdığı kadınların, her yanı saran başkaldırması, nereye yöneleceğini bilemiyordu. Saçlarını kestiren, eteklerini kısaltan, üniversiteye giden kızların, huzursuzluklarını akıtacakları siyasal bir amaçları da yoktu: bunun yerine onlar, günlerini dans maratonlarında harcadılar; Manş'ı geçerek ya da Atlantik'i uçakla aşarak gerçekleştirdiler kendilerini. Elde ettikleri bilinçlenmeyi ne yapacaklarını bilemeyen heyecan dolu bir sınıf oluşturuyorlardı bunlar. O zaman onlara da, bugün bize söylenenler söyleniyordu «Medeni haklarınız, kısa etekleriniz, cinsel özgürlüğünüz var işte. Devriminizi yaptınız. Daha ne istiyorsunuz?» Oysa bu «devrim», ataerkil çekirdek aile çevresinde örülmüş bir toplumda elde edilmişti. *Aşk ve Özgürlük*'te Herbert Marcuse'nin de gösterdiği gibi, böylesi baskıcı bir düzen içinde, olsa olsa çok daha inceltilmiş bir baskıcılığa varılabilirdi ancak («baskıcı yüceltmeme»).

Baskıcı bir toplumda, bireysel mutluluk ve üretici gelişme, toplumla çelişki içindedir; bunlar, toplumun içinde gerçekleştirilecek değerler olarak tanımlandıklarında, kendileri baskıcı olup çıkarlar. (Baskıcı yüceltmeme kavramı), cinselliğin erotik enerjiyi azaltan ve zayıflatan yollar ve biçimlerde dışlaştırılmasını anlatır. Bu süreç içinde cinsellik, genişleyerek yeniden önceleri yasaklanmış olan boyutlara ve ilişkilere dek uzanır. Bununla birlikte, bu boyut ve ilişkilerin Zevk İlkesi imgelerine göre yeniden yaratılması yerine, bunun karşıtı olan eğilim kendini gösterir: Eros üzerinde Gerçeklik İlkesi ağır basmaya başlar. Bunun en anlamlı örneği, iş, siyaset, propaganda vb. yaşamlarına yöntemli bir cinselliğin bulaştırılmasıdır.

İşte böylece yirmilerde, Amerika'da, kalıplaşmış «meslek kadını», «üniversiteli kız», «tuttuğunu koparır» iş kadını ana-tipleri ortaya çıkmaya başladı. Bu, sözde «özgürleşmiş» kadın imgesi, Hollywood aracılığıyla dünyaya yayıldı; yalancı-özgürlük içindeki kadınların dengeyi altüst eden etkileri, kadın haklarına karşı onların ellerine yeni silahlar verdi; hâlâ açıktan açığa erkek üstünlüğüne dayanan toplumların, «kadınlarını» özgür bırakmaya karşı dirençlerini daha da artırdı. («Biz kadınlarımızı oldukları gibi seviyoruz — *kadınca.»)*

Amerikan askerleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan yurda, bir erkeğe erkekliğini duyurabilen o şahane Avrupalı kadınların öyküleriyle döndüler. *Hadım edilme* sözü ortalıkta dolaşmaya başladı. Sonunda, kırklarda Amerika'da Freud'çuluk tüm gücüyle ortaya döküldü.

Bu arada Freud'çuluk da içte büyük değişiklikler geçirmişti. Başlangıçta önemli olan, çözümleme kuramıyken artık klinik uygulamalar ağırlık kazanmıştı. *Aşk ve Uygarlık'*ın son bölümünde Marcuse, bu değişikliğin gerici uygulamalarını inceleyerek Freud'un fikirleriyle, bunlara dayanan herhangi bir etkili «tedavi» olasılığı arasındaki çelişkinin —yapısı gereği, aşırı denetlenmiş bireysel mutluluktan fazlasını hoşgöremeyen bir toplumda ruhçözümlemesi bireyin mutluluğunu sağlayamaz diyerek— sonunda kuramın uygulamaya uydurulmasından başka bir şey getirmediğini göstermiştir:

Klinik verilerle denetlenmeyen en uydurma ve en «fizikötesi» kavramlar ... küçümsenmiş ve bütünüyle bir yana bırakılmıştı. Bundan başka, bu süreç içinde Freud'un en belirleyici kavramlarından bazıları (ego'yla id arasındaki ilişki, bilinçaltının işlevi, cinselliğin çapı ve önemi gibi) yeni baştan öyle bir tanımlanmıştı ki, bunların patlamaya hazır içerikleri, hemen hemen gözlerden silinmişti... Düzeltmeciler (revizyonistler) Freud'un zayıflamakta olan kuramını yepyeni bir kurama dönüştürmüşlerdi.

Bu yeni-Freud'çu düzeltmeciliği en iyi niteleyecek terim belki de «uyma» sözcüğüdür. Ama neye uyma? Bunun ardında yatan varsayım, insanın içinde bulunduğu gerçekliği kabul etmesi gerektiğidir. Ama o insan bir kadın, bir zenci ya da toplumun özellikle talihsiz sınıflarının bir üyesiyse ne olacak? O zaman o kişinin talihsizliği çifte kavrulmuş olacak. O zaman insan, gösterdiğimiz gibi ayrıcalıklı kişiler için bile, en iyi durumunda, güç ve yetersiz olan normalliğe erişmek için çalışmakla kalmayacak; aynı zamanda, ta başından beri yapabileceklerini kısıtlayan o özel ırkçılığa ya da cinselliğe «uyum» sağlamaya çalışacak. Kendini-tanımlama, ya da kendi yaşamını belirleme gibi tüm çabalardan vazgeçecek. Böylece, Marcuse'nin görüşüne göre tedavi süreci «bir boyun eğme dersi», sağlıkla nevroz

arasındaki ayrım da yalnızca «bu boyun eğmenin etkinlik düzeyi» olup çıkacak. Çünkü, Freud'un hastasına söylediği ve sık sık alıntı olarak kullanılan tümcede de olduğu gibi *(İsteri Üzerine İncelemeler*, 1895), «(Tedavi yoluyla) isterik acılarınızı gündelik mutsuzluklara dönüştürülebilirsek (büyük bir şey başarmış sayılırız)!»

Tedaviden geçen herkesin de tanıklık edeceği gibi, yapılan da zaten bundan başka bir şey değildir. *Soul On Ice*'ta (Buz Üstünde Can) Cleaver'ın kendi ruhçözümlemesini anlatışı, baskı altındaki başka herhangi bir kişinin deneylerini de dile getiriyor:

Bir ruhçözümleyiciyle birkaç kez görüştüm. O, benim annemden nefret ettiğim sonucuna vardı. Bu sonucu nereden çıkardığını hiçbir zaman anlayamayacağım, çünkü annemle hiç tanışmamıştı; bana bu konuda sorular sorduğu zaman da ben onu en olmadık yalanlarla yanıtlıyordum. Asıl tepemi attıran şey, şu oldu; beyazları yadsıdığımı söylemiştim kendisine; oysa o, her seferinde konuşmayı bile bile döndürüp dolaştırıp aileme ve çocukluğuma getiriyordu. Bunun da bence pek zararı yoktu, ama ırk sorununu açma konusundaki tüm çabalarımı engelliyor, beyazlara karşı edindiğim tutumla ilgilenmediğini açıkça gösteriyordu. Bu, onun kapağını hiç açmak istemediği Pandora'nın kutusuydu sanki.

Sıradan gündelik Freud'çuluğun belki de anatipi olan Theodor Reik, ruhçözümleyicilerin, hastalarının gerçek sorunları karşısında ne denli vurdumduymaz ve duyarsız olabileceklerine iyi bir örnektir. Erkeklerle kadınlar arasındaki duygusal ayrımlar üzerine yazılmış bunca yazı varken, Reik'ın onların toplumsal durumlarındaki nesnel ayrımları hiçbir zaman yakalayamamış olması şaşırtıcıdır. Örneğin, Reik, hiçbir doğru sonuç çıkaramadan aşağıdaki ayrımları öylece sıralayıvermektedir:

Kız çocuklar bazen kendi aralarında «Erkekler şöyle şöyle yapıyor» diye fısıldaşırlar. Oğlan çocuklar kadınlardan hiçbir zaman böyle söz etmezler.

Bir kadın, kadın olması üzerinde, bir erkeğin erkek olması üzerinde düşündüğünden çok daha fazla kafa yorar.

Kadınların çoğu, bir erkekten bir şey rica ederken, gülümserler. Aynı durumda bir erkek, hemen hemen hiç gülümsemez.

Hanımların beğendiği erkek olmak demek, bir bakıma pek erkek olmamak demektir.

Kadınların hemen hepsi, sevdikleri erkeğin kendilerini bırakacağından korkarlar. Ama bir erkeğin, kadının kendisini bırakacağından kortuğu pek görülmez.

Kadınlar bazen kendi aralarında otururlarken, «Kocam, Efendim bu gece dışarı çıkmama izin verdi» derler. Erkeklerse, «Ayağımın bağızinciri» derler.

Şimdi de Reik'ın, cinselliğin yorumunu yaptığı yeni-Freud'çu katkılardan rastgele seçilen örneklere bakalım:

Odaya giren bir genç kadının insanda ilk bıraktığı izlenim, gizli ya da çok-iyi bastırılmış bir güvensizlik duygusudur. Öyle anlaşılıyor ki penisleri, erkekleri, böylesine aşırı-kendinin farkında olma duygularından koruyor.

Erkekler, evrende kendilerini rahat hissetmezler; bu nedenle onu keşfetmek zorundadırlar. Tüm organik varlıkların zincirini oluşturan kadınlarsa, dünyada kendi evlerinde gibidirler ve evreni keşfetmek zorunluluğunu duymazlar.

Bana öyle geliyor ki, ruhçözümleme araştırmalarında kız çocuğun cinsel organlar bölgesinde duyduğu fiziksel eksikliğin vurgulanması, bunun kadınlık tutumunun oluşmasındaki estetik değerinin ve öneminin gereğince değerlendirilmesini engellemiştir. Bence cinsel organlarını erkek çocuğunkiyle karşılaştıran kız çocuk, kendisininkini

çirkin bulur. Yalnızca kadınların alçakgönüllülüğü değil, bedenlerini güzelleştirmek ve süslemek için hiç durmadan uğraşıp durmaları da, başlangıçta edindikleri cinsel organlarının çirkin olduğu yolundaki bu izlenimi ödünleme çabalarının yerine geçen ya da onun uzantısı olan bir çaba olarak anlaşılmalıdır.

İnanıyorum ki, temizliğin iki kaynağı vardır: bunlardan birincisi, boylardaki yasaklar, ikincisi de binlerce yıl sonra farkına varılan bir sorundur; bu da kadınların kendi kokularının, özellikle de cinsel organlarındaki salgıların yarattığı kötü kokuların farkına varmış olmalarıdır.

Şimdi de tipik bir ruh tedavisi yorumuna bakalım:

(Bir hasta, bana defterini göstermekten çekiniyordu.) Aklıma şu geldi: daha önceki aktarma döneminde, bana karşı açıkça sevgi aktarımı belirtileri gösteren bu hasta, şimdi sanki benden bir çocuk sahibi olmuş gibi davranıyordu. Tıpkı çocuğunu kocasına ilk kez göstermek zorunda olan bir kadın gibi davranıyordu. Kocasının yeni doğan bebeği beğenmeyeceğinden korkuyordu.

Freud üzerine yazılmış bir fıkra kitabı okuyoruz sanki.

Bunun tersine, Reik'ın kadın hastaları çoğu zaman insanı duygulandıracak ölçüde keskin görüşlü, çoğu zaman da çok zeki, açık sözlüdürler. Bu kadınlar, içinde bulundukları durumun, Reik'ın hiçbir zaman erişemeyeceği ölçüde farkındadırlar:

Bir kadın, çok güçlü olumsuz duygularını dışa vuramamaktadır ve bu yetersizliğini bir ruhçözümleme görüşmesinde şöyle açıklar: «Bu duygularımı göstermekten korkuyorum, çünkü gösterirsem Pandora'nın kutusunu açmış gibi olacağım... Saldırganlığımın her şeyi yokedeceğinden korkuyorum.»

Gitmeden önce tutup onu pencerenin önüne götürdüm: caddenin karşı yanındaki mağazaları, neon ışıklarla yazılmış ilanları gösterdim ve dedim ki, «Kadınların dünyası değil mi bu?» Ama o bundan

pek etkilenmiş görünmedi ve yanıt olarak, «Wall Street'ten aşağı şöyle bir yürüyün; o zaman, bu dünyanın erkekler dünyası olduğunu anlarsınız!» dedi.

(Bir hasta şunu belirtiyor) Erkekler garip. Bizim yalnız kadın olmamıza, yani tüm zayıflıklarımızla birer kadın olmamıza izin vermiyorlar; ama yalnızca kadın olduğumuzu da bir an bile unutturmuyorlar bize.

Bu kadınlar, Reik'ın kadınlara karşı duyduğu bu aptalca nefrete nasıl dayasınlar? Dayanamıyorlar:

Kırk yaşlarında bir hastama, onun da kardeşi gibi erkek olmak istediğini söylediğim zaman, «Ha'stir», «Canın cehenneme!» ve hanımlara yakışmayacak daha başka sözlerle bana lanetler, küfürler yağdırmaya başladı.

Ama kazanan doktor oluyor sonunda:

Gitme zamanı gelince, bekleme odamdaki aynanın önünde her zamankinden biraz daha fazla oyalanarak saçlarını düzeltti. Ben de gülümseyerek, «Kadınlığınızdan bir şeyler kalmış olmasına sevindim» dedim.

Kadınların gösterdiği tepkilerden birkaçına daha bakalım:

Beni uzun süre hiçbir şey söylemeden dinlediğiniz zaman, çoğunlukla söylediklerimin aptalca söylenmiş, değersiz kadın gevezelikleri olduğu duygusuna kapılıyorum. Sanki, benimle konuşmayı zaman kaybı sayıyor gibi bir tutumunuz var.

Ruhçözümleyicisini eleştiren bir kadın: «İçtenliğinizde bile bir yapaylık var.»

Hasta, her zamankinden daha uzun bir, süre suskun durdu; sonra sakin bir sesle: «Allah kahretsin, buraya neden geldim sanki. Hadi siktir git!» dedi.

Bu kadınların hiç de kendilerinin farkında olmadıkları söylenemez; tam tersine, Reik'ın muayenehanesine gelmeleri, durumlarının farkında olmalarındandır. Onların huzursuzluğunu çözme yolu bulunamamıştır, çünkü bunu çözecek bir yol *yoktur;* bunun için *devrim gereklidir.*

Şimdi en son sava geldik: kadın hakları hareketinin gelişmesini engellemek için klinik Freud'çuluğun kullanılması. Yirmiler ve otuzlarda kızlar, geleneksel rollerinin yarı-içinde, yarı-dışında olduklarını gördüler. Bu nedenle, kocaman dünyadan ne eskisi gibi yalıtlanmış ve korunmuş durumdaydılar, ne de onunla başa çıkabilecek durumdaydılar. Hem kişisel yaşamları, hem de iş yaşamları zarara uğramıştı bundan. Huzursuzlukları çoğu zaman isterik biçimlere bürünüyordu; çünkü buna, elde ettikleri küçücük yalancı özgürlük yüzünden bile dünyanın her yanında gördükleri nefret ekleniyordu bir de. Kitleyi saran çalkantı, onları oluk oluk ruhçözümleyicilere sürükledi. İyi ama bütün bu ruhçözümleyiciler de nereden çıkmıştı? O sıralarda Avrupa'da savaş çoktan başlamış, sürüyordu; Alman ve Avusturyalı aydınların çoğu, çalışmak üzere bu ülkeye yerleşmişlerdi. Bulunmaz bir durumdu bu: Bir acılı insanlar sınıfı, kendilerini bekliyordu. Üstelik bunlar, bu yeni dine çekilen, sıkıntıdan patlayan birkaç zengin kadın da değildi yalnızca. Çünkü Amerika, başlangıç aşamalarını çoktan geride bırakmış bir cinsel devrimin engellenmesinden doğan ciddi sorunlar içindeydi. Herkes acı çekiyordu: kadınlar ölçüsünde erkekler de. *Bir Nevrozluyla Nasıl Yaşanır?* gibi başlıkları olan kitaplar yayımlanıyordu (çünkü o ezilmiş sınıf, sizin kendi mutfağınızda inleyip, yakınıp, dırdır edip duruyordu). Çok geçmeden erkekler de ruhçözümleyicilerin karşısına çıkmaya başladılar. İyi-öğrenim görmüş, sorumlu vatandaşlardı bunlar. Üstelik yalnızca sapıklar da değil. Sonra çocuklar başladı. Bu akınla başa çıkabilmek için yepyeni alanlar açıldı: Çocuk ruhbilimi, klinik ruhbilimi, grup tedavisi, evlilik danışmanlığı hizmetleri; hangi çeşitlemesini isterseniz, adını söylemeniz yetiyordu, buluyordunuz. Bunlar da yeterli olmuyordu. Üniversitelerde açılan yeni bölümler hızla artan bu isteklere yetişmekte güçlük çekiyordu.

Bu yeni bölümleri kısa sürede kadınların doldurmasında da şaşılacak bir şey yoktur. Yanıt arayan yığınlarca kadın, kendi

«takıntıları»na bir çözüm bulabilmek umuduyla tutkulu bir biçimde ruhbilim okumaya koyuldu. Ama, hammaddesi en can alıcı noktalarına değindiği için ruhbilime ilgi duyan kadınlar, bir süre sonra evlilikte uyum ve cinsel-rol sorumluluğu gibi sözler etmeye başladılar. Ruhbilim bölümleri, geleneksel ev kadınlığı ve annelik rollerine «uyum» sağlamış kadınları yeniden telaşla evlerine gönderen dinlenme evleri olup çıktı. Bir meslek elde etmekte direnen kadınlar da, baskıcı eğitim düzeninin araçları olup çıktılar; yeni keşfettikleri ruhbilimsel «sezgileri» —Çocuk Ruhb., Toplumsal Hizmet 301 ve Seç. Eğ. gibi kısaltılmış ders adları— yepyeni bir kadınlar ve çocuklar kuşağını ezmekten başka hiçbir işe yaramadı. Ruhbilim, kendi özüne karşı gerici bir tutuma girdi: çünkü ciddi bir eğitim konusu olarak gelişme olanağını, hizmetlerini gücü elinde tutanların yararına sunduğundan, elinden kaçırdı.

Üstelik yozlaşan tek yeni konu da ruhbilim değildi. Eğitim, toplumsal hizmetler, toplumbilim, insanbilim, tüm komşu davranış bilimleri, yalnızca ikili bir işlevin yükü altında ezilerek yalancıbilim olmayı sürdürdüler: Bu ikili işlev, «insan davranışını» araştırmak olduğu ölçüde kadınların beyinlerinin yıkanmasıydı. Gerici düşünce okulları ortaya çıktı: toplum bilimi «işlevselleşti»; kurumların işleyişini, verilen değer dizgeleri içinde incelemeye, böylece statüko'nun kabul edilmesini sağlamaya koyuldu.

Bu konuların, «kadınların alanları» olarak kalması da şaşırtıcı değildir. Erkekler, kısa bir süre sonra hemen (yalnızca erkeklerin alanı olan) «arı» bilimlere çekildiler; hâlâ yarı-okumuş durumda olan kadınlar, akademiklerin arasına yeni katılmanın korkusu içinde, yarıbilimsel açıklamalar yığını altında boğulup kaldılar. Çünkü davranışsal bilimler kadınları rollerine alıştırmanın yanı sıra, bir yığın aç yeni-aydının «gerçek» bilimlere girmesini engelleyen bir set oluşturdu. Gerçek bilimler fizik, mühendislik, biyokimya, vb.; teknolojik toplumda, o toplumun denetimiyle en yakından ilgili bilimler de bunlardı.

Sonuç olarak, KHH'nin birkaç önemli başarısından biri olan yükseköğrenime girebilme olanağı bile amacından saptırıldı. Eskisine göre daha orta-zekâlı kadınlar gider oldu üniversiteye; bu da onların

eskisi kadar etkili olamamalarına yol açtı. Üniversite öğrenimi görmüş, modern ev kadınıyla, onun eski geleneksel öntipi arasındaki tek ayrım, bu kadınların içinde bulundukları evlilik cehennemini anlatırken kullandıkları dildi artık.

*
* *

Kısacası bu yeni, «topluma uydurma» işlevi için yeniden elden geçirilen Freud'çuluk kuramı, kadın devrimini ortadan kaldırmakta kullanıldı. Böylece yarı yerde durdurulan kadın devriminin yaralıları, oraları buraları sargılarla bağlanarak yatıştırıldı; katı ataerkil ailenin uğradığı ilk saldırının ertesinde ortaya çıkan bu toplumsal çalkantı ve kargaşalık, bastırıldı. Freud'çuluk kuramı yardıma koşmasaydı, cinsel devrimimiz, yarı yolda yarım yüzyıl felçli bir durumda kalmayacaktı belki de; ilk kadın hakları dalgasıyla uyandırılan sorunlar bugün bile çözülmüş değildir. D. H. Lawrence'la Bernard Shaw'un yazdıkları bugün de kendi zamanlarında olduğu ölçüde doğrudur: Wilhelm Reich'ın *Cinsel Devrim*'i daha dün yazılmış gibidir.

Freud'çuluk, kadın hakları hareketini yutmaya en uygun şeydi; çünkü aynı telden çalsa da kadın haklarında bulunmayan bir güvence getiriyordu, — var olan gerçekliği irdelemiyordu hiç. Hem ikisinin de çekirdeklerinde paylamaya hazır olmalarına karşın Freud'çuluk, yavaş yavaş klinik tedavinin uygulamalı gereksinmelerine uyarlandı: Beyaz gömlekli teknisyenlerine dek tam bir uygulamalı bilim oldu. İçeriği, gerici bir amaca —kadınlara erkeklerin yapay bir cinsel rol sistemine sokularak topluma uydurulmalarına— doğru saptırıldı. Gene de Freud'çuluğun bu ilk güçlü döneminden geriye, baskıdan kurtulmak isteyenlere yol gösterecek bir şeyler kalmıştı — bu da, Freud'çuluğun halkın gözünde aşırı bir kuşku ve nefret döneminden geçerek bugünkü durumuna gelmesini sağladı. Ruh hekimliği uzmanları, bozulan evliliklerden tutun da, suç mahkemelerinin son yargılarına dek her konuda son sözü söyler oldular. Böylece kadın hakları hareketinin yitirdiği alanları Freud'çuluk ele geçirmiş oldu. Kadın hakları pahasına gelişti Freud'çuluk; öyle ki, sonunda kadın hakları hareketini ezecek ölçüde güçlendi.

Kuşaklar boyu süren bu afyonlamayı ancak şimdilerde fark edebiliyoruz; kadınlar, yarım yüzyıl sonra uyanmaya başladılar. Ruhbilimde olduğu gibi, davranışsal bilimlerde de nesnel toplumsal koşullar ilkesi vurgulanmaya başlandı. Bu bilim dallarının kötüye kullanılmalarına ancak şimdi, yıkıntıdan yıllar sonra karşı çıkılabiliyor. Bunların bilimsel olarak doğrulanması isteniyor — ama «nesnellik» ve yeni «değer yargıları» getirmek üzere. Bu alanlarda çalışan, sayıları oldukça kabarık kadınlar, bunları çok geçmeden kendi yararlarına dönük olarak kullanmayı başaracaklardır. Yararsızlıktan da öte zararlı olan bir ruh tedavisinin yerine, sonunda yararlı olabilecek tek şeyi —siyasal örgütlenmeyi— koyacaklardır.

4/ KAHROLSUN ÇOCUKLUK

Çocukluk ortadan kaldırılmadan çocukluktan çıkacak olan
NECHEMIA İÇİN

KADINLARLA çocuklar hep birlikte alınır ağıza («Kadınlarla çocuklar kaleye çekilsin!»). Kadınlarla çocuklar arasındaki özel bağı herkes kabul eder. Ama bence bu bağ, ikisinde de ortak olan baskı-altında-olmak'tan başka bir şey değildir. Sonra bu baskı öylesine karmaşık yollardan birbirine girmiş, birbirini destekler olmuştur ki, çocukların özgürleştirilmesinden söz etmeden kadınların özgürleşmesinden söz edemeyiz — bunun, tersi de doğrudur. Kadının ezilmesinin nedeni cocuk doğurması, çocuk yetiştirmesidir. Buna karşılık, çocuklar da bu role gore tanımlanır, ruhsal bakımdan bu role göre biçimlenirler; bu rol, büyüyünce onların nasıl insanlar olacaklarını, kuracakları ilişkileri, sonunda kuracakları toplumu belirler.

*
* *

Biyolojik ailedeki güç sınırlanmasının, bu sıralanışı sürdürmek için gerekli olan —özellikle ataerkil çekirdek ailede yoğun olan— cinsel baskıların insan ruhunda yıkım ve zararlı etkiler yarattığını söylemiştim. Bunun, sonunda nasıl ve neden bir çocuk kültürüne yol açtığını anlatmaya başlamadan önce, ataerkil çekirdek ailenin nasıl oluştuğuna bakalım.

Günümüze dek her toplumda bir çeşit *biyolojik* ailenin bulunduğu, bu yüzden de kadınlarla çocukların değişik ölçülerde bask altında oldukları görülmüştür. Engels, Reich ve daha başka yazarlar örnek olarak eskiden görülen ilkel anaerkil düzenleri ele alır, buyurganlık, sömürü ve cinsel baskının tekeşli evlilikle ortaya çıktığın göstermeye çalışırlar. Oysa ideal durumları eskide aramak çok kola) bir yoldur. *Kadın*'da şunları yazan Simone de Beauvoir dah dürüsttür bu konuda:

Ana tanrıçanın parmağı altında kalan halklar, anaerkil düzeni koruyanlar, aynı zamanda uygarlığın ilkel evresinde takılıp kalmış halklardır... Kadınların (ataerkillik altında) değerden düşmesi, insanlık tarihinde zorunlu bir evreyi gösterir; çünkü kadının yeri, kendi olumlu değerlerine göre değil, erkeğin zayıflığına göre belirlenmiştir Kadında, doğanın insanı huzursuz eden tüm gizemlilikleri toplanmıştır, erkek, kendini doğadan kurtardığında kadının etkisinden de kurtulmuştur... Demek ki, ataerkilliğin başarısı ne rastlantıdır, ne de sarsıcı bir devrimin sonucudur. İnsanlığın başlangıcından bu yana biyolojik üstünlükleri *erkeklerin tek ve en üstün kullar olarak ortaya çıkmalarını sağlamıştır; bu yeri hiç bırakmamışlardır; bağımsız varlıklarının bir kısmını Doğa'ya ve Kadın'a bir kez bağlamış ama sonra geri almışlardır.* (Sözcüklerin altını ben çizdim.)

Sonra da şunları ekliyor Beauvoir:

Şu var ki, üretme işini denetiminde tutabilseydi *belki de kadın doğanın ele geçirilmesini* erkekle birlikte *başaracaktı... ama kadın, erkeğin çalışma ve düşünme biçimine katılamadığından* yaşamın gizemli süreçlerine bağımlı kaldığından *erkek kadında kendisi gibi bir varlık bulunduğunu görememiştir.* (Sözcüklerin altını ben çizdim.)

Demek ki kadının başlangıçta ve sonraki ezilmesine yol açan şey doğurgan bedensel yapısıdır, kaynağını Freud'un da bir türlü açıklayamadığı beklenmedik bir ataerkil devrim değil, anaerkillik ataerkilliğe giden yolda, erkeğin kendisini tam olarak gerçekleştirmesi yolunda bir evredir; erkek ise Doğa'ya ve kadına taparak başlamış

daha sonra da onu denetimine almıştır. Kadınların durumu ataerkillik altında çok kötüleşmiştir; ama kadınlar zaten hiçbir zaman iyi bir durumda olmamışlardır. Çünkü tüm özlemleri bir yana bırakarak söyleyelim ki, anaerkillik hiçbir zaman kadının ezilmesini engellememiştir. Temelde anaerkillik de kan yakınlığı ve miras gütmenin değişik bir biçimidir; daha sonra gelen ataerkillik düzeni içinde kadına daha çok hak tanınsa da bu, kadının topluma eşit olarak katılmasını sağlamıştır. Tapılmak, özgür olmak demek değildir[1]. Çünkü tapınma eylemi başka birisinin kafasında olmaktadır; o kafa da Erkek kafasıdır. Böylece tarih boyunca, kültürün her evresi ve her türünde, kadınlar bedensel işlevleri yüzünden ezilmişlerdir.

Gerçek bir örnek getirmese de geçmişe dönmek, ezilmenin *görece* olduğunu göstermekte yararlı olabilir; temel bir insanlık durumu olmasına karşın ezilme değişik biçimlerde, değişik derecelerde çıkmıştır ortaya.

Ataerkil aile «birincil» toplumsal örgütler dizisi içinde en sonuncusudur; bu toplumsal düzenler dizisi kadını hep, ona özgü çocuk doğurma yetisinden ötürü ayrı bir tür olarak tanımlamıştır. *Aile* terimi ilk kez Romalılarca, anne, çocuklar ve tutsaklardan oluşan ve bir başkan tarafından yönetilen bir toplumsal birimi tanımlamak için kullanılmıştır — Roma yasalarına göre ailenin başkanı, üyelerin hepsinin yaşamları ve ölümleri üstünde söz sahibiydi; *famulus* evdeki tutsaklar için, *familia* da bir tek insana ait olan tutsakların hepsi için kullanılıyordu. Bu terimi Romalılar bulmuştur ama kurumu ilk geliştiren onlar değildir. Tevrat'ı, örneğin, uzun bir ayrılıktan sonra ikiz kardeşi Esau'yu görmeye giden Yakub'un aile üyelerini anlatışını okuyun. Bu eski ataerkil aile, günümüze dek değişik kültürlerde ortaya çıkan ataerkil ailenin sayısız çeşitlemelerinden biridir.

Oysa çocukların ezilmesinin göreceli olarak nasıl değiştiğini gösterebilmek için ataerkil ailenin değişik biçimlerinin tarih boyunca karşılaştırılması yerine, bu ailenin en son biçimine, *ataerkil çekirdek* aileye bakmak yeter. Bu ailenin aşağı yukarı on dördüncü yüzyıldan bugüne dek süren kısa tarihi bile çok şeyi açıklar: En çok

---

[1] Tanrıçanın neler çektiği Satyajit Ray'in *Devi* adlı filminde çok güzel anlatılmıştır.

tutunduğumuz aile değerlerinin gelişmesi, kültürel koşullara bağlı olarak doğmuştur ve değişmez değildir. Çekirdek ailenin gelişmesini —bu ailenin yarattığı «çocukluk»u— ortaçağlardan başlayarak günümüze dek izleyelim. Çözümlememize, Philippe Ariés'in *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life* (Yüzyıllar Boyu Çocukluk: Aile Yaşamının Toplumsal Tarihi) adlı kitabını temel alalım.

Çağdaş çekirdek aile son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Ariés, bildiğimiz ailenin ortaçağlarda bulunmadığını, on dördüncü yüzyıldan başlayarak yavaş yavaş geliştiğini gösterir. O zamana dek aile, insanın yasal kalıtım çizgisini gösteriyordu: bu çizgide önemli olan da evlilik kurumundan çok kan bağlılığıydı. Bu birliğin başlıca işlevi olan, mirasın kime geçeceği gibi yasal işlemlere gelince, karı-kocanın ortak malları vardı; mirasçılar da her şeye ortaklaşa sahip olurlardı. Ancak, ortaçağların sonuna doğru burjuva ailede baba yetkesinin artmasıyla, evli çiftin ortaklaşa mal sahibi olması da kaldırıldı. Tüm oğulların ortaklaşa mal sahibi olması yerine, malların yalnızca büyük erkek çocuklara geçmesi yasası geçerli oldu. Ariés, ortaçağlardaki toplumsal değerlerin resimlere nasıl yansıdığını da göstermiştir: Resimlerde ya tek tek insanlar ya da genel yerlerde toplanmış insanlar canlandırılıyordu, çünkü yaşam «evde» geçmiyordu. Üstelik o zamanlar insanın özel «ilk grubu»na dönmesi diye bir şey yoktu. Aile topluluğu, hiç durmadan değişen birçok insandan oluşuyordu: soyluların malikanelerinde, eski ataerkil ev geleneğine göre bir sürü uşak, köle, müzikçi, her sınıftan insan ve birçok hayvan bulunuyordu. Birey, bu sürekli toplumsal alışverişten çekilip kendini dinsel ya da bilimsel bir yaşama adayabilirdi: ama o zaman da gene bir topluluğa katılmış oluyordu.

Bu ortaçağ ailesi —üst sınıflarda ataların şerefli soy çizgisi, alt sınıflardaysa toplumun içinde kaybolup giden evli çift— zamanla bugünkü küçük aileye dönüştü. Ariés, bu değişikliği şöyle anlatıyor: «Sanki katı, çok-biçimli bir kitle parçalandı, bir yığın küçük topluluğa, aileye ve birkaç büyük gruba ve sınıflara bölündü.»

Böylesi bir dönüşüm, derin kültürel değişikliklere yol açtı; aynı zamanda bireyin ruhsal yapısını da etkiledi. Bireyin yaşamın akışını

görüşü bile kültürel olarak biçimlendi, ör: daha önce hiç bulunmayan «yeniyetmelik» kavramı çıktı ortaya. İnsan yaşamındaki bu yeni kavramların en önemlisi çocukluktu.

1

ÇOCUKLUK MİTİ

Ortaçağlarda çocukluk diye bir şey yoktu. Ortaçağlarda insanların çocukları görüşü bizimkinden çok değişikti. O görüş, «çocuk-merkezli» olmak şöyle dursun, yetişkinlerden ayrı olarak, çocukların farkında bile değildi. Ortaçağ resimlerindeki çocuk-erkek ve çocuk-kadınlar, minyatürleşmiş yetişkinlerdir; apayrı bir gerçekliği yansıtırlar. O zaman çocuklar küçük yetişkinlerdi: Doğdukları sınıfı ve adı taşıyorlar, açık seçik tanımlanmış bir toplumsal yere geçmeye hazırlanıyorlardı. Çocuk kendisini, gerekli çıraklık evrelerinden geçerek ilerde yetişkin olacak birisi olarak görüyor, daha «küçükken» bile ilerdeki güçlü insan oluyordu. Çocuk, yetişkinlik rolünün çeşitli evrelerine hemen giriyordu.

Çocuklar yetişkinlerle öylesine aynı görülüyorlardı ki, çocukları tanımlayacak ayrı sözcükler bile yoktu: çocuklar için feodal küçültme sözcükleri kullanılıyordu. Ama sonraları, çocukluğun ayrı bir evre olarak belirmesiyle, bu sözcükler birbirinden ayrılmaya başladı. Bu karışıklık, gerçek bir durumdan doğmuştu: Çocukları toplumda yetişkinlerden ayıran şey yalnızca ekonomik bağımlılıklarıydı. Çocuklar bir tek ayrımla ikinci bir geçici uşaklar sınıfı olarak görülüyordu; yetişkinler bu sınıftan çıktıkları için pek de aşağı bir sınıf sayılmıyordu çocuklar (buna benzer başka bir sınıf, Amerikan tarihindeki beyaz uşaklar sınıfıdır). Çocukların *hepsi* sözcüğün tam anlamıyla uşaktılar: bu, onları yetişkinliğe hazırlayan çıraklık evresiydi. (Örneğin Fransa'da, sofradakilere hizmet etmek uzun süre alçaltıcı bir iş sayılmamıştır: çünkü tüm genç soylular her türlü işi bir sanat olarak öğreniyorlardı.) Çocuklarla uşakların paylaştığı bu yaşantı, bu yüzden aralarında doğan yakınlık, yirminci yüzyıla dek bir yakınma konusu olmuştur, sınıfların birbirinden kopmasına karşın sürüp giden bu yakınlığın üst ve ortasınıf çocuklarının ahlak bakımından bozulmalarına yol açtığı söylenmiştir.

Çocuk, kalabalık ataerkil ev halkının üyelerinden biriydi yalnızca; aile yaşamı için çok önemli değildi. Her ailede çocuğa annesinden başka birisi süt verir; çocuk sonra (yedi yaşından on dört-on sekiz yaşına kadar) başka bir eve gönderilirdi; orada, bir ustanın yanında çıraklık ederdi — daha önce söylendiği gibi, bu sırada çocuklukla ev hizmetlerini de öğrenirdi. Bu yüzden anne-babasına çok büyük bir bağlılık geliştirmezdi; anne-baba çocuklarına karşı yalnızca onun bedensel gereksinmeleri açısından sorumluydular. Onların da çocuklarına «gereksinmeleri» yoktu — gerçekten de çocukların gözlerinin içine bakmıyordu kimse o zaman. Çocuk ölümleri oranının çok yüksek olması bir yana, insanlar yetişkinliğe *başkalarının çocuklarını* hazırlıyorlardı. Ev gerçek uşaklarla, kalabalık konuklarla her zaman dolu ve hareketli olduğundan, çocuğun anne-babadan herhangi birisine bağlılığı ya da ilişkisi sınırlı kalıyordu. Çocukla anne-baba arasında bir ilişki geliştiği zaman da bu, daha çok, ikinci dereceden bir akrabalık ilişkisine benziyordu.

Bir kuşaktan ötekine geçiş, çocukların yetişkinlerin gündelik yaşamına katılmasıyla sağlanıyordu — çocuklar özel yerlerde, özel okullarda yetiştirilmiyor, ya da özel uğraşlarla yetişkinlerden ayrılmıyorlardı. Amaç, çocuğu yetişkinlik yaşamına en kısa zamanda hazırlamak olduğundan, böyle bir ayrım gözetmenin haklı olarak yetişkinliğe hazırlama sürecini geciktireceği ya da güçleştireceği sanılıyordu. Çocuk, her bakımdan toplumun bütününe en kısa yoldan katılıyordu: Yalnız çocuklar için yaratılmış özel oyuncaklar, oyunlar, giysiler ya da sınıflar yoktu. Oyunlara her yaştan insan katıldığı gibi, çocuklar da yetişkinlerin yaptıklarına katılıyorlardı. Okullarda (yalnız uzmanlaşmış ustalıklar öğretiliyordu) hangi yaşta olursa olsun, isteyen herkes yetiştiriliyordu: çıraklık düzeni yalnız çocuklara değil yetişkinlere de açıktı.

On dördüncü yüzyıldan sonra, burjuvalığın ve deneysel bilimlerin gelişmesile, bu durum yavaş yavaş değişmeye başladı. Çocukluk kavramı, çağdaş ailenin bir tamamlayıcısı olarak ortaya çıktı. Çocukları ve çocukluğu tanımlamak için bir dil (ör. Fransızcadaki *le bébé* sözcüğü), çocuklarla konuşurken kullanılmak üzere de ikinci bir dil geliştirildi: «Çocuk dili» on yedinci yüzyılda çok yaygınlaştı. (O za-

manlardan bu yana bu dil sanata, bir yaşama biçimine dönüşmüştür. Çocuk dilinin çağımızda bin bir biçimi geliştirilmiştir: bazı kimseler bu dilden hiç vazgeçmez, özellikle çocuk yerine koydukları sevgilileriyle konuşurken bu dili kullanırlar.) Çocuk oyuncakları 1600 yılında yapılmaya başlanmıştır; o zaman çocuklar bu oyuncakları üç ya da dört yaşından sonra kullanıyorlardı. İlk oyuncaklar, büyüklerin kullandıkları nesnelerin çocuklara göre küçültülmüş kopyalarıydı; oyuncak at, çocuğun boyu yetişmediği için binemediği asıl atın yerine geçiyordu. On yedinci yüzyılın sonlarında çocuklar için yapılan özel oyuncaklar yaygınlaşmaya başladı. Gene on yedinci yüzyılın sonunda özel çocuk oyunlarının başladığını görüyoruz. (Aslında bu oyunlar bir bölünmeyi gösteriyordu. Eskiden hem çocukların hem de büyüklerin oynadığı oyunları, büyükler çocuklara ve altsınıflara bırakmışlardı. Oysa oyunların bazıları yalnızca yetişkinlerce oynanır olmuştu, bu oyunlar da üstsınıfların «salon oyunları»na dönüştü.)

Böylece, on yedinci yüzyılda çocukluk yepyeni ve yaygın bir kavram olarak «yerleşti». Ariès, bu değişikliğin dinsel resimlere de yansıdığını göstermiştir: Örneğin Meryem'in Kollarında Küçük İsa gibi anne/çocuk ilişkisini yüceltmiş bir biçimde gösteren resimler gittikçe yaygınlaşmıştır. Daha sonra, on beş ve on altıncı yüzyıllarda da ev-içi ve aile resimleri çoğalmıştır: çocuklar, çocuk eşyaları tek tek resimlere konu olur artık. Rousseau ve daha başka yazarlar bir «çocukluk» ideali geliştirmişlerdir. Çocukların «temizliği» ve «saflığı» vurgulanmıştır. Çocukların kötülüklerle karşı karşıya kalmaları herkesi endişelendirmeye başlamıştır. Kadınlara karşı olduğu gibi çocuklara karşı da, toplumun bütününe katıldıkları on altıncı yüzyıldan önce hiç bilinmeyen bir «saygı»nın gösterilmesi gerekti, çünkü artık çocuklar da açık-seçik bir ezilen sınıf oluşturuyordu. Çocukların yalnızlığı ve ayrımı böylece başladı. Çocuk-merkezli yeni burjuva ailesinde, çocuklar sürekli gözetilmeye başlandı; çocukların daha önceki bağımsızlıkları ortadan kalktı.

Bu değişikliklerin ne denli önemli oduğunu çocuk giysileri tarihinde görürüz. Giysiler, toplumsal sınıfı ve zenginliği gösteriyordu — özellikle kadınlarda bu durum hâlâ böyledir. Uygunsuz giyime karşı bugün bile, özellikle Avrupa'da, gösterilen kızgınlık, her şeyden

önce bu «sınıfsal karşı çıkma» uygunsuzluğundan doğar. Giysilerin pahalı olduğu, kitle üretiminin duyulmadığı zamanlarda bile, çocuk giysileri tarihinde çocukların neler geçirdiğini açıklayacak değerli ipuçları bulabiliriz.

İlk özel çocuk giysileri on altıncı yüzyılın sonunda ortaya çıktı: bu, çocukluk kavramının belirmesinde önemli bir tarihti. Önceleri çocukların giysileri yetişkinlerin eski giysilerine bakılarak yapılıyordu; tıpkı küçük-soyluların eskilerini giyen altsınıfların giysileri gibi. Bu eski havalı giysiler, çocukların ve emekçilerin, genel yaşamın gittikçe daha çok dışında bırakıldıklarını gösteriyordu. Fransız Devrimi'nden önce, altsınıfları daha iyi belirleyen özel denizci pantolonları çıkmadan, aynı göreneğin üstsınıf erkek çocuklara da bulaştığını görüyoruz. Bu önemlidir, çünkü üstsınıfın içinde çocukların bir altsınıf oluşturduklarını açıkça gösterir. Giysilerin işlevlerindeki bu farklılaşmanın sınıf ayrımını derinleştirmesi ve belirtmesi, on yedinci ve on sekizinci yüzyılda, başka türlü açıklanamayacak göreneklerde de görülür: Hem erkek hem de kız çocuklar, giysilerinin koltuk altlarına tutturulmuş, arkadan yere dek uzanan iki geniş kurdele takmak zorundaydılar. Bu kurdelelerin tek işlevi, terzilerin çocuk giysilerini bunlarla belirtmeleriydi.

Özellikle erkek çocukların giysileri, cinselliğin ve çocukluğun ekonomik sınıflarla ilişkisini çok iyi ortaya koyar. Erkek çocuk kabaca üç evreden geçiyordu: Erkek bebek kundaktan çıkınca kız çocuk giysilerine bürünüyor, beş yaşlarında yetişkin erkek giysilerinin öğelerini (ör: yaka) taşıyan giysilere geçiyor, son olarak delikanlılığında da, her şeyiyle asker donatımına bürünüyordu. XVI. Louis çağında da büyük erkek çocukların giysileri hem eskiydi (Rönesans yakası), hem altsınıf özellikleri taşıyordu (denizci pantolonları), hem de erkekçeydi (askeri, düğmeli ceket). Çağdaş dille söylersek, çocuğun «uzun pantolon» giymek istemesi gibi, giysiler erkekliğe geçişi başka bir biçimde gösterir oldu.

Çocuk giysileri tarihinde yansıyan bu erkekliğe geçiş evreleri, bir önceki bölümde Oedipus Kompleksi konusunda söylediklerimle

çakışıyor. Erkek çocuklar yaşama, kadınlardan oluşan altsınıfta başlar. Kadınlar gibi giyindiklerinden, hiçbir biçimde kız çocuklardan ayrılamazlar: bu evrede hem erkek hem de kız çocuklar kendilerini anneleriyle, kadınla özdeşleştirir, bebek oynarlar. Beş yaşına doğru çocuğu annesinden koparma çabaları başlar; bu yavaş yavaş yapılır, ör. babaya benzemek için yaka takılır: Bu Oedipus Kompleksi'nin geçiş dönemidir. Sonunda çocuk, kadınlardan kopup erkekle özdeşleştiği için «büyükler»in giysileriyle ödüllendirilir: bu giysilerdeki askeri donatım ilerde kazanacağı yetişkin erkek egemenliğinin habercisidir.

Peki, ya kızların giysileri nasıldı? İşte size şaşırtıcı bir gerçek: *Çocukluk, kadınlar için geçerli değildi.* Kız çocuk, kundaktan sonra doğru yetişkin kadın giysilerine geçiyordu. Kızlar okula gitmiyordu: ilerde göreceğimiz gibi okul, çocukluğu oluşturan kurumdur. Dokuz on yaşlarındaki kız çocuktan, tam bir «küçük hanım» gibi davranması beklenirdi; uğraşları, yetişkin bir kadının yaptıklarının aynıydı. Yeniyetmeliğe erişir erişmez, daha on-on iki yaşlarındayken kendisinden çok yaşlı bir erkekle evlendirilirdi.

Çocukların sınıfsal temeli böylece açığa çıkıyor: İşçi sınıfından kız ya da erkek çocukların aynı giysilerle belirlenmesi gerekmiyordu: çünkü bunların her ikisi de yetişkinliklerinde üst-sınıf erkeklerinin buyruğuna giriyorlardı. Bu çocukların, özgürlüğe alıştırılması gerekmiyordu. Kızların da yaşla değişik giysilere bürünmeleri için bir neden yoktu, çünkü *büyümeleri* gerekmiyordu: Kadınlar, erkeklere göre gene altsınıftaydılar. İşçi sınıfı çocukları günümüzde bile, giysi sınırlamalarının dışındadır, çünkü bu sınıfın yetişkinleri bile yönetici sınıfın gözünde «çocukturlar». Orta ve altsınıfın erkek çocukları, kadınların ve işçi *sınıfının* durumunu geçici olarak paylaşmış olsalar da, bu altsınıftan zamanla ayrılıp yükselebilmişlerdir. Kadınlarla altsınıfın erkek çocukları, o sınıfta kalmıştır. Küçük erkek çocukların artık kız gibi giydirilmemesinin, kadınların baskıcı kadın giyimine son vermek için eyleme geçtikleri sırada başlaması rastlantı değildir. Her iki tür giyim de aslında, altsınıfların ezildiğini ve kadınların rolünün aşağı görüldüğünü kanıtlar. Küçük Lord Fauntleroy kadın gibi giyinmeye başladı. (Babam ilk uzun pantolon giydiği günü anımsıyor: oysa bugün bile bazı Avrupa ülkelerinde, çocukları buyeni giysiye alıştırma töreleri sürmektedir.)

Çocukluk kavramının sınıfsal temelden doğduğunu, bu kavramla birlikte ortaya çıkan çocuk eğitiminde de görebiliriz. Çocukluk başlangıçta soyut bir kavram olsa da, çağdaş okullar bunu somutlaştıran kurumlar olmuştur. (Toplumumuzda, yaşam evreleri konusundaki yeni kavramlar, kurumlarda oluşturulur; ör. yeniyetmelik, on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmıştır ve gençleri askere almayı kolaylaştırmak için yaratılmıştır.) Çağımızdaki okul eğitimi, aslında yeni çocukluk kavramının uygulamaya geçirilmesidir. Okulun tanımı değişmiştir; okul artık yazarların ve bilginlerin tekelinden çıkıp insanları —çocukluktan *erkekliğe* doğru ilerlerken— topluma hazırlamakta kullanılan bir araç olarak iyice yaygınlaşmıştır. (Gerçek yetişkinliğin hiçbir zaman yakıştırılmadığı kimselerse, ör. kızlarla işçi sınıfından erkek çocukları, yüzyıllarca okula gidememişlerdir.)

Çünkü yaygın inancın tersine, çağdaş okulların, geleneksel ortaçağ öğrenimiyle de, Yenidendoğuştaki liberal sanatların ve insan bilimlerinin gelişmesiyle de ilişkisi yoktur. (Aslında, Yenidendoğuşta insancıl düşünürler, aralarına erken olgunlaşan çocukları ve bilgili kadınları almışlardır; hangi yaş ya da cinsten olursa olsun, bireyin gelişmesini istemişlerdir.) Ariès'e göre edebiyat tarihçileri, okullarımızın kuruluşunda insancıl geleneğin önemini abartmışlardır. Asıl kurucular ve yenilikçiler, on yedinci yüzyıldaki ahlâkçılar ve öğreticiler, Cizvitler, Belagatçılar ve Jansenitlerdir. Bu adamlar, hem çocukluk kavramının hem de onun kurumlaşmasının, çocukları çağdaş okullarda eğitme fikrinin yaratıcılarıdır. Çocukların zayıflığını ve «saflığını» ilk ortaya atan onlardır; çocukluğu da tıpkı kadınlık gibi yücelterek, çocukların yetişkinler dünyasından ayrılmasını önermişlerdir. Yeni okullarda en önemli şey «eğitim» olmuştur; eğitim, sonunda öğretimi ya da bilgi aktarma işlemini gölgede bırakmıştır. Çünkü onlara göre «eğitim» insanın ahlâksal ve ruhsal bakımdan gelişmesini sağlıyordu; büyük insan topluluklarına birlikte daha verimli çalışmayı öğretmekten çok onlara kazandırdığı ahlâksal ve dinsel değer açısından değerliydi. Yani baskının kendisi ruhsal bir değer olarak kabul ediliyordu.

Böylece okulun işlevi «çocuk yetiştirmek» oldu; bu da eğitimci

«çocuk ruhbilimiyle» tamamlandı. Ariès, kitabında; *Port-Royal'deki Yatılı Öğrencilik Kuralları*'nı aktarıyor; bunlar günümüzdeki öğretmen kılavuzlarının öncüleridir.

Çocuklar çok büyük bir dikkatle gözlenmelidir; hasta olsunlar, sağlıklı olsunlar, hiçbir yerde, hiçbir zaman yalnız bırakılmamalıdırlar... bu sürekli gözetleme işi, yumuşaklıkla, belli bir güven duygusu yaratarak yapılmalıdır, öyle ki *çocuk kendisinin sevildiğini sansın ve hoşlandığınız için yanında bulunduğunuza inansın. Böyle davranırsanız çocuklar gözetleyicilerinden korkmayacak, onları seveceklerdir.* (Sözcüklerin altını ben çizdim.)

1612'de yazılan bu satırlar, çağdaş çocuk ruhbilimindeki kuşkulu havayı ve yetişkinlerle çocuklar arasındaki —o zamanlar bile bile ama bugün artık farkında olmadan gözetilen— o garip uzaklığı açıkça gösteriyor.

Yeni okul düzeni, çocukları yetişkinler dünyasından gittikçe daha uzun süreler ayırır oldu. Ama, çocukların böyle yetişkinlerden ayrılması, yetişkinliğe geçebilmek için gerekli ağır alıştırma süreçleri, çocuğun yeteneklerine gittikçe daha az önem verilmesine ve onun düzenli bir biçimde küçümsenmesine yol açtı.

Ortaçağlarda ve daha sonra bir süre çok rastlanan çocuk dâhiler, zamanımızda nerdeyse sıfıra inmiştir[2]. Örneğin bu gün, Mozart'ın bir çocuk besteci olarak gösterdiği büyük başarı bize inanılmaz gelir; zamanında Mozart, pek olağanüstü sayılmıyordu. O zamanlar pek çok çocuk ciddi bir biçimde beste yapıyor ya da bir şeyler çalıyordu; aynı zamanda «yetişkinler»in alanı sayılan pek çok uğraşa katılıyordu. Bugün bizde çocukların aldıkları piyano dersleri, o zaman çocukların yaşama katılmasıyla karşılaştırıldığında hiç kalır. Bunlar aslında yalnızca çocukların ezilmesinin belirtileridir —aynı biçimde nakış gibi geleneksel «kadın marifetleri» de yüzeysel uğraşlardır — ve olsa olsa çocuğun yetişkinlerin isteklerine boyun eğdiğini gösterir. Bu

[2] Benim içinde büyüdüğüm sıkı Yahudi ortamında, yabancılara inanılmaz gelse de, erkek çocuklar beş yaşından önce sıkı bir çalışmaya girerler; bunun sonucu olarak Talmud dâhileri epeyce çoktur.

«ustalıklar»ın erkek çocuklardan çok kızlarda geliştirilmesi ilginçtir: erkek çocuklar ancak olağanüstü yetenekli oldukları zaman ya da anne babaları müzikle uğraşıyorsa piyano çalışırlar.

Ariès, Heroard'dın *Journal sur l'enfance et la jeunesse de Louis XIII*'den (XIII. Louis'nin Çocukluk ve Gençlik Günlüğü), bir alıntı verir: Burada doktoru, Dauphin'in çocukluk yıllarını ayrıntılarıyla anlatır. Dauphin, *on yedi aylıkken* hiç durmadan keman çalar, şarkı söylermiş. Oysa bir dâhi değildi Dauphin; soylu sınıfın sıradan üyelerine göre daha zeki olduğunu gösteren hiçbir kanıt çıkmamıştır daha sonra ortaya. Dauphin'in tek yaptığı şey, keman çalmak değildi: 1601'de doğan —orta zekâlı— Dauphin'in çocukluk yaşamının öyküsü, bize çocukların yeteneklerini yanlış değerlendirdiğimizi gösterir. Keman çaldığı sıralarda Dauphin'in, o dönemde yetişkinlerin oynadığı golfe benzer bir oyunla tenis oynadığını da biliyoruz; konuşabiliyor ve stratejik askerlik oyunları oynayabiliyormuş. Üç ve dört yaşlarında sırasıyla okumayı ve yazmayı öğrenmiş. Dört ve beş yaşlarında hâlâ bebeklerle (!) oynamayı sürdürmesine karşın, okçuluk öğreniyor, yetişkinlerle kâğıt, satranç oynuyor (altı yaşında), daha başka pek çok yetişkin oyununu biliyormuş. Yürümeye başlar başlamaz, tüm etkinliklerinde eşit olarak (tıpkı onlar gibi) yetişkinlerle birlikte: eksiksiz dans ediyor, rol yapıyor, tüm eğlencelere katılıyormuş. Yedi yaşında da Dauphin yetişkin erkek giysileri giymeye başlamış, taşbebekleri elinden alınmış; erkek öğretmenlerin gözetimine verilmiş: avlanmaya, ata binmeye, nişancılığa ve kumar oynamaya başlamış. Ama Ariès şunları söylüyor:

(Bu yedinci yaşın önemini) abartmaktan sakınmalıyız. Dauphin bebeklerle oynamayı bırakmıştır, ya da ondan bunu bırakması beklenmiştir ama o gene de eski yaşamını kesintisiz sürdürmüştür... Yedi yaşından önce daha çok taşbebekler, Alman oyuncakları, yediden sonra da daha çok avlanma, binicilik, atıcılık ve eskrim belki; ama bu değişiklik, çocuğun yetişkinlerle paylaştığı uzun eylem ve uğraş dizisi içinde hemen hemen fark edilmeyecek bir değişiklikti.

Bu tanımlamadan benim açıkça anladığım şey şu: çekirdek aileyle çağdaş okullar ortaya çıkmadan önce, çocukluk, yetişkinlik yaşamından hemen hemen hiç ayrılmayan bir şeydi. Çocuk, her şeyi doğrudan doğruya çevresindeki yetişkinlerden öğreniyor, en kısa zamanda yetişkinler topluluğuna katılıyordu. Yedi yaş sıralarında cinsel rol ayrımı başlıyordu — ataerkilliğin geçerli olduğunu düşünürsek, bu ayrımın bir noktada yapılması gerekiyordu. Ama durum, henüz, çocukların altsınıfa indirgenmesiyle iyice karışmamıştı. Cinsel ayrım daha yalnızca erkeklerle kadınlar arasındaydı: çocuklarla yetişkinler arasında değil. *Bir yüzyıl sonra*, kadınlarla çocukların ezilmesi gittikçe birbirine girdiğinden, bu durum da değişmeye başladı.

Özetlersek, çocuk-merkezli çekirdek ailenin ortaya çıkmasıyla, çocukları olabildiği süre anne-babanın yasal gözetimi altında bulunduracak «çocukluk» kavramını yerleştirecek bir kurum gerekli oldu. Okullar sayıca arttı: ustalığın ve uygulamalı çıraklığın yerini kuramsal eğitim aldı. Bu kuramsal eğitimin işlevi, bilgi aktarmak yerine çocukları «disiplin»e sokmaktı. Bu yüzden ***çağdaş okulların çocukların gelişmesini hızlandırmaktan çok geciktirmesine*** şaşmamak gerekir. Çocukları yetişkinlerden —üstelik yetişkinler de, yaşam deneyleri olan büyük çocuklardır— koparır, onları yapay olarak bir bölü yirmi bilmem kaçlık bir yetişkin/çocuk oranının içine sokarsak, sonuç, o grubun, ortalama (orta derecede) bir zekâ düzeyinde kalmasından başka ne olabilir? Bu da yetmiyormuş gibi, on sekizinci yüzyıldan sonra çocuklar, yaşlarına göre çok katı bir biçimde bölünmeye, ayrılmaya başladı («sınıflar»). Çocuklar artık daha büyük ve daha akıllı çocuklardan da bir şey öğrenemez oldular. Uyanık oldukları sürenin çoğunu, çok dikkatli bir biçimde seçilmiş[3] yaşdaşlarımn arasında geçirmek zorundaydılar; sonra «ders programı» sanki kaşıkla ağızlarına veriliyordu. Böylesi katı bir sınıflama, yetişkinliğe geçiş için gerekli evrelerin sayısını artırıyor, her çocuğun kendi hızını tutturmasını engelliyordu. Çocuğun öğrenme hevesi dışarıya kaydırılıyor, onay-bekler duruma getiriliyordu: bu da yaratıcılığı ke-

[3] Bu, çağdaş devlet okullarında çok aşırı bir biçimde uygulanmaktadır; devlet okullarına yazılacak çocuklar, doğum günleri rastgele seçilmiş bir tarihin birkaç gün gerisinde kalıyor diye koskoca bir ders yılını yitiriyorlar.

sinlikle öldürüyordu. Bir zamanlar yalnızca —daha yeterince gelişmemiş bir yavru köpek gibi— insan yavrusu olarak görülen çocuklar, kendi içinde yarışmalı derecelere ayrılmış, belirli bir sınıftı artık: «Sınıfın en irisi», «okulun en zekisi», vb. Çocuklar, her şeyi hep o yüce «Büyüdüğüm zaman...» ölçüsüne vurup durdukları bir dereceli sıralanma içinde düşünmeye zorlanıyorlardı. Bu bakımdan, okulların gelişmesi dış dünyayı yansıtıyordu: dış dünya yaşa ve sınıfa göre gittikçe daha belirgin bir biçimde bölünüyordu.

*

* *

Sonuç şudur: Çağdaş ailenin gelişmesi, geniş, bütünlenmiş bir toplumun küçük, ben-merkezli birimlere bölünmesi demekti. Bu evlilik birimleri içinde çocuk önem kazanmıştı artık; çünkü çocuk, bu birimin ürünü ve o birimin devam etme nedeniydi. İnsanın çocuklarını, ruhsal, parasal ve duygusal bakımdan aile birimine, kendilerini böyle bir aile kuracak duruma gelinceye dek bağlı tutması, istenen bir şey oldu. Bu amaçla Çocukluk Çağı yaratıldı. (Daha sonra, bunun uzantıları belirdi: yeniyetmelik, ya da yirminci yüzyıl Amerikan dilinde «Teenage»lik, «Üniversite Gençliği», «Yetişkinlik Öncesi» gibi deyişler eklendi.) Çocukluk kavramı insana ister istemez, çocukların yalnızca yaş açısından değil, tür olarak da yetişkinlerden ayrı bir cins olduğunu düşündürüyordu. Bunu kanıtlamak için bir ideoloji oluşturuldu; çocukların saflığı ve Tanrı'ya yakınlığı («küçük melekler») konusunda inanılmaz risaleler yazılmıştır; bunların sonucu olarak çocukların cinsellikten uzak[4], cinsel çocuk oyunlarının da sapıklık olduğu inancı doğmuştur — bütün bunlar, çocukların yaşamın gerçekleriyle ta baştan yüz yüze bırakıldıkları önceki döneme taban tabana karşıttır. Çocuk cinselliğinin şu ya da bu biçimde kabul edilmesi yetişkinliğe geçişi hızlandıracaktı: bunun da ne pahasına olursa olsun, geciktirilmesi gerekiyordu: Özel giysilerin geliştirilmesiyle, çocukları

---

[4] Bkz. Ariès'in *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life* (Yüzyıllar Boyu Çocukluk: Aile Yaşamının Toplumsal Tarihi) adlı yapıtı, Bölüm V., «Utanmazlıktan Saflığa»; burada Heroard Günlüğü'ndeki kayıtlara göre, Dauphin'in cinsel deneylerine dayanılarak, bu açılmanın ayrıntılı bir tanımı verilmektedir.

yetişkinlerden, giderek öteki çocuklardan ayıran bedensel ayrılıklar abartılarak ortaya çıkmış oldu. Çocuklar artık yetişkinlerle aynı oyunları oynamıyorlar, yetişkinlerin uğraşlarına da katılmıyorlardı (çocuklar bugün normal olarak kıyafet balolarına gitmezler); kendilerine özgü oyunları, kendi oyun araçları (oyuncakları) vardı. Bir zamanlar yaygın bir halk sanatı olan masal anlatmak, yeniden yalnızca çocuklara bağlandı ve günümüzde özel bir çocuk edebiyatının geliştirilmesine yol açtı. Yetişkinler çocuklarla konuşurken özel bir dil kullanıyorlardı: çocukların yanında ciddi konulara girilmiyordu («Hişt! Çocukların önünde söyleme»); boyun eğmeyi öğreten «davranışlar» evde kurumlaştırılıp yerleştiriliyordu («Çocukları gözleyeceksin, söylediklerini dinlemeyeceksin»). Ne var ki, bunların hiçbirisi çocukları gene de ezilmiş bir sınıf durumuna getiremedi; bu işi bütünüyle gerçekleştirecek özel kurumlar kurulmalıydı: Çağdaş okullar.

Okulun ideolojisi, çocukluk ideolojisiydi. Bu ideoloji, çocukların «disiplin»e sokulması gerektiği varsayımına göre işliyordu: çocuklar özel bir biçimde ele alınmaları gereken özel yaratıklardı (çocuk psikolojisi, çocuk eğitimi, vb.). Bu işi kolaylaştırmak için çocuklar, kendi türleriyle birlikte özel bir yere toplanmalı, yaşça kendilerine yakın olanlarla bir araya getirilerek yaşa göre gruplandırılmalıydılar. Okul, çocukları toplumun geri kalan kesiminden etkili bir biçimde ayırarak çocukluğu oluşturan kurumdu; böylece okul, çocukların yetişkinliğe geçişlerini geciktiriyor, toplumun yararlanabileceği özel ustalıklar geliştirmelerini önlüyordu. Bunun sonucu olarak çocuklar ekonomik bakımdan gittikçe daha uzun süre bağımlı kalıyorlardı; böylece de aile bağları zedelenmiyordu.

Aile içindeki sıralanışla ekonomik sınıflaşma arasında önemli bir bağıntı olduğunu belirtmiştim. Engels, aile içinde kocanın burjuva, karıyla çocuklarınsa proletarya olduğunu söylemiştir. Çocuklarla tüm işçi sınıfı ya da öteki ezilmiş gruplar arasındaki benzerlikler dikkati çekmiştir; yapılan incelemeler bunların aynı ruhsal özellikleri paylaştıklarını göstermiştir. Proletarya giyiminin çocukların giyimi gibi geliştiğini, üstsınıf yetişkinlerinin artık bıraktıkları oyunları hem çocuklar hem de «yamaklar»ın oynadığını gördük. Çocukların ve

işçilerin, yetişkin erkeklerin yüce beyinsel çalışmalarına hiçbir zaman erişemeyecekleri bu soyutlamalara karşılık «elleriyle çalışmaktan» hoşlandıkları söyleniyordu; çocukların da işçilerin de mutlu, dertsiz, uysal ve «gerçekliğe daha yakın» olduklarına inanılıyordu. Her ikisinin de yetişkinlerin sorumluluklarından, dertlerinden uzak, bu yüzden talihli oldukları hiç durmadan hatırlatılıyordu — çocuklar da işçiler de istiyordu bu uzaklığı nasıl olsa. Her iki kesimin yönetici sınıflarla ilişkilerinde bir korku, kuşku ve güvensizlik korkusu vardı; bunlar çoğu zaman ince bir çekicilik kabuğuna sarılarak çıkıyordu ortaya (sevimli pelteklikler, göz devirmeler, utanmalar).

Çocukluk miti, kadınlık mitine çok daha büyük bir benzerlik gösterir. Kadınlar da çocuklar da cinselliği olmayan, bu yüzden erkekten daha «temiz» yaratıklar sayılmıştır. Onların bu aşağı durumu, uydurma bir «saygı» altında beceriksizce gözden saklanmaya çalışılmıştır. Kadınların ve çocukların önünde ciddi sorunlar tartışılmaz, küfür edilmez; kadınlar ve çocuklar *açıktan açığa* aşağılanmaz; arkalarından yapılır bunlar. (Küfür etmedeki iki yanlılığa gelince: Bir erkeğin dünyaya küfür etmesine bir şey denmez; çünkü dünya ona ait olduğu için lanetleme hakkı da onundur — oysa aynı küfür bir kadının, dünyanın sahibi olmayan eksik, yani bütünlenmemiş bir «insanın» ağzından çıkarsa, o küfür küstahlık sayılır; bu yüzden ya yersizdir, ya da daha kötü bir şeydir.) Kadınlar da çocuklar da, kullanışlı olmayan fantezi giysilerle öteki insanlardan ayrılmıştır; her ikisine de özel görevler (sırasıyla ev işi ve ev ödevi) yüklenmiştir; her iki grup akılca da biraz kısa sayılmıştır («Bir kadından ne beklenir zaten?», «Daha küçük o, anlamaz»). Kadınlarla çocukların tapılmak üzere çıkarıldıkları o yüce yer, nefes almalarını engellemiştir aslında. Yetişkinler dünyasına her giriş, çocuklar için bir cambazlıktır. Çocuklar, istediklerini dolaylı yoldan elde edebilmek için çocukluklarını nasıl kullanacaklarını öğrenmişlerdir («Tutturdu gene bizimki!»); kadınların da kadınlıklarını kullanmayı öğrendikleri gibi («İşte, gene başladı ağlamaya!»). Yetişkinlerin dünyasına her giriş korku dolu bir yaşama savaşı olmuştur. Çocukların kendi yaş grupları arasındaki doğal davranışlarıyla, yetişkinlerin yanındaki gösterişli ve/ya da utangaç davranışları arasındaki ayrım bunu çok iyi kanıtlar — kadınlar da

kendi aralarındayken başka, erkeklerin yanında başka davranırlar. Her iki durumda da, bedensel ayrılık, özel giysiler, eğitim, davranışlar ve eylemlerle kültürel bakımdan yaygınlaştırılmıştır; öyle ki, sonunda bu kültürel zorlama bir yerde «doğal», giderek içgüdüsel görülmeye başlanmış, kolayca kalıplaşmayı hızlandıracak bir abartma süreci oluşturmuştur. Bunun sonunda birey, kendine özgü bir dizi yasaları ve davranışları olan değişik bir insan-hayvan türüne dönüşür («Kadınları hiç anlayamayacağım ben!» — «Sen hiç çocuk ruhundan anlamıyorsun!»).

Çağdaş argo, bu hayvanlık durumunu çok iyi yansıtır: Çocuklar «fare»dir, «tavşan»dır, «yavru»dur; kadınlara «piliç», «kuş» (İngiltere'de), «tavuk», «sersem tavuk», «sersem kaz», «yaşlı kısrak», «kancık» denir. Bunlara benzer deyişler, erkekler için kişiliği kötüleyici anlamda kullanılır; ya da daha geniş bir anlamda, yalnızca *ezilen* erkekler için kullanılır: Damızlık, kurt, aslan, boğa, aygır—ama bunlar pek kullanılmaz; kullanıldığı zaman da özel bir cinsel anlam taşır.

Kadınların ve çocukların sınıfsal ezilmesi «şirin»lik edebiyatıyla sarıldığından, buna karşı savaşmak, açık ezilmeye karşı savaşmaktan daha zordur. Ahmak bir teyze kendisini şapur şupur öptüğü ya da bir yabancı poposuna vurup kuşdili konuşmaya başladığı zaman hangi çocuk kalkıp da ters bir şey söyleyebilir? Yoldan geçen bir adam canı isteyip de laf atarak rahatını kaçırdığında hangi kadın ters bakabilir? «Bugün harikasın, güzelim!» lafına, «Sana rastlamadan önce çok daha harikaydım» diye karşılık verse, erkek «Ne oluyor bu karıya be!» diye homurdanacak ya da daha beter bir karşılık verecektir. Çoğu zaman, iyi niyetli gibi görünen bu sözlerin gerçek anlamı, kadın ya da çocuk kendilerinden beklendiği gibi gülümsemedikleri zaman ortaya çıkar: «Pis, sersem karı. Bilmem nerenle gülsen *bile* gene de yatmam sennen!..» «Huysuz piç kurusu. Babanın yerinde olsam seni öyle bir ıslatırım ki, neye uğradığını şaşırırsın.»... Saldırganlıkları korkunçtur. Gene de bu erkekler, kadınları ya da çocukları «dostça» davranmadıkları için suçlarlar. Kadın, çocuk, karaderili ya da işçinin yakındığını bilmek onları rahatsız ettiğinden, bu ezilen gruplar ezilmişliklerinden *hoşlanmalıdırlar* — içleri kan ağlasa da gülümsemeli, yılışmalıdırlar. Çocukta oyunculuk neyse, kadında gülümseme odur; kurbanın ezilmişliğini benimsediğini gösterir.

Ben, her genç kızın yüzünde sinirlilikten doğan bir tik gibi asılı duran o yalancı gülümsemeden kendimi kurtarmak için epeyce uğraştım. Sonunda çok az gülümser oldum; çünkü aslında, içten gülümsemeye başlayınca, gülünecek şeylerin aslında çok az olduğunu gördüm. Kadınların kurtuluş hareketi için «düşümdeki» eylem şudur: *bir gülümsemeye boykot.* Bu boykot başlar başlamaz; tüm kadınlar hep bir anda o «hoşa giden», sevimli gülümsemelerini kesecekler; ondan sonra yalnızca *kendileri* bir şeyden hoşnut oldukları zaman gülümseyecekler. Aynı biçimde çocukların kurtuluşunda da, çocuğun istemediği her türlü okşanıp öpülmeye bir son verilmesi istenmelidir. (Bu elbette, genel olarak okşamanın ayıplanmadığı bir toplum gerektirecektir; günümüzde bir çocuğa gösterilen ilgi, çoğu zaman yalancı okşama biçiminde ortaya çıkar: bu da hiç yoktan iyidir aslında.) Erkeklerin çoğu, böylesine kolay yakınlık kurabilmelerinin, kendi üstünlükleri olmadığını anlayamazlar. Şu bebeğin ya da dişi hayvanın içindeki kişinin o sırada, onlar tarafından okşanmaktan hoşlanmayacağı, giderek görülmek bile istemeyebileceği akıllarına gelmez mi acaba hiç? Bu erkeğin, sokakta, bir yabancının mesleğine, «erkekliğine» hiç aldırmadan kendisine aynı biçimde yaklaştığı —elle sarkıntılık ettiği, homurdandığı, mırıldandığı, yılışık laflar ettiği— zamanki durumunu düşünün.

Özetlersek, işçi sınıfının ve azınlık gruplarının üyeleri «çocuk gibi davranıyorlarsa» bu, kadınlar gibi, her sınıftan çocukların da *aşağı sınıf* sayılmasındandır. Çağdaş çekirdek ailenin doğuşu, ek olarak getirdiği «çocukluk»la birlikte ekonomik bakımdan zaten bağımlı olan grubun boyunduruğunu daha da sıkıştırdı. Bunu, daha önce, kısa olan bir bağımlılığın süresini uzatarak, bu bağımlılığı artırarak şu bilinen araçlarla yaptı: özel bir ideoloji, kendine özgü bir yaşama biçimi, özel bir dil, özel giyim, özel davranışlar, vb. Çocukların bağımsızlığının artırılması ve abartılmasıyla kadınların anneliğe mahkûmiyeti de son sınırına dek genişletilmiş oldu. Kadınlarla çocuklar artık birlikte hapı yutmuşlardı. Birinin ezilmesi ötekinin ezilmişliğini artırıyordu. Çocuk doğurmanın yüce gizemliliğine, «doğal» kadın yaratıcılığının büyüklüğüne, şimdi de çocukluğun yüceliği ve çocuk-*yetiştirme* «yaratıcılığı»nın yeni gizemliliği eklenmişti. («Neden

canım, çocuk yetiştirmekten daha *yaratıcı* olan bir şey var mı?) Bugün hepimiz, tarihin kanıtladığı şeyi unutmuş görünüyoruz: Çocuk «yetiştirmek» onun gelişmesini engellemek demektir. Bir çocuğu yetiştirmenin en iyi yolu ELLERİNİZİ ONDAN ÇEKMEKTİR.

II

GÜNÜMÜZDE: MİT BÜYÜTÜLÜYOR

Gittikçe özelleştirilen aile yaşamının, kurumun bağımlı kişilerini, kadınlarla çocukları nasıl daha büyük ölçüde ezilmeye götürdüğünü gördük. Birbirine giren kadınlık ve çocukluk mitleri, bu ezilmenin araçları oldu. Viktorya Devri'nde bu ezilme öylesine destansı boyutlara ulaştı ki, sonunda kadınlar başkaldırdılar — onların başkaldırması da, dolaylı olarak çocukluğu etkiledi. Ne var ki bu başkaldırma, mitler ortadan kaldırılamadan bastırıldı. Bu mitler, yeraltına itilerek, kitle tüketiciliğiyle daha da karmaşıklaşarak, daha sinsi bir biçimde sürdü. Çünkü aslında hiçbir şey değişmemişti. 2. Bölüm'de kadın özgürlüğü hareketinin nasıl ustalıkla sabote edildiğini anlatmıştım; bunun uzantısı olan «çocuklar»ın ezilmesi olayında da aynı şey oldu.

Çocukların yalancı-kurtuluşu, kadınların yalancı-kurtuluşunu aynıyla yansıtır: Ezilmenin tüm yüzeysel belirtilerini —kullanışlı olmayan çocuk giysilerini, hocanın sopasını— ortadan kaldırsak da çocukluk mitinin destansı boyutlarda, yirminci yüzyıla uygun bir biçimde büyümekte olduğu kuşku götürmez. Özel oyuncaklar, özel oyunlar, çocuk mamaları, özel kahvaltılıklar, çocuk kitapları, resimli kitaplar, çocuk şekerleri, vb. üretmek üzere kocaman sanayiler kurulmuştur. Çeşitli yaşlardan çocukların seveceği ürünleri geliştirmek üzere pazarlama uzmanları çocuk psikolojisini incelemektedirler. Yalnız çocuklar için kurulmuş yayınevleri, sinema ve TV sanayileri vardır; bunların da kendileri için geliştirilmiş edebiyatları, programları ve reklamları, giderek ne gibi kültürel ürünlerin çocukların yoğaltmasına uygun olacağını denetleyen özel sıkı denetim kurulları vardır. Uzman olmayanlara çocuk bakımı sanatını öğreten bir alay kitap ve dergi çıkmaktadır. (Dr. Spock'un *Ana-Babalar Dergisi*).

Çocuk psikolojisi, çocuk eğitim yöntemleri, çocuk doktorluğu, son zamanlarda da bu garip hayvanı incelemek için geliştirilmiş özel uzmanlık bulunmaktadır. Zorunlu eğitim gelişmekte, artık çok zenginlerin bile bütünüyle kaçınamayacağı bir toplumsallaştırma (beyin yıkama) ağına dönüşerek yaygınlaşmaktadır. Huckleberry Finn'in günleri çok uzaklarda kalmıştır: Bugün, yalancıktan hastalanan ya da okulu bırakan çocuk, çevresini saran uzmanlıklardan, hiç durmadan geliştirilen hükümet programlarından, peşini bırakmayan toplum sağlık uzmanlarından kurtulmaya çalışarak bile doldurabilir tüm zamanını.

Çocuğun bu çağdaş ideolojide girdiği biçime daha yakından bakalım: Bu çocuk bedensel olarak bir Kodak reklamı kadar besili, sarışın ve sevimlidir. Kadınların hazır bir tüketici sınıf olarak sömürülmeleri gibi, çocukların bedensel zayıflığını sömürmeye kalkan birçok sanayi (ör: St. Joseph'in çocuklar için yapılan Aspirinleri) vardır. Ne var ki, sağlıktan çok *mutluluk*'tur çocukların durumunu görmemize yardım edecek sözcük. İnsan bir kez çocuk olur, görüp göreceği budur. Çocuklar mutluluğun canlı birer örneği olmalıdırlar (asık suratlı, huysuz ya da ruhsal bakımdan dengesiz çocuklar hiç sevilmez, çünkü çocukluk mitini yalanlayan örneklerdir bunlar). Çocuğuna unutulmayacak bir çocukluk yaşatmak her ana-babanın görevidir (salıncaklar, şişirilmiş yüzme havuzları, oyuncaklar, oyunlar, kamp gezileri, doğum günü toplantıları, vb). Bu çağ, çocuğun babası gibi robotlaştığı zaman anımsayacağı Altın Çağ'dır. Bu yüzden, her baba çocuğuna, kendi yaşamının en parlak devresinde tadamadıklarını tattırmaya çalışır. Altın Çağ olan çocukluk kültü öylesine güçlüdür ki, yaşamın öteki çağları bile, ulusal bir gençlik kültü içinde, bu çağa yakın olup olmayışlarına göre değerlendirilir: «büyükler», kıskançlıktan doğan özür dilemelerinde bile («Ben senin gibi genç değilim canım, ama....») bunu ortaya koyarlar. Çağımızda, hiç değilse çocukların kötü işlerde çalışmaktan kurtarılması, daha önceki kuşakların katlandığı geleneksel sömürülere son verilmesini ilerleme sayan yaygın bir inanç vardır. Aslında, çocukların çok fazla ilgi gördüğünden kıskançlıkla yakınanlar bile vardır. Şımartılmıştır çocuklar. («Ben senin yaşındayken...» sözü, «Kadınlar kolay yaşıyor!..» sözüyle aynı anlama gelir hemen hemen.)

Bu mutluluk mitinin ardında saklandığı en büyük kalelerden bi-

risi, çocukların, toplumun geri kalan kesiminden katı bir biçimde ayrılmalarıdır; çocukları belirleyen özelliklerin abartılması, amaçlandığı gibi, çocukları hemen hemen ayrı bir ırk durumuna sokmuştur. Yaş-ayrımı gözeten toplumun eksiksiz bir örneğidir parklarımız: Analar ve küçük çocuklar Narin Dokunulmazlar için ayrılmış özel bir oyun alanı (burada başka kimseyi bulamazsınız, sanki Tanrı buyruğuyla yasaklanmış gibi), gençler için spor alanları ya da yüzme havuzları, genç çiftler ve öğrenciler için ağaçlıklı, gölgeli köşeler, yaşlılar için de banklar. Bu yaş ayrımı, tüm çağdaş bireylerin yaşamı boyunca sürer; bir kez kendi çocukluklarından çıktıktan sonra, insanların çocuklarla ilişkisi çok azalır. Kendi çocukluklarında da, daha önce gördüğümüz gibi, katı bir yaş ayrımı vardır; öyle ki, büyükçe bir çocuk küçüklerle dolaşmaktan utanır. («Hadi bakalım, toz ol! Git kendi yaşıtlarınla oyna!») Okul yaşamı boyunca, ki bu çağımızda oldukça uzun bir zaman sürer, çocuk hep kendisinden bir-iki yaş büyük ya da küçük olanlarla bir aradadır. Okullar da, gittikçe katılaşan bu derecelenmeleri yansıtır: Orta birinci sınıf, orta ikinci sınıf vb. diye çok karmaşık bir ilerleme ve «mezuniyet» sistemi vardır; son zamanlarda ana okulu ve/ya da çocuk yuvalarından mezun olmak bile yaygınlaşmıştır.

Böylece kendini yenileyecek yaşa gelince, çocuğun kendi dar yetişkinler çevresi dışında kimseyle ilişkisi kalmaz, çocuklarla hiç kalmaz. Çocukluğu çevreleyen kült yüzünden, insan kendi çocukluğunu bile güç anımsar, çoğu zaman da bütün bütün unutur. Çocukken, kendisini bu mite göre kalıplamaya çalışmış, öteki çocukların hepsinin kendisinden daha mutlu olduğuna inanmıştır. Sonra, delikanlılığında da, kendini umutsuz bir başıboşluğa, «eğlenceye», —yeniyetmeliğin baştan sona gerçekten korkunç olduğu bir zamanda— «insan bir kere genç olur» duygusuna kaptırmış olabilir. (Ama gerçekten genç olanlar, yaşın farkında değildirler —«gençlik gençlerle harcanır gider»— ve gerçek bir akıcılık içinde yaşarlar; kendinin-farkında-olma duygusu yoktur ortada. Mutluluğun böyle, artık elinizden gittikten sonra anımsanmak üzere biriktirilmesi, ancak yaşlıların

düşünebileceği bir şeydir.) Çocukluk çağıyla ilişkilerin kopuk olması, her genç yetişkini, çocukken belki de kendisinin nefret ettiği çocukluğu, romantikleştirmeye götürür. Ve bu böyle, kısır bir döngü içinde sürüp gider: Genç yetişkinler, çocuklardan yapay bir biçimde kopmalarının yarattığı boşluğu doldurmak için umutsuz bir çabayla kendileri çocuk sahibi olmaya girişirler; oysa istenmeyen gebelikler, şımarık çocuklar, çocuk bakıcıları, okul sorunları, çocuklar arası kıskançlıklar ve kavgalarla başları derde girdiğinde, kısa bir süre için gene, çocukların da bizler gibi yalnızca birer insan olduğunu düşünmeye zorlanırlar.

Öyleyse çocukluğun yetişkinlerin kafasında ne olduğuna değil de, *gerçekten* ne olduğuna bakalım. Mutlu çocukluk mitinin, çocukların gereksinmelerini karşıladığı için değil de, yetişkinlerin gereksinmelerini karşıladığı için bu denli çok tutulduğu açıktır. Yabancılaşmış insanlardan oluşan bir kültürde, herkesin yaşamında üzüntülerden ve sıkıntılardan arınmış iyi bir dönem bulunduğu inancı kolay kolay yok olmaz. Elbette bu mutlu dönemin, yaşlılığa rastlatılması beklenemez: eskiden yaşanmış olması daha uygundur. Böylece, çocukluk ya da çocuklarla ilgili her türlü tartışmayı saran romantik hava açıklanmış olur. Çocukları adına herkes, kendine göre, özel bir düşü paylaşır.

*

* *

Böylece yaş ayrımı, bir sınıf olarak çocukların ezilmesini arttıracak biçimde var gücüyle etkisini sürdürmektedir. Yirminci yüzyılda bu ezilme nelerden kaynaklanmaktadır?

Bedensel ve ekonomik bağımlılık. Kültürümüzde çocukların, yetişkinlere göre doğal olan bedensel zayıflıkları —daha güçsüz, daha küçük olmaları— ödünlenmek şöyle dursun, vurgulanmaktadır: Çocuklar yasalara göre hâlâ «ikinci derece»dirler, toplumsal haklardan yoksundurlar, rastgele bir ana-babanın mülküdürler. (Çocukların «iyi» ana-babaları olsa bile, dünyada «iyiler» kadar «kötü» insanlar da vardır — «kötü» insanların çocuk doğurma olasılığı da oldukça büyüktür.) Her yıl gördüğümüz çocuk dövme ve

öldürme olayları, yalnızca mutsuz olan çocukların aslında talihli çocuklar olduklarını kanıtlar. Bunun daha da kötüsü olabilir. Bu tür olayların doktorlarca rapor edilmesi son zamanlarda başlamıştır; çocuklar büyük ölçüde ana-babalarının insafına kalmışlardır. Bununla birlikte ana-babaları olmayan çocuklar daha da kötü durumdadırlar (tıpkı bekâr kadınların, bir kocanın koruması altında bulunmayan kadınların, evli kadınlardan daha kötü durumda olmaları gibi). Anababasız çocukların istenmeyenlerin atıldığı yetimhanelerden başka gidecek yerleri yoktur.

Gene de çocukların ezilmesi, her şeyden çok ekonomik bağımlılıktan doğmaktadır. Annesinden elli kuruş sızdırmaya çalışan bir çocuğun halini gören herkes, çocuğun utanmasının temelinde ekonomik bağımlılığın yattığını anlar. (Para veren akrabalar çoğu zaman en çok sevilen akrabalardır. Ama paranın *doğrudan* çocuğun kendisine verilmesi gerekir!) Açlıktan ölmese de (çocukların kendilerine göre işleri olsa, açlıktan ölmezler; ayakkabı boyayan, dilenen, çeşitli işler çeviren kara derili çocuklar, gazete satan işçi sınıfından beyaz oğlanlar, çevrelerinde gıptayla karşılanır) çocuk, yaşayabilmek için *efendilerine* bağımlıdır; bağımlılık da kötü bir durumdur. Bu denli aşırı bağımlılık, karşılığında yenen ekmeğe değmez.

Çağdaş mitin dayandığı en can alıcı noktalardan birisi bu alanda çıkar karşımıza: Bize hep çocukluğun, büyük bir ilerleme gösterdiği söylenir — bu da aklımıza hemen Dickens'ın yarattığı, kömür ocaklarında sürünen o yoksul, kuru çocuk imgesini getirir. Oysa bu bölümün başında verdiğimiz kısa çocukluk tarihinde, Sanayi Çağı'nın başlangıcında orta-sınıf ve üst-sınıf çocuklarının çalışmadıklarını, tersine sıkıcı bir okul binası içinde, güvence altına Homer ve Latince dilbilgisi okuduklarını gördük. Altsınıf çocuklarının, babalarınınkinden başka ayrıcalıklara sahip olmadıkları, sınıflarının tüm üyelerinin katlanmak zorunda oldukları insanlık dışı işkenceleri paylaştıkları doğrudur; öyle ki, işsiz güçsüz Emma Bovary'lerin, Küçük Lord Fauntleroy'ların bulunduğu sıralarda, yaşamlarını ve ciğerlerini ilkel dokuma fabrikalarında yitiren kadınlar, başıboş dolaşıp dilenen çocuklar vardı. Değişik ekonomik sınıflardan çocukların yaşamları arasındaki ayrılık, kadınların oy hakkını kazandığı günlere ve zamanımıza dek süregelmiştir. Ortasınıfların

üretici sürüsü olan çocuklar, bugününden çok daha ruh karartıcı şeylere katlanıyorlardı; kadınlar da öyle. Ama, bunları dengelemek üzere kendilerini ekonomik bakımdan destekleyen *efendileri* vardı onların. Oysa altsınıftan çocuklar, yalnız çocuk olduklarından değil genellikle sınıfsal temelleri yüzünden sömürülüyorlardı: Çocukluk miti onlara uygulanamayacak ölçüde lüks bir şeydi. Burada gene çocukluk mitinin nasıl rastgele yaratıldığına, yalnızca ortasınıf aile yapısının gereksinmeleri karşılamak üzere ısmarlanarak yaratıldığına iyi bir örnek görüyoruz.

Evet, diyeceksiniz ki, işçi sınıfı çocukları da bu mitin koruyuculuğunda olsalar daha iyi olurdu kuşkusuz. Hiç değilse yaşamlarını yitirmezlerdi. Ruhsal yaşamlarını bir dershanede ya da büroda terleyerek harcarlardı, öyle mi? Anlamsız bir sorudur bu: başka ülkeye göre zengin sayılacaklarından Amerika'daki karaderililerin çektiklerinin gerçekten acı çekmek sayılıp sayılmayacağını sormak gibi. Acı acıdır. Hayır, burada çok daha geniş düşünmemiz gerekir. Örneğin önce ana babaları neden sömürülüyordu bu çocukların: O kömür ocaklarında *herhangi bir insan*'ın bile ne işi vardı bir kere? Çocukların yetişkinler *gibi* sömürülmelerinden önce, *yetişkinlerin* bu ölçüde sömürülmesine karşı çıkmak gerekir. Çocukları, yetişkinler yaşamının belalarından birkaç yıllığına kurtarmaktan çok, bu belaları ortadan kaldırmaktan söz etmeliyiz. Sömürünün bulunmadığı bir toplumda çocuklar yetişkinler gibi (hiçbir sömürü söz konusu olmadan), yetişkinler de çocuklar gibi (hiçbir sömürü söz konusu olmadan) yaşayabilir. Kadınların ve çocukların katlanmak zorunda oldukları ayrıcalıklı tutsaklık durumu (efendilerin koruyuculuğu altında olmak) özgürlük değildir. Çünkü özgürlüğün temeli, insanın kendi yaşamını kendisinin düzenleyebilmesidir: bağımlılıktan da eşitsizlik doğar.

Cinsel baskı. Freud, çocuğun tattığı ilk doygunluğun bebeğin, annesinin memesinden aldığı doygunluk olduğunu göstermiştir; çocuk bu doygunluğu yaşamı boyunca yeniden kazanmaya çalışır. Freud, yetişkinlerin koruması altında, çocuğun, «gerçeklik ilkesi»nden kurtulduğunu ve oynayabildiğini de (oyun, başka bir amaca ulaşmak için değil, salt zevk almak için yapılan bir eylemdir) göstermiştir. Genc cinsel bakımdan çocuğun çok-biçimli olduğunu, ancak sonraları

yöneltmeler ve baskılarla yetişkinlerin cinsel-organlardan-zevk alma düzeyine getirildiğini kanıtlamıştır.

Freud, aynı zamanda yetişkinlikteki nevrozların çocukluk sürecinden doğduğunu da ortaya çıkarmıştır. Prototip çocukta salt zevk alma *yeteneği* bulunsa bile, bu hiçbir zaman çocuğun yeteneğini sonuna dek kullanabileceği anlamına gelmez. Çocuk, yaradılışı gereği zevk almaya yatkın olsa da, toplumsallaştığı (bastırıldığı) ölçüde bu yatkınlığını yitirir demek daha doğru olur. *Bu da, hemen başlar.*

«Gerçeklik ilkesi» için yetişkinliğe dek beklenmez. Bu ilke, çocuğun yaşamına, onun küçük ölçülerine göre, hemen girer. Çünkü böyle bir gerçeklik ilkesi varolduğu sürece, çocuğu bunun tatsızlığından korumaya çalışmak bir çeşit yalancılık olacaktır. Olsa olsa çocuk geciktirilmiş bir baskı sürecinden geçirilecektir: oysa çoğu zaman bu baskı, çocuk anlayabilecek duruma gelir gelmez, bütün düzeylerde başlar. «Gerçekliğin» çocuğun üstünden ellerini çektiği mutlu bir dönem yok gibidir. Çünkü aslında baskı, çocuk doğar doğmaz başlar — çok iyi bilinen saatle mama verme düzeni, bunun en aşırı örneklerinden birisidir. Robert Stoller'e göre bebek daha onsekiz aylık olmadan, temel cinsel ayrım-gözetme çocukta yerleşir. Yukarıda gördüğümüz gibi bu süreç, kendi içinde anneye karşı cinsel dürtünün bastırılmasını gerektirir. Demek ki ta baştan bebeğin çokbiçimli cinselliğinin ortaya dökülmesi engellenmektedir. (Günümüzde, kendi kendini tatminin normal sayılması için bir kampanyanın yürütüldüğü bir zamanda bile, çocukların çoğunun daha beşikteyken kendi vücutlarıyla oynamaları engellenmektedir.) Çocuk memeden kesilir, tuvalete gitmeyi öğrenir: ikisi de ne denli erken olursa o denli iyidir — bunların ikisi de çocuk açısından zedeleyicidir. Baskılar gittikçe artar. İdeal olarak eksiksiz («koşula bağlı olmayan») bir doyum olarak düşünülen anne sevgisi de, baba sevgisi gibi, çocuğu toplumsal bakımdan onaylanan davranışlara daha iyi uydurabilmek için kullanılır. Son olarak da çocuktan babayla kendisini etkin bir biçimde özdeşleştirmesi beklenir. (Babasız evlerde bu özdeşleşme bir süre sonra, çocuk okula başladığı zaman olur.) Yeniyetmeliğe dek çocuktan cinsellikle ilgisi olmayan —ya da gizlilik içinde— cinsel bir yaşam sürmesi beklenir: çocuğun, cinsel gereksinmeleri bulunduğunu

kabul etmesine izin bile verilmez. Çocuğun böyle cinsellik-dışı yaşamaya zorlanması onda aşırı hareketlilik ve saldırganlık —ya da bunun yerine miskin bir yumuşakbaşlılık— yaratan bir duygusal gerginliğe yol açar; bu da çevremizdeki çocukların her birini, birer sorun durumuna getirir.

Aile baskısı. Aile yaşamının ince psikolojik baskıları üzerinde uzun uzun durmak gereksiz. Kendi ailenizi düşünün. Bu yetmiyorsa, siz gerçekten «mutlu bir aile»den gelen o milyonda bir kişi olduğunuza inanıyorsanız, o zaman R. D. Laing'in Mutlu Aile Oyunu üzerine yazdığı yapıtlarından bazılarını, özellikle *Politics of the Family*'sini (Aile Politikası) okuyun. Laing, ailenin iç dinamiklerini ortaya çıkarır; bu dinamiklerin sıradan bir aile üyesi tarafından görülemeyeceğini açıklar:

Dışardan bakan birisi çoğu zaman şu tek şeyi apaçık görür: Olup bitenin ortaya çıkarılmasına karşı tüm ailenin ortaklaşa geliştirdiği direnmeler *vardır; sonra herkesin karanlıkta kalabilmesi, karanlıkta kaldıklarının karanlıkta kalabilmesi için geliştirilmiş karmaşık stratejiler vardır. Bir aile imgesini sürdürebilmek için hakikat'ten vazgeçmek gerekir... Bu düş ancak «düşü paylaşan» herkesin «içinde» -bulunduğu sürece varolabileceğine göre, düşten vazgeçen herkesin içindeki «aileyi» de yıkar.*

Şimdi de çocukları, kendi ağızlarından dinleyelim. Gene Reik'tan alıyorum:

Dört yaşına kadar adının «Çenenikapa!» olduğunu sanan bir erkek çocuktan söz ettiler bana.

Bir erkek çocuk annesiyle babası arasında büyük bir kavgaya tanık olmuş ve annesinin babasını boşanmayla tehdit ettiğini duymuş. Ertesi gün okuldan dönünce annesine sormuş, «Boşandınız mı?» Daha sonra annesinin boşanmaması yüzünden çok büyük bir umut kırıklığına uğradığını anımsıyor.

Dokuz yaşında bir erkek çocuğa, kendisini kampta görmeye gelen

babası evi özleyip özlemediğini sorduğunda çocuk, «Hayır» demiş. Babası sonra ona öteki çocukların evlerini özleyip özlemediğini sormuş. «Birkaç kişi özlüyor,» demiş çocuk «evde köpekleri olanlar.»

Bu alıntıların gerçekten eğlenceli bir yanları varsa, içinde yaşadıkları mazoşist cehennemi anlayamayan ya da kabul edemeyen çocukların içtenliğinden geliyor bu.

Eğitim baskısı. Baskıların perçinlenişi, okulda olur. Çocukta hâlâ kalmış özgürlük yanılsaması varsa bunlar da kısa zamanda yok edilir. Her türlü cinsel etkinlik ya da bedensel güç özgürlüğü yasaklanır. Çok ağır bir biçimde denetlenen oyunlar ilk kez burada başlar. Çocukların oynamaktan aldıkları doğal zevk, artık onları topluma daha iyi uydurabilmek (baskı) için kullanılır. («Elle boya sürerek en iyi resmi Larry yaptı. Aferin ona! Annen seninle kıvanç duyacak!») Bazı liberal okulların hepsinde iyi öğretmenlerin, çocukları gerçekten ilgilendirecek konular ve uğraşlar bulmaya çalıştıkları doğrudur. (Böylece sınıfın düzenini sağlamak da kolaylaşır.) Ama gördüğümüz gibi ayrımla oluşturulan sınıfın baskıcı yapısı yüzünden, öğrenmeye karşı duyulan her türlü doğal istek sonunda ister istemez okulun temelde disipline dönük yapısına hizmet eder. Bu düzenin içine meslek sevgisiyle giren genç öğretmenler, buna karşı çıkarlar: Çoğu umutsuzluk içinde öğretmenliği bırakır. Hapishane-gibi bir okulda olduklarını unutmuş olsalar bile, şimdi her şeyi görerek anımsarlar. Bir süre sonra liberal hapishanelerle o denli liberal-olmayan hapishaneler arasındaki ayrımı fark etseler bile, tanımı gereği hapishanedir bu okulların hepsi. Çocuk, bu okullara gitmeye zorlanır: Bunun kanıtı, kendi başına bırakılsa çocuğun bu okullara hiçbir zaman isteyerek gitmeyeceğidir. («Okul bitti, Okul bitti, Tembeller evine gitti, Kalem de yok, Kitap da, Öğretmenden azar da.») Açık kafalı eğitimciler kendi içinde ilginç olan disiplinli uğraşlardan oluşan okul sistemleri geliştirmiş olsalar da, bunlar da çocukları okula çekmeye ve kandırmaya hiçbir zaman yetmemiştir. Çünkü çocukların meraklarını, onların istediği biçimde, onların gönlüne göre gidermek için kurulan bir okul, okul olmaktan çıkar — gördüğümüz gibi, yapısal tanımına göre çağdaş okul, baskıyı uygulamak amacıyla kurulmuştur.

Çocuk, gününün çoğunu bu zorlayıcı yapının içinde ya da ev

ödevi hazırlayarak geçirir. Geriye kalan kısacık zaman da, evdeki ufak tefek işlerle, görevlerle dolar. Çocuk sonu gelmez aile tartışmalarını dinlemek ya da bazı «liberal» ailelerde, «aile toplantılarına» katılmak zorunda kalır. Eve, çocuğun güzler yüz göstermek zorunda olduğu akrabalar gelir: çoğu zaman gitmemezlik edemeyeceği kilise ziyaretleri vardır. Arada kalan kısa zaman sürelerindeyse özellikle çağdaş ortasınıf ailede çocuk «denetlenir», böylece girişim ve yaratıcılık gücünün gelişmesi önlenir: *Oyun malzemelerinin* seçimini onun adına başkası yapar (oyuncaklar ve oyunlar); *oyun alanı* başkalarınca çizilmiştir (jimnastik salonları, parklar, oyun alanları, kamp-yerleri). *Oyun arkadaşlarının seçiminde* çocuk, kendi ekonomik sınıfından çocuklarla sınırlanmıştır; kent dışındaki alanlarda da, kendi okulundan çocukların ya da ana-babasının arkadaşlarının çocuklarının dışında kimseyle oynayamaz. İstemediği kadar çok sayıda düzenli grubun içine girmek zorunda kalır (erkek izciler, yavrukurtluklar, kız izciler, kamplar, okul-sonrası kulüpleri ve sporları). *Kültür*'ünü de başkaları seçer onun için — televizyonda yalnızca masum çocuk programlarını seyredebilir (kararı baba verir) ve büyükler için olan tüm (iyi) filmler ona yasaklanır; okuduğu kitaplar ve edebiyat çoğu zaman sıradan çocuk kitapları listelerinden seçilir. (*Dick'le Jane. Bobbsey İkizleri. Keklik Ailesi. Babe Ruth'un Serüvenleri. Robinson Crusoe. Lassie* ve bu bıktırıncaya dek böylece sürüp gider.)

Bu denetlenmiş karabasandan —gittikçe daha az olsa da— kurtulma şansı olan çocuklar ancak, ortaçağ açık-toplum görünüşü —sokaklarda yaşamayı— hâlâ sürdüren gecekondu ve işçi sınıfı çocuklarıdır. Başka bir deyişle, yukarıda da gördüğümüz gibi, bu çocukluk süreçlerinin çoğu tarihsel açıdan altsınıflara oldukça geç ulaşmış, hiçbir zaman da gerçek anlamıyla yerleşmemiştir. Altsınıf çocukları, çok değişik yaşta insanlardan oluşan büyük aileler içinde büyürler. Aile büyük olmadığı zaman bile, anabir-baba-ayrı kardeşler, kuzenler, yeğenler, halalar ya da teyzelerden oluşan ve hiç durmadan değişen bir akrabalar ortamı vardır. Tek tek çocuklar denetlenmek şöyle dursun, görülmezler bile: Çocuklar çoğu zaman evden uzak yerlerde başıboş dolaşır ya da günün her saatinde sokaklarda oynarlar. Aile, küçük olsa bile sokakta yüzlerce çocuk vardır: bunların

çoğu kendi aralarında gruplar (çeteler) kurmuşlardır[5]. Bu çocuklara ödül olarak oyuncak verilmez; bu da çocukların oyuncaklarını kendilerinin yaratması demektir. (Gecekondu çocuklarının kartondan inanılmaz güzellikte kızaklar yapıp merdivenleri yıkılmış eski binalara dayadıklarını, bazı çocukların da eski lastiklerden ipler ve kutularla çek çek arabaları ve makaralar yaptıklarını gördüm. Ortasınıftan hiçbir çocuk böyle şeyler yapmaz. Yapmasına gerek de yoktur. Ama sonunda yaratıcılığını kısa sürede yitirir.) Gecekondu çocukları kendi evlerinin çok ötelerindeki yerleri tanırlar; ortasınıftan gelen akranlarına göre yetişkinlerle, eşitlik düzeyinde daha yakın ilişkiler kurarlar. Bu çocuklar sınıfta yaramazdırlar, söz dinlemezler: Aslında böyle olmaları da gerekir —çünkü sınıf— yarı-özgür insanları bile kuşkulandıracak bir ortamdır. Altsınıflarda okula karşı bugün bile sürüp giden bir saygı-sızlık vardır; çünkü okul, kökeni bakımından ortasınıfa ait bir olgudur.

Cinsel bakımdan da gecekondu çocukları daha özgürdür. Birisi bana, yaşamında öteki çocuklarla doğal olarak cinsel ilişkide bulunmadığı bir dönem hatırlamadığını söyledi. Herkes öyle yapıyormuş. Gecekondu okullarında öğretmenlik yapanlar, çocuk cinselliğini bastırmanın olanaksızlığından söz ederken şöyle diyorlar: İlginç bir şey bu, çocuklar bayılıyorlar, ve cinsellik Büyük Amerikan Demokrasisi, Tek Tanrıcılığı geliştiren İbraniler'in tarihe katkısı, Brezilya'nın başlıca ihraç maddeleri olan kahve ve kauçuk üzerine bir dersten kat kat ilginç. Bu yüzden merdivenlerde sevişiyorlar. Ertesi gün de okula gelmiyorlar. Çağımız Amerika'sında, özgür çocukluk diye bir şey varsa bu, çocukluk mitinin en az geliştiği altsınıflarda vardır.

Öyleyse neden bu çocuklar, ortasınıfın çocuklarından daha kötü «oluyorlar»? Bu sorunun yanıtı belki de çok açık. Ama ben gene de gecekondu bölgelerindeki yaşam ve öğretmenlik deneylerime dayanarak yanıt vereceğim buna: Gecekondu çocukları yetişkinliğe ulaşıncaya dek zekâ bakımından ötekilerden geri olmadıkları gibi büyüdüklerinde zekâca geri kaldıkları da tartışılabilir; altsınıf çocuk-

[5] Çeteler kendi kendini yöneten tek çağdaş çocuk topluluklarıdır: *Çete* terimi, anlaşılabilir siyasal nedenlerden ötürü kötü bir terim izlenimi uyandırır.

ları çevremizdeki en zeki, en parlak, en özgün çocuklardır. Böyle olmaları *kendi başlarına bırakılmalarındandır.* (Testlerde başarılı olamıyorlarsa, çocukların değil, testlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekir.) Bu çocuklar daha sonra, ortasınıfınkinden çok değişik bir «gerçeklik ilkesi»yle karşılaştıklarında, kuruyor, eziliyorlar; ekonomik ezikliklerinden hiçbir zaman «kurtulamıyorlar». Demek ki, bu kayıtsız, imgelemden yoksun yetişkinleri yozlaştıran şey, gün-be-gün uygulanan baskılar, onların genişlemek isteyen kişisel özgürlükleri üzerindeki eksilmeyen sınırlamalardır — başıboş çocuklukları değil.

Gecekondu çocukları da ancak göreceli bir biçimde özgürdürler: gene de bağımlıdırlar, ekonomik bir sınıf olarak ezilmektedirler. Bu da çocukların hepsinin bir an önce büyümek istemeleri için iyi bir nedendir. O zaman hiç değilse evden ayrılıp (sonunda) istediklerini yapma olanağını elde edebileceklerdir. (Çocukların, ana babalarının istediklerini yapabileceklerini, ana babaların da çocukların istediklerini yaptıklarını sanmalarında garip bir alay gizlidir. «Büyüdüğüm zaman...» sözüyle, «Ah yeniden çocuk olsam...» sözü aynı özlemi dile getirir.) Yaşamlarının en kuru dönemini geçirdiklerinden bu çocuklar sevgi ve cinsellik üzerine düşler kurarlar. Çoğu zaman ana babalarının çektikleri güçlükleri gördüklerinde, kendi kendilerine *onlar* büyüdüğü zaman, bu *sıkıntıları* çekmeyeceklerine büyük yeminler ederler; mutlu evlilikler ya da hiç evlenmemek üzerine görkemli düşler kurarlar (evlenmemek üzere düş kuranlar, hatanın, ana-babalarında değil de kurumda olduğunu fark eden daha zeki çocuklardır). İstedikleri gibi harcayacakları bir sürü paraları olacaktır: sevgiyi, ünü bol bol tadacaklardır o zaman. Olduklarından yaşlı görünmeye çalışır, genç göründükleri söylendiğinde kendilerini aşağılanmış duyarlar. Çocuklara özgü bedensel yoksunlukların doğurduğu bilgisizliği saklamak için büyük bir çaba gösterirler. Reik'ın *Sex in Man and Woman*'ından (Erkek ve Kadında Cinsellik) bir örnekle, çocukların sürekli karşılaştıkları küçük, katı yürekli horlanmaları açıklamaya çalışalım:

Dört yaşında bir çocukla, ana babasının bahçesindeki bir ağaçta

çiklet yetiştirdiğini söyleyerek alay ediyordum. Biraz çiklet aldım ve küçük paketçikleri iple ağacın alçak dallarına astım. Çocuk ağaca çıkıp bu çikletleri topladı. Çikletlerin ağaçta yetişmediğinden hiç kuşkulanmadı; kâğıda sarılı olduklarına da dikkat etmedi. Bu çikletlerin değişik zamanlarda çiçek açtıklarından değişik tatlarda oldukları yolundaki açıklamamı rahatça kabul etti. Ertesi yıl ona çiklet ağacını anımsattığımda, eski saflığından çok utanmıştı ve «Bundan söz etmeyelim!» dedi.

Bazı çocuklar, kolayca kanmalarıyla hiç durmadan alay edilmesine karşı çıkarken —üzücü bilgisizliklerinin «hoş»a gittiğini görerek— bunu, kadınların da yaptığı gibi, kullanmaya kalkarlar. Kucaklanıp öpülmek umuduyla, bile bile olmadık şeyler söylerler; ama aynı şeyi ikinci kez kullanamayınca şaşırırlar: Çocukların anlayamadığı şey, bilgisizliklerinin «gülünç» sayıldığıdır, bu bilgisizliğin özel belirtilerinin değil. Çünkü çocukların çoğu, yetişkinlerin rastgele düzenini sağlam bir açıklama *bulunduğu* zaman bile, bu düzen kendisine yeterince açıklanmadığı için anlamaz. Ama durum ne olursa olsun, çocuğun bilgi düzeyini düşünürsek vardığı sonuçlar mantıksal bakımdan çok doğrudur. Benzer biçimde, yetişkin bir insan da yabancı bir gezegene gidip oradakilerin evlerinin damlarında ateş yaktıklarını görse, kendine göre bir açıklama yakıştırabilir, ama kendi değişik geçmişine dayanacağı için vardığı sonuç başkalarına gülünç gelebilir. İnsanlarını ve dilini bilmediği yabancı bir ülkeye ilk kez giden birisi, çocukluğunu yaşar.

*

* *

Demek ki çocuklar, yetişkinlerden daha özgür değildirler. Çocuklar kendi dar yaşamlarının sınırlamalarıyla doğru orantılı bir istekdüş dünyasıyla; bedensel yetersizlik ve gülünçlüklerinden gelen hoş olmayan bir duyguyla yüklüdürler. Ekonomik olsun, başka bakımlardan olsun, bağlılıklarından sürekli utanç duyarlar («Anne, n'olur-

sun?»). Gündelik yaşamda, aslında çok doğal olan bilgisizliklerden dolayı aşağılık duyarlar. Çocuklar günün her anında baskı altındadırlar. Çocukluk cehennemdir.

Bunun sonunda ortaya, çocuk dediğimiz o güvensiz, bu yüzden de saldırgan/hep savunma durumunda olan, huysuz küçük yaratık çıkar. Ekonomik, cinsel ve genel psikolojik baskılar, kendilerini utangaçlık, yalancılık ve nefret biçiminde gösterir; bu hiç de hoş olmayan özellikler, sonunda çocuğun, toplumun geri kalan kesiminden kopmasına yol açar. Bu yüzden çocukların yetiştirilmesi, özellikle kişilik gelişmesinin en zor evrelerinde, seve seve kadınlara bırakılmıştır — kadınlar da, aynı nedenle, bu kişilik özelliklerini kendilerine taşırlar. Çocuk sahibi olmanın getirdiği bencil bir övünç duygusunun dışında, erkeklerin çoğu çocuklarla hiç ilgilenmez. Erkeklerin arasında çocuklara, gerekli siyasal önemi verenlerin sayısı çok azdır.

Böylece çocuklara gerekli siyasal önemi vermek (eskiden de çocuk olan ve hâlâ baskı altında bulunan çocuk-kadınlara) feminist devrimcilere kalır. Kadın devrimi için hazırlanan her programa çocukların ezilmişliğini de almak zorundayız, yoksa biz de çoğu zaman erkeklere yüklendiğimiz yanlışı yapmış oluruz: Bu yanlış, çözümlememizde yeterince derine inmemek, *bizi* doğrudan doğruya ilgilendirmiyor diye önemli bir baskı altkatmanını atlamaktır. Bunu söylerken, kadınların çoğunun çocuklarla aynı yere konmaktan bıkıp usandıklarını çok iyi biliyorum: Başka kimsenin değilse, çocukların, artık bizim de görevimiz ve sorumluluğumuz olmadığı savı, devrimle isteyeceklerimize önemli bir varsayımsal temel olacaktır. Birlikte uzun süre acı çekti-ğimizden çocuklara karşı belli bir şefkat ve anlayış geliştirdik; şimdi bunu yitirmemeliyiz. Çocukların nerede olduğunu, neler çektiklerini biliyoruz; çünkü bizler de hâlâ aynı tür baskılar altındayız. Uğrunda katlandıkları yüzünden çocuğunu öldürmek isteyen (yaygın bir istek) bir anne, çocuğunun çaresiz olduğunu, kendisi gibi aynı kişi tarafından ezildiğini kavradığında o çocuğu sevmeyi öğrenecektir, nefreti dışarıya akacak ve içinde «anne-sevgisi» doğacaktır. Ama biz daha da fazlasını istiyoruz: Son adımımız, sonunda ezilenleri birleşmeye götüren kadınlık ve çocukluk koşullarının kendilerini ortadan kaldırmak, bütünüyle insancıl koşullara giden yolu açmak olacaktır.

5/ IRKÇILIK: İNSAN AİLESİ İÇİNDEKİ CİNSELLİK

Esir özgürleşse de, kadın olduğu yerde kalabilir, ama kadının özgürleşmesi ve esirin yerinde kalması diye bir şey düşünülemez.

Angelina Grimké,
Theodore Weld'e *yazdığı bir mektuptan*

Yapılması gereken şey, benim kanımca bütün bu sorunların, özellikle de beyaz kadınla karaderili erkek arasındaki hastalığın açığa çıkarılması, deşilip çözülmesidir... Öyle sanıyorum ki, bunu olduğu gibi ortaya çıkarırsak hepimiz, tüm ulus, çok şey kazanacağız.

Eldridge Cleaver,
Oluşum Üzerine

CİNSELLİKLE ırkçılık arasındaki bağıntıyı özel olarak ele alan ilk Amerikan kitabı Calvin Hernton'un *Sex and Racism in America*'sıdır (Amerika'da Cinsellik ve Irkçılık). Kitabın hem karaderililer hem de beyazlarca çok tutulması, herkesin uzun süredir bildiği şu gerçeği doğrulamıştır: Cinsellikle ırkçılık, ayrılamayacak biçimde iç içe girmiştir. Bununla birlikte Hernton, bu ilişkinin derinliğini yeterince kavrayamadığından, yalnızca açıkça ortada olan şeyleri, beyaz erkeklerin karaderili kadınlardan, karaderili erkeklerinse beyaz kadınlardan hoşlandığını, karaderili erkeklerin karaderili kadınlara saygı duyamadıklarını, beyaz erkeklerin beyaz kadınların karşısında heyecanlanmadıklarını, beyaz kadınların karaderili erkeklerden gizli gizli hoşlandıklarını ve onları merak ettiklerini, karaderili kadınların beyaz kadınlardan nefret edip onları kıskandıklarını, vb. anlatmıştır.

Gene de kitap, benzer birçok kitap ve yazı gibi, hemen büyük dalgalanmalar yaratmıştır. Bu neden böyle olmuştur?

İlk insan hakları hareketi, hakikati uzun süredir bastırmıştı: Duruma uydurulan ve eli-kolu bağlanan bu hareket dört bir yanda dolaşıp fısıltıyla «Zenci Sorunu»ndan söz ediyordu: karaderili insanlar «rengi bozuk insanlardı», onlar da karaderili olmayanların istedikleri yalın şeyleri istiyorlardı («halkız biz»). Bunun üzerine beyazlar, büyük bir nezaket göstererek, görüşlerini süzgeçten geçirerek, açıkça ortada olan bedensel, kültürel ve psikolojik ayrılıkları görmezlikten geldiler. «Pis zenci» gibi sözcükler kullanılmaz oldu. «Kız kardeşin onlardan biriyle evlensin ister miydin?» gibi sorular bağışlanmaz bir beğenisizliğin, terbiye eksikliğinin belirtisi sayılmaya başlandı. «Sen önyargılısın!» suçlaması dilden düşmez oldu. Martin Luther King, bu suçluluk duygusunu, liberal Hıristiyan retoriğiyle birleştirerek ustaca kullanmayı bildi.

Ama sonra Kara Güç çıkageldi. Tüm ulustan, özellikle karaderililerle yan yana çalışan işçi sınıfından, bir ben-sana-söylemiştim homurtusu yükseldi: Karaderililerin asıl ele geçirmek istedikleri şey bizim gücümüz: kadınlarımızın peşindeler. Eldridge Cleaver'ın *Soul on Ice*'taki (Buz Üstünde Can) açık sözlülüğü perçinledi bunu. Irk sorununun büyük ölçüde cinsel olan yanı, olduğu gibi ortaya döküldü. Kendi içinde de Kara Güç hareketi, özel bir *machismo*'yla daha çok uğraşmaya başladı: bir yandan erkekliği vurgularken, öte yandan ırkçılığa ve sınıfsal haksızlıklara karşı çıkıyordu.

Ama, Kara Güç'ün düşmanlarını sarsıp kendine getiren, içindeki *machismo* öğesi olmadı. Hareketin bu yanı, Yönetim'in kendisince, liberal Yönetim'ce (aslında, Moynihan'ın «kara analık» üzerine sunduğu bildiride, karaderililer arasında, tanımladığı, o büyük hadımedilme kompleksini *yarattığı* bile söylenebilir) ya da Yeni Sol tarafından bile hemen hiç ele alınmadı. Karaderili erkeklerin de sonunda, tüm erkeklerin istediklerini isteyecekleri açıkça anlaşılıyordu: Kadınların üstünde olmak. Hiç değilse, işin bu yanı güven vericiydi: Karaderili erkekler beyaz güzeller yerine, karaderili güzellere ilgi duyabilirlerdi (son zamanlarda yayımlanan, karaderili kadının «çifte yük»ünden ve kendisini seven bir eşten yoksun olduğundan yakınan yazıları kuşkuyla

karşılamak gerekir). Evin ve ailenin «saflığı», sonunda, belki, tutuculuğa ve her şeyi önceden bilmeye yol açabilirdi. Hayır, beyazları kızdıran karaderili erkekler değildi — eylem içindeki erkeklerin ne olduğuydu: Güç (egemenlik). Şimdi karaderili erkekler de ortaya çıkıp erkeklerin egemenlik mücadelesine katılmışlardı: Biz de sizin sahip olduklarınızı istiyoruz, artık step dansı yaptığımız yeter. Beyaz erkekler rahat bir nefes alıp silahlanmaya başladılar: Bu *işle* nasıl başa çıkacaklarını biliyorlardı. Çünkü bir kez daha, erkeklerin karşısına erkekler çıkıyordu, bir (silahlı) egemen güce karşı, başka bir egemen güç. Alanlarını belirleyen savaş çizgilerini sevinçle çizdiler.

İnsan hakları hareketini beyaz Amerikalılar katında kabul edilebilir kılmak için saklanan bu hakikat nedir? Cinsellikle ırkçılık arasında, bu konuda yazılan her kitabın böylesine çok satılmasını sağlayan ne gibi bir ilişki vardır? Sıradan insanın korkuları, iş Zenci'ye gelip dayandığında, neden böylesine cinsel bir özellik göstermektedir? Yalnızca bir Zenci'yi görmek bile beyaz erkekte neden hemen güçlü cinsellik duygularını uyandırmaktadır? Neden karaderili erkekler beyaz kadınların peşinden koşmaktadır? Neden ırksal önyargılar, çoğu zaman cinsel açıdan dile getirilmektedir? Neden ırkçılığın en aşırı belirtisi, çoğu zaman hadım etmeyle birlikte linç etme biçiminde ortaya çıkmaktadır?

Cinsellikle ırkçılık arasındaki bağıntı, belli ki, hiç kimsenin girmek istemediği ölçüde derin bir konudur. Bu bağıntı yüzeyden incelenmiş olsa da yeni hareketin on yıllık geçmişi içinde cinsellik ve ırkçılıkla ilgili yeni bir yanlışlar dizisi, yeni bir dogma çıkmıştır ortaya. Örneğin Ezilenler Arasında Kim Kimdir'de, Çalışma Bakanlığı'nın son istatistiklerine[1] karşın, beyaz erkek-beyaz kadın-karaderili kadın-karaderili erkek sıralanışı hâlâ geçerlidir. Sonra Mailer, Podhoretz, ve diğerleri tarafından geliştirilen Zekâ'ya karşı Zenci Düşmanlığı vardır. Bu, daha sonra, özellikle karaderili erkeğin cinsel bakımdan daha güçlü olduğu gizemiyle, Cleaver tarafından sür-

---

[1] 1969'da yıl boyunca tam-gün çalışan beyaz erkekler ortalama $ 6,497; karaderili erkekler $ 4,285; beyaz kadınlar $ 3,859; karaderili kadınlar da $ 2,674 kazanıyorlardı. Oysa karaderili kadınların ekonomik bakımdan en altta oldukları ancak Kadın Kurtuluş Hareketi'nin etkin olduğu köktenci çevrelerde kabul edilmiştir.

dürülmüştür. Sonra da Afrika'nın Kara Rahmi, Afrika giysileri içinde Büyük Karaderili Ana. Ne var ki, cinsel-ırkçılığın böyle yüzeysel bir biçimde yansıtılması, sorunu değişik bir biçimde, bu kez Yönemite Düşman olan erkeklerin çıkarlarına uygun olarak saklamak içindir.

Bu bölümde ben *ırkçılığın cinsel bir olgu olduğunu* göstermeye çalışacağım. Bireyin ruhundaki cinsellik gibi, ırkçılık da ancak, aile içindeki güç sıralanışı açısından anlaşılabilir: İncil'e göre ırklar, İnsan Ailesi içindeki çeşitli ana-babalarla çocuklardan başka bir şey değildir. Cinsel sınıfların ortaya çıkması gibi ırkların bedensel yapıya göre ayrımının, kültür bakımından önemli olması, yalnızca eşit olmayan güç dağılımından doğmuştur. Bu yüzden *ırkçılık, cinselliğin uzantısıdır.*

I

IRKSAL AİLE: OEDİPUS/ELEKTRA, SONSUZ ÜÇGEN, PERDE - ARKASINDAKİ - GENELEV

Amerika'daki ırksal ilişkilere, çekirdek aile içindeki güç sıralanışının büyütülmüşü olan bu ilişkilere, bir bakalım:[2] Beyaz adam-babadır, beyaz kadın karı-ve-annedir, kadının toplum içindeki yeri erkeğe bağlıdır; karaderililer, çocuklar gibi, beyaz erkeğin mülküdürler. Karaların bedensel ayrılıkları onların, tıpkı çocukların yetişkinler karşısında kolayca fark edilebilen bir tutsak sınıf oluşturmaları gibi, bir altsınıf olarak damgalanmalarına yol açar. Bu güç sıralanışı, nasıl çekirdek aile içinde cinsellik psikolojisini yaratıyorsa, burada da ırkçılığı yaratır.

Daha önce, erkekteki Oedipus Kompleksi'ni, babanın egemenliğine zorla boyun eğme sonunda doğan bir nevroz olarak tanımlamıştık. Bu yorumu, karaderili erkeğin psikolojisine uygulayalım. Karaderili erkek önce, beyaz erkek tarafından ezildiği açık olan beyaz kadına

---

[2] Burada yalnız iyi tanıdığım için ülkemizdeki ırk ilişkileri üzerinde duracağım; ama hiç kuşkum yok ki, aynı benzetme, uluslararası siyasete ve Üçüncü Dünya siyasetine de uygulanabilir.

yakınlık duyarak kendini onunla özdeşleştirir. İkisinin de Baba tarafından «hadım edilmeleri» (yani iktidarsız, güçsüz kılınmaları) yüzünden, katlanmak zorunda kaldıkları psikolojik baskının türünde, bu baskıların cinsel-baskılar olmasında —bunun etkisiyle oluşan kişilik yapılarında— büyük benzerlikler vardır. Bu baskıdan dolayı karaderili erkekle beyaz kadın arasında anneyle çocuğu babaya karşı birleştiren türden özel bir bağ oluşur.

Bu bağ, beyaz kadınların kendilerini çoğu zaman, tek tek karaderili erkeklerle, siyasal bir biçimde de, köleliğin kaldırılması hareketiyle (bkz. Harriet Beecher Stowe), günümüzdeki karaderili hareketle özdeşleştirmelerini açıklar. Beyaz erkeklerin egemenliğine karşı verilen bu başarısız mücadele, babaya karşı annenin çocukla kendini başarısız bir biçimde özdeşleştirmesine benzer. Kadın, kendi-kararlaştırdığı mücadelenin başarıya ulaşacağını hiçbir biçimde umamaz, çünkü bu mücadeleyi ta baştan yitirmiştir: *tümüyle* beyaz erkeğin eki olmak açısından tanımlanmıştır, kız kardeşlerinden koparılmış bir biçimde erkeğin günlük gözetimi altında yaşamaktadır; saldırganlık gücü erkeğinkinden azdır. Ne var ki, anne (beyaz kadın) kendisinin değilse bile oğlunun (karaderili erkeğin) «erkek» gücüne sahip olduğunu, güçlü olduğunu bilir.

Bazı kadınlar, kadınların çoğu bu tür mücadeleden bütünüyle çekilmişken, özgürlüklerine karaderili erkeğin ya da öteki ezilmiş (aynı zamanda biyolojik bakımdan değişik) ırksal grupların mücadelesi yoluyla kavuşmaya çalışıyorlar. Bu kadınlar, ezilmişlik durumlarını benimsiyor, kendi çıkarlarını, egemenliğin yavaş yavaş yok olup gideceğini boşuna umarak erkeklerin çıkarlarıyla özdeşleştiriyorlar; *bu kadınların* buldukları çözüm, zavallı egolarını —çoğu zaman sevgi yoluyla— silmek, böylece erkeklerin güçlü egolarıyla bütünüyle birleşmektir.

Bu umutsuz durum da, beyaz kadınların ırkçılığıdır — bu tutum, karaderili erkeklerde, kadınların kocalarının açıkça gösterdikleri ırkçı tutumlarından daha büyük bir kızgınlık yaratır, çünkü bu Ana'nın ihanetini gösterir. Gene de bu gerçek-olmayan bir ırkçılıktır, çünkü gerçek olmayan bir sınıf bilincinden, egemenlik yanılsaması olan bir

şeyin korkusundan doğmaktadır. Bu tutum beyaz erkeğin ırkçılığı ölçüsünde ya da ondan daha baskın olsa da ve olduğu zamanlarda da, tür bakımından değişiklik gösterir: Garip bir isteriyle belli eder kendini. Bu isteri, kara burjuvazinin tutuculuğu gibi —ya da çocuklarına kendisinden daha iyi davranıyor diye kocasına bağıran kadın gibi— kadının kendi zavallı sınıf(sız) durumundan doğmaktadır. Böylece, karaderili erkek, kadının kocasına karşı biriktirdiği, ama açıkça kabul edemediği zehrini akıttığı şey olur.

Bu yüzden beyaz kadın, ya karaderili erkekle zavallı bir özdeşliği ya da isterik (ama yalancı) bir ırkçılığı seçmek zorunda kalır. Çoğu kadınlar gibi, genel olarak erkeklere-karşı-kuşkulu-olmanın-yararına inanan köktenci kadınlar, karaderili erkeklere özel bir güven ve yakınlık duyarlar — karaderili erkekler kendilerinden yararlanmaya kalktıkları, ya da karaderili hareketinin, kadın davasını desteklemeye yanaşmadığı zamanlarda da büyük bir umut kırıklığına düşerler.

Çünkü, karaderili erkekler de bu kadınlara sevgi ve yakınlık gösteremezler her zaman. Eski benzetmemize dönelim: Nasıl çocuk başlangıçta annesine yakınlık duyuyor, sonra da anneyle özdeşleşmekten babayla özdeşleşmeye geçmek zorunda kalıyorsa, karaderili erkek de içindeki kadını silip atmak, «erkek» olmak için, kendini beyaz kadına olan bağlılığından kurtarmak, onunla ancak aşağılayıcı bir ilişki kurmak istiyor. Üstelik, beyaz kadının Sahibi'ne karşı duyduğu korkunç nefret ve kıskançlık yüzünden, beyaz kadının arkasından büyük bir açlıkla kendisini «beyazlaştıracak» bir cinsel nesne olarak koşabiliyor. Böylece görüyoruz ki, beyaz kadındaki açık-seçik duygu kutuplaşmasının tersine, karaderili erkeğin beyaz kadına duydukları iki-yanlı bir nitelik taşır — bu duygular sevgi ve nefretin yoğun bir karışımıdır. Karaderili erkek bu duygularını sevgi ya da nefret yanıyla ortaya koyabilir; ama yoğunluğunu hiçbir zaman denetleyemez.

Le Roi Jones, *Hollandalı* adlı ilk-dönem oyununda, karaderili erkekle beyaz kadın arasındaki bu psikolojik gerginlikleri ve ikiyanlı-duyguları çok iyi dile getirmiştir. (Metroda karşılaşma.) Karaderili erkekle beyaz kadını, karaderili burjuva bir delikanlı olan Clay'le sarışın bir vampir olan Lula kişileştirirler. Clay'in, Lula'ya karşı, onun

beyaz adamın oyuncağı olması yüzünden duyduğu nefretle karışık, pişmanlık dolu erotik çekilmesi, Lula'nınsa onu hemen, derinden anlaması, sonra da gerçekten arkadan vurarak ona ihanet etmesi (bunu yaptıktan sonra Lula «ırza geçiyorlar» diye bağırarak kendini temize çıkarır — herhalde orada bulunan öteki genç karaderili erkeklerin de başlarını derde sokmak için). Burada, karaderili erkeğin kadını içten nasıl gördüğü yansıtılır. Lula, anlattığım ırkçı Oedipus Kompleksi'nin öylesine etkisi altındadır ki, hiçbir zaman gerçek bir kadın olarak ortaya çıkamaz.

Karaderili erkekle beyaz erkeğin ilişkisinde de, benzer biçimde erkek çocuğun babayla olan ilişkileri tekrarlanır. Belli bir noktada, egosunu ortaya koyabilmek için, çocuğun, özdeşleşmesini kadından (güçsüzden) erkeğe (güçlüye) aktarmak zorunda kaldığını gördük. Çocuk, güçlü babadan nefret etmektedir. Ama bir seçme hakkı tanınır kendisine: bu aktarmayı (elbette babanın koşullarıyla), yapabilirse ödüllendirilir; yapmak istemezse «erkekliği» (insanlığı) tehlikeye girer. Amerika'da karaderili bir erkek şu yollardan birini seçmek zorundadır:

(1) Beyaz erkeğe, onun koşullarıyla boyun eğer, beyaz adam da bunun karşılığını öder ona (Tom Amcacılık).

(2) Böyle bir özdeşleşmeyi bütünüyle yadsıyabilir; o zaman da çoğunlukla eşcinselliğe sapar. Sonra, beyaz toplumun gözünde «erkek» olmasa da kadın da olmadığını kanıtlamaya girişir umutsuzca (Pezevenklik Kompleksi): «orospular»a apaçık bir nefretle yaklaşarak bütün dünyaya kendisinin üstün cinsel sınıftan olduğunu kanıtlamaya çalışır.

(3) Baba'nın gücünü elinden almaya çalışır. Böylesi bir çaba, her zaman olmasa da, Baba'nın egemenlik durumuna özendiğinden, Baba *olma* isteğini kapsayabilir.

Karaderili erkek birinci olasılığı, Baba'nın koşullarıyla Baba'yla özdeşleşmeyi seçmezse, özellikle Baba'nın hazinesine, Baba'nın egemenliğinin desteğine ve yatağına —onun kadınına— el sürmeye kalkarsa hadım edilecektir (erkekliği, yasal olmayan «erkeklik» gücü yok edilecektir). Bu ırksal hadım etme eylemi yalnız sözde kalmaz; linç etme biçiminde gerçekten yapılır.

Şimdi de Elektra Kompleksi konusundaki siyasal yorumumuzla, karaderili kadınların psikolojisine yaklaşalım. Karaderili erkek Amerikan ailesinin oğluysa, karaderili kadın da kızıdır. Karaderili kadının başlangıçta beyaz kadına (anneye) duyduğu yakınlık, beyaz erkek (baba) karşısında, ezilme bakımından (anneye) benzemesi, daha sonra beyaz erkekle (babayla) giriştiği ilişki yüzünden iyice karmaşıklaşır. Beyaz erkeğin o «gezmeler ve serüvenler dünyası»nın *sahibi* olduğunu öğrendiğinde, çocuğun yaptığı gibi karaderili kadın da, kendi içindeki kadını yadsıyarak beyaz erkekle özdeşleşmeye çalışır. (Yumuşak başlı beyaz kız kardeşleriyle karşılaştırıldığında karaderili kadının saldırgan olmasının nedeni budur belki.) Kendi içindeki kadınlık (güçsüzlük) öğesini yadsıma çabası içinde karaderili kadın, Anne'ye (beyaz kadına) karşı nefret geliştirebilir. Genç kız gibi, o da güçsüzlüğüne karşı bir ya da iki yolla karşı çıkabilir: Beyaz erkeği öykünerek, doğrudan güç elde etmeye çalışabilir, böylece «başarılı» olur. Toplumda çok yükselmiş («özellikle karaderili bir kadın için») sağlam kişilikli bir kadın olur; ya da Baba'yı kandırarak, dolaylı yoldan güçlü olmaya çalışır (işte bu da karaderili ateşli yosma). Baba'nın sevgisini kazanmak için beyaz kadınla cinsel alanda yarışmaya girişir — böylece öykünmek zorunda kaldığı beyaz kadından nefret etmeye ve onu kıskanmaya başlar.

Bu arada Erkek Kardeşle (karaderili erkekle) Kız Kardeş (karaderili kadın) arasındaki ilişkiler de rekabetten ve karşılıklı nefretten başka bir şey değildir. Bunlar birbirlerini güçsüz, ana-babalarının (beyaz kadın ve beyaz erkeğin) gözüne girmek için umutsuzca çabalayan birer zavallı olarak görürler. Birbirlerinin cinsel oyunlarını kötülerler. Erotik enerjilerini birbirlerine yöneltmeleri çok güçtür: Çünkü birbirlerinin ciğerlerini bilirler.

Irkçılık psikolojisini aydınlatmak amacıyla aileden, başka bir biçimde de yararlanabiliriz. Irkçılığı, Sonsuz Üçgen biçiminde görerek, bir kez daha gözden geçirelim. Bu durumda beyaz erkek Koca'dır, beyaz kadın Karı'dır, karaderili kadın da Öteki Kadın'dır. «İyi» kadınla «kötü» kadın arasındaki bu ikiliğin Oedipus Kompleksi'nden doğduğunu daha önce gördük. Bir erkeğin aynı nesneye karşı hem cinsel istek hem de sevgi duyması olanaksızdır; bu yüzden erkek,

duygularını ikiye bölmek zorunda kalır: Karısına, çocuklarının annesine karşı sevgi duyar; «öteki» kadına, cinsel uyarıcıya tutkuyla bağlanır. Bu duygu bölünmesinin, biyolojik ayrılıklarla (ör.: karaderililik[3] ya da ekonomik sınıf ayrımıyla) daha da baskınlaşması, cinsel şizofreninin ortaya dökülmesini iyice kolaylaştırır. O zaman erkek, aile-içi-zina yasağını yıkmaktan kaçınmak için cinsel nesnesini gerçekten aşağılamak zorunda kalmaz; bu durumdaki kadın, toplumsal durumu yüzünden, zaten aşağıdır. (Erkek ruhunun ne denli yozlaşmış olduğu, salt yasak olduğu için kendisine ekzotik ve erotik gelen karaderili kadının peşinden koşmasıyla ölçülebilir.) Karaderili kadın, bu bölünmenin cezasını cinsel-sömürüyle çekerken, hiç değilse aile düzeninin tutsaklığından kurtulmuş olur. Oysa beyaz kadın, annelik rolünde saygı görse bile, kendi özel despotuna sürekli olarak zincirle bağlanmış durumdadır.

Bu ırksal üçgenin içindeki kadınlar birbirlerini nasıl görürler? Böl ve Yönet: Bu kadınlar birbirlerine düşman olmuşlardır; beyaz kadınlar, ahlaksız «yırtıklar»dan nefret eder, karaderili kadınlar da hoppa «pudralılar»a gıpta ederler. Beyaz kadınların yasallığına, ayrıcalıklarına ve rahatına gıpta etmesine karşın, karaderili kadınlar ona karşı derin bir nefret duyarlar; beyaz kadınlar yan gelmiş yatan «soğuk karılar»dır. Yapmaları gereken her şeyi —kocalarının cinsel/tutku gereksinmelerini karşılamaktan, çocuklarının bakımından tutun da gerçekten pis işlere («hizmetçilik») dek her şeyi— karaderili kadınlara bırakmışlardır. Aynı biçimde, beyaz kadının karaderili kadına karşı duyduğu nefrete de gıpta karışmıştır: O da karaderili kadının daha büyük cinsel rahatlığını, kendini yaşayabilmesini, evlilik bağından kurtulmuş olmasını kıskanır. Çünkü karaderili kadın erkeğin parmağı altında değildir; istediği zaman gidip gelmek, evden çıkıp gitmek, (aşağılayıcı işlerde olsa da) çalışmak ya da «iş-siz» olmak az çok kendi elindedir. Beyaz kadının bilmediği şey, bir *tek* erkeğin parmağı altında olmayan karaderili kadının, bütün erkekler tarafından ezilmeye açık olmasıdır. Her iki tür kadın için özel ya da genel mülk

[3] Her zaman görülen ve iki tarafın da siyasal işlevi yüklenebileceğine iyi bir örnek, psikolojik alanda ırksal sınıf ayrımının cinsel sınıf ayrımının yerine geçmesidir; ör: Karaderililerle beyazlar arasındaki sevicilik ilişkilerinde, karaderili sevici kadın hemen erkek rolünü benimser.

olmayı seçmekten başka bir yol yoktur: çünkü ikisi de ötekinin daha iyi durumda olduğuna inandığından, yanılarak gerginlik ve kızgınlıklarını, gerçek düşmanları olan «Erkek»e değil de, birbirlerinin üzerine yöneltirler.

Beyaz erkeğin cinsel dramında beyaz kadın Karı'yı (özel mülkü), karaderili kadın da Yosma'yı (genel mülkü) oynuyorsa, karaderili erkeğin rolü nedir? Karaderili erkek Pezevenk'i oynar. Karaderili erkek, beyaz erkeğin cinsellik oyununda bir piyondur. Çünkü, daha önce de gördüğümüz gibi, karaderili erkek tam bir erkek değildir, (erkekle özdeşleşme savaşını bütünüyle bir yana bırakmış) bir eşcinsel de değildir; *aşağılanmış* bir erkektir. (Pezevenkliğin, «horlanmış bir erkek»i gösterdiği, erkeklerin dilinde birbirlerine pezevenk demenin bir ölüm-kalım savaşı başlatmasıyla kanıtlanır. Horlayıcı hayvan adlarının, kadınlar için olduğu gibi erkekler için de düzenli olarak yalnızca gecekondu-bölgesi argosunda kullanıldığını gösterdim — aygır, aslan, züppe, kazık, eşek, vb.) Erkekliği Erkek tarafından öylesine kuşkulu bir duruma düşürülmüştür ki, karaderili erkek ancak kendisinden güçsüz olan kadınlar üzerinde egemenlik kurarak erkek olabilir. Beyaz erkekle giriştiği erkeklik savaşında kadınlar onun başlıca silahı olduğundan, karaderili erkeğin onlarla ilişkisi yozlaşmıştır — bu yozlaşma, erkeğin kadın, kocanın karı üzerindeki egemenliği biçiminde değil, pezevengin yosma üzerindeki egemenliği biçiminde ortaya çıkar: Karaderili erkeğin karaderili kadın üzerindeki efendiliği yalancıdır: Karaderili kadını zaman zaman pazarın kötülüklerinden korusa da, bunu kendi çıkarı için yapar. Karaderili erkek karaderili kadının en büyük sömürücüsü gibi görünse de aslında kadının sömürülmesinde ancak dolaylı bir araçtır. Elindeki kadınları birbirlerine düşürse, onların paralarını (beyaz erkeklerce doğrudan sömürülmeleri sonunda güçlükle kazandıkları paralarını) içkiye, kumara harcasa, onları dövse, pis küfürler etse de bunlar, onu gene de gerçek bir erkek yapmaya yetmeyecektir. *Gerçek* erkek, her ikisinin de bildiği gibi, Erkek'tir. Karaderili erkeğe ya da karaderili kadına yasallık kazandıracak olan yalnız odur. Karı-Yosma üçgeninde yaptığı gibi erkek, burada da gene hem Pezevenk'i hem de Yosma'yı ortada bırakır: onların kendisine yöneltmeleri gereken

savaşlarını *birbirlerine yöneltmelerine yol açar*. Birbirine giren bu üçgenlerin yarattığı gerginliklerin çoğu, karaderili bir kadının erkeğine yazdığı şu kısa alıntıda görülecektir:

Elbette bana, şöyle diyeceksin, «Eve geldiğimde berbat bir görünüm içinde bulursam nasıl sevebilirim seni, nasıl birlikte olmak isterim seninle? Beyaz kadınlar kocalarını hiçbir zaman siz karaderili kadınlar gibi karşılamıyorlar, biliyor musun?»

Karşılamazlar elbette, ey cahil herif. Her türlü işlerini görecek benim gibi bir hizmetçileri olduktan sonra neden berbat bir görünümde olsunlar? Çocuklarına bağırmaları, sıcak ocağın başında ter dökmeleri gerekmiyor ki onların; her işleri bir başkası tarafından görülüyor: Kocaları kendilerini sevse de sevmese de bakıyor onlara... b a k ı y o r....... *duyuyor musun dediğimi, pis zenci? BAKIYOR!*

Gail A. Stokes,
«Karaderili Kadından Karaderili Erkeğe»
Liberator, Aralık, 1968

Oysa karaderili erkeğin beyaz erkekle uğraşmasından dolayı yozlaşan yalnızca karaderili erkeğin karaderili kadınla ilişkileri değildir. Karaderili kadın da son kuruşunu içki satın alması için karaderili erkeğe verse bile, *onun* da derdi beyaz erkekledir. İşte Cleaver'ın «Karaderili Hadımlar Alegori»sinde Şeytan şöyle konuşuyor:

O zamandan beri hep, kara bir kadın için, beyaz bir erkekle evlenmenin, erişilebilecek en büyük şey olduğuna inanmışımdır. Onun ve kız kardeşlerinin gözünde bundan daha yüce bir başarı yoktur. Karaderili ünlü ailelerden kaç kişinin beyazlarla evlendiğine bir bakın. Zenci kadınların hepsi, beyaz erkeklerle evlenebilmek için böyle ünlü olmak istiyorlar. Beyaz delikanlılar onların düşlerinin prensleridir. Bu kızlar sizinle öpüşürken, aslında sizi düşünmezler. Gözlerini kapayıp düşlerindeki beyaz delikanlıyı canlandırırlar kafalarında. Kulaklarınızı iyice açın... Beyaz İsa karaderili gelinin ruhsal güveyidir. Bir gün gelecek siz de cinsel birleşme sırasında, orgazm anında karaderili kadının, heyecanının ilk sarsılışları içinde İsa'nın

adını bağırdığını göreceksiniz. «Ah, İsa aşkına, geliyor!» diye seslenecektir ona. Bu da sizi inciteceklir. Bıçak gibi saplanacaktır yüreğinize. Size tıpkı, kadınınız, orgazm sırasında, mahallenizde iki ev ötede oturan sinsi bir âşığın adını söylüyormuş gibi gelecektir.

Görülüyor ki, karaderili kadın da karaderili erkeğe karşı, onun kendisine duyduğu ölçüde büyük bir nefret duyar — oysa *gerçek* erkek evlilik yoluyla, bir üstsınıfa yükselteceği için kurtaracaktır onu. Karaderili kadın karaderili erkeğe saygı duyamaz, çünkü onun güçlü olmadığını bilir. Beyaz erkek hiç değilse kadınına «bakmaktadır», onu dövmez. Beyaz adam her zaman uygar, iyi ve kibardır. Karaderili kadın, beyaz erkeğin kendi işine geldiği için böyle davrandığını anlamaz: Durum böyle olunca, Pezevenk de Yosma da ikisinin de yıkımından Kibar Beyaz Müşterileri'nin sorumlu olduğundan kuşkulanmazlar.

Demek ki, Tüm-Amerikan Ailesi karaderili gecekondu Genelevi üzerine kurulmuştur. Amerika'da karaderililerin ırzına geçilmesi daha geniş beyaz toplumun oluşturduğu ailenin sürmesini sağlar, tıpkı cinsel fahişeliğin saygın ortasınıf ailesinin sürdürülmesine yardım etmesi gibi. Karaderili topluluk, beyaz insan ailesinin cinsel gereksinmelerini karşılayan, onun işlemesini sağlayan dış-gruptur. Gecekondu bölgesinde aile tutarlılığı diye bir şey olmamasının nedeni de *budur*.

Bu cinsel/ırksal sistemin çoğu zaman özel yaşamda minyatür olarak yinelenmesi, sorunun ne denli derin olduğunu gösterir. Beyazlardan oluşan her aile karaderili kadını hem ev işi bakımından hem de cinsel bakımdan ömür boyu sömürerek yaşar. Sıradan gecekondu gençleri de çok doğal bir biçimde pezevenkliğe, giderek yosmalığa sürüklenirler — erkeğin «erkek» olarak değeri, elinin altındaki kadınlarla —aynı anda elinde kaç kadın bulundurduğuyla— ölçülür. Yatıştırıcılığın, ikiyüzlülüğün ustası olur çıkar erkek. Elindeki kadınların arasına bir de beyaz «piliç» katabilirse, çok daha başarılı olur o zaman — çünkü, bu, beyaz erkeğe (Baba'ya) doğrudan indirilmiş bir darbedir. Beyaz yosmaların çoğunlukla karaderili pezevenklerle çalışmaları böylece açıklığa kavuşur: Beyaz kadın (Anne) karaderili kadınla birlikte aşağılanmış, böylece beyaz erkeğe doğrudan bir dar-

be indirilmiştir. Beyaz kadın Baba'nın en değerli mülküdür, ama şimdi berbat edilmiş bir mal olarak ona yeniden satılmaktadır. Beyaz yosmaya gelince —seçmenin söz konusu olabileceği durumlarda— beyaz kadın böylece mazoşizmin en son noktasına varmış olur. Bütünüyle beyaz erkeğin ağına düşer ve böylece onu, karşılaşabileceği en aşağılık şeyle; karaderili bir pezevenkle burun buruna getirir.

II

«KARADERİLİ ERKEKLİK»

Irkçılık biçiminde ortaya çıkan bu ruhsal-toplumsal aşağılanmaya karşı militan karaderililerin tutumu nedir? Daha önce, beyaz erkeğin kendisi üzerindeki egemenliğine karşı tepki gösterirken, karaderili erkeğin üç yol seçebileceğini söylemiştim.

(1) Beyaz erkeğin koyduğu koşullara boyun eğebilir (olsa olsa karaderili ünlü bir kişi —komedyen, atlet ya da müzikçi— olabilir ya da karaderili burjuvalara katılır).

(2) Beyaz erkekle özdeşleşmeyi bütünüyle yadsıyabilir; bunun sonucu olarak da, «erkek» sayılmayan birisi olarak tanımlanır (anlattığım mahvolmuş gecekondu gençliği).

(3) Başkaldırmaya ve Baba'nın egemenliğini yıkmaya çalışabilir; bu arada gizlice gücü ele geçirmeyi amaçlayabilir (devrim amacıyla siyasal örgütlenme, özellikle son militan eylemler).

Karaderililerin hareketi, bunların en sağlıklısı olan üçüncü yolu tutmuştur. Ama bunu başarmak için nasıl bir plan izlemektedir? Bir yol, aynı amacı güden beyaz güçlerle birleşmektir[4]. Bir kez daha Aileye dönelim: Sol eğilimli beyaz erkek, hastalıklı Yasal Oğul'dur. Karaderili erkekse kabadayı Üvey Kardeş'tir ve yasal kardeşin sahip olduklarını ele geçirmek ister. Bu Baba-bir-ana-ayrı-kardeşler kendi aralarında bir pazarlığa girişmişlerdir: Mirastan yoksun kalan üvey kardeş, sokak «serserilikleri»nden, huysuzluğundan doğan kaba gü-

---

[4] Burada ve bu bölüm boyunca Kara Panter Partisi'ni Kara Güç'ün temsilcisi sayacağım; ama KPP'nin öteki Karaderili Güç gruplarıyla pek çok konuda büyük anlaşmazlıkları olduğunu çok iyi biliyorum.

cüyle şımartılmış, nevrozlu Yasal Oğul'a yardım edecektir; o da kendisine taktik, konuşma öğretecek, üstelik tahta geçtiğinde öteki oğulun hak ettiği mirasın bir kısmını verecektir. Bu erkek kardeşlerin aralarında kararlaştırdıkları şey aslında adalet ve eşitlik değil, (erkek) egemenliğinin paylaşılmasıdır.

Bu arada Küçük Kız Kardeş rolünü kim oynuyor? Solcular, beyaz kadınların kendilerine katılmalarına, pis işleri yapmayı kabul ederlerse, zaman zaman izin verirler; ama çoğu zaman beyaz kadınlar küçümsenir, her şeyin dışında bırakılırlar («aralarına katılmak için hiç durmadan sızlanan» «baş belaları»dır bu kadınlar; «erkek şovenizmi»yle ilgili bir şey duyduklarında ortalığı birbirine katarlar). Kız kardeş kendini aldatır; Ağabey'le öylesine özdeşleşir ki, zaman zaman tıpkı ona benzediğine inanmaya başlar. Öte yanda kalan ve gittikçe sönükleşen kadınlar kitlesiyle (Anneyle) özdeşleşmek güç gelmeye başlar ona; Ağabey'in onayını alabilmek için de o kadını öldürmesi gerekir. Ağabey onu bu konuda destekler. Kız kardeşin ilerde, gücü ele geçirme yolunda kurduğu düşlerin onu uzun vadede daha uysallaştıracağını bilir. Bu kız kardeş işe yarayabilir, özellikle Baba'ya saldırma konusunda.

Üstelik, Erkek Kardeşler bu konuda birbirlerine namus sözü vermişlerdir: Sen kadınlarını bana ver (Üvey Oğul, Majesteleri bakmıyormuş gibi yaparken Küçük Kız Kardeş'le düşlediklerini yapar) ben de kadınlarımı sana vereyim (Üvey Kardeş bir köşede pis pis gülerken beyaz oğlan ilk gerçek cinsel deneyini yaşar).

Peki ya karaderili kız kardeş? Karaderili erkek militanlar bu kez «yasal»lığa başvurmakta, cinselliklerini geçerli modele uydurarak yeniden düzenlemektedirler. Bugün karaderili kesim içinde aileyi kurma, bu kesimi beyaz ailenin Genelevi olmaktan kurtararak Karaderili Aile'ye dönüştürme çabaları yürütülmektedir. Karaderili kadın da önceki yosma rolünden çıkarılıp Saygın-Kara-Kraliçe Çocuklarımın-Anası'na dönüştürülmektedir. Böylece Üvey Kardeş, kendi kesimi içinde gelecekteki egemenliğine hazırlanarak Baba rolünü benimsemektedir. Elden ele dolaşan ve benim Doğu Kesimi'nde bir dükkânın camında gördüğüm şu afişe bakalım.

KARA ALTIN
(Afro saçlı bir karaderili kadının profilden
büyük, güzel bir resmi)

KARADERİLİ KADINIM BEN, UYGARLIĞIN ANASI, EVRENİN KRALİÇESİ. KARADERİLİ ERKEK ULUSUNU BENİM ARACILIĞIMLA KORUYOR.

Erkek, kadınını korumazsa, iyi bir ulus kuramayacaktır.

Bu ulusun geleceği olan gençleri eğitip yetiştirmek benim görevim.

Çocuklarıma çok küçükken dili, tarihi ve kültürü ben öğretiyorum.

Yiyeceksiz, giysisiz, evsiz kalmasınlar diye çalışıp yorulan babalarını sevip saymalarını ben öğretiyorum çocuklarıma.

Kocam için evimizi temiz tutan ve rahat bir duruma getiren benim.

Ayın güneş ışığını yeryüzüne yansıtması gibi ben de kocamın sevgisini çocuklarıma yansıtıyorum.

Dengeli ve huzurlu bir ailenin yürütülebilmesi için gerekli şeyleri ve günlük sorunları kocamla oturup tartışan ve çözen benim.

Ulusum için yapabileceğim en yüce şey, büyüyünce yarının önderleri olacak güçlü, sağlıklı, zeki çocuklar yetiştirmektir. Bir ulusun gerçek değerinin kadına gösterdiği saygı ve korumada ortaya çıktığını hiç unutmuyorum; bu yüzden hep uygar bir görünüm içinde olmaya dikkat ediyorum, çocuklarıma da aynı şeyi öğretiyorum.

Karaderili Kadın'ım ben.

Böylesi bir dönüşüm, gerçekleştiği zaman bile bir düş üzerine kurulmuş olacaktır; çünkü egemenlikleri sürdükçe, beyaz erkekler, ka-

raderili topluluğu istediği gibi tanımlama ayrıcalığını ellerinde tutacaklardır — karaderililerin yaşayıp yaşamaması onların elindedir. Bu aşağı durumun doğurduğu ruhsal-cinsel sonuçlar da işlerliğini sürdürecektir. Bu yüzden Onurlu Karaderili Aile kavramı, Taklitçi Burjuvazi ya da Devrime Gerçekten İnananlar çizgisinden öteye geçemez. Gerçekten de günümüzdeki cinsel/ırksal sistemden doğan kafa yapılarına karşı savaşabilmek için, insanın Devrim'e bağnaz bir biçimde inanması gerekir: insan böylesi aykırı bir düzene ancak değişik bir dünyayı göz kırpmadan bekleme durumunda katlanabilir. Mahvolmuş gecekondu-gençliğinin böylesi bir aile kurumunu gerçekleştirmeye pek hevesli olmamalarına şaşmamak gerekir. Bu gençler, gündelik yaşamlarında Beyaz Aile'nin gerçek cinsel gereksinmelerinin pençesindedirler: içinde bulundukları hoş olmayan gerçeklikten kopamaz ya da egemenliğin kimde olduğunu bir an bile akıllarından çıkaramazlar. Yoksa mahvolurlar. Bu bakımdan karaderili devrimciler, gelecek devrimi beklerken tutsaklar kesiminde evlilik kurumunu yerleştirmeye çalışan küçük bir Nat Turner'lar grubu gibi tehlikelidir. Tersini kanıtlamak için neler söylemiş olursa olsun, devrimciler bile, bu cinsel/ırksal psikolojiden kurtulmakta güçlük çekmekte, hâlâ dayanılmaz bir biçimde «beyaz dişi şeytanlara» doğru çekildiklerini görmektedirler. Çünkü bu ruhların ta derinliklerine işlemiş, egemenliğin gündelik gerçeklikleriyle perçinlenmiştir. Bakın Cleaver kendisiyle nasıl savaşıyor:

Bir gün bir dergide Emmett Till'le sevişen (ve onun ölümüne yol açan) beyaz bir kadının resmini gördüm. Resme bakarken, göğsümün ortasında bir kadından hoşlandığım zaman duyduğum türden küçük bir sıkışma duydum. Resme bir daha, bir daha baktım; her şeye karşın, istemime karşın, kadına duyduğum nefrete karşın, onun temsil ettiği her şeye karşın, hoşuma gidiyordu bu kadın. İçim kendime, Amerika'ya, beyaz kadınlara, göğsüme bu tutku ve arzu sıkışmalarını yerleştiren tarihe karşı bastırılması güç bir öfkeyle doldu. İki gün sonra «ruhsal bir çöküntü» içine girdim.

Cleaver'ın bir yazar olarak en üstün yanı, açık sözlülüğüdür. *Buz Üs-*

tünde Can'da karaderili erkeğin psikolojisini özellikle onu yakıp kavuran «Canavar»a (beyaz kadına) karşı duyulan sevgi/nefreti anlatır. Aslında Cleaver'ın gelişmesinde, burada anlattığımız iki-yanlı duyguların pek çoğunu görebiliriz. Cleaver bize, (beyaz) bir kadına âşık olmadan önce (karaderili) kadınlara karşı tutumunun ne olduğu konusunda fikir verir:

Sana ancak arkandan saygı duyuyorum. Yalnızca erkekler arasındayken kadınlardan karılar diye söz etmek gibi kötü bir huyum var. Şu karı şöyle, bu karı böyle diyorum. Bir süre önce senden iki katile söz ederken «o karı» dedim. Sonra böyle dediğim için çok utandım kendimden. Kendimi suçladım, cezalandırdım ve sonra günlerce üzüntü çektim. Bu sana önemsiz gelebilir, ama ben bu yaklaşımın başlattığı düşünce zincirine çok büyük bir önem veriyorum. Sana önem veriyorum, senin üstüne titizleniyorum, bütün bunlar eski Eldridge X için çok yeni ve ondan kesinlikle farklı şeyler.

(«*Sevgiye Giriş — Üç Mektup*»)

Aslında San Francisco'lu Avukat Beverly Axelrod'a yazılan bu mektuplarda Cleaver, genellikle her türlü yumuşak konuşmadan, karaderili erkeğin damgası olan o zekice laflardan kurtulmaya çalışır. Her zaman başaramız bunu. İnsan onun kendisiyle savaşmak zorunda kaldığını sezer; yaptığı şeyin farkına vararak (bazen inanılamayacak bir zekâyla) kendisini tam zamanında yakalar: «ŞİMDİ PLAĞI ÇEVİRELİM VE ÖTEKİ YANINI ÇALALIM: Seni yanıltmaya çalıştım. Hiç de alçakgönüllü değilim ben.» Oysa Beverly onun kendisini sevdiğinden kuşkulanınca Cleaver güzel sözlerle ondan kendisine «açılmasını», inanmasını ister.

Beverly haklı çıkmıştır. Kadınca kuşkusu, her zaman olduğu gibi, sandığından da daha doğru çıkar — *yeterince* kuşkulanmamıştır bile aslında. (Cleaver, örnek olmak için, yeterince-kara bulunduğu Kathleen'le evlenerek Beverly'yi ortada bırakmıştır. En son resimlerde bir de erkek bebekleri vardır.) Cleaver'ın Beverly'ye yazdığı belki de en kişisel, en açık sözlü bu mektuplardan sonra Tüm Karaderili Kadın-

lar'a yazdığı tantanalı bir mektup (yemin mi? öğreti mi?) gelir. Bu mektuptaki taşak-ve-rahim imgeleri arasında şu tür incilere rastlanır: «Taşaksız kaldığım (!) dört yüzyıl olumsuzlanan erkekliğimin çıplak uçurumunun iki yanında durup bakıyoruz birbirimize, kraliçem.» Cleaver şunu anımsatır karaderili kadınlara: «Yaramdan oluk oluk kan akıyor bugün...» Sonunda da başarılı bir havayla şöyle der: «İçine girdim ve taşaklarımı, kükreyen aslanın ağzından kurtarıp aldım...» Cleaver'ın Afrika'nın Kara Rahmi'ne yazdığı sayfalar dolusu övgü, abartmadan söyleyelim, hiç de bir kadına yazılacak övgü sözleri değildir.

Çünkü Karaderili Kadınlar'a («Afrika»nın Kraliçesi-Anası-Kızı, Candan Kız Kardeşim, Tutkularımın Kara Gelini, Ölümsüz Aşkım) seslenmesine karşın Cleaver, bu sözüm-ona sevgi mektubunda, kendisine, «erkekliğine» takılıp kalmıştır. Karaderili kadını kendi başına bir insan olarak göremez, yalnızca kendi (erkek) imgesini destekleyen bir şey olarak görür. Aynı eski oyun bu kez devrimci kılık içinde yeniden çıkmıştır karşımıza: Erkek, kadını denetlediğinden kendisini, zayıf-kadın'dan ayırarak olumsuz bir biçimde güçlü-erkek diye tanımlamaktadır — çevresindeki tüm dişileri eli altında tutabilmesinden dolayı yalancı bir erkeklik (güçlülük) duygusuna kapılan pezevengin kendi içindeki kadını yadsıması gibi. Cleaver'ın ırksal sorunlarının aslında cinsel olduğu, onun Baldwin'e saldırmasında ortaya çıkmıştır; bu, Karaderili Pezevenk'in Karaderili Erkek Yosma'ya karşı giriştiği kötü niyetli bir saldırıdan başka bir şey değildir. Erkek Yosma, beyaz erkeğin sunduğu aşağılayıcı cinsel tanımı kabul etmektense, erkekle (güçle) özdeşleşmekten bütünüyle vazgeçmiştir. Böylece çoktan yitirdiği bir savaşı sürdüren Pezevenk'i tehlikeye sokmuştur. Bu saldırı da yetmez; Cleaver kendi-imgesini aşırı bir biçimde şişirerek —karaderili Norman Mailer— cinsel güvensizliğini ele verir. Daha önce isterik bir biçimde övündüğünü düşünürsek, bu bir ilerleme bile sayılabilir.

Karaderili kadının, geleneksel edilgen dişiye dönüşmesiyle çok yararlı bir olumsuz ortam oluşur; karaderili erkek kendisini, erkek (saldırgan) olarak ancak bu ortamda tanımlayabilir: Böyle bir atlama tahtası ya da saman-dolu manken olması açısından değerlidir karaderili kadın; bu yüzden de ona «alçakgönüllülükle» yaklaşmak ge-

rekir: karaderili kadının bu işbirliği gereklidir, çünkü karaderili erkek, ancak birisi «kadın» olduğu zaman «erkek» olabilir.

Kendilerini «her şeye» çabucak kaptırıveren karaderili kadınlar, bu oyuna da gelmişlerdir. Yukarıda alıntı verdiğim Gail A. Stokes'un karaderili erkekleri suçlamasına yanıt olarak karaderili bir kadının yazdığı şu alaylı sözlere bakalım. Bu sözler kadınların, kadınlığa ne denli karşı olduklarını göstermesi bakımından dikkate değer.

Elbette, (karaderili erkekler de) bocalıyorlar, yanlışlar yapıyorlar ama biz yapmıyor muyuz? Yeni bir şeyi, ör. önderliği deneyen herkes için normaldir bu... Öyleyse sen Gail Stokes, nasıl olur da Karaderili erkeğin balonunu patlatmak küstahlığını gösterebilirsin? Nasıl olur da onun başarısını köstekleme ye kalkarsın? Aslında yetersiz olanın kendin olduğu hiç gelmedi mi aklına? Kendini yokla kız kardeşim, bir kadın erkeğini yansıtır.

Sonra da karaderili erkeğe döner:

Karaderili erkek: Senin yeni kavuştuğun onurundan, Afrikalı kabuğundan yankılanıp gelen çağrını ben de duydum. Ve bu çağrıya şöyle yanıt veriyorum: Önümdeki haklı yerini al, sevgilim... Evet, Karaderili Erkeğim benim, gerçek bir erkeksin sen, az rastlanır bir erkek. Bilmeni istiyorum ki, tüm savaşlarında ben de senin iki adım arkanda savaşmaktayım, senin yaşamındaki yerim orası benim... Burada bulunmamın tek nedeni sensin.

Sonra da erkeğin dikleşen egosunu, onun taşaklarına, hiç ölmeyecek bir bağlılık güvencesi vererek yatıştırır.

Taşakları koparılıp alındıktan sonra bile hâlâ bir erkek olmaya çalışmak! Ah! Acılı yeniyetmelik anları... o artan acılar... Bu hadım edilmeye karşı durabilmek, yeni taşaklar geliştirebilmek için kaç erkek harcandı söyleyin bana!.. *Sizleri kucaklayacak, sevecek, harika olduğunuzu söyleyecek birisi gerek.*

Edith R. Hambrick,
«Karaderili Kadın'dan karaderili
kadına», *Liberator*, Aralık, 1968

(Sözcüklerin altını Hambrick çizmiş. Sonra başlıkta büyük harflerin kullanılmasına da dikkat edin: Bu çizgiyi izlemeye kalkacak kız kardeşlere yerinde bir uyarı olur mu bu dersiniz?)

Ne var ki, çizgiyi izlese de karaderili kadının bulacağı şey, kişiselleştirilmiş (Beverly Axelrod'a yazılan mektuplarda olduğu gibi) bir sevgi değil, onun aracılığıyla tüm Karaderili kadınlara seslenen genel bir sevgi olacaktır. İşte Bobby Seale'ın, her yerde-basılan *Letter To My Wife*'ı (Karıma Mektup) (hevesli yeni şairin sevgilisinin yılbaşı ödülüne kazdığı dizeler gibi, üniversite şiir dergisinin ilkbahar sayısında çıkmış):

Artie Şekerim...
Sana, geçen sabah yüzünde devrimciyim diyen bir bakış gördüğümden dolayı âşık değilsem, bir bozukluk var demektir bu işte... Malik (üç yaşındaki oğulları) ne yapıyor? İnsanlara nasıl yararlı olabileceğini öğret ona, kendin örnek olarak, Artie... Artie, umarım ki, bencillik edip bu mektubu yalnız kendine saklamıyorsundur. Ama biliyorum, öteki parti üyelerine de okuyorsundur...

Erkeklerine karşı genellikle hırçın olan karaderili kadınlar, neden bu buyurgan, genel, esinsiz sevgiye kanıyorlar? Sonsuz Üçgen yüzünden; gördüğümüz gibi, karaderili kadın Yosma'yı oynamış, yüzyıllar boyu beyaz erkek («müşterileri») ve karaderili erkek («pezevenkleri») tarafından kullanılmış, sömürülmüştür. Bu arada beyaz kadının yasallığını ve güvenliğini *hep* gıptayla seyretmiştir. Şimdi hangi kaba biçimiyle olursa olsun, bu yasallığın kendisine de tanındığını görünce, korkunç şeyler getireceğini bilmeden girmek istemektedir bu yasallığa. Ona bu korkunç şeylerin ne olduğunu anlatabilecek tek kişi Evli Kadın'dır, ama onunla da küstürler. Çünkü, daha önce de gördüğümüz gibi Yosma da, Evli Kadın da öfkelerini birbirine yöneltmeye koşullanmışlardır. Aralarındaki eski düşmanlık, Erkek konusunda aldıkları değerli (ve acı dolu) dersleri paylaşmalarını engeller. Bunu yapabilseler, Evli Kadın olmanın da Yosma olmanın da özgürlük getirmediğini, çünkü bunların ikisinin de

kadının kendi seçtiği roller olmadığını anlayacaklardır. Belki o zaman, ilerde gerçekleşecek kendi erkek egemenliğini düşünürken kadınlara karşı dürüst olabildiği anlarda Eldridge Cleaver'ın şu uyarısına kulak kabartabilirler.

ŞİMDİ PLAĞI ÇEVİRELİM VE ÖTEKİ YANINI ÇALALIM:

Seni yanıltmaya çalıştım. Hiç de alçakgönüllü değilim ben. Alçakgönüllülük diye sana karşı korku duymak diye bir şey yok bende. Utangaç görünüyorsam, kararlı olamıyorsam, kandırmak için yapıyorum bunları. Alçakgönüllülük oyunu oynayarak insan kardeşlerimi sömürüyor, onların güvenini kötüye kullanıyorum. Sonra işime gelirse, acımasızca kıyıyorum onlara. Kendimi tanımıyorum dediğimde yalan söyledim. Kendimin ne olduğunu çok iyi biliyorum. Gururum bir düş kadar büyük, yüreğim bir despotun yüreği, kolumsa celladın kolu. Yalnızca oyunlarımın yeterince başarılı olamayacağından korkuyorum o kadar.

6/ SEVGİ

KÖKTENCİ kadın özgürlüğü (feminism) üstüne yazılmış ama sevgiden söz etmeyen bir kitap, siyasal açıdan çok başarısız demektir. Çünkü sevgi bugün, belki de kadınların ezilmesine çocuk doğurmaktan daha çok yol açan şeydir. Bunu söylemenin çok korkutucu sonuçlar doğuracağını biliyorum: Ortadan kaldırmak mı istiyorsunuz sevgiyi, diye sorulacaktır bize.

Sevgiyi tehlikeye sokan bir şey karşısında duyulan panik, sevginin siyasal açıdan ne denli önemli olduğuna iyi bir kanıttır. Sevginin, kadın ya da cinsellik psikolojisi çözümlerindeki öneminin başka bir belirtisi de, sevginin kültürün dışına atılmış olması, yeniden «kişisel yaşam»a bağlı görülmesidir. (Yatak odasında mantığın yeri olur mu?) Evet, sevgi romanlarda, giderek fizikötesinde uzun uzun anlatılır; ama buralarda sevgi hep tanımlanır ya da açıkçası, yeniden yaratılır, çözümlenmez. Bütünüyle yaşanabilse, bu deney başkalarına aktarılabilse de sevgi hiçbir zaman tam olarak anlaşılamamıştır.

Bu çözümlemenin şimdiye dek yapılmamasının bir nedeni vardır: *Sevgi ve kadın, temeli oluştururlar. Onları incelemeye kalkarsanız bütün kültürü tehlikeye sokarsınız.*

Artık duymaktan usandığımız o «Erkekler başyapıtlar yaratırken kadınlar ne yapıyorlardı?» sorusunun basmakalıp yanıtını değiştirmek gerekir: Kadınların kültüre katılması yasaklanmıştı, annelik rolünde sömürülmekteydi kadınlar. Ya da bunu tersine çevirelim: Çocuk yarattıklarına göre resim yaratma gereksinmesi yoktu kadınların. Sevginin, kültürle bağlantısı bundan çok daha derinlere iner.

Erkekler düşünüyor, yazıyor ve yaratıyorlardı çünkü kadınlar tüm güçlerini bu erkeklere akıtıyorlardı; kadınlar kültür yaratamıyorlardı çünkü sevgiden başlarını kaldıramıyorlardı.

Kadınların sevgi, erkeklerinse iş için yaşadıkları herkesçe bilinen bir gerçektir... Bireyin ruhundaki bu ikileme ilk Freud el atmıştı: Sevgisini yönelttiği ilk insan olan annesi tarafından cinsel bakımdan yadsınan erkek çocuk «libido»sunu —cinsel (yaşam) güçlerini— «yücelterek» bu libidoyu, daha genelleşmiş bir sevgi kazanmak umuduyla uzun-vadeli amaçlara yöneltir. Böylece sevgi gereksinmesinin yerini, kendini kabul ettirme gereksinmesi alır. Bu süreç kadınlarda aynı derinlikte yer almaz: Kadınların çoğu, doğrudan doğruya sıcaklık ve onay aramaktan hiçbir zaman vazgeçmezler.

«Her erkeğin arkasında bir kadın vardır», «tahtın arkasındaki güç (burada güç voltaj demektir) kadındır» gibi klişeleşmiş sözlerde de büyük bir gerçek yatar. (Erkek) Kültür kadınların sevgisi üstüne ve kadınların pahasına kurulmuştur. Erkeklerin yarattığı bütün o başyapıtların özünü kadınlar oluşturmuştur; binlerce yıldır, tek yönlü duygu ilişkilerinin yükünü, acısını kadınlar çekmiştir; bundan yarar sağlayan da erkeklerle erkeklerin yapıtları olmuştur. Kadınlar erkeklerin yarattığı ekonominin sırtından geçinen, bu ekonomiye çok az katkıda bulunan asalak bir sınıfsa, bunun tersi de doğrudur: *(Erkek) kültürü de asalaktır; hiçbir karşılık ödemeden kadınların duygusal gücünü sömürmektedir.*

Üstelik, bu kültürün evrensel olmadığını, yan tuttuğunu, yaşantıların yalnızca bir kesimini yansıttığını çoğu zaman unutuyoruz. İlerde de göreceğimiz gibi, kültürün oluşumunun her noktasında cinsel kutuplaşma vardır; sonra kültür, her düzeyde erkekler tarafından, erkekler için de erkek toplumunun çıkarları doğrultusunda yönetilmektedir. Kültürün tümüyle insanlığın erkek kesimi tarafından biçimlendirilmesine karşın, erkekler gene de kadınlara ait «duygusal yarıyı» unutmamışlardır: Bu duygusal yanı gizli kapaklı yaşarlar. Kendi içlerindeki kadını yadsıma savaşının (daha önce açıkladığımız gibi Oedipus Kompleksi'nin) bir sonucu olarak erkekler, sevgiyi kültürel bir sorun olarak ciddiye alamazlar, ama sevgisiz de edemezler. (Erkek) kültürünün yumuşak karın-altı sevgidir, sevginin, bu gepgeniş

«gezme ve serüvenler» dünyasında, erkeklerin erkekliklerini kanıtlamaktan başka bir şey düşünmedikleri bu dünyada, her erkeğin zayıf noktasının sevgi olması gibi. Kadınlar, erkeklerin sevgiye büyük bir gereksinme duyduklarının, ama bu gereksinmeyi yadsıdıklarının her zaman farkında olmuşlardır. Belki de, kadınların erkekleri her zaman böylesine garip bir biçimde aşağılamaları («erkekler o kadar duygusuz ki») bu yüzdendir, çünkü kadınlar erkeklerin dış dünyaya takılıp kaldıklarını görürler.

I

«SEVGİ» DENEN BU OLGU NASIL İŞLİYOR?

Yaygın inancın tersine sevgi, özgecil değildir. İlk çekilme, garip bir beğenmeden (günümüzde daha çok gıpta ve özenmeden), sevilen kişiye sahip olma, onunla birleşip bütünleşme, o Ben'in herhangi bir biçimde parçası olma (günümüzde bunu o kişiliğe karışma ya da o kişiliği bütünüyle devralma diye anlamak gerekir), bu ruhsal denge içinde önem kazanma isteğinden doğar. Karşıdaki insanın kendine-yeterli olması, arzu (bir meydan okuma) yaratır; karşıdaki insanı beğenme (gıpta), onun niteliklerini kendine aktarma (bu niteliklere sahip olma) isteğine dönüşür. Bunun arkasından bir ben-lik savaşı gelir: bu savaşta birey, karşısındaki insanın kendisi üzerindeki denetimini yıkmaya çalışır. Sevgi, insanın karşısındakine bütünüyle açılmasıdır (ya da onun egemenliğine boyun eğmesidir). Seven, sevdiğine, kendisine nasıl davranılmasını istediğini gösterir. («Bana âşık olsun diye o kadar çok çalıştım ki, sonunda ben ona tutuldum.») Demek ki, sevgi, bencilliğin doruk noktasıdır: Ben, başka bir varlığı özümseyerek kendisini zenginleştirmeye çalışır. Sevgi, başka birisine ruhsal bakımdan sonuna kadar açık olmak demektir. Sevmek, duygusal bakımdan bütünüyle incinebilir olmak demektir. Bu yüzden sevgi, yalnızca karşısındakini kendine katma olmamalıdır; tersine benliklerarası bir *alış-veriş* olmalıdır. Karşılıklı alışveriş olamayan her ilişki, iki kişiden birisini zedeleyecektir ister istemez.

Bu sürecin içinde yıkıcı olan hiçbir şey yoktur. Birazcık sağlıklı bir bencillik, rahatlatıcı bir değişiklik bile yaratabilir. İki eşit insan

arasındaki sevgi, bir zenginleşme olacaktır; her iki insan da kendisini karşısındakinin aracılığıyla geliştirecek, tek başına kalmak, yalnızca kendi deneyleri, kendi görüşleriyle kendi benliğinin hücresine hapsolmak yerine başka birisinin varoluşuna katılacaktır — dünyaya ikinci bir pencere açılacaktır. Başarılı sevgililerin yaşadığı mutluluk budur: Sevgililer, her bireyin yaşadığı o yapayalnızlığın ağırlığından geçici bir süre kurtulurlar.

Oysa sevgide mutluluk çok az rastlanan bir şeydir: Çağımızda her başarılı sevgi deneyine, bu kısa-süreli zenginleşmeye karşılık on yıkıcı sevgi deneyi, çok daha uzun-süreli sevgi-sonrası «yıkılışı» vardır — bu, çoğu zaman bireyin yok olmasıyla ya da yeniden sevmeyi güçleştiren, olanaksız kılan duygusal bir siliklikle sonuçlanır. Olumsuzluk aslında, sevgi sürecinin içinde yatmıyorsa, sonuç neden böyle oluyor? Şimdi de sevginin yıkıcı yanından söz edelim — bir kez daha Theodor Reik'ın yapıtlarına başvurarak sevginin neden yıkıcı olduğu inceleyelim. Reik'ın somut gözlemleri onu, «âşık olma» *sürecini* anlamaya, kendisinden zeki insanlara göre daha çok yaklaştırmıştır; ama Reik, sevginin kendisini, toplumumuzdaki sevgiyle karıştırdığından yanılmıştır. Reik sevgiyi, tepki-geliştirme, gıpta, düşmanlık ve sahip olma duygusundan oluşan kısır döngü diye tanımlar: Sevginin, insanın kendisinden memnun olmamasından, daha iyi bir şeye duyduğu özlemden kaynaklandığını, egoyla ego ideali arasındaki bir uyuşmazlıktan doğduğunu söyler. Sevginin yarattığı mutluluğu, insanın kendi ego-ideali yerine, karşısındakinin ego-idealini koymasıyla gerginliğin ortadan kalkmasına bağlar: son olarak da sevginin sönüp gitmesini şöyle açıklar: «Sizin yüce ego idealinizden beklediklerinizi, karşıdaki insan da, sizin gibi veremez. İnsanın kendisinden bekledikleri ne denli yüce olursa, son yargı da o denli acımasız olacaktır.» Böylece Reik'a göre sevgi, doğduğu gibi ölür: İnsanın kendisinden duyduğu memnunsuzluk (Avrupa'ya gitmeden bir hafta önce âşık olan insan duydunuz mu?) karşıdaki insanın kendine-yeterliliğine şaşmaya, kaskançlığa, düşmanlığa, sahip olmak isteyen sevgiye, gene aynı yollardan geçerek ilk başladığı noktaya döner. *Günümüzde* sevme süreci budur. Ama bu neden böyle olmaktadır?

Birçok kimse, örneğin *Love in the Western World* (Batı Dünyasında Sevgi) kitabında Denis de Rougemont, «iki yanlı bir narsisizmi gizleyen yalancı» romantik «âşık olma»yla (Pagan Eros), öteki insanı olduğu gibi, bencil olmayan bir sevgiyle sevmek (Hıristiyan Agape) arasında bir ayrım gözetmeye çalışır. De Rougemont, Tristan ve Isolde'nin hasta tutkusunu (romantik aşkını) Batı uygarlığındaki bazı gizemli ve dinsel akımların halk arasında yaygınlaşmasına bağlar.

Bana göre sevgi, temelde çok daha yalın bir olgudur — sevginin karmaşık, yozlaşmış ya da tıkanmış olması *eşit olmayan bir güç dağılımından doğar.* Sevginin karşılıklı bir açıklık gerektirdiğini, yoksa yıkıcılığa dönüştüğünü gördük: Sevginin yıkıcı etkileri, yalnızca eşitsizlik ortamında ortaya çıkar. Cinsel eşitsizliğin *derecesi* değişmiş de olsa, aynıyla sürmesi yüzünden iki cins arasındaki sevginin en belirgin biçimi yozlaşmış «romantik» aşk olarak kalmıştır. (Romantik aşkın, ortaçağ döneminden bu güne dek Batı ülkelerinde niçin artarak sürdüğünü açıklamamız gerekecek; bunu, bundan sonraki bölümde yapmaya çalışacağız.)

Biyolojik ailede eşit olmayan güç dağılımı üzerine kurulan cinsel sınıf sistemi, iki cins arasındaki sevgiyi nasıl etkiler? Freud'çuluğu tartışırken aile içinde bireyin ruhsal oluşumunu, anneyle ilişkilerinin çok değişik olması yüzünden bu kişilik düzenlenişinin erkek ve kız çocukta değişik olduğunu ayrıntılarıyla inceledik. Günümüzde anne/çocuk ilişkisinin yalıtılmış bir biçimde birbirine bağlılığı, hem erkek hem de kız çocukları, bedensel varlıklarını sürdürebilmek için geresinme duydukları anne sevgisini yitirme korkusu içine düşürür. Daha sonra (Erich Fromm'u dikkate almazsak) çocuk, anne sevgisinin koşula bağlı olduğunu öğrenir; annesinin onayını kazanmak için uslu davrandığından (başka bir deyişle annesinin benimsediği değerleri, onun kişisel egosunu doyurmaya çalışarak davrandığından — anne yaratıcılığı nasıl tanımlarsa tanımlasın «yaratıcı bir biçimde» kalıplamakta özgürdür), çocuğun korkusu umutsuzluğa dönüşür. Bu korku, annesi tarafından cinsel bakımdan yadsınmasıyla çakışarak, erkek çocukta daha önce gördüğümüz gibi duygusal yaşamla bedensel yaşam arasında bir bölünme yaratır. Annenin değişik ne-

denlerden doğan yadsıması genel olarak kız çocuğun kişiliğinde bir güvensizliğe yol açar ve onda ömür boyu süren bir onaylanma gereksinmesi yaratır. (Daha sonra, kadının onsuz edemediği bu vekilkişiliğin yerini babanın yerine geçen sevgili alır — kadın her şeyi onun gözleriyle görür.) Sonraları her iki cinsi de zincirleme birçok kişide ego-güvencesi aramaya sürükleyen açlık buradan doğar. Ne var ki, ilk yadsınma yüzünden, bu yadsınmanın derecesi yüzünden erkek her zaman bağlanmaktan, «açılmaktan», sonra da yıkılmaktan deli gibi korkacaktır. Bu durumun, erkeğin cinsel yaşamını nasıl etkilediğini gördük: Karşısına çıkan kadın ne ölçüde annesine benzerse, erkeğin cinsel/duygusal bakımdan bütünüyle bağlanmasını engelleyen aile-içi-zina yasağı da o ölçüde etkili olur. Erkeğin ilk olarak annesine karşı duyduğu ama sonradan yadsınan türden bütün bir çekilmeyi güven içinde yeniden duyabilmesi için erkeğin karşısındaki kadını aşağılaması gerekir ki onu annesinden ayırabilsin. Çok yaygın bir biçimde tekrarlanan bu davranış pek çok kültür olgusunu, bu arada belki kahramanlık çağlarının ideal, tapıcı-sevgisini, modern romantikliğin öncüsü olan sevgiyi açıklamaya yardım edecektir.

Sevgiliyi romantik bir biçimde idealleştirme bir ölçüde, hiç değilse erkeklerde, âşık «olma»nın kendine özgü bir niteliğini gösterir: Seven erkekte, sevgi nesnesinden nerdeyse bağımsız bir değişiklik olmaya başlar. Kendinden geçmiş de olsa âşık, zaman zaman akılcı yanıyla, nesnel olarak, sevgilisinin, bu körü körüne bağlılığa layık olmadığını görür. Oysa bu görüşü doğrultusunda hareket edemez, «aşkının tutsağı olmuştur». Çoğu zaman âşık kendini kandırır ama başkaları durumu görürler («Bu adam bu kadının nesini seviyor, anlamıyorum!»). Reik'ın klinik incelemeleriyle de doğrulandığı gibi, bu idealleştirme işine kadınlarda daha az rastlanır. Erkek, bir altsınıfa inişini bir tek kadını ötekilerden ayırıp idealleştirerek haklı göstermeye çalışır. Kadınların, erkekleri bu biçimde idealleştirmeleri için hiçbir neden yoktur — aslında insanın yaşamı erkeklerin «ruhunu» kavrama yeteneğine bağlıysa, bu tür idealleştirme tehlikeli olabilir. Bununla birlikte erkek gücüne karşı duyulan genel korku, kadınların tek tek erkeklerle ilişkilerine aktarılabilir, bu da idealleştirme gibi görünebilir. Erkeklerin «âşık olmaları»nın yalancı olduğunu bilseler de,

kadınların hepsi şu ya da bu biçimde, erkeklerden bunun kanıtını isterler; kendilerine o erkeği sevme (kadınların durumunda gerçekten sevme) iznini ancak ondan sonra verebilirler. Çünkü bu idealleştirme süreci, her iki cinsi yapay bir biçimde eşitleyici bir etki yaratır; eşitlik, yozlaşmamış sevginin gelişmesi için gerekli önkoşulların ilkidir — sevginin, eşit olmayan bir güç dağılımı içinde gerçekleştirilmesi olanaksız bir karşılıklı açıklık gerektirdiğini daha önce görmüştük. *Demek ki, «âşık olmak», erkeklerin görüşünün —idealleştirme, gizemlileştirme, yüceltme yoluyla— kadınların sınıfsal aşağılıklarını gözden silmeye yarayacak bir biçimde değiştirilmesi sürecinden başka bir şey değildir.*

Bununla birlikte kadın, kendisinin bütün gücüyle yaratmaya çalıştığı bu idealleştirmenin yalancı bir şey olduğunu, erkeğin önünde sonunda kendisini «olduğu gibi» göreceğini bilir. Yaşamı cehenneme döner; çünkü içini yakıp kavuran erkek sevgisi gereksinmesi ve kendisini sınıfsal aşağılığından kurtaracak erkek onayıyla bu sevgiyi elde ettiğinde, peşini hiç bırakmayan, sevginin-gerçek olmadığı duyguları arasında çalkalanır durur. Böylece kadının tüm varlığı, sevgi yaşamının dengeli olup olmamasına bağlı kalır. Kadın kendisini, ancak bir erkek onu sevilmeye değer bulduğu zaman sevebilir.

Cinsler arasındaki siyasal sevgi bağlamını ortadan kaldırabilsek, sevgi sürecinin içinde bir ölçüde idealleştirme kalmaz mı acaba? Sanıyorum kalır. Çünkü, sevgili olarak seçilen kim olursa olsun, süreç aynı biçimde gelişir: Seven ötekine «açılır». Çünkü, eşlerin birbirlerini yepyeni birer ben olarak görüp ilgilendikleri bu egolar kaynaşmasında, sevgilinin başkalarının savunma-katmanları yüzünden göremediği güzelliği/kişiliği aydınlanır. O zaman, «Bu kadın bu adamda ne buluyor acaba?» sorusu yalnızca, «Bu kadın aptal, gözlerini aşk bürümüş» anlamına değil de «Sevgisi ona olağanüstü bir görüş kazandırmış, belki de onun gördüklerini biz göremiyoruz» anlamına gelir. (Bu sözün daha çok kadınlardan söz ederken kullanıldığına dikkat edelim. *Erkeklerin* sevgi tutsaklığından söz edilirken kullanılan sözse daha çok şöyle bir şeydir: «Kadın erkeği parmağında oynatıyor»; onu öylesine «büyülemiş» ki, erkek bu

kadının aslında nasıl bir insan olduğunu dünyada göremez.) Bununla birlikte karşıdaki insanın, gizli de olsa gerçek değerlerine karşı duyarlığın artması «körlük» ya da «idealleştirme» değil, aslında görüşün keskinleşmesidir. Yıkıcılığa yol açan şey, yalnızca yukarıda tanımladığımız *yalancı* idealleştirmedir. Demek ki eksiklik, sevgi sürecinin kendisinde değil, bu sürecin *siyasal* ortamında, başka bir deyişle eşitsiz *güç* dağılımı ortamındadır: Sevgiyi bugün böylesine bir keşmekeş içerisine sokan şey kimlerin, neden, ne zaman ve nerede sevmeye giriştikleridir.

II

Oysa sevgi üzerine boş söz etmek, sevginin hastalıklı durumunu gösteren bir belirtidir ancak. (Reik'ın kadın hastalarından birisinin zekice özetlediği gibi, «Erkekler, sevgiyi ya aşırı ciddiye alıyorlar ya da yeterince ciddiye almıyorlar.») Yozlaşmış biçimini tanıdığımıza göre şimdi sevgiye daha somut bir biçimde yaklaşabiliriz: Bir kez daha Reik'ın Açıklamalar'ına başvuralım. Çünkü Reik'ın çalışmalarının bir değeri varsa, bu onun hiç de ummadığı bir yanı, Reik'ın «önemsiz kadınca» «dedikodu» yapma tutkusudur. Bakın Reik kendisini nasıl haklı çıkarmaya çalışıyor (insan Reik'ın üst-beninin onu rahatsız ettiğini düşünüyor ister istemez):

Benim gibi ermiş bir insanın, her zaman bir yerde bir şeyler yapıyor olması gerek. Neden ben de, her zaman sorulmayan ama belki gene de yanıtlandırılabilecek o önemsiz sorularla oyalayamıyorum kendimi? «Petites questions»ların da ruhçözümlemesinin büyük ve temel sorunlarının yanında haklı bir yeri var.

Bazı şeyler üzerine yazı yazmak, örneğin küçük kızların ders aralarında oynadıkları bir oyundan söz etmek için moral bir yüreklilik gerekli. Böyle bir konu 77 yaşını geçmiş ciddi *bir ruhçözümleyicisinin uğraşacağı bir şey midir gerçekten?* («Ciddi» sözcüğünün altını ben çizdim.)

Sonra Reik kendisine şöyle bir anımsatmada bulunuyor: «Ama ruhçözümlemesinde önemsiz düşünce yoktur; yalnızca dile getirilmemek için önemsiz görünen düşünceler vardır.» Böylece Reik çalışmalarının belki de tek değerli katkısı olabilecek şeyi akla uydurarak çarpıtıyor. İşte Reik'ın her iki cinsten hastalarının sevgi yaşamlarını anlatırken söyledikleri:

KADINLAR:

Sonra bana tatlı kız dedi... Yanıt vermedim... Ne diyebilirdim?.. hiç de tatlı bir kız olmadığımı biliyordum; beni olduğumdan başka görüyordu.

Hiçbir erkek bir kızı, kızın erkeği sevdiği gibi sevemez.

Cinsel ilişki olmadan uzun süre dayanabilirim, ama sevgi olmadan yaşayamam.

Sevgisiz cinsel ilişki su yerine H_2O gibi bir şey.

Bazen bana bütün erkekler seks delisi, seks düşkünü gibi geliyor. Bir kızla birlikte oldukları zaman tek düşündükleri şey, onunla yatmak.

Benim bu adama bu vücuttan başka verecek bir şeyim yok mu?

Elbisemi, sutyenimi çıkarıp yatağına uzandım, beklemeye başladım. Bir an kendimi sunakta kurban edilmeye hazırlanan bir hayvan sandım.

Erkeklerin duygularını anlamıyorum. Kocamın bir karısı var: Ben. Neden başka kadınlara gereksinme duyuyor, bilmem ki. Bende olmayan ne var onlarda?

İnanın bana, kocası kendilerine ihanet eden tüm kadınlar ayrılsalar, bu ülke boşanmış kadınlarla dolardı.

Kocam beni birçok kez aldattıktan sonra ben de, bir âşık edinme düşüyle oyalanmaya başladım. Neden olmasındı? O yapıyordu da ben niye yapamayacaktım?.. Ama sonunda aptallık ettiğimi anladım: Evlilik dışı bir ilişki, yaradılışıma aykırıydı.

Birçok kez, erkekler de ağlaya ağlaya uyurlar mı hiç, diye sormuşumdur. Sanmıyorum.

ERKEKLER (*Screw*'da daha pek çok örnek bulunabilir):

Kadının yalnızca dış görünüşünün önemli olduğu doğru değildir. İç çamaşırları da önemlidir.

Bir kızla ilişki kurmak güç değil. Güç olan ilişkiyi bitirmek.

Kız bana kafasını beğenip beğenmediğimi sordu. Ona, kalçalarını daha çok beğendiğimi söylemek geçti içimden.

«Bu kadar çabuk mu gidiyorsun?» diye sordu gözlerini açınca. Bir saat ya da iki gün sonra gitmem neyi değiştirirdi sanki!

Belki de kadınları kandırmak, onları seviyormuş gibi davranmak gerekiyor. Ama kendimi neden kandırayım?

Hasta olduğu zaman kaçıyor benden. Ama ben hastalandığım zaman, durumuma üzülüyor, her zamankinden çok daha yakın davranıyor bana karşı.

Karımın hiç durmadan söylenip durduğunu duymam yetmiyor ona — dır, dır, dır. Karım aynı zamanda söylediklerini dinleyip anlamamı da bekliyor benden.

Simone de Beauvoir açıklamıştır bunu: «İki cins için sevgi sözcüğü kesinlikle aynı anlamı taşımaz; onları ayıran ciddi anlaşmazlıkların nedenlerinden birisi de budur.» Yukarıda erkeklerle kadınların sevgi

konusundaki geleneksel ayrılıklarından bazılarını örneklerle gösterdim. Bu ayrılıklar, «çifte-ölçek»li salon tartışmalarında sık sık ortaya çıkar ve genellikle herkes tarafından kabul edilir: Kadınlar tek eşlidir, sevme konusunda daha başarılıdırlar, sahip olmak isterler, «yapışkandırlar», cinsellikten çok (derin) «ilişkilere» meraklıdırlar, şefkati cinsel istekle karıştırırlar. Erkeklerse yalnızca yatmaktan başka bir şey düşünmezler (şip şak!) ya da kadınları gülünç bir biçimde romantikleştirirler, kadını bir kere kendilerine bağladıktan sonra hiç bitmeyen çapkınlıklar peşinde koşarlar, cinsel ilişkiyi sevgi sanırlar. Bütün bunlar, yukarıda tartıştıklarımızı destekleyen şeylerdir — iki cinsin, anneye olan ilk bağlılıklarıyla belirlenen ruhsal-cinsel oluşumlarındaki ayrımdır.

Bu ayrılıklara dayanarak üç sonuca varıyorum:

(1) Erkekler sevemezler. (Hormonlarından ötürü mü acaba? Kadınlar, başka bir kadında dayanamayacakları duygusuzluğu erkeklerde normal görmüş ve kabul etmişlerdir.)

(2) Kadınların «yapışkanlık» tutumu, onların nesnel toplumsal koşullarının zorunlu bir sonucudur.

(3) Bu koşullar, eskiye göre hemen hemen hiçbir önemli değişiklik göstermemiştir.

Erkekler sevemezler. Erkeklerin sevmekte neden güçlük çektiklerini, severken çoğu zaman —karşılarındakine yansıttıkları kendi-imgelerine «âşık oldukları»nı— gördük. Erkeklerin çoğu bir gün kadının peşinden deli gibi koşarlar, ertesi günse o kadına duydukları ilgi yok olup gider; oysa kadınlar erkekleri pek bırakmazlar; bıraktıkları zaman da genellikle elle tutulur bir nedeni vardır bunun.

İnsanın, kendisini ezene acıması tehlikelidir —kadınlar da bu yanlışa sık sık düşerler— gene de ben burada bizi ezenlere acımadan edemeyeceğim. Sevememek, cehennem içinde olmakla birdir. Şöyle oluşur her şey: Erkek kadından, ona bağlanması konusunda en küçük bir baskı geldiğini hissedince, paniğe kapılır ve buna şu yollardan biriyle tepki gösterir.

(1) O kadının, üstünde hiçbir etkisi olmadığını kendisine kanıtlamak için hemen gidip on değişik kadınla yatar. İlk kadın bunu kabul ederse, erkek bu koşullarla onu görmeye devam eder. Öteki kadınlar onun (yalancı) özgürlüğünü doğrularlar. Bu kadınlar üzerine, ilk kadınla yaptığı tartışmalar erkeğin paniğini yatıştırır. Oysa kadınlar onun gözünde kâğıttan kaplanlardır; onlarla arasında derin bir bağlılık söz konusu olamaz zaten. Erkek, kadınları birbiriyle dengelemekte, böylece hiçbirisinin kendisi üzerinde gerçekten etkili olmadığını kanıtlamak istemektedir. Zeki kadınlar bu tutumun erkek huzursuzluğunun güvenlik valfı olduğunu anladıklarından, erkeğin «tasmasını uzun» tutarlar. Çünkü öteki kadınlar üzerine yapılan tartışmaların asıl nedeni, erkeğin bir tek kadına bağlanamamasıdır.

(2) Erkek, bilerek birbirini tutmaz davranışlar gösterir; kadını sık sık bırakır, bir dahaki buluşma tarihini belirtmez, ona «işinin her şeyden önce geldiğini» söyler, ya da başka birçok özür bulur. Başka bir deyişle, kadının huzursuzluğunu sezer ama onu rahatlatmayı istemez; onun huzursuzluğunu haklı görmek bile istemez. Çünkü kadının huzursuzluğuna *gereksinmesi* vardır; bu, ona hâlâ özgür olduğunu, kapıların bütünüyle kapanmadığını sürekli anımsatır.

(3) Erkek (pek de kolay olmayan) bir bağlanmaya *zorlandığı* zaman, bunu kadına ödetir: Onun yanında başka kadınları seyrederek, onu eski sevgilileri ya da film yıldızlarıyla karşılaştırarak, arkadaşlarının yanında onun kendisine «ayak bağı» olduğunu ima ederek, kadına «çenesi düşük», «cadı», «hırçın» diyerek, ya da bekârlığın daha iyi olduğunu söyleyerek yapar bunu. Kadınların «aşağılık» olduğu konusundaki iki-yanlı tutumu ortaya çıkar: Kadınlardan birine bağlanmakla erkek, bir bakıma nefret edilen kadınla-eşitlenme-durumuna düşmüştür. Toplumda (erkeklerin toplumunda) kendine-saygısını sürdürmek istiyorsa, erkeğin, bu kadınla eşitlenme durumunu hiç durmadan yadsıması gerekir. Erkek, kadını böyle hiç durmadan aşağılarken rol yapmaz. Çünkü birdenbire öteki kadınların hepsi çok daha güzel görünmeye başlamıştır gözüne. Erkek, bir şeyleri kaçırdığı duygusuna

kapılmadan edemez — buna yol açan da, elbette kendi kadınıdır. Çünkü erkek, ideal kadını arama çabasından hiç vazgeçmemiştir: Bundan vazgeçmemeye kendi kadını zorlamıştır onu. Erkek belki de mezara bile kandırılmışlık duygusu ile gidecektir. Bir kadınla ötekisi arasında pek de büyük bir fark olmadığını, aradaki farkı yaratan şeyin *sevmek* olduğunu hiçbir zaman anlayamayacaktır.

Bunların her birinin sonsuz çeşitlemeleri vardır. Erkeklerin çoğu bir ilişkiden ötekine koşar; ilişki derinleşmeye başladığı zaman da kendilerini çekerler; ama sonunda sevgisiz yaşamak, kadın için olduğu gibi erkek için de dayanılmaz bir şey olur. Her normal erkeğin sorunu şuna gelip dayanır: *Karşılığında eşit bir bağlanma beklemeden beni sevecek birini nasıl bulurum?*

*
* *

Kadının «yapışkan» tutumu, nesnel-toplumsal koşullardan doğar. Karşılıklı bağlanma söz konusu olduğunda, erkek isterisine karşı kadının *tepkisi,* ince manevra yöntemleri geliştirmek, erkekten *olabildiğince* büyük bir bağlanmayı zorla koparmaktır. Bu konuda yüzyıllar boyu stratejiler geliştirilmiş, denenmiş, gizli, baş başa konuşmalarda anadan kıza aktarılmış, «kadın toplantılarında» ağızdan ağıza dolaşmış («Kadınların bu kadar uzun ne konuştuklarını hiç anlamıyorum!»), ya da son zamanlarda telefonlarda konuşulur olmuştur. Bunlar hiç de önemsiz dedikodu gevezelikleri değil (kadınlar, bu konuşmalarını erkeklerin öyle sanmalarını isterler), tersine umutsuz yaşama stratejileridir. İki üniversiteli kızın erkekler üzerine yaptıkları bir saatlik telefon konuşmasında, aynı kızların dört yıllık üniversite öğreniminde ya da, erkeklerin siyasal manevralarında kullandıklarından çok daha fazla yaratıcı zekâ kullanılır. Öyleyse «ailesine karşı görevleri» olmayan kadınların bile, her türlü ciddi girişimlerinin başlangıç noktasına hep bitkin bir biçimde geri dönmelerine şaşmamak gerekir. Kadının yaratıcı yıllarının en güzel kesiminde enerjisinin çoğu «iyi bir erkek yakalamaya», yaşamının geri kalan yıllarının çoğu da yakaladığı bu erkeği «yitirmemeye» harcanır. («Sevmek bir

kadın için tam-günlük bir iştir; erkeğin mesleği gibi.») Bu yarışın dışında kalmayı seçen kadınlar, sevgisiz bir yaşamı seçiyorlar demektir: bu da yukarıda gördüğümüz gibi, *erkeklerin* çoğunun göze alamadığı bir şeydir.

Ama ne yazık ki Erkekavı'nın en belirgin niteliği, o erkekten bu yalın bağlanmanın ötesinde duygusal bir bağlanma beklemektir. Bu nitelik, her şeyden önce erkekleri sevememeye götüren sınıfsal gerçeklikle tamamlanır. Kadınları aşağı, asalak bir sınıf olarak tanımlayan erkeklerin yönettiği bu toplumda, herhangi bir biçimde erkek onayı kazanmayı başaramayan bir kadın mahvolmuş demektir. Varlığını haklı çıkarabilmek için bir kadının, kadından *öte* birisi olması gerekir; aşağı bir varlık olarak tanımlanmaktan kurtulmak için, kadın hiç durmadan bir çıkış yolu aramalıdır[1]; ona bu üstün durumu bağışlayabilecek insanlar, ancak erkeklerdir. Oysa kadının, daha geniş (erkek) toplumdaki etkinlikleriyle kendisini —gerçekleştirmesine hemen hemen hiç izin verilmediğinden, gerçekleştirebildiğinde de hak ettiği onayı hiçbir zaman elde edemediğinden— kadın için birçok erkeğin onayını sağlamaktansa bir tek erkeğin gözüne girmeye çalışmak daha kolay olur; aslında kadınların çoğunun seçtiği yol da budur. Böylece, kendi içinde güzel olan sevgi olgusu bir kez daha, sınıfsal bağlamı içinde yozlaşır. Kadınlar sevgiye, sağlıklı nedenlerden ötürü değil, aynı zamanda varlıklarını doğrulamak için gereksinme duyarlar.

Üstelik kadınların sürüp giden *ekonomik* bağımlılığı, eşit iki insan arasında sağlıklı bir sevgi ilişkisini olanaksız kılar. Kadınlar bugün halâ bir koruyuculuk sistemi içinde yaşamaktadırlar: Birkaçının dışında kadınlar, özgürlük ya da evlilik arasında değil de,

---

[1] Böylece kadınların, kendileri birey olarak dışında bırakıldıkları *sürece*, bir sınıf olarak kadınların aşağılanmasına karşı çıkmamaları gibi acayip bir durum doğar. Bir kadın için en büyük aşağılanma, onun «kadın gibi» olması, başka bir deyişle kadından başka bir şey olmamasıdır; en büyük övgüyse bir erkek kadar zeki, yetenekli, onurlu ya da güçlü olmasıdır. Aslında ezilen sınıfların üyeleri gibi kadın da kendisine benzeyenleri aşağılayanlara katılır; başkalarına, bir birey olarak, kendisinin ötekilerden üstün olduğunu göstermeye çalışır. Böylece bir sınıf olarak kadınlar birbirlerine düşürülmüş olur («Böl ve Yönet»). «Öteki kadın» erkeğin karısının «onu anlamayan bir cadaloz» olduğuna, erkeğin karısıysa öteki kadının erkeği «sömüren» «bir çıkarcı» olduğuna inanır — bu arada gerçek suçlu, gizlice paçasını sıyırıp istediği gibi yaşar.

özel ya da ortak mülk olma arasında bir seçme yapmak zorundadırlar. Yönetici sınıfın bir üyesiyle birleşen kadınlar hiç değilse erkeğin üstünlüklerinden bazılarının kendilerine de bulaşacağını umabilirler, ama erkeksiz kadınlar, yetimlerle aynı durumdadırlar: Güçlülerin koruyuculuğundan yoksun, çaresiz bir alt sınıf oluştururlar. Kadınların bugün bile, (olumsuz bir biçimde) sınıfsal durumlarına göre tanımlandıkları bir zamanda bu durum özgürlüğün tam tersidir: Çünkü bu durumdaki kadınlar zedelenmeye daha *büyük ölçüde* açıktırlar.

İnsanın kendi efendisini seçerek kendi ezilmişliğine katkıda bulunması, özgür bir seçme yaptığı yanılgısını uyandırabilir: oysa aslında kadın başka birtakım nedenler gözetmeksizin sevgi seçme özgürlüğüne hiçbir zaman sahip değildir. Zamanımızda kadın için iki şey, sevgi ve toplumsal durum, ayrılmayacak ölçüde birbirine girmiştir.

Şimdi, bir kadının severken, içinde bulunduğu bu durumun temel etkenlerini gözden kaçırmadığını düşünsek bile, o kadın bir şey beklemeden sevemeyecektir: sevgisinin karşılığında güvence bekleyecektir:

(1) gördüğümüz gibi kadının istemekte haklı olduğu duygusal güvence;

(2) çalışma ve başarıyla elde etmesi gereken ama kendisine verilmeyen —bu yüzden de, kendisini bir erkek aracılığıyla gerçekleştirmek zorunda bırakan— duygusal özdeşlik;

(3) bu toplumda kadının erkek «yakalayabilme» yeteneğine bağlı olan ekonomik sınıf güvencesi.

Bu üç istekten ikisi, sevgiyi sakatlayan ama ona yüklenen, onu ezen isteklerdir.

Böylece siyasal bakımdan güçsüz koşulları içinde kadınlar, gönülden sevme lüksünü yaşayamazlar. Göze alınamayacak ölçüde tehlikeli bir şeydir bu. Tek önemli şey, erkeklerin sevgisi ve onayıdır. Düşünmeden sevmek, karşılığında bir bağlanmayı garantilemeden sevmek, bu onayı tehlikeye sokar. İşte bu konuda Reik'ın söyledikleri: «Ruhçözümlemesi sırasında, sonunda şu çıktı ortaya: Hasta, bir erkeğe onu sevdiğini gösterirse, erkeğin kendisini aşağı göreceğinden, bırakacağından korkuyordu.» Çünkü kadın bir kez kendisini duygularına bıktı mı artık gerekli oyunları oynayamaz olur: Sevgisi her şeyin önüne geçer, olduğu gibi dışarıya akmak ister. Kadının *o zaman*, aslında duymadığı bir soğukluğu göstermesi çok acı verici, üstelik

çok anlamsız bir şey olur. Kadın kaş yapayım derken göz çıkarmış olur, çünkü amaçladığı şey aslında sevme özgürlüğüdür. Ne var ki, böylesi bir bağlılığı güvence altına alabilmek için duygularını bastırması *gerekir*, birtakım numaralar yapması *gerekir*. Çünkü yukarda da gördüğümüz gibi erkekler zorlanmadıkça karşılıklı açıklığa ve yumuşaklığa yanaşmazlar.

Öyleyse kadın erkeği bu bağlılığa hangi yollarla zorlayacaktır? Kadının en güçlü silahlarından birisi sekstir — kadın erkeği, bir sürü oyunla bedensel işkence çeker bir duruma getirebilir: İstediklerini vermeyerek, nazlanarak, verip verdiklerini geri alarak, kıskandırarak, daha pek çok numara yaparak. Ruhçözümlemesi sırasında bir kadın şunu söylüyor: «Belli durumlarda kendilerine 'erkek için bu işi ne ölçüde güçleştirmeliyim?' sorusunu sormayan çok az kadın vardır. Sanıyorum ki, hiçbir erkek bu tür bir sorudan ötürü güçlüğe uğramıyor. Belki de erkek kendisine yalnızca şu soruyu soruyor: 'Ne zaman teslim olacak?'» Erkekler, kadınların ayrım gözetmediklerinden, erkeği kişisel özellikleri yüzünden sevmediklerinden, daha çok kadına sağlayabileceği ayrıcalıklar (sınıfı) yüzünden sevdiklerinden, kadınların hesaplı olduklarından, başka amaçlara ulaşmak için cinselliklerini kullandıklarından yakınmakta haklıdırlar. Çünkü kadınlar gerçekten özgürlük içinde sevecek durumda değildirler. Bir kadın kendisini sevecek, destekleyecek «dürüst bir erkek» bulma talihliliğine ermişse mutlu olur — çoğu zaman da erkeğin sevgisine karşılık verir, ona borçlu duyar kendini. Kadınların *gözetebildikleri* tek ayrım, kendilerini seçen erkekler arasında bir seçme yapmak ya da bir erkeği ötekine, bir gücü ötekine karşı kullanmaktır. Ne var ki, bir erkeğin ilgisini *körüklemek*, bu ilgiyi uyandırdıktan sonra da *oyunlarla* onu kendine bağlamak, hiçbir zaman kendi başına karar vermek sayılamaz.

Şimdi bakalım, kadın erkeği yakaladığı, erkek de ona âşık olup onun için her şeyi yapacak duruma geldiği zaman ne oluyor? Kadının karşısına yepyeni bir sorunlar dizisi çıkıyor. Kadın artık zehrini akıtabilir, ağını açıp yakaladığı avı incelemeye başlayabilir. Bu durumda kadın, çoğunlukla umut kırıklığına uğrar. *Ben* erkek olsaydım böyle birisi için uğraşmazdım, duygusuna kapılır. Yakaladığı erkek çoğu zaman kendi düzeyinin çok altındadır. (Bunu kendiniz de denetleyebilirsiniz: Uysal ev kadınlarından birkaçıyla konuşun.) «Pek

üstün bir yanı yok belki, ama hiç değilse bir kocam var» diye dile getirecektir duygularını. Ama kadın, artık oyun oynamayı bir yana bırakabilir hiç değilse. Kadın ilk kez güvenlik içinde sevebilir artık — var gücüyle duygusal bakımdan erkeğe yetişmeye, o zamana dek oyun diye yaptığı her şeyi gerçekleştirmeye çalışır. Zaman zaman erkeğin, bu durumu sezeceği kuşkularına kapılır. Bir dolandırıcı gibi duyar kendini. Erkeğin onun içindeki «gerçek» kadını sevmediği korkusuna kapılır — bunda çoğu zaman haklıdır da. («Cadalozluğunu rahatça ortaya koyabileceği bir erkekle evlenmek istedi.»)

İşte kadın tam bu sırada, sevginin ve evliliğin erkek için kendisininkinden çok daha başka anlamlar taşıdığının farkına varır: Bütün erkekler, bütün kadınların aşağı olduklarına inansalar da, her erkek kafasında, kendisiyle ilişkisi yüzünden öteki kadınlardan üstün olacak bir kadına özel bir yer ayırmıştır. O ana dek kadın çaresizlik içinde erkeğin onayını almak için ona yalvarmış, onun o temiz, ışıklı yerine girmeye çalışmıştır. Oysa kadın, oraya girdikten sonra, öteki kadınlardan ayrı tutulmasının, gerçek değerleri yüzünden değil, erkeğin kafasındaki hazır ölçülere tıpı tıpına uyması yüzünden olduğunu anlar. Belki de erkek, onun kim olduğunu bile bilmemektedir (o ana dek kadın kendisinin kim olduğunu anlamış olsa bile). Erkeğin kadını o yere kabul etmesi, kadını gerçekten sevmesinden değil, yalnızca erkeğin daha önceden edindiği düşlere çok iyi uymasındandır. Kadın erkeğin sevgisinin yalancı olduğunu, çünkü bunu oyunlarıyla kendisinin yarattığını bilse de, erkeğe karşı nefret duymaktan kendini alamaz. Ama başlangıçta gerçek benliğini açıkça ortaya koymaktan çekinir, çünkü o zaman bu yalancı sevgiyi bile yitireceğinden korkar. Sonunda kadın, erkek için de evliliğin, sevgiyle hiç ilişkisi olmayan bir sürü nedeni olduğunu kavrar. O yalnızca erkeğin düş-imgesine en yakın düşen kadındır: *Erkeğin* düşlediği oyunda o çok yönlü Öteki ben, Çocuklarımın anası, Ev kadını, Aşçı, Can yoldaşı rollerini başarıyla oynayacak en yetenekli Kadın Oyuncu olduğundan seçilmiştir. Erkeğin yaşamında bir boşluğu doldurmak için satın alınmıştır: Kendi yaşamıysa bir hiçtir.

Böylece kadın, öteki kadınlara benzemekten kurtulamamıştır. Yalnızca kendisini efendiler sınıfının bir üyesine ekleyerek sınıfının birazcık üstüne çıkmıştır; erkek zaten, kadının toplumsal durumunu yükseltmedikçe onunla ilişkide göremez kendisini. Ama kadın öz-

gürleştirilmemiştir, «ev hizmetine» terfi ettirilmiştir, değişik bir biçimde kullanılmak üzere yükseltilmiştir yalnızca. Kadın oyuna getirildiğini anlar. Sevgi ve onay bulmak şöyle dursun, mülkiyete ve denetim altına girmiştir. İşte bu noktada kadın, Utangaç Gelin'den Cadaloz'a dönüşür; çok yaygın, çok önceden kestirilebilir olsa da bu değişme kocaları hâlâ şaşkınlıktan şaşkınlığa düşürmektedir. («Benim evlendiğim kız, sen olamazsın.»)

*

* *

Kadınların durumu eskiye göre hemen hemen hiçbir önemli değişiklik göstermemiştir. Son elli yıldır kadınlar, sevgi konusunda iki arada bir derede kalmışlardır: Gerçekleştiğine inanılan «cinsel devrim» kisvesi altında («Of, hadi canım, senin aklın *nerdeydi?* Cinsel devrimden haberin yok mu?») kadınlar zırhlarını çıkarmaya zorlanmışlardır. Büyükannesinin, olayların doğal akışı içinde kabul etmeye hazır olduğu şeyler konusunda, çağdaş kadın nazlanmakla suçlanmaktan korkmaktadır. Büyükannesinin zamanında erkekler de kendisine saygısı olan her kadının *erkekleri* bekleteceğini, utanmaksızın tüm haklı oyunları oynayacağını beklerlerdi: Kendi çıkarlarını bu yolla koruyamayan bir kadın saygı görmezdi. Bunun böyle olduğunu her iki taraf da açıkça bilirdi.

Oysa cinsel devrim lafı, kadınlara hiçbir olumlu şey getirmese de, erkeklerin ekmeğine yağ sürmüştür. Kadınlara her zamanki dişilik oyunlarının ve isteklerinin kötülük, haksızlık, namus budalalığı, eskimişlik, katılık taşıdığı ve zararlı olduğu söylenerek, yepyeni bir hazır-kadınlar topluluğu oluşturulmuştur; geleneksel cinsel sömürüye açık kısıtlı mal arzını genişletmek amacıyla yapılan bu iş, kadınların zar zor elde ettikleri sınırlı savunma güçlerini de ellerinden almıştır. Kadınlar bugün, salt bu amaçla geliştirilmiş yeni bir küfür dilinin kendilerine karşı kullanılmasından korktukları için eski isteklerinde bile direnememektedirler: «Buz parçası», «erkek düşmanı», «namus budalası», «baş belası», «tatsız» — «rahat kadın» olmaksa idealdir.

Bugün bile olup bitenin farkında olan birçok kadın tuzağa düşmekten kendini kurtarır; az da olsa erkeklerden umduklarını yitirmektense kendilerine kötü adlar takılmasını yeğ tutarlar (çünkü er-

keklerin en rahatının bile oldukça az kullanılmış bir «hanım» aradığı doğrudur). Oysa sömürülen kadınların sayısı gittikçe artmaktadır: bu kadınlar, geleneksel dişilik oyunlarının haklı bir yanı olduğunu, üzülerek ama çok geç anlamakta: otuz yaşında kendilerinin, şu eski sözlere tehlikeli bir biçimde yakın bir dille, yakınmakta olduklarını farkedip sarsılmaktadırlar: Aldatıldım — erkeklerin-hepsi-canavar-hepsi-namussuz. Sonunda kadınlar şu kocakarı sözünün doğruluğunu kabul etmek zorunda kalırlar: Dürüst, verici bir kadın (olsa olsa) saygı görür, ama sevilmez. Şimdi «özgürleşmiş» kadının bugün de geçerli olan bir tanımını —bu örnekte otuzlarda yaşayan bir Greenwich Village sanatçısını— Faulkner'ın ilk romanlarından biri olan *Mosquitoes*'tan (Sivrisinekler) ele alalım:

Erkekleriyle başı hep derde giriyordu... önünde sonunda bırakıp gidiyorlardı onu... Yetenekli olarak gördüğü erkekler bile başladığı gibi birdenbire biten fırtınalı ama geçici bir ilgi döneminden sonra, anımsanacak olayların izlerini bile taşımadan. Ağustos ayında hiçbir işaret vermeden çıkıveren ve sonra yok olup giden yağmursuz, kısa gök gürlemeleri gibi gelip geçiyorlardı.

Zaman zaman nerdeyse erkekçe bir ilgisizlik içinde düşünüyordu bunun nedenini. Aralarındaki ilişkileri erkeklerin ister göründüğü bir düzeyde tutmaya çalışmıştı her zaman — gerçekten de onun istediği ölçüde az şeyi hiçbir kadın isteyemezdi ya da kadınların çok azı isteyebilirdi erkeklerinden. Hiçbir zaman erkeklerin zamanlarını rastgele bölmüyor, onları bekletmiyor, olmadık saatlerde onu eve getirmelerini istemiyor, onlara bir şey getirtip taşıtmıyordu; yemeklerini pişiriyor, söylediklerini sabırla dinliyordu onların. Gene de — tanıdığı kadınlar geliyordu aklına; o kadınların her birinin elinde hiç değilse açıkça kendilerine hayran bir erkek tuttuklarını düşünüyordu; gözlemlediği kadınlar geliyordu aklına; nasıl isteyerek bir erkeği elde ettiklerini, elde edilmişlik durumundan çıktıklarında o erkekleri nasıl başlarından atıp başkasını bulduklarını düşünüyordu.

Kadın özgürlüğünün gerçekleşebileceğine inanan, bütün güçleriyle kendilerini dişiliğin «zaafları»ndan kurtarmaya çalışan, erkeklerin daha değerli olduğuna inandıkları açıklığını, dürüstlüğünü ve vericiliğini edinmeye çalışan yüce idealli kadınlar büyük bir

oyuna gelmiş oldular. Gördüler ki, onların akıllı konuşmalarına, yüce amaçlarına, annelerinin kişiliğini geliştirmekten kaçınmak için gösterdikleri büyük özverilere kimse değer vermiyor. Erkekler onların zekâlarını, tavırlarını, cinsel beraberliklerini, mum ışığında yenen yemekleri ne ölçüde beğenirlerse beğensinler, sonunda hep, Cadaloz'la evleniyorlardı: sonra bu da yetmiyormuş gibi dönüp geliyor ve karılarının ne korkunç bir kadın olduğundan yakınıyorlardı. «Özgürleşmiş» kadınlar erkeklerin dürüstlüğünün, vericiliğinin ve mertliğinin yalan olduğunu anladılar: Erkekler *gerçek* dostluk adına rahatça onları kullanıyor, sonra bırakıveriyorlardı. («Sana saygı duyuyorum, çok da hoşlanıyorum senden ama bak...» Bir de, karılarını evde çocuk bezleriyle baş başa bırakarak kendilerini Simone de Beauvoir'ı tartışmak üzere yemeğe çıkan erkekler vardı.) «Özgürleşmiş» kadınlar, erkeklerin hiç de taklit edilecek «iyi adamlar» olmadıklarını, cinsel erkek eşlerini taklit ederek (her yeri tarayan gözler, bir ideal peşinde koşma, bedensel çekiciliğe önem verme, vb.) yalnızca özgürlüğü elde edememekle kalmadıklarını, tersine eski durumlarından çok daha kötü bir duruma düştüklerini anladılar. Başkalarını *taklit ediyorlardı*. Üstelik kendi ruhlarından bile doğmamış olan bir hastalığı aşılıyorlardı kendilerine. Bu yeni «numara»larının yüzeysel ve anlamsız olduğunu: bu oyunun altında duygularının kuruyup gittiğini, yaşlandıklarını, yozlaştıklarını fark ettiler: Sevme yeteneklerini yitirdiklerinden kuşkulanmaya başladılar. Erkekleri taklit etmekle ellerine hiçbir şey geçmemişti: Sığlaşmış, nasırlaşmışlardı: üstelik bu işi pek de iyi becerememişlerdi, çünkü ta derinlerde bir şey özlerine ters düşüyordu.

Böylece akıllı oldukları için evlenmemeye karar veren kadınlar, durup çevrelerine baktıklarında, sorunun ya evlenmek ya da hiçbir şey olamamak olduğunu gördüler. Erkekler ancak bir karşılık bekleyerek bağlanıyorlardı: Yaşamlarını paylaşacaktınız (omuzlayacaktınız), onun yücelttiği yere oturacaktınız, onun eki olacaktınız, ya da? Ya da — hiçbir anlamı olmayan, hele annelikle hiçbir ilişkisi olmayan o «kadınlar» kalabalığının arasında unutulup gidecektiniz. Yaşamınız boyunca erkeğin gözünde, onun karısını kıskandırmak, erkeklik gücünü ve/ya da bağımsızlığını kanıtlamak için kullanılan, arkadaşları arasında son «ilginç» macerası olarak tartışılan «öteki kadın» olacaktınız. (Kadın, öteki kadın olmaya, bu adın gösterdiklerine artık

aldırmıyor bile olsa, erkek aldırmaktadır.) Evet, sevgi erkekler için kadınlarınkinden bütünüyle bambaşka bir anlam taşır: Erkek için sevgi, sahip olmak, denetlemek; daha önce hiç göstermediği durumlarda kıskançlık göstermesi demektir — o durumlarda kadın belki de erkeğin kıskançlık göstermesini istemiştir (resmen kendisine ait olmadıkça bir kadının düşmesine ya da ırzına geçilmesine hangi erkek aldırır: Kadın, resmen kendisine aitse o zaman erkek öfkeden kudurur, gerçek bir canavar kesilir, çünkü mülkü, ego-uzantısı tehlikeye düşmüştür); erkek için sevgi fıldır fıldır aranan gözlerle birlikte kadınına karşı ilginin gittikçe azalması demektir. Kim ister bunu?

Ne yazık ki, kadınlar istiyor. İşte bir kez daha Reik'ın hastaları: «Bazen artık erkeklerin kendisine acı vermediği sanrısına kapılıyor. Kendisine acı verilmediği manisine kapıldığı bu durumlarda büyük bir ruhsal çöküntü içinde düşüyor.» Sonra: «Bütün erkekler bencil, kaba ve düşüncesiz — gene de bir erkek bulabilmeyi çok isterdim.» Yukarıda kadının sevgiye, önce, doğal, zenginleştirici işlevinden, sonra da sevgiyle hiç ilişkisi olmayan toplumsal ve ekonomik nedenlerden ötürü gereksinme duyduğunu gördük. Kadında bu gereksinmenin yerine getirilmemesi, onun toplumsal ve ekonomik bakımdan aşırı zayıf bir duruma sokulması, bunun yanında birçok erkeğinkinin tersine temelde sağlıklı olan duygusal dengesinin bozulması demektir. Erkekler buna değer mi? Kesinlikle değmez. Birçok kadın, erkekler için bütün bunlara katlanmanın kendilerini daha da aşağıladığının farkındadırlar. Gene de eskiden olduğu gibi davranmaya devam eder, çıkmaz bir durumu ellerinden geldiğince idare etmeye çalışırlar. İşler iyice sarpa sardığında da (genellikle erkek olan) bir deli doktoruna koşarlar:

Bir keresinde, genç bir kadın hastaya ruhçözümleyicisinin kadın mı, erkek mi olmasını istediği sorulmuştu. Hasta, hiç duraksamadan, «Bir erkeğin onayını almaya öylesine açım ki, kadın olması çok daha iyi olur,» yanıtını verdi.

7/ AŞK KÜLTÜRÜ

ŞİMDİYE dek «aşk»la sevgi arasında bir ayrım gözetmedik. Çünkü, biri sağlıklı (sıkıcı), öteki sağlıksız (acı verici) diye iki tür sevgi yoktur («Şekerim sana olgun bir sevgi ilişkisi gerek. Kurtar kendini bu saçma aşktan»); sevgi-olmaya çabalayan ya da günleri insana zehir eden bir şey vardır. Sevgi, egemenliğin ağır bastığı bir ortamda oluşacaksa, herkesin «sevgi yaşamı» ister istemez bundan etkilenir. Çünkü egemenlik ve sevgi bir arada yaşayamazlar.

Bu yüzden romantik aşk dediğimiz de, egemenlik ortamı içinde —cinsel sınıflı sistemde— yozlaşarak hasta bir tutkuya dönüşen, böylece bir cinsel sınıflı sistemi daha da perçinleyen sevgi türünden söz ediyoruz. Kadınların erkeklere psikolojik bakımdan bağımlı olmasının sürüp giden gerçek ekonomik ve toplumsal baskılardan doğduğunu gördük. Bununla birlikte çağdaş dünyada, bu baskının ekonomik ve toplumsal dayanakları, *kendi başlarına* bu durumu sürdürmeye yetmez. İşte bu yüzden romantiklik edebiyatının desteği gerekmiştir. (Öyle görünüyor ki, kurtulması için ona yardım etmemiz gerekecek. Başımıza gelenler!)

Romantiklik edebiyatı, kadınların biyolojik yapılarından kurtulmalarıyla doğru orantılı olarak gelişir. Uygarlık ilerledikçe, cinsel sınıfların biyolojik temeli dağıldıkça, erkek egemenliğinin yapay kurumlarla, ya da eski kurumların abartılmasıyla desteklenmesi gerekir; başka bir deyişle aile, önceleri gevşek, açık bir kurumken, şimdi ataerkil çekirdek aile biçiminde katılaşmakta ve oturmaktadır. Ya da önceleri kadınlara karşı duyulan nefret açıkça ortaya konabilirken, şimdi kadınlar yalancı bir tapınma düzeyine yüceltilmektedirler. Ro-

mantiklik, erkek egemenliğinin kadınları kendi durumlarının farkına vardırmamak için kullandığı kültürel bir araçtır[1]. Romantiklik, sanayileşme hızının çok yüksek olduğu Batılı ülkelerde özellikle gereklidir — bu yüzden de buralarda çok baskındır. Bugün, teknolojiyle kadınların her zamanki rollerinden bütünüyle kurtarıldığı —kadınlar bu olanağı yirminci yüzyılın başlarında kıl payı kaçırmışlardır— bir dönemde romantiklik daha önce hiç olmadığı ölçüde güçlüdür.

Romantiklik, cinsel sınıfları perçinlemek için kültürel bir araç olarak nasıl iş görüyor? Şimdi romantikliğin, yüzyıllar boyu işlenerek geliştirilmiş tamamlayıcı parçalarını, çağımızdaki yayılma yöntemlerini inceleyelim — bunlar öylesine geliştirilmiş, öylesine etkileyici ince kültürel tekniklerdir ki, erkeklerin kendileri bile bunların zararlı etkilerinden kurtulamaz.

(1) *Erotiklik.* Romantikliğin önemli bir tamamlayıcısı erotikliktir. Sevgi ve sıcaklık konusundaki tüm hayvansal gereksinmeler (henüz cinselliği uyanmamış bir kedi yavrusunun şefkat gereksinmesi) cinsel organlara yöneltilir: İnsan, aynı cinsten kimseye dokunmamalıdır; karşı cinsten birisine de ancak cinsel ilişkiye hazırlanırken («geçişte») dokunabilir. Başkalarından böyle soyutlanmak insanı bedensel sevgiye aç bir durumda bırakır; insanların elde edebildikleri tek şefkat türü cinsel organlar yoluyla olursa, peşinde koştukları şey de bu olup çıkar. En küçük dokunma uyarısına karşı geliştirilen bu aşırı-duyarlılık durumunun yarattığı abartılmış bir sonuç çıkar ortaya: Usta resim okullarından Rock'n Roll müziğine dek her şeyi esinler bu duyarlılık. Böylece *erotiklik cinselliğin —çoğu zaman çok-kışkırtıcı nesnelerde («dantel iç çamaşırlarında»)— yoğunlaştırılması; başka toplumsal/şefkat gereksinmelerinin organlarla cinselliğe kaydırılması olur.* Eski tür, yalın bir şefkat-isteme gereksinmesi duymak, «yapışkan» olmak demektir; öpülmek istemek öpüşme erotik değilse, utanılacak bir şeydir; yalnızca «seks»e izin vardır, aslında bu, insanın

---

[1] Kadınlara karşı nazik davranma, genellikle «ciddi bir amaç gütmeden kadınlara aşırı dikkat gösterme» diye tanımlanır. Oysa bunun çok ciddi bir amacı vardır: Yalancı bir naziklik perdesi altında kadınların, düşük bir sınıftan olduklarının bilincine varmalarını önlemek.

ateşli olduğunu gösterir. Cinsel güçlülük, cinsel alanda başarı, toplumsal değerle birbirine karıştırılır[2].

Erkek cinselliğinin hiç durmadan erotik bir biçimde uyarılması, bu cinselliğin en normal yollardan akışının yasaklanması, erkeklerin kadınları büyüleyici güçlerine karşı direnilmesi gereken yaratıklar olarak görmeleri içindir. Burada, bu erotikliğin yalnız bir yönde etkili olduğuna dikkat etmemiz gerekir. Toplumumuzdaki «sevgi» nesneleri yalnızca kadınlardır; bu durum öylesine yerleşmiştir ki, kadınların *kendileri* bile kendilerini erotik görürler[3]. Bu, kadının bağımlılığını arttırarak erkeğin doğrudan cinsel zevk almasını sağlar: Kadınlar, ancak kendilerinden zevk alan erkekle bir ölçüde özdeşleşerek cinsel doygunluğa erişebilirler. Böylece erotiklik cinsel sınıf sisteminin korunmasını sağlar.

Bütün duygusal gereksinmelerin, erotik ilişkilerde böyle yoğunlaştırılmasının dışında kalan tek şey, aile içinde (bazen) görülen şefkattir. Gene burada da bir erkek, *kendi* çocukları değilse, çocuklara karşı kadınlara gösterdiğinden öte bir şefkat gösteremez. Böylece erkeğin çocuklara göstereceği şefkat, onu evlilik yapısına mahkûm eden bir tuzak olur, ataerkil sistemi perçinler.

(2) *Kadın cinselliğinin özelleştirilmesi.* Erotiklik, kadının aşağılığını perçinleyen romantikliğin yalnızca en üst katmanıdır. Öteki aşağı sınıflarda da olduğu gibi sınıfın başkaldırmasını engellemek için toplum bilincinin uyanmaması gerekir. Bu durumda, kadınların bir sınıf olarak sömürülmesinin belirgin niteliği cinsel olduğuna göre, kadınların hepsinin cinsel bakımdan birbirlerine benzediklerinin («dişiler») farkına varmamaları için özel bir yol bulmak gerekir. Belki de erkek evlenirken, bu birbirinden ayırt edilemez kalabalık arasından eşini dik-

---

[2] Ama her kadın şunu fark etmiştir: Cinsel birleşme istiyormuş gibi görünen her erkek, kadından «olmasa da olur» gibi bir tutum gördüğünde büyük ölçüde rahatlar: Erkek egosunu, kendisini hiç durmadan cinsel başarılarla kanıtlama üzerine kurmuştur; oysa bütün istediği, erkekçe saygınlığını yitirmeden şefkat görebilmektir. Erkeklerin duygularını gösterme konusunda kadınlardan daha çekingen davranmaları Oedipus Kompleksi'nin etkileri yanında, kadına karşı şevkat göstermenin onun eşitliğini kabul etmek olmasındandır. Elbette erkek, gösterdiği bu şefkati, başka bir yolla —geri alarak— üstünlüğünün kanıtını ortaya koyarak dengelerse, durum değişir.

[3] Eşcinsel'lerin, onca alaya alınmaları, erkekleri cinsel nesne gibi görerek normale iki kez karşı çıkmalarındandır: Güzel Çocuk dergilerini kadınlar bile okumaz.

katle seçer. Çünkü daha önce de gördüğümüz gibi, kendisine yakınlığından ötürü bu «Bir Tek Kadın» için kafasında özel, yüce bir yer ayırmıştır; oysa genel olarak dişiler arasında (sarışınlar, esmerler, kızıl saçlılar) gerçek bir ayrım göremez[4]. Aslında, hoşuma da gider bu. («Yürüyüşü oynak, sesi şakrak, HOŞUMA GİDEN DE BU!») Ama erkek bütün kadınların aynı olduğuna inanıyor, gene de kadınların bu konudaki kuşkularını gidermek istiyorsa, nasıl davranır? İnançlarını saklar; kadının kuşkularını yatıştırmak için, onun öteki kadınlarla ortak olan yanının aslında en değişik yanı olduğuna inanıyormuş gibi davranır. Böylece kadının cinselliği, sonunda bireyselliğiyle eş anlamlı olur çıkar. *Kadınların cinsel bakımdan özelleştirilmesi, onları erkeklerin gözünde birer birey olarak görünmez kılan sınıfsal genellenmelerine karşı uyutulmaları sürecidir.* Başkan'ın mahiyetinde, onun yanında duran şu garip Hanımefendi, Beyaz Saray davetlerindeki zenci hizmetçiyi anımsatmıyor mu sana?

Bu süreç her taşın altından çıkar: Bir erkek, «Ben Sarışınlar'dan hoşlanırım!» dediğinde çevresindeki bütün sekreterler kulak kabartırlar. Hepsi, bunu kendilerine söylenmiş sanırlar, çünkü hepsi cinsel-bakımdan-özelleştirilmişlerdir. Sarışınlar beğenildikleri duygusuna kapılırlar çünkü değerlerini, kendilerini öteki kadınlardan ayıran bedensel özellikleriyle ölçmeye alışmışlardır. Her bedensel niteliğin daha birçok kadında bulunabileceğini bunların aslında insanın elinde olmayan rastlantısal nitelikler olduğunu, dişiliğin insanlığın yarısında ortak bir nitelik olduğunu düşünemez olurlar. Oysa bir sarışının gerçekten bir birey olarak kabul edildiği durumda, o kadının sarışınlığı gene bambaşka bir biçimde hoşa gidecektir: O kadın her şeyden önce bir eşi daha bulunamaz bütün bir insan olarak sevilecektir; sarışınlığı da yalnızca bu bütünlüğü tamamlayan bir nitelik olarak hoşa gidecektir.

Kadınların cinsel bakımdan özelleştirilmesi mekanizması, öylesine karmaşık ve incedir ki, bunu fark etmek için —eğer fark edilebilirse— yıllar gerekir. Bu mekanizma kadın psikolojisinin şu biçimlerde ortaya çıkan birçok şaşırtıcı özelliğine açıklık getirebilir:

[4] Futbol yıldızı Joe Namath üzerine son yazılardan birinde, «Yaptığı öteki sporlara gelince, Sarışınlar'ı seviyor» deniyor.

Kendi cinslerine gösterilen saygıyı, (ör.: «Hanımlara şapka çıkarmak gerekir!») kişisel olarak kendilerine gösterilen saygı sanan kadınlar.

Kendilerine rastgele Canım, Balım, Tatlım, Şekerim, Yavrucuğum, Sevgilim, Meleğim, Kraliçem, Prensesim, Bebeğim, Hayatım denip durduğunda aşağılandıklarını fark etmeyen kadınlar.

Roma'da kalçaları çimdiklendiğinde gizlice sevinç duyan kadınlar. (Bunlar başka kadınların kalçalarının kaç kere çimdiklendiğini saysalar iyi ederler!)

«Erkekleri tahrik etmekten» alınan zevk (erkeklerde genellikle uyanan bu heyecanı kişisel değerlerinin ve istenilirliklerinin bir simgesi olarak yorumlamak).

«Dikkati çekecek biçimde giyinme» olgusu. (Bireyselliklerini onaylanan yollarda kanıtlayamayan kadınlar, kendilerini bedensel olarak «ortaya koyarlar»: «Değişik bir şey olsun istiyorum».)

Bunlar, cinsel bakımdan özelleştirilme sürecine, kadın cinselliğinin bireysellikle karıştırılmasına karşı gösterilen tepkilerden yalnızca birkaçıdır. Bu süreç, öylesine etkilidir ki, kadınların çoğu dünyanın kendi özel cinsel katkıları olmaksızın süremeyeceğine ciddi ciddi inanırlar. («Bilmemneresini altın sanıyor.») Oysa kadınlar olmasa aşk şarkıları gene de yazılırdı.

Kadınlar böyle aldatılabilir belki, oysa erkekler bunun çok değerli bir oyalama taktiği olduğunu bilmektedirler. Kadınların önünde, kadınlardan söz etmemeye çalışmaları bundandır («hanımların yanında olmaz») — yoksa kendi oyunlarını ele vermiş olurlar. Erkeklerin kendi aralarında geçen rahat konuşmaları duymak, bir kadın için çok sarsıcı olabilir: Kadın o zaman kendisinin, yalnızca «kancık», «et», «yosma», ya da «mal», «kullanılacak» birisi, «orospu», ya da parası, bedeni, sevgisi çalınacak «bir karı» olarak görüldüğünü anlayacaktır! Sonunda öteki kadınlardan hiç de ayrı bir yanının bulunmadığını, aslında ötekilerle tıpı tıpına aynı olduğunu anlaması, yalnız ağır bir darbe olmakla kalmaz, toptan-hiçe-sayılma olarak sarsar onu. Ama cinsel bakımdan özelleştirilmelerinin en çok farkına vardıkları anlar, sevgilileriyle kavga ettiklerinde gerçeklerin ortaya dökülmesi sırasında olur: Kavgada erkek denetimini yitirip, onun gerçekten

sevdiği yanının göğüsleri («taş gibi memeler») ya da bacakları («hey, bacağa bak bacağa!») olduğunu, isterse bunları başka bir kadında da bulabileceğini söyleyebilir.

Böylece cinsel bakımdan özelleştirilmeleri, kadınların kalıplaşmasına yol açar: Erkeklerin, kadınları —kendileriyle aynı türden insanlar olarak değil de— yüzeysel nitelikler bakımından birbirinden ayrılan «taş bebekler» olarak görmelerini kolaylaştırır, kadınların bir sınıf olarak cinsel bakımdan sömürüldüklerini görmelerine, bu sömürüye karşı birleşmelerine engel olur; böylece iki sınıfı başarılı bir biçimde birbirinden koparır. Bunun şöyle bir ters yan etkisi vardır: Kadınlar birbirlerinden yalnızca yüzeysel beden nitelikleriyle ayrıldığından erkekler daha kişilikli, olduklarından daha değerli görünürler.

Toplumsal onayı yalnızca *yalancı* bireysellikle elde edebilmeleri yüzünden kadınların, böyle bir aldatmacadan kendilerini kurtarabilmelerini sağlayacak güçlü bir kişilik geliştirmeleri engellenir. Eğer insanın onaylanan tek yanı bedeniyse, gerçek bir kişilik geliştirme çabası boşuna değil midir? «Bir odayı bir gülüşle aydınlatmak» çok daha kolaydır — ne var ki bu gülüşün, artık «taklit edilemez» olmadığı anlaşılınca «genç kadının», «kocakarıya» dönmesiyle sona erer.

(3) *Güzellik ideali.* Her toplum, kendine göre belli bir güzellik idealini ötekilerden üstün tutar. Bu idealin ne olduğu önemli değildir: çünkü ideal ne olursa olsun, çoğunluğu dışında bırakır. İdealler, tanımları gereği, *az rastlanır* nitelikler üzerine kurulmuştur. Örneğin Amerika'da, günümüzün modası Fransız modelleri ya da erotik, ideal Dişi Sarışın, gerçekten az rastlanır nitelikler taşırlar: Amerikalıların arasında Fransız asıllılar çok değildir; Amerikalı kadınların çoğu Fransızlara hiç benzemezler, ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar benzeyemeyeceklerdir (üstelik çok yemek yerler); dolgun, ateşli esmerler, (seks kraliçesi Marilyn Monroe'nun yaptığı gibi); saçlarının rengini açabilirler ama sarışınlar, istedikleri zaman vücutlarına yuvarlak hatlar kazandıramazlar — çoğu Anglo-Sakson asıllı olduklarından, vücutları yuvarlaklığa yatkın değildir. Yapay yöntemlerle, çoğunluk, kendini zorlayarak ideal ölçüleri tutturabilse bile, ideal hiç durmadan değişir. Ulaşılabilse bile, idealin ne yararı vardır öyleyse?

Ama güzellik idealinin güç ulaşılır olmasının açık bir siyasal işlevi vardır. Birileri —kadınların çoğu— dışında kalacaktır bu idealin. Üstelik bu onların, sallantıda kalmaları demektir; çünkü gördüğümüz gibi, kadınlar bireyselliğe ancak dış görünüşleriyle ulaşabilirler; kadının giyinişine «iyi» demek onun kişiliğine duyulan sevgiyi değil, dıştaki bir standarda az çok başarılı bir biçimde yaklaştığını gösterir. Erkeklerin, (günümüzde çoğunlukla kadınlardan nefret eden eşcinsel erkeklerin) belirlediği bu kadın imgesi ideal kabul edilir. Peki sonra ne olur? Kadınlar her köşeden bu cam ayakkabıya ayaklarını zorla sokabilmek için koşup gelirler; rejimler, güzellik programları, giysiler ve makyaj malzemeleriyle vücutlarını zorlar, sakatlaştırırlar; değersiz prensin düşlerindeki kız olabilmek için ne gerekirse yaparlar. Ama seçilecek başka bir yol yoktur ki! Bunları yapmazlarsa ceza korkunçtur: Toplumda yaşama hakları tehlikeye düşer.

Böylece kadınlar görünüş bakımından gittikçe daha çok birbirlerine benzerler. Oysa bireyselliklerini dış görünüşleriyle ortaya koymaları beklenir kendilerinden. Bu yüzden kadınlar ne yapacaklarını şaşırırlar: Aynı zamanda hem birbirlerine benzemeye hem de tek olduklarını kanıtlamaya çalışırlar. Cinsel Özelleştirilmenin gerekleri Güzellik İdealinin gerekleriyle çatışır: dış görünüş konusunda kadınların o aşırı nevrozuna yol açar.

Oysa bu çatışmanın da çok önemli bir siyasal işlevi vardır. Birbirlerine daha çok benzedikçe, yalnızca yaratılmış bir ideale yaklaşıp yaklaşmamalarına göre ayrıldıkça, kadınların sınıf olarak kalıplaştırılması kolaylaşır: Kadınlar artık dış görünüş bakımından birbirlerine benzerler, aynı biçimde düşünürler; daha da kötüsü, artık öylesine aptallaşmışlardır ki, birbirlerine benzemediklerini sanırlar.

*
* *

Bunlar, kültürel mekanizmanın, romantikliğin tamamlayıcı parçalarından bazılarıdır; bu mekanizma, kadınların «doğal» sınırlılıklarının azalmasına karşın, cinsel alandaki baskıların güçlenerek sürüp git-

mesini sağlar. Romantikliğin yüzyıllar boyu siyasal amaçla kullanılması gittikçe karmaşıklaşmaktadır. Her kültürel düzeyde gizli ya da açık bir biçimde etkisini sürdüren romantiklik şimdi —erkeğin güçlülük rolünün büyük ölçüde tehlikeye girdiği şu anda— öylesine etkin yeni bildirişme teknikleriyle yaygınlaşmaktadır ki, erkekler kendi ağlarına takılmaktan kendileri bile kurtulamamaktadırlar. Bu yaygınlaştırma işi nasıl yapılıyor?

En küçük ayrıntıların kültürel bir açıdan verilmesiyle (ör.: koltuk altlarına deodorant sürmek) insanın yaşantısıyla bu yaşantıyı algılaması arasındaki uzaklık çok geniş bir yorumlayıcı ağ içinde büyütülmektedir; insanın yaşantısı, her yerde, her zaman var olan kültür ağının yansıttığı bu yorumla çatışıyorsa o yaşantıdan vazgeçmek gerekir. Elbette bu süreç yalnızca kadınlar için geçerli değildir. Bu imgenin yaygınlığı, kendimizle olan ilişkilerimizi öylesine değiştirmiştir ki, erkekler bile — *erotik* birer nesne olmasalar da nesneleşmişlerdir. Bu imgeler insanın kendi uzantıları olur artık, gerçek kişiyi onun en son imgesinden ayırabilmek gittikçe güçleşir; aslında bu arada, imgenin Arkasındaki Kişi bütünüyle yok olup gitmiş de olabilir. Altıncı sınıfta sizin arkanızdaki sırada oturan, burnunu karıştıran, fıkralar anlatan, sol omzunda çarpıklık olan çocuk, Arnie, benimsediği imgelerin birbiri ardından gelen katmanları altında kaybolup gitmiştir: Lisenin Maskarası, Üniversiteli Asi, James Bond, Kızların Sevgilisi, vb. Her imge öylesine inceltilmiş yeni bir katı gösterir ki, o kişinin kendisi de kim olduğunu bilemez artık. Üstelik başkalarıyla ilişkilerini de bu imge-uzantısı aracılığıyla kurar, sürdürür (Delikanlı-İmge'si, Kız-İmge'siyle buluşarak Aşk-İmge'sini oluşturur). Kadın bu karmakarışık imge yığınının ötesine geçebilse de —aslında bu iş aylar, giderek yıllar süren, acılı, nerdeyse tedavi-edici bir ilişki gerektirir— erkeği, gerçek benliğiyle (acılar çekerek) sevebildiği için takdir görmez. Tersine erkeğin gerçek kişiliğini ortaya çıkardığı için, sarsılan erkek onu itebilir, ondan korkabilir. Erkeğin ondan istediği Pepsi Kola Kızı'nın, bir dağ evi şöminesinin önünde Johnny Walker Red'e tatlı tatlı gülümsemesidir.

Bu nesneleştirme süreci kadınları da, erkekleri de etkiler; ne var ki, bu etki kadınlar üzerinde, yukarıda anlattığım cinsel-sömürü

biçimlerinden ötürü adamakıllı karmaşıklaşmıştır. Kadın yalnızca bir İmge olmakla kalmaz, aynı zamanda Cinsel Çekicilik İmgesi'dir. Kadınların kalıplaştırılması her yere öylesine yayılmıştır ki, bundan haberli olmamak diye bir özür kabul edilemez. Her kadın doğanın kendisine verdiklerini nasıl «geliştirebileceği», bu gelişmeyi sağlayacak malzemeyi nereden bulacağı, almaması gereken kalorileri nasıl sayacağı konusunda sürekli ve çok açık bir biçimde aydınlatılır — gerçekten de «çirkin» kadın artık öylesine azdır ki, neredeyse «egzotik» olmaya başlamıştır. Yarışma çılgın bir hıza ulaşmıştır, çünkü herkes kendisini aynı dalga boyuna ayarlamaktadır. Geçerli güzellik ideali her yeri kaplamıştır («Sarışınlar yaşamdan daha çok zevk alırlar...»)

Erotiklik de erotomaniye dönüşür. Son sınırına dek uyarılan erotiklik, tarihte bir eşi daha bulunmayan bir bulaşıcılık düzeyine ulaşmıştır. Tüm dergi kapaklarından, sinema perdelerinden, TV alıcılarından, istasyon ilanlarından, kadın göğüsleri, bacakları, omuzları, kalçaları fırlamaktadır. Erkekler sürekli bir cinsel heyecan durumunda dolaşmaktadırlar. En iyi niyetlilerinin bile dikkatlerini başka bir şeye yoğunlaştırabilmeleri güçtür. Duyuların böyle bombardıman edilmesinin bir sonucu olarak, cinsel uyarılma daha da ötelere kaymıştır: Sıradan uyarı yolları etkisini yitirmiştir. Giysiler daha kışkırtıcı olur: Etek boyları kısalır, sutyenler atılır. İçini gösteren kumaşlar yaygınlaşır. Erotik uyarıcıların bu denli yaygınlaşmasına karşın erkeklerin kendileri hiçbir zaman erotik nesneler olarak gösterilmezler. Kadınların erotikliği de, erkeklerinki gibi, gittikçe daha çok kadınlara doğru yönelir.

Bu çok etkili propaganda sisteminin iç çelişkilerinden birisi de, kadınların geçirdiği kalıplaştırılma sürecinin erkeklerde de açık olmasıdır. Başlangıçta fikir, kadınlara dişilik rolünü daha iyi benimsetmek için ortaya atılmış olsa bile, televizyonu açan erkekler de en son karın-eritme yöntemlerini, takma kirpikleri, döşeme cilalarını (Kullanıyor mu... Kullanmıyor mu?) görürler. Cinsel kışkırtıcılığın, her şeyin böyle birbirine girmiş bir durumda açık açık gösterilmesi, her erkeğin, daha önce etmiyorsa bile kadınlardan nefret etmesi için yeter nedendir.

Görülüyor ki, romantikliğin etkileri çağdaş bildirişme araçlarının

yaygınlaştırılmasıyla, büyük ölçüde artmıştır. Önceleri kültür, erkek egemenliğini Erotiklik, Cinsel Özelleştirme ve Güzellik İdeali aracılığıyla sürdürse de, bu kültür süreçleri günümüzde artık aşırı-etkili bir biçimde uygulanır olmuşlardır: Bildirişme araçları «vururken öldürmekten» suçludurlar. Tarihin bu anında kadın hareketinin yeniden canlanması, bir geri tepmenin, çağımızdaki kültürel koşullama-düzeni içindeki bir çelişkinin sonucu olabilir. Çünkü cinsel koşullamayı böylesine yaygınlaştırarak bildirişme araçları, farkında olmadan «kadınlığın» aşağılandığını herkesin gözleri önüne sermiştir.

Sonuç olarak, cinsel sınıf sistemine, kültürel koşullama araçları yoluyla saldırmanın ne kadar güç olduğunu kısaca belirtmek istiyorum. Cinsel nesneler güzel*dir*. Bu nesnelere karşı girişilen saldırı, güzelliğin kendisine karşı girişilmiş bir saldırı sanılabilir. Kadın hareketinden yana olanlar, çabalarını, *Vogue* dergisinin kapağındaki yüzün güzelliğini sert bir biçimde yadsımaya kalkacak bir aşırılığa dek götürmemelidirler. Asıl sorun şudur: O yüz, *insanca* bir güzellik taşımakta mıdır? —Yaşlanacak, değişecek, bir gün yok olup gidecek bir yüz müdür? Olumlu duyguların yanında olumsuzları da yansıtabilmekte midir? Yapay, destekleyici malzemeler olmasa dağılıp gidecek midir?— Yoksa, tahtanın maden olmaya çabalaması gibi, *cansız* bir nesnenin çok değişik güzelliğini, yalancı bir biçimde, taklit etmeye mi çalışmaktadır?

Erotizme saldırmak da buna benzer sorunlar yaratır. Erotiklik, *heyecanlandırıcı* bir şeydir. Kimse erotikliğin ortadan kalkmasını istemez. Yaşam, o ateş de olmasa çok renksiz ve sıkıcı bir tekrar olabilir. Asıl önemli nokta da budur. Neden tüm coşkular, tüm heyecanlar, insan yaşantısının bir tek, dar, bulunması-çok-güç yoluna itilmiş, yoğunlaştırılmış da öteki bütün yollar bomboş bırakılmıştır? Erotikliğin ortadan kaldırılmasını istediğimizde, cinsel coşkunun, cinsel heyecanların ortadan kaldırılmasını değil, bunların yaşamımızın tüm alanlarına yayılmasını istiyoruz — bu alan aslında çok geniştir: kullanıldıkça da genişleyecektir.

8/ (ERKEK) KÜLTÜRÜ

Dünya gibi dünyanın tanıtılması da, erkeklerin yarattığı bir şeydir; erkekler dünyayı kendi açılarından tanımlarlar ve bunu mutlak hakikatle karıştırırlar.

Simone de Beauvoir

KADINLARIN kültürle ilişkisi dolaylı olmuştur. İki cinsin zamanımızdaki ruhsal oluşumları yüzünden, kadınların çoğunun duygusal enerjilerini erkeklere harcadıklarını, oysa erkeklerin duygusal enerjilerini işlerinde «yücelttiklerini» gördük. Böylece kadınların sevgisi, kültür makinesini çalıştıran ham yakıt olmaktadır. (Bu arada, sabahın erken saatlerinde, yatak odasında geçen konuşmalarda kadınların erkeklere doğrudan doğruya verdikleri Parlak Fikirleri hesaba katmıyoruz.)

Duygusal destek olmanın yanında kadınların kültürle dolaylı olarak önemli bir bağlantıları daha vardı: Bu kültüre esin kaynağı olmuştur kadınlar. Esin Perisi kadındır. Kültür adamları, yüceltme süreci içinde duygusal çarpılmaya uğramış, yaşamı sanata dönüştürmüş, bu yüzden de yaşayamamışlardır. Oysa kadınlarla kültürün dışında bırakılan erkekler, kendi yaşantılarıyla doğrudan ilişki içinde kalmışlardır — iyi de etmişlerdir.

Kadınların kültürün içeriğini oluşturduklarını, sanat tarihi doğrular: Karşı cins, erkekleri erotik bakımdan uyarır; resmi yapan erkektir; nü de, *dişi* bir çıplaktır. Sanatta çıplak erkek vücudunun yüksek düzeylere eriştiği zamanlarda (ör. Mikel-Anj gibi bireysel sanatçıların yapıtlarında ya da klasik Yunan gibi bütün bir sanat döneminde), erkekler eşcinseldir.

Bugün, konu diye bir şey varsa sanatın konusu daha büyük ölçüde kadınlardan esinlenmektedir. Tutulan film ve romanlarda, giderek «yüce» yönetmenlerin —Antonioni, Bergman ya da Godard'ın— yapıtlarında kadın kahramanların bulunmadığını düşünelim; hiçbir şey kalmaz geriye. Çünkü son birkaç yüzyıl içinde, özellikle halk kültüründe —belki de kadının toplum içindeki güç durumuyla bağıntılı olarak— kadınlar, sanatın başlıca konusu olmuşlardır. Aslında, bir aylık kültür ürünlerinin ilanlarına şöyle bir bakmak bile, kadınların düşünülebilecek her şey olduğuna inanılması için yeter.

Peki, kültüre doğrudan doğruya katkıda bulunan kadınlar yok mu? Bunlar sayıca hiç de çok değildirler. Tek tek erkek kültürüne katıldıklarında kadınlar her şeyi erkeklerin kurallarına göre yapmak zorunda kalmışlardır. Bu da, hemen belli olur. Erkeklerin başlattığı bir oyunda *erkek gibi* yarışmak zorunda kaldıklarından —bu arada kadınlar bir yandan da, eski dişilik rollerini, kendi seçtikleri bu amaçla çatışan bir rolü sürdürmeye zorlanmışlardır— kadınların kültür oyununda erkekler ölçüsünde usta olamamaları şaşırtıcı değildir.

Sonra bu, yalnızca bir ustalık sorunu değil, aynı zamanda kendine-sadık olma sorunudur. Sevgi konusunda çağdaş kadının erkek psikolojisini taklit ettiğini, bunu sağlıklılıkla karıştırdığını, bu yüzden erkeklerden de kötü bir duruma düştüğünü, kadınlarda ortaya çıkan hastalıklara bile sadık kalamadıklarını görmüştük. Bu *kendine-sadık-olma* sorununun daha karmaşık katmanları vardır: Kadınlar, kendi yaşantılarının ne *olduğunu*, ya da bu yaşantının erkeklerinkinden ayrı olup olmadığını anlayabilecek araçlara sahip değildirler. İnsan yaşantısını yansıtan, incelemek amacıyla nesnelleştiren araç, kültür, öylesine erkeklerin etkisi altındadır ki, kadınlar kendilerini kültür açısından hiçbir zaman kendi gözleriyle göremezler. Böylece sonunda, kadınların, yaşantılarından doğan ama ağır basan (erkek) kültürüyle çatışan belirtiler yadsınır ya da bastırılır.

Böylece kültür diktası yalnızca erkeklerin görüşünü yansıtacak biçimde, erkekler tarafından kurulduğundan —şimdi de artık aşırı bir bombardıman biçiminde her yere yayıldığından— kadınların, kendi gerçekliklerini kendilerine sadık kalarak algılayabilmeleri engellenmektedir. Örneğin kadınlar, pornografik çıplak kadın resimleri

gördüklerinde neden heyecanlanmaktadırlar? Sıradan gündelik yaşamda çıplak kadın vücuduyla karşılaşmak, örneğin bir jimnastik salonunun soyunma odasında başka çıplak kadınları görmek ilginç olabilir (belki bu vücutların da ilginç gelip gelmemesi erkeklerin koyduğu cinsel ölçütlere göre değişecektir); ama hiç de doğrudan doğruya erotik gelmez kadınlara. Cinselliğin kültür içinde çarpıtılması, kadın cinselliğinin narsisizme dönüşmesini de açıklar: Kadınlar, doğrudan doğruya erkekle sevişmekten çok erkek aracılığıyla, sınırlı bir biçimde kendileriyle sevişirler. Zaman zaman, kültür içindeki bu erkek/özne, kadın/nesne ayrımı, kadınları erkeksi biçimlere karşı öylesine duygusuzlaştırır ki, bu, kadınların orgazma erme yeteneğini bile etkiler[1].

Yalnızca erkeklerin oluşturduğu kültürün kadınların görüşünde yarattığı çarpıtıcı etkilere başka örnekler de vardır. Bir kez daha figüratif resim tarihine dönelim: Çıplak resim geleneğinde, erkeklerin karşı cinse eğilimlerinin, sanatsal, hoşa giden bir biçim olarak erkek vücudunu değil de kadın vücudunu vurguladıklarını gördük. Kadın vücudunun ötekine bu biçimde yeğlenmesinin nedeni elbette, kültür içinde üretilmiş yapay bir cinselliktir. Ama o zaman insan hiç değilse, nü geleneğine bağlı kadın ressamlarda ters yönde bir eğilimin ortaya çıkmasını bekliyor. Oysa durum hiç de böyle olmamıştır. Ülkemizdeki sanat okullarının hepsinde sınıfları dolduran kız öğrencilerin büyük bir hevesle kadın modellerin resimlerini yaptıklarını görüyoruz. Bu öğrenciler erkek modelin her nedense daha az estetik, belki de alışılmamış yeni bir şey olduğunu kabul ediyor, erkek modelin neden hep altına bir şey giydiğini, kadın modelinse hiçbir şey giymeyi aklına bile getiremeyeceğini düşünmüyorlar.

Sonra, on dokuzuncu yüzyıl Dışavurumculuk Okulun'dan tanınmış kadın ressamların, Berthe Morisot ve Mary Cassatt'ın yapıtlarına bakarken, insan onların neden hep geleneksel kadın konularıyla

---

[1] Kadınların, cinsel imgelere yoğunlaşamamaları, kadında cinsel soğukluğun başlıca nedeni sayılmıştır. Masters ve Johnson, Albert Ellis ve başkaları, cinsel bakımdan, soğuk kadınlara orgazma erebilmeyi öğretirken «cinsel yoğunlaşmanın» önemi üzerinde durmuşlardır. *International Journal of Sexology*'de Hilda O'Hare, çok yerinde olarak bu sorunu toplumumuzda, erkekte cinsel istek uyandırmaya yarayan sayısız uyarıcının yanında kadınları uyaracak hiçbir şeyin bulunmamasına bağlar.

uğraştıklarına şaşıyor: Kadınlar, çocuklar, çıplak kadınlar, eviçi resimleri, vb. Bu, bir ölçüde o dönemin siyasal koşullarıyla açıklanabilir: Kadın ressamlar, erkek modellerin resmi şöyle dursun, herhangi bir şeyin resmini yapabilme olanağını elde ettikleri için talihli sayıyorlardı kendilerini. Dahası da var. Bu kadınlar, büyük ustalıklarına ve kompozisyon yeteneklerine karşın gene de ikinci derecede ressamlar olarak kalmışlardır: çünkü kendileri için gerçek olamayan bir dizi geleneği ve bir dünya görüşünü «desteklemişlerdir». Bir *erkek* geleneğince kadın diye tanımlanan sınırlar içinde çalışmışlar, kadınları erkek gözüyle görmüşler, erkeğin kafasındaki kadının resmini yapmışlardır. Üstelik erkekleri kendi oyunlarında alt etmeye çalıştıklarından aşırılığa kaçmışlar, sonunda kendilerini (tatlı) çizgilere kaptırmışlardır. Bu yapıtlarını yozlaştıran, onları «kadınca», başka bir deyişle duygusal ve hafif kılan yalancılık böylece doğmuştur.

Gerçek bir «kadın» sanatı ortaya koyabilmek için, kadınların tüm kültür geleneğini yadsımaları gerekecektir. Çünkü (erkek) kültürü içinde bir kadının, yaradılışında hiçbir rol oynamadığı bir geleneğin ölçütlerine göre başarılı olabilmesi, bu ölçütlerle değerlendirilmesi gerekmektedir — kadın kendi görüşünün ne olduğunu bulup *çıkarabilse* bile bu gelenekte kadınların görüşüne kesinlikle yer yoktur. Erkeklerin oyununda hep kaybetmekten bıkıp, kültüre *kadınca* katılmaya çalıştığı durumlarda bile kadın, aşağılanmış ve yalnış anlaşılmıştır. (Erkek) kültür kurumu tarafından (Hanım Sanatçı) diye adlandırılmış, başka bir deyişle önemsiz, ikinci derecede sayılmıştır. Kadın sanatçının «iyi» olduğunun (istenmese de) kabul edilmesi gereken durumlarda, kadın sanatçının iyi ama önemsiz olduğunu ima etmek çok yaygındır — böylece insan kendisinin «ciddi», beğenisinin de çok ince olduğunu basit bir biçimde ima etmiş olur.

Yalnızca kadınlar açısından yansıtıldığında —bu yansıtma çoğunlukla eksiksiz, özlü bir yaşantının aktarılmasından çok, uzun bir protesto, bir yakınma biçiminde ortaya çıkıyor— her şeyin sınırlı kaldığı belki doğrudur. Oysa aynı ölçüde geçerli olmasına karşın az sorulan başka bir soru daha var: Bu tür yansıtma —hiç değilse mutlak gerçek olarak kabul edilmediği zaman— «ciddi», geçerli ve önemli sayılan, yaygın erkek-görüşüne göre daha mı sınırlıdır? Mary McCarthy bir

yazar olarak *Grup*'unda Norman Mailer'in *Amerikan Rüyası*'nda olduğundan çok daha kötü müdür gerçekten? Yoksa Kültür Kurumu'nun denetmenleri, eleştirmenleri olan erkeklerin alışamadıkları bir gerçekliği mi anlatmaktadır?

Erkeklerle kadınların değişik kültürel dalga boylarına açık oldukları, aslında erkekler için başka, kadınlar içinse bambaşka gerçekliklerin varolduğu, en kaba kültür biçiminde — resimli kitaplarda apaçık görülür. Şimdi kendi deneyimi anlatayım: Ben küçükken erkek kardeşimin bir odayı dolduracak resimli kitap koleksiyonu vardı. Okumayı deli gibi sevmeme karşın bu kocaman resimli kitap koleksiyonu beni hiç mi hiç ilgilendirmiyordu. Benim okuma beğenim onunkinden bütünüyle farklıydı. Erkek kardeşim Savaş Öykülerini (Dan-Dan-Dan!) ve Süpermen gibi «ciddi» resimli kitapları okuyordu; rahatlamak için de Bugs Bunny, Tweetie'yle Sylvester, Tom'la Jerry, söyleyeceklerini bir türlü söyleyemeyen kekeme domuzların öyküleri gibi «gülünç» resimli kitapları okurdu. Estetik duyarlığımı zedelemelerine karşın gene de bir nefeste okurdum bu «gülünç kitapları». Bana da kardeşim kadar çok para verselerdi, annem babam beni onun kadar az denetleselerdi, ben de Resimli Aşk Kitapları'ndan oluşan «ciddi» bir koleksiyon oluşturabilirdim (GÖZ YAŞI. Tod'a, ne olur Sue'ya aramızda geçenlerden söz etme, kızcağız üzüntüden ölür). Ya da arada bir *Gerçek İtiraflar*'ı, eğlenmek için de «hafif» olan Archie'yle Veronica'yı okuyabilirdim ya da belki erkekler için yazılan resimli kitapların daha renkli çeşitlemelerini örneğin Plasticmen'i (bu binalardan binalara uzanabilen lastikten bir kolu olan bir Süpermen'dir) ya da Vak Vaka Kardeş'i okuyabilirdim. Erkek kardeşimin para harcamadaki bu bencil rahatlığına gıpta ediyordum. (Ben'den yoksun olan birçok kadın doyuramadıkları bu kız çocukluk tutkularını dile getirmişlerdir.) Belki de paramı resimli kitaplara yatırmazdım. O kadar gerçekçi olmasa da peri masalları daha iyi bir kaçış olurdu.

Erkek kardeşime göre kızların beğenisi «çok ağdalıydı»; bana göreyse kardeşim kaba, aptal birisiydi. Hangimizdik haklı olan? İkimiz de haklıydık, ama sonunda kazanan o oldu (onun kitaplığı oldu).

Bu bölünme daha yüksek bir kültür düzeyinde sürüp gidiyor. Erkek kardeşimin kitaplarını sevememem nedeniyle Mailer, Heller, Doleavy ve başka yazarları okuyabilmek için kendimi zorladım: Bana göre bu yazarların kitapları (sırasıyla) Süpermen, Dan-Dan-Dan, Bugs Bunny'nin Serüvenleri'nin daha karmaşık biçimlerinden başka bir şey değildi. «Erkek» kitaplarından hoşlanmamama karşın, «iyi bir beğeni» (erkekçe bir beğeni) edinmeye çalışırken, «kadın» kitaplarına olan sevgimi de yitirdim. Aslında bu tür kitaplara karşı bir nefret gelişti bende; —utanarak söylüyorum— elimde Hemingway'le ölmeyi, Virginia Woolf'la ölmeye yeğleyecek duruma geldim.

Bu kültür ikilemini nesnel açıdan aydınlatabilmek için, «erkek» gerçekliğini bilinçli olarak yansıtan ve açık bir biçimde ortada olan (her anlamda) kâğıttan kaplanlara —örneğin Hemingway, Jones, Mailer, Farrell, Algren ve ötekilere— saldırmamız gerekmez. Yirminci yüzyıl edebiyatındaki yeni Erkeklik Okulu, erkek egemenliğinin gittikçe tehlikeye girmesine karşı doğrudan bir tepkidir, aslında erkek kültürünün geri tepmesidir — Erkeklik A.Ş., erkekliklerini korumak için sağa sola yumruk atan, kültürel bakımdan geri kalmış bir avuç «kabadayı». Daha çok tutulsalar da bu sanatçıların «erkek» deneylerini anlatışları, Doris Lessing, Sylvia Plath, Anais Nin'in kadın yaşantılarını anlatışından daha ustalıklı değildir. Aslında bu erkek yazarların suçu, yaşantılarını yazış biçimlerini yapmacıklaştıracak biçimde gizemlileştirmektedir.

Bunun yerine biz, erkek yazarlarda daha üstü kapalı olduğundan) daha gizli kalan bir önyargıyı inceleyelim; bu yazarlar, —Bellow, Malamud, Updike, Roth, vb.—. Kadın/erkek deneyini tüm yanlarıyla dürüst bir biçimde anlatmaya çalışır, ama bunu beceremeyerek; çoğu zaman hiç farkında olmadan bu bütünü sınırlı bir açıdan (yalnız erkek açısından) anlatırlar.

Herbert Gold'un bir kısa öyküsüne kısaca göz atalım; Gold anlatım biçimi ya da konusu açısından «erkek» bir yazar değildir. Kadınları ilgilendiren konularda, başka bir deyişle ilişkiler konusunda, daha çok da erkek/kadın ilişkileri konusunda yazar: Evlilikler, boşanmalar, sevgi ilişkileri. «Yaratığına Ne Oldu?» adlı bu öyküsünde Gold, çaresiz bir üniversite profesörünün sarışın, bohem öğrencisiyle ilişkisini anlatır.

Öyküdeki erkek kahramanın gözüyle anlatılan Lenka Kuwaila, bu öyküde daha duyarlı bir biçimde verilmiş de olsa, yalnızca cinsel açıdan anlatılmıştır. Öykü şöyle başlar:

Bir kız. Hem tatlılıktan hem de katı yüreklilikten tam not alan neşeli, güzel, ama huysuz bir kız. Sigara aramak için çekmecesini açtığında, çiçek gibi, katlanmış bir yığın ipek külot gördü ve baharda sarhoş olmuşçasına başı döndü. Kız bunlardan birini giyip o küçücük çiçek yapraklarını birdenbire dolduruverince, sanki güneşin ince bahar dallarını çiçekle donatması gibi bir şey oldu. Ah, ne kadar gereksinmesi vardı ona, ne kadar seviyordu onu; bunların ikisinin de hakkını verebilmek için hakikati söyleyelim, olduğu gibi.

Ne var ki «olduğu gibi» bize anlatılan hakikat yalnızca erkeğin gözüyle görülen hakikattir:

Her erkeğin yaşamında her şeyi göze alabileceği bir an vardır. *Frank Curtiss'in yaşamında da bu an gelmişti işte. Karısına karşı duyduğu bıkkınlık, umutsuzluk, güzel bir kıza karşı duyulan derin bir hoşnutluğa dönüşmüştü: evde karısına daha iyi davranıyordu artık; her şey yatışmış, durulmuştu; çalışmaları da iyi gidiyordu; Lenka'yla tanıştığı baharda artık eskisi gibi çok uyumak istemiyor, her zaman hissettiği ateş yükselmesini hissetmiyordu. Burnu akmıyor, gözleri kızarmıyordu. Soluk alması rahatlamış, gözleri keskinleşmişti. Arada bir yorgunluktan ve aşırı çalışmaktan doğan baş ağrısı da onun elinin değmesiyle, gülümseyerek, sırıtarak pencereden odasına girdiğinde kendisini karşılamasıyla yok olup gidiyordu.*

Oysa kızın hakikati, erkek kahramanın hakikatinden bütünüyle farklı olmalı: bu hakikatin öyküde, Lenka'nın (görünürde hiçbir neden yokken) erkeğin karısına uzun bir mektup yazdığı güne dek bir tek belirtisi görülmüyor. Frank'in Lenka'yla ilişki kurduğu ilk günden sonra gittikçe düzelen başarısız evlilik, böylece adamakıllı yıkılıyor:

Lenka, Frank'in ağlamaklı telefon konuşmasından sonra onu görme-

den New York'tan ayrıldı: «Neden? Neden? Neden yaptın bunu Lenka? Bu yaptığının aramızda her şeyi yıktığını, geçmişi bile mahvettiğini anlamıyor musun?»

«Anılar vız gelir bana. Biten bir şeyin önemi yoktur artık. Bitti. Haftada birkaç kez gizlice penceremden girmekten başka bir şey yapmak istemedin...»

«Ama ona böyle bir mektup yazmak — ne demek— nasıl...»

«Soğuk bir karıya benden çok daha büyük bir önem verdin. Salt çocuğun var diye.»

«Neden, neden?»

Lenka telefonu onun yüzüne kapadı.

Frank telefonun başında, şaşkın kalakaldı. Dünyanın her yerinde kadınlar telefonu yüzüne kapıyorlardı onun. Dünyayla bağlantısı kesilmişti.

Aldatılmışlık, oyuna getirilmişlik duyguları içinde Frank, şaşkın bir biçimde gönül yaralarını iyileştirmeye çalışır; öykünün geri kalan kısmında onun şaşkınlığını biz de yaşarız: Frank, Lenka'nın bunu neden yaptığını anlayamaz, «kadınları anlayamaz». Sonuna Lenka'ya tatlılıktan olduğu gibi «katı yüreklilikten de tam not» vererek sorunu kapatır.

Oysa Lenka'nın «katı yürekliliği», Frank'in onu yalnızca (neşeli, güzel, *ya da* huysuz) «bir kız» olarak görmesinden, kendisininkilerden başka istekleri, çıkarları olan karmaşık bir insan olarak kabul edememesinden doğmaktadır. Bununla birlikte, Gold'un olayları, konuşmaları gerçeğe uygun bir biçimde anlatması yüzünden, duyarlı (belki kadın) bir okurun gerçeği yakalayabileceğini umabiliriz: Aldatılan Lenka'dır aslında. İşte birkaç yıl sonra Manhattan'da Frank:

Kendisi gibi elmayı ısararak yiyen, sabahleyin elmanın tatlı suyunu emen, sonunda dostça öpüşerek arkasını dönüp uyuyan bir kız buldu... Özgürdü... Aspirin şişesini fırlatıp attı. Evliyken kendisini ağır, pasaklı, yorgun bir öküz gibi görüyordu; başı yerde, burnu sürtmüş. Şimdi başka bir adam vardı karşısında — ince, dimdik, atik bir adam. İlk karısı yeniden evlendiğinde, son suçluluk kalıntılarından da

kurtuldu. Özgürdü, özgür. Haftada iki kez badminton oynuyordu; sözcüğü «Badd-ming-tonn» diye söyleyen bir Fransız kızla.

Artık başı rahat bir bekâr olan Frank, bir gün Lenka'yı telefonla aramaktan kendini alamaz:

Frank ona uzun zamandır New York'ta olduğunu söyledikten sonra, Lenka onu görmek istemediğini söyledi.

«Kızgındım sana, bunu anlarsın herhalde,» dedi Frank, «Bana göre o zaman yanlış davranmıştın, ama gene de teşekkür borçluyum sana. Her şey iyi bir sonuca bağlandı.»

«Ve bitti,» dedi Lenka.

Daha sonra Frank Lenka'ya rastlar: Lenka esrarın etkisiyle berbat olmuştur, karaderili bir müzikçi için kendini erkeklere satmaktadır:

Aptalca bir yalan uydurmuş olabilirdi Lenka (onu odasına götürmek için) ama erkeğin yüzündeki nefreti gördü; çeyrek yüzyıllık yaşamı içinde, erkeklerin yargısına karşı kullanabileceği bir tek yol öğrenmişti yalnızca. Ona doğru sokuldu, yüzünde utangaçlık ve korku birbirine karışmıştı. Nazlı, kırık bir gülümseme, kedi gibi yapışkan, hesaplı bir sokuluş; dolu dolu olmuş gözlerini kapadı, ıslak kirpiklerinde yaşlar vardı, yanaklarından aşağı akıyordu. «Frank!» dedi duraksayarak «Ne zamandır hiçbir şey anımsamıyorum, bilmiyorum, çok güçtü her şey, çok kızdın sandım... ama son zamanlarda düşünmeye başladım... İşte bunun için... Bağışla...»

Frank koluyla onun omzunu sardı, onu kendine doğru çekti, ama içinde aşktan ya da şefkatten çok karışık duygular vardı...

Sonra Lenka'nın mektuplar konusunda söylediği yalan geldi aklına; Lenka öpülmek istercesine başını ona çevirdiğinde, aklına ilk gelen canlı düşünce şu oldu: Temiz değildi Lenka. *Denetleyemediği korkuları karmakarışık bir yumağa dönüştü — yalancılık, hastalık, gizli bir acıma duygusu, pislik ve suçluluk. Neden korktuğunu bilmeden yalnızca şunu düşünüyordu: Kokuşmuşluk, içten pazarlıklı, yapışkan bir kokuşmuşluk, lekeler, yaralar. Lenka'nın acılarına da-*

yanamadığından şöyle düşünüyordu: Yalancılık ve içten pazarlıklılık ve hastalık!

Dudakları birbirine değmeden geri çekti kendini; Lenka'nın tırnakları koluna battı, derisini kaldırdı; kaçtı, pis merdivenlerden aşağıya koşup kendini sokağın temiz havasına attığında, açık kapıdan Lenka'nın hıçkırıkları duyuluyordu.

Perde iner: Frank yeni hamile kalan karısını okşarken düşünmektedir: Lenka'ya-ne-oldu-acaba?

Konusu bakımından bir erkek-öyküsü değildir bu; üslup bakımından da bir «erkek» öyküsü sayılmaz — bir erkek yazarı utandıracak ölçüde çok duygu anlatılmıştır. Ne var ki öykü, kendine özgü görüş kısıtlılığı yüzünden gene de bir «erkek» öyküsüdür: Kadınları anlayamaz. Lenka, Frank'in anlayabildiği kadarıyla çekici ve sevimli gösterilmiştir. Lenka'nın Frank'in karısına mektup yazma nedeni, Frank'i görmek istememesi, Frank'i kendisiyle yatmak için kandırmaya çalışması büyük bir suçlama ve nefretle anlatılmıştır — bunlarla başa çıkamaz Frank, tıpkı gerçek yaşamda erkeklerin bunları anlayamamaları gibi («*Lenka'nın acılarına dayanamadığından*, şöyle düşünüyordu: Yalancılık ve içten pazarlıklılık ve hastalık!»). Bir kadını zevk verici bir nesne olma düzeyinin ötesinde tanımak çok zordur bir erkek için. Kadınlar yalnızca erkeklerin açısından, güzellik ve coşku, ya da acı ve üzüntü, onlara getirebilecekleri açısından yargılanırlar. Kadının getirdiği bunlardan hangisi olursa olsun, kendi davranışının bunu yaratmakta bir etken olduğunu ya da olabileceğini anlamadığından, erkek durup kendine sormaz bile bunu.

İnsan, bu ilişkinin öyküsünün, aynı bilgiyi, aynı konuşmaları kullanarak bambaşka bir biçimde yalnız bu kez Lenka açısından yazılabileceğini düşünüyor. O zaman Lenka'nın davranışları akıl-dışı değil, bütünüyle anlaşılabilir olacaktır; bu kez erkek kahramanın çok sığ olduğu çıkacaktır ortaya. Belki de sonuç yalnızca karşı cinsin çarpıtılmasından öte bir şey olacaktır. Gerçeğin belki de ancak dörtte üçü kadarı aydınlanacaktır (ör. Frank duygularına göre davranamadığı için sığ olacaktır). Bu da kadınların, uzun bir ezilmişlik sürecinin sonunda, erkek psikolojisine kendilerini uyarlamayı öğrenmiş ol-

malarındandır: erkeklerse böyle bir şeye gerek duymamışlardır. Ne var ki edebiyatta buna hemen hemen hiç rastlanmaz: çünkü Lenka'ların çoğu. sömürüle. kullanıla öylesine örselenmişlerdir ki. öykülerini tutarlı bir biçimde anlayacak durumda değildirler.

Görülüyor ki, sanata «erkeklerin» yaklaşımıyla «kadınların» yaklaşımı arasındaki ayrım. birçok kimsenin inanmak istediği gibi. yalnızca aynı konuların (kişisel. öznel. duygusal. anlatımcı konuların değil de canlı. sınırlı. sert. soğukkanlı. nesnel konuların) işlenmesindeki «üslup» değişikliği değil. aslında konuların değişik olmasıdır. Cinsel rol ayrımı. insan yaşantılarını da ikiye bölmüştür: erkekler ve kadınlar. gerçekliğin bu apayrı yanlarında yaşamaktadırlar: kültür de bunu yansıtır.

Yapıtlarında bu ayrımdan kurtulabilen sanatçılar sayıca azdır. Burada insan eşcinsellerin savundukları şeyde haklı olup olmadıklarını düşünüyor. Ama bedensel olarak dışa vurulmasa bile. başka bir biçimde büyük sanatçıların da kafaca çift-cinsli olduklarını görüyoruz. Örneğin yirminci yüzyılda Proust. Joyce. Kafka çapındaki yazarlar bunu ya kendilerini kadınla bedensel olarak özdeşleştirerek (Proust). ya iki cinsi ayıran çizgiyi imgelemlerinde aşarak (Joyce). ya da bu ikilikten hemen hemen hiç etkilenmeyen imgesel bir dünyaya çekilerek (Kafka) başarmışlardır. Oysa bazı sanatçılar bu ikiliği aşmak şöyle dursun. cinsellikten doğan kültürel sınırlanmaların *farkında* bile değillerdir — erkek gerçekliği. kadın olsun erkek olsun herkesçe Gerçeklik olarak öylesine kabul edilmiştir.

Ya kadın sanatçılar? Kadınların kültürün oluşturulmasına ancak son birkaç yüzyıl içinde —o da yalnızca tek tek bireyler olarak ve erkeklerin koşullarına göre— katılmalarına izin verildiğini görmüştük. Durum böyle olsa da. kadınların görüşleri kendilerini yansıtmıyordu: Kadınların. kültür aynasında kendilerine bakmalarına izin verilmiyordu.

Sonra kadınların sanata girmesini sağlayan pek çok *olumsuz* neden de vardır: Zenginlik ve rahatlık her zaman kadınların yozlaşmasına yol açmıştır. ör. Viktorya çağının on parmağında on marifet «genç hanımları» ya da Japon geyşasının hünerleri — çünkü. erkek lüksünün bir simgesi olma işlevlerinin yanında; kadınların ilerleyen

sanayileşme koşulları altında gittikçe artan boş zamanlarına da pratik bir çözüm bulmak gerekti: Memnuniyetsizliklerinin yatıştırılması gerekti ki, kadınlar ayaklanmasın. Ya da kadınlar sanata sığınabilirlerdi. Bugün de kadınlar insan etkinliklerinin en can alıcı güç merkezlerinin dışındadırlar; sanatsa, insanın-kendi-seçtiği uğraşların en sonuncularından biridir — çoğu zaman yalnız tek başına yapılır. Ama bu bakımdan kadınlar, şirketleşmiş kapitalizm çağında, bir dükkâncık açmaya çalışan küçük-burjuvalara benzerler.

Çünkü son zamanlarda kadınların sanata katılma yüzdesindeki artış, kadınların durumundan çok, sanatın durumunu gösterir bize. Kadınların kısa bir süre sonra otomatik makinelere devredilecek işleri üstlenmelerine sevinecek miyiz? (Postanelerde yüzde 95 Zencilerin çalıştırılması gibi bu da bir eşitlik belirtisi sayılamaz: tersine istenmeyenlerin, en istenmeyen yerlere itilmesidir bu — Hadi, gir şuraya ve çeneni kapa!) Sanatın artık, kuşağımızın en yetenekli erkeklerini kendine çeken canlı bir merkez olmaması, bundan sonraki bölümde göstermeye çalışacağım gibi erkek/kadın ayrımının bir sonucu olabilir. Ne var ki, sanat alanında kadınlarla eşcinsellerin böylesine canlı bir biçimde ortaya çıkmaları, can çekişen bir havyanın çevresinde koşuşturan farelere benzetilebilir[2].

Oysa kadınların son zamanlarda yaygınlaşan okumuşluğu, henüz büyük kadın sanatçılar yaratmamış olsa da, kadınlardan oluşan bir seyirci-dinleyici kitlesi oluşturmuştur. Erkek seyircilerin her zaman, kendilerine özgü gerçekliği perçinleyen erkek sanatını anlayacak ve benimseyecek bir erkek seyirci kitlesi istemeleri ve bulmaları gibi, kadın seyirciler de, kadın gerçekliğini perçinleyecek bir «kadın» sanatı istemektedirler. On dokuzuncu yüzyılda gelişmemiş kadın romanları bu isteğe yanıt vermek için ortaya çıkmış, günümüz halk kültüründe («hafif opera») ve kadın dergileri ticaretinde *(Yıldızlar Dünyası)* çok yaygın olan aşk öykülerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kaba başlangıçlardır bunlar. Bu sanat henüz büyük ölçüde

---

[2] Bununla birlikte, sanat ve insan bilimleri dallarında çalışan kadınlara karşı, bu alanda kalan son birkaç erkek kıskançlıkla savaşmaktadır: bu kıskançlık —özellikle, figüratif resim gibi, daralmakta olan geleneksel, insancıl sanat ekollerinde— yerlerini yitirme korkusundan doğmaktadır bir oranda.

ilkel, beceriksiz ve zayıftır. Ne var ki, zaman zaman kadın gerçekliği de erkek gerçekliği gibi açıkça belgelenmektedir; örneğin Anne Sexton'un yapıtlarında olduğu gibi.

Önünde sonunda, bu mayalanmadan —belki de çok yakın bir zamanda— gerçek kadın sanatının doğduğuna tanık olacağız. Şu var ki, «kadın» sanatının gelişmesi, karşıtı Erkeklik Okulu'nun gelişmesi gibi, gericilik olarak görülmemelidir. Bu sanat daha çok ilericidir: Kesinlikle kadına ait olan gerçekliği araştırmak, cinsel bakımdan çarpıtılmış bir kültürü düzeltmek için atılması zorunlu bir adımdır. Evrensel kültür üzerine ciddi bir biçimde konuşmaya ancak ayın karanlık yüzünü de dünya görüşümüze kattıktan sonradır ki başlayabiliriz.

*

* *

Böylece, kültürün tümü cinsel kutuplaşmayla değişik ölçülerde yozlaşmıştır. Bu yozlaşmanın aldığı çeşitli biçimleri şöylece özetleyebiliriz:

(1) *Erkek protesto sanatı.* Erkek gerçekliğini bile bile yücelten sanat (erkek gerçekliğinin, gerçekliğin kendisi olduğunu sorgusuz sualsiz kabul eden sanat anlayışına karşı) son zamanlarda gelişmiştir. Ben bunu, katı cinsel rollerin ilk bulanması sırasında erkek egemenliğinin tehlikeye girmesine karşı doğrudan bir tepki olarak yorumluyorum. Böyle bir sanat, tanımından dolayı gericidir. Yaşadıklarını ve duyduklarını en iyi bu sanatın yansıttığına inanan erkeklere, benim salık vereceğim şey kişiliklerini baştan ele alıp değiştirmeleridir.

(2) *Erkek açısı.* Bu sanat, kapsayıcı bir dünya görüşüne ulaşamaz; çünkü erkek gerçekliğinin Gerçeklik değil, gerçekliğin yalnızca bir yansı olduğunu kabul etmez. Bu yüzden bu sanatın karşı cinsi ve karşı cinsin davranışlarını (insanlığın yarısını) yansıtışı yanlıştır: Sanatçının kendisi, kadın dürtülerini anlamaz. Bazen, yukarıda anlatılar verdiğimiz Herbert Gold'un öyküsünde olduğu gibi, yazar hiç değilse kadınların davranışının —*neden* öyle olduğuna değilse bile— *nasıl* olduğuna bağlı kalabilirse, kadın kahramanlar aydınlığa çıkabilir.

Daha iyi bilinen bir örnek alalım: Truffaut'nun filmi *Jules'le Jim*'deki kahraman Catherine, gerçek yaşamdan alınmıştır. Çevremizde böyle pek çok vamp ve *femmes fatales* vardır; aslında bunlar güçsüzlüklerini kabul etmek istemeyen kadınlardır. Bir eşitlik yanılsamasını sürdürmek, erkekler üzerinde dolaylı bir biçimde egemenlik kurabilmek için Catherine «gizemliliğe» (Sfenks), olmadık davranışlara (Seine'e atlamaya), kötülüklere (O'nu belirsizlik içinde bırakmak için Anlaşılmaz Adamlarla yatmaya) başvurmak zorunda kalır. Sonunda, her kadın gibi, bu yasal olmayan egemenliği yitirdiğinde, onuru yüzünden yenilgiyi hazmedemez: Kendisini de, kendisinden kaçmaya kalkışan adamı da öldürür. Ama burada, doğru olarak çizilmiş sanatta bile, erkeğin yan tutuculuğu ortaya çıkmaktadır. Yönetmen, Anlaşılmaz Kadının gizemliliğine kapılarak sürüklenir, bunun altında neyin yattığını anlamaya çalışmaz. Üstelik bunu öğrenmek de istemez: Yalnızca bir erotiklik kaynağı olarak yararlanır ondan. Catherine'in gerçek yüzünü ancak bir tül arkasından görebiliriz.

(3) *(Bireysel olarak geliştirilmiş) çift-cinsli yaklaşım.* Sanatçı, tek başına cinsel kısıtlanmaları aştığı zaman bile, sanatında bu bölünmeyle çirkinleşen gerçekliği yansıtmadan edemez. Gene filmlerden kısa örnekler alalım: İsveçli yönetmenler cinsellik konusunda kişisel önyargılardan büyük ölçüde kurtulmuş olsalar da —anlattıkları kadınlar önce insan sonra kadındır— Liv Ullman'ın oynadığı, çıldıran kocasına sonuna dek eşlik eden Soylu Zevce (Bergman'ın *Kurtların Saati)* ya da, ahlaksal yozlaşmasına karşın kocasını sevmeye devam eden kadın (Bergman'ın *Utanç*'ı) ya da Sjoman'ın *Merak Ediyorum*'undaki *(Sarı)* Lena Nyman'ın karmakarışık duyarlığı, özgürleşmiş cinselliğin değil, cinsel özdeşlikle insan özdeşliği arasında hâlâ-çözülemeyen çatışmanın anlatılmasıdır.

(4) *Kadın sanatı.* Bu sanat, yeni bir gelişmedir; şimdiye dek yalnız aynı yan tutmayı tersinden yansıtmış da olsa bu sanatın, «erkek» sanatıyla karıştırılmaması gerekir. Çünkü bu sanat, eskinin dondurulmasından çok yepyeni bir bilinçlenmenin başlangıcı olabilir. Önümüzdeki on yıl içinde bu sanatın yepyeni, güçlü bir sanata dönüşmesine tanık olabiliriz — bu dönüşüm belki siyasal kadın ha-

reketiyle birlikte ya da ona esin vererek gerçekleşecektir. Bu sanat, tarihte ilk kez, kadınların içinde yaşadığı gerçeklikle dürüst bir biçimde başa çıkmaya çalışacaktır.

Şimdi sanatı yozlaştırmakta olan çeşitli cinsel yan tutmaları düzeltmek amacıyla vurgulayan kadıncıl bir Eleştiri de çıkabilir karşımıza. Bununla birlikte üçüncü maddemizde, cinsellikle-bölünmüş gerçekliğin insanlara neye mal olduğunu yansıtan sanatta, eleştirinin, bozuk gerçekliği (doğru bir biçimde) yansıtan sanatçılara değil de, sanatla ortaya çıkarılan gerçekliğin acayipliğine yöneltilmesine dikkat etmek gerekecektir.

Bu kültürel çarpıklıkları doğuran cinsel hizipleşmeleri bütünüyle ortadan kaldıracak tek şey bir kadın devrimidir. O zamana dek «salt sanat» bir aldatmaca olarak kalacaktır — hem kadınların şimdiye dek ürettikleri gerçek-olmayan sanattan, hem de genel olarak (erkek) kültürün yozlaşmasından sorumlu olan bir aldatmaca. Bir bütün olarak kültüre, şimdiye dek ihmal edilmiş insan deneylerinin öteki yarısının —kadın deneylerinin— katılması, her şeyi kapsayan bir kültürün yaratılması, yalnızca ilk adım, ilk koşul olacaktır; gerçekten bir kültür devrimi yapabilmek için gerçeklik hizibini ortadan kaldırmak gerekir.

9/ KÜLTÜR TARİHİNİN DİYALEKTİĞİ

BURAYA dek «kültür»ü, «sanat ve edebiyat»la ya da en geniş anlamıyla «insancıl bilimler»le eş anlamlı saydık. Bu, her yerde rastlanan bir karışıklıktır, ama bu bağlamda şaşırtıcıdır. Çünkü, sanatla dolaylı ilişki kurmuş olsalar da kadınlar, kültürün aynı ölçüde önemli olan ikinci yarısının, bilimin dışında bırakılmışlardır. Sanat alanında, kadınların —ister sanatı dolaylı etkilesinler, uyarıcı ya da konu olsunlar, isterse her zaman doğrudan katılsınlar— kültürle ilişkisi üzerine bir bölümü dolduracak malzeme bulunsa da, kadınların bilimle ilişkisi konusunda tartışmaya değecek hemen hemen hiçbir şey yoktur. Geniş anlamıyla, kadınların tüm (erkek) kültürün arkasındaki duygusal güç olduğu yolundaki yargımız doğrudur belki ama buna, çağdaş bilimleri de sokarsak o zaman yargımızı biraz ileri götürmüş oluruz. Çağdaş bilimlerde deneysel yöntem, bilim adamının kişiliğini, araştırmasının dışında tutmasını gerektirir. Bilgin'in, çalışmadığı saatlerde duygusal gereksinmelerini bir kadınla doyurması onu daha dengeli, işinde daha düzenli kılabilir; ama bu uzak bir olasılık.

Kadınların bilimle dolaylı ilişkisi olup olmadığı tartışılsa bile, doğrudan ilişkileri yoktur. Bilimsel kültüre önemli katkısı olan bir tek kadın bulabilmek için epeyce uğraşmak gerekir. Üstelik, bilim alanında kadınların durumunda hiçbir ilerleme olmamıştır. Yeni bilimsel araştırmaların, eskinin büyük, kapsayıcı kafaları yerine, küçük uygulamalı üniversite araştırma ekiplerince yürütüldüğü günümüzde bile kadın bilginlerin sayısının azlığı şaşırtıcıdır[1].

---

[1] Bu azlık beni, üst-düzeyde bir Doğu üniversitesinin bilim bölümünün düzenlediği kadın özgürlüğü seminerinde çok şaşırttı: Çalışmaya katılan elli kadın arasında, yüksek düzeyde araştırma şöyle dursun, araştırmayla uğraşan bir ya da iki kadın vardı. Geri kalanlar laborant, stajyer, lise fen öğretmenleri, öğretim üyelerinin karıları vb.

Bilimsel dalların her düzeyinde kadınların bulunmamasına öylesine alışılmıştır ki, birçok (başka bakımlardan zeki) kişi, bunu kadınların kendilerindeki bir eksikliğe (mantık eksikliğine mi?) bağlar. Ya da bunu kadınların uygulamalı ve akılsal şeylere değil de duygusal ve öznel şeylere eğilimli olmalarına bağlar. Ne var ki, sorunun yanıtı bu denli kolay verilemez. Bilim alanının, kadınların alışmadıkları bir alan olduğu doğrudur — ama bu duruma nasıl gelinmiştir? Neden yalnızca «erkek» kafasını gerektiren bilim dalları ya da araştırma alanları bulunmaktadır? Bu alana girebilmek için, kadının neden kendine yabancı bir psikoloji geliştirmesi gerekir? Kadınlar bu tür bir kafa yapısının ne zaman ve neden dışında bırakılmıştır? Bilimin «nesnel» olarak tanımlanması, yalnızca «nesnellik»le sınırlanması nasıl ve neden olmuştur?

Kanımca, cinsel bölünme yalnızca sanatları ve insancıl bilimleri yozlaştırmakla kalmamış, çağdaş bilimi belirleyici etken olmuştur. Bundan başka bu *kültür, düzenleniş biçimiyle de bu kutuplaşmayı yansıtır.* C. P. Snow kültürde, giderek derin bir uçurum oluştuğu gerçeğini gören ilk insandır: Artık, bilim ve sanat alanları birbirlerini anlayamaz olmuştur. Yenidendoğuşun evrensel insanına artık rastlamamak her yerde büyük bir üzüntü doğursa da, uzmanlaşma gittikçe artıyor. Bütün bunlar, cinsel ikilikten doğan uzun-süreli bir kültür hastalığının çağdaş belirtileridir yalnızca. Şimdi kültür tarihini bu varsayıma —kültürün ardında bir cinsellik diyalektiği bulunmasına— göre inceleyelim.

I

KÜLTÜR TARİHİNDE İKİ DEĞİŞİK YAKLAŞIM.

Çözümlememiz açısından, kültürü şöyle tanımlayacağız: *Kültür, insanın düşünebildiklerini, yapabileceklerinde gerçekleştirme çabasıdır.* İnsanın çevresi içinde, kendisinin bilincinde olması, onu öteki hayvanlardan ayırarak kültür edinebilecek tek canlı yaratık kılar. İnsanın en yüce yeteneği olan bu bilinçlilik kafasında, o anda bulunmayan, varolma biçimleri yaratmasını sağlar. Geçmişi ve geleceği yaratma yeteneği olan insan, zamana bağlı bir yaratık —bir tarihçi, bir peygamber— olur. Bunun da ötesinde insan, daha önce hiç bulunmayan,

belki gerçek dünyada hiçbir zaman bulunmayacak olan nesneleri ve varolma durumlarını düşünebilir — sanatın yaratıcısı olur. Nitekim, eski Yunanlılar, uçmayı bilmemelerine karşın, imgelemlerinde yaratabilmişlerdi. İcarus'un miti, Yunanlıların kafalarında canlandırdıkları bu «uçma» düşüncesini düşle anlatır.

Oysa insan, yalnızca düşünebildiklerini düşe aktarmakla kalmamıştır. Düşünebildiklerini gerçekliğe uygulamayı da öğrenmiştir: Gerçeklik üzerine bilgi toplayarak, deneylerden ders alarak, ona nasıl yaklaşacağını öğrenerek gerçekliği hoşuna gidecek biçimde değiştirebilmiştir. Çevreyi denetlemek amacıyla ustalıklar edinmiştir; teknoloji de, aynı sonuca ulaşmak, düşünülenleri yapılabilecekler yoluyla gerçekleştirmek için tutulan başka bir yoldur. Örneğimize göre MÖ insan, masal ya da düşlerinde sihirli halının üstünde uçabiliyorsa, yirminci yüzyılda geliştirdiği teknolojiyle, uygulamalı ustalıklar birikimiyle, gerçekten uçabiliyor — uçağı buluyor. Başka bir örnek alalım: İncil'deki efsaneye göre, kırk yıl çöllerde aç susuz kalan çiftçi Yahudiler'e Tanrı, Manna'yı gönderir; Manna, isteğe göre, her renge, her kıvama, her tada çevrilebilecek harika bir yiyecek maddesidir. Çağdaş yiyecek sanayi, özellikle «tarım devrimi»yle birleşerek belki de pek yakında yapay üretime geçecek, bu tür bukalemun yiyecekler üretecektir. Gene efsanelere göre insan imgeleminde, karışık canlı türleri de yaratmıştır: Ör. İnsan başlı at, tek boynuzlu at biçiminde bir yaratık, doğuştan hem erkek hem de kadın yaratıklar (bir insandan bir hayvanın doğması gibi) ya da bir bakirenin çocuk doğurması gibi. Günümüzde gerçekleşen biyolojik devrim, üreme süreçlerini daha iyi tanıyarak, artık —en ilkel evrelerinde de olsa— bu «canavarları» gerçekten yaratabilir. Cinler, periler, ortaçağ Yahudi masallarındaki Golemler, Mary Shelley'nin yarattığı canavar *Frankenstein*, teknolojinin yaratacaklarını birkaç yüzyıl önceden gösteren düşsel yaratıklardır. Çağdaş bilim, daha birçok düşün —hayaletleri, telepatiyi, Methuselah'ın uzun ömrünü— gerçekleştirecektir ilerde.

Bu iki değişik tepki, idealist ve bilimsel tepki, aynı anda birlikte varolmakla kalmaz: İkisi arasında bir alış-veriş vardır. Düşsel yaratıklar, teknolojik olanlardan önce gelirler; ama çoğu zaman teknolojik bilgi «hazır» olmadıkça gerçekleştirilemezler. Örneğin kurgu

bilim sanatı, kurguyu gerçekliğe aktaracak bilimsel devrimden yalnızca yarım-yüzyıl önce gelişmiştir ve şimdi bilimsel devrimle yan yana sürmektedir — örneğin (zararsız bir buluş olan) aya gidiş. «Uzaklarda», «ötelerde», «uzayda» gibi deyimler, «bu kurgu bilimden alınmış bir şey gibi» yorumlar dilde çok yaygındır. Çok önceden gelişmesi, başka bir çağın ürünü olması yüzünden estetik yaklaşım içinde, aynı türden uygulamalar şaşırtıcı ya da gerçekdışı bir görünüm kazanır: ör. Frankenstein'a karşılık, diyelim ki General Electric'in CAM Robotadamı, (Sibernetik Antropomorfik Makineleri). (Bir sanatçı, imgeleminde doğan şeyin, gerçeklikte neye dönüşeceğini önceden hiçbir zaman bilemez.)

Öyleyse kültür, kafanın, gerçekliğin sınırlarını ve olasılıklarını aşmaya çalışırken geliştirdiği ki yaklaşımdan, bu iki yaklaşım arasındaki dinamik güçten oluşur. Kültüre olan bu iki yaklaşım, aynı amaca ulaşabilmek, düşünülenleri olabileceklerde gerçekleştirmek için iki değişik yöntem gerektirir. Bunların birincisinde[2] birey, karşısındaki gerçekliğin sınırlılığını, bu gerçeklikten bütünüyle kaçarak yadsır; kendi olabilir'ini tanımlamak ve yaratmak ister. İmgeleminin köşelerinde, herhangi bir biçimde nesnelleştirerek, kendisinin yapay olarak kurduğu bu düzen ve uyumla yönetilen ideal bir dünya yaratır; her parçasını birbirine bilinçli olarak bağladığı bir bütün yapı, durağan (bu yüzden «zaman-sız») bir yapı kurar. Nesnelleştirme işini ya yapay sınırlar içinde, örneğin dört ayak karelik bir tualde görsel imgeler geliştirerek, ya görsel imgeleri sözsel simgelere aktararak (şiir), ya sesleri bir sıraya dizerek (müzik) ya da sözlü fikirleri bir düzen içinde geliştirerek (dinbilim, felsefe) yapar. Yarattığı şeyi gerçeklikten ne ölçüde soyutladığı önemli değildir; çünkü çok öykünmeci göründüğü zamanlarda bile, kendi —belki de gizli— yapay yasalarıyla yönetilen bir imgelem ürünü yaratmıştır. (Degas, hakikati anlatabilmek için sanatçının yalan söylemek zorunda olduğunu belirtmiştir.) Yapay bir araç yoluyla gerçekleştirilen bu ideal arayışına, burada Estetik Yaklaşım adını vereceğiz.

---

[2]Bu idealist yaklaşım, kabaca tarih-üstü, materyalist olmayan «fiziközesi» düşünce yaklaşımına benzer; Marx'la Engels buna başkaldırmışlardır.

İkinci kültürel yaklaşımda olasılıklar, başka bir gerçeklik yaratarak değil, gerçekliğin kendi işleyişini denetleyerek değerlendirilir: Doğanın yasaları bulunup çıkarıldıktan sonra bu yasalar insanın görüşüne göre biçimlendirilmek üzere, doğaya karşı kullanılır. Bir zehir varsa, insan bunun bir de panzehri olacağını düşünür; bir hastalık varsa, onun tedavisini arar; Doğadaki her olgu, bir kez çözüldükten sonra, o olguyu değiştirmek amacıyla kullanılabilir. Ne var ki, ideale böyle bir süreçten geçerek ulaşmak çok uzun zaman alır; özellikle bilgi biriktirmenin ilk evrelerinde son derece sıkıntı vericidir. Çünkü uçsuz bucaksız ve çapraşık doğa mekanizmasını bütünüyle denetim altına alabilmek için, ayrıntılarıyla anlamak gerekir — ve insanın karşısına her zaman yeni, beklenmedik güçlük katmanları çıkabilir. Böylee insanlık durumunun en güç-anlaşılır yönlerine, ör. ölüme, bir çözüm bulabilmek için, doğal büyüme ve çürüme süreçlerinin kataloglanması, küçük yasaların büyük yasalar biçiminde toparlanması gerekir. Bu bilimsel yöntem (Marx'la Engels tarihc materyalist bir açıdan yaklaşırken bu yöntemi denemişlerdir) insanın, işleyiş mekanizmasını bütünüyle kavrayarak doğayı denetim altına alma girişimidir. Gerçekliğin, insanın kafasındaki ideallere, gerçekliğin kendisinden çıkarılmış bilgiyi uygulayarak yaklaştırılmasına Teknolojik Yaklaşım adını vereceğiz.

Kültürü, insanın, sınırlı çevresinde esnek akılsal yeteneklerinin yarattığı gerginliği çözmekte kullandığı iki değişik yaklaşımın toplamı ve bu iki yaklaşım arasındaki diyalektik ilişki olarak tanımladık. Bu iki değişik kültürel yaklaşımın, sırasıyla iki cinse yatkınlığı açıktır. Doğrudan doğruya kültür yaratan az sayıda kadının, Estetik Yaklaşım içindeki konulara kaydığını gördük. Bunun açık bir nedeni vardır: Estetik tepki, «kadın» davranışına uyar. Estetik tepki için de, kadın davranışları için de aynı terimleri kullanabiliriz: Öznel, sezgisel, içedönük, istekli, düşlere ya da fanteziye düşkün, bilinçaltına dönük *(id)*, duygusal, giderek sinirli (isterik). Aynı biçimde teknolojik tepki de, erkek tepkisidir: Nesnel, mantıksal, dışadönük, gerçekçi, bilinçüstüyle ilgili (ego), akılsal, mekanik, yarara dönük maddeci, kararlı. Böylece estetik, kadınlara ait kabul edilen psikolojik yelpazenin kültürel açıdan yeniden yaratılmasıdır; oysa tek-

nolojik tepki, erkeklere ait psikolojik yelpazenin kültür bakımından büyütülmesidir.

Cinslerin, üreme amacıyla biyolojik bakımdan ikiye ayrılmasının, daha sonraki sınıfsal bölünmelere yol açan temel, «doğal» ikilik olduğunu varsaymıştık; şimdi de cinslerin bölünmesinin, kültürdeki bu temel bölünmenin kökeni olduğunu var sayıyoruz. Bu iki kültürel tepki, yani «erkek» Teknolojik Yaklaşımla «dişi» Estetik Yaklaşım arasındaki alış-veriş, cinsler arasındaki diyalektiği — üstyapıyı olduğu gibi, kastı ve ekonomik-sınıf diyalektiğini de başka bir düzeyde yeniden yaratmaktadır. Bölünmüş cinsel, ırksal ve ekonomik sınıfların kaynaşması, sırasıyla cinsel, ırksal ya da ekonomik devrim için bir önkoşulsa, estetik kültürle teknolojik kültürün kaynaşması da kültür devriminin önkoşuludur. Cinsel, ırksal ve ekonomik devrimlerin amacı, yalnızca eşitsizliklerin, sınıfların yok edilmesi değil de, sınıfsal kategorilerin bütünüyle ortadan kaldırılmasıysa, kültür devriminin yaratacağı sonuç da iki ayrı kültür akışını birleştirmek değil, kültürel kategorileri ortadan kaldırmak, bildiğimiz kültüre son vermektir. Bu en son kültür devrimini, ya da zamanımızdaki kültür bölünmesini tartışmaya geçmeden önce, cinsel diyalektiğin bu üçüncü düzeyinin —Teknolojik ve Estetik Yaklaşımlar arasındaki alışverişin— kültür tarihinin akışını nasıl etkilediğine bir bakalım.

*

* *

Başlangıçta teknolojik bilgi, yavaş yavaş biriktirilmiştir. İnsan, çevresindeki en yabanıl şeyleri denetlemeyi yavaş yavaş öğrenmiştir. Alet kullanmayı, ateşi denetlemeyi, tekerleği, silahı ve saban yapmak için madeni eritmeyi, sonunda da alfabeyi bulmuştur. Ama insan henüz sistematik bir yol geliştirmediği için bu buluşlar tek tek ve zaman bakımından çok aralıklı olmuştur. Bununla birlikte sonunda, insan, büyük sistemler (ör. tıp ya da mimarlık) kuracak, yasal, siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumlar yaratacak deneysel bilgileri toplamıştır. Uygarlık, avla geçinen ilkel insan sürülerinden tarım toplumuna, birçok gelişme evresinden geçerek feodalizme, kapitalizme ulaşmış, sonunda sosyalizmin ilk deneylerine girişmiştir.

DEVRİMİN DİYALEKTİĞİ

SON EREK

Düşünülenlerin Somutta Gerçekleştirilmesi

kültür'ün yok olması

GEÇİŞ

Sanat'la Gerçeklik'in Kaynaşması

çağdaş

KÜLTÜR DEVRİMİ

bilimin patlaması
kültür kategorilerinin yıkılışı

yenidendoğuş

modern sanayi ("uygulamalı bilim")	deneysel bilim ("salt bilimsel araştırma")	modern sanat ("sanat sanat içindir")

ortaçağ

klasik

ticaret	mimarlık	hükümet, yasa	tıp	bilim	felsefe	sanat

klasik

yazılı tarih

araç-ateş-tekerlek-cevherin denetimi

kılıç
saban
alfabe

mimarlık
yasa ve
hükümet,
vb.

♂ **TEKNOLOJİK YAKLAŞIM** (yararcı)

♀ **ESTETİK YAKLAŞIM** (ideal)

din

ilkel sanat ve büyü, önbilicilik, tarih

KÜLTÜR

tepkilerin şu amaçla psikolojik olarak ikiye bölünmesi: düşünülenlerin olabileceklerde gerçekleştirilmesi

Şu var ki. bütün bu evreler boyunca. insanın ideal bir dünyayı düşleme yeteneği. gerçek bir dünya yaratma yeteneğinin çok önünde gitmiştir. Eski uygarlıkların ilkel kültürleri —dinle onun uzantıları olan mitoloji. efsaneler, ilkel sanat. büyü. önbilicilik. tarih— hep estetik yaklaşım biçimleriydi. çünkü gizemli ve karmakarışık olan bir evrene yapay. düşsel bir düzen yakıştırıyorlardı. İlkel bilim kuramları da. daha sonra deneylerle gerçekleştirilebilecek şiirsel mecazlardan başka bir şey değildi. Klasik zamanların bilim, felsefe ve matematiği. modern bilimin bu öncüleri. salt düşleme gücüne dayanarak. maddenin yasalarından bağımsız bir boşluk içinde çalışarak. daha sonra kanıtlanan pek çok şeyi yakalamışlardı: Democritus'un atomlarıyla Lucretius'un «madde»si. çağdaş bilimin buluşlarını binlerce yıl önceden haber vermişlerdi. Ne var ki, bunlar ancak imgesel estetik yaklaşım alanında gerçekleştirilebilmişlerdi.

Ortaçağlarda Yahudi-Hıristiyan kültür mirası pagan kültürle kaynaşarak ortaçağ dinsel sanatını. Thomas Aquinas'la Skolastikler'in metafiziğini yarattı. Aynı sıralarda (MÖ üçüncü yüzyıldan MS yedinci yüzyıla dek süren) Yunan İskender Dönemi'nin bir uzantısı olan Arap bilimi. geometri. astronomi. fizyoloji, —daha sonraki deneycilik için gerekli bir cetvel olan— matematik gibi alanlarda büyük bir bilgi dağarcığı geliştirmişti. oysa. bu iki kültür arasında hemen hemen hiçbir alış-veriş olmadı. Batı bilimi. simyası. astrolojisi. ortaçağ tıbbının insanları «mizaç»lara göre ayırmasıyla. hâlâ «yarıbilimsel» bir evredeydi: ya da bizim tanımımıza göre hâlâ estetik yaklaşıma göre işliyordu. Klasik ve Hıristiyan miraslardan oluşan bu ortaçağ estetik kültürü. Yenidendoğuş'un Hümanizma'sında doruğuna ulaştı.

Öyleyse Yenidendoğuş'a dek kültür. estetik yaklaşım içinde oluşmuştu. çünkü ondan önce teknoloji son derece ilkeldi. bilimsel bilgiler çok eksikti. Cinsel diyalektik açısından, bu uzun kültür evresi. uygarlığın anaerkil evresiyle çakışır; —karanlık. gizemli. denetlenemez olan— dişilik ilkesi hâlâ bütünüyle kavrayamadığı Doğadan ürken insanın kendisi tarafından da yüceltilerek egemenliğini sürdürüyordu. Kültür adamları. bu ilkenin en yüce kişileriydi: Yenidendoğuş'a kadar ve Yenidendoğuş boyunca *tüm* kültür adamları, ideal

estetik yaklaşımın uygulayıcılarıydılar, bu bakımdan bir anlamda sanatçıydılar. Yenidendoğuş, kültürel hümanizmanın doğuşu, estetik (dişi) yaklaşımın altın çağıydı.

Yenidendoğuş, aynı zamanda sonun başlangıcı oldu. On altıcı yüzyıla gelindiğinde kültür, cinsel diyalektik açısından anaerkillikten ataerkilliğe geçiş gibi çok büyük bir değişikliğe uğradı; bu değişim, sınıf diyalektiği açısından da feodalizmin çöküşüyle çakışıyordu. Böylece, modern (deneysel) bilimlerin yaratılmasında estetik kültürle teknolojik kültür ilk kez birbirleriyle kaynaştı.

Yenidendoğuş'ta, yıkılışın ilk belirtilerinin görünmesine karşın, Aristo'cu Skolastiklik gücünden hiçbir şey yitirmedi. Ne var ki, iki yaklaşımın bağdaşması, bilimi ilk kez, «insanın gücünün ve büyüklüğünün sınırlarını daha da genişletmek» amacıyla kullanmayı öneren Francis Bacon'a kadar gerçekleşmedi. Bacon ve Locke felsefeyi, yaşamı anlama çabasını, gerçek dünyadan kopuk soyut safsata (metafizik, etik teoloji, estetik, mantık) olmaktan çıkarıp kanıtlar ve deneylerle (deneysel bilimle) doğanın *gerçek* yasalarının ortaya çıkarılması işine dönüştürdüler.

Francis Bacon'ın ortaya attığı deneysel yöntemde, sezgi ve imgelem ancak araştırmanın başlangıç evrelerinde kullanılabilirdi. Denenecek varsayımlar, olgulardan tümevarım yoluyla çıkarıldıktan sonra sonuçlar, mantık yoluyla bulunuyor ve kendi aralarında tutarlı olup olmadıkları, daha önceki olgularla ve bu alandaki deneylerin sonuçlarıyla uyuşup uyuşmadıkları denetleniyordu. Bu varsayım ancak tüm denetlemelerden geçirildikten sonra bir kuram olarak kabul ediliyor ve hiç değilse yanlışlığı kanıtlanıncaya dek, yüksek bir olasılık derecesi bulunan olguları önceden haber verebilecek bir kuram olarak geçerli oluyordu.

Deneysel görüşe göre, her türlü gözlemi ve deneyi bu yolla kaydedip sıraladıktan sonra, Doğanın Düzeni, kendiliğinden ortaya çıkacaktı. Başlangıçta «neden?» sorusu «nasıl?» sorusu kadar sık sorulsa da, bilgi birikimi arttıkça, her yeni buluşun bir öncekine eklenmesiyle bilmece çözüldükçe safsatacı, sezgici ve imgelemci yol değerini gittikçe yitirmeye başladı. İlk temeller, esinli «estetik» bilim geleneğinin düşünürleri olan Kepler, Galileo ve Newton çapında

adamlar tarafından bir kez atıldıktan sonra, yüzlere isimsiz teknisyen harekete geçip boşlukları doldurdu, ve bilimi, zamanımızdaki altın çağın başlangıcına —teknolojik yaklaşıma dek— getirdi: Yeniden doğuş'ta estetik yaklaşım neyse, çağımızda da teknolojik yaklaşım odur.

II

GÜNÜMÜZDE İKİ KÜLTÜR

Günümüzde, 1970'te, büyük bir bilimsel patlamaya tanık oluyoruz. Yeni fizik, rölativite, çağdaş bilimin astrofizik kuramları yüzyılımızın ilk yarısında gerçekleştirilmiştir. Şimdi, yüzyılın ikinci yarısında, elektron mikroskopu ve daha başka yeni araçların yardımıyla biyoloji, biyokimya ve tüm yaşam bilimlerinde benzer başarılar sağlıyoruz. Birleşik Devletler'in ve başka ülkelerin çeşitli köşelerindeki küçük, dağınık çalışma ekipleri her yıl —genetikte DNA çapında ya da ellilerin başlangıcında Urey ve Miller'in yaşamın kökenleri üzerine çalışmaları gibi— önemli buluşlar kaydediyorlar. İnsanın üremesi sürecinin bütünüyle denetim altına alınması, pek uzak bir olasılık değildir artık: temel yaşam ve ölüm süreçlerinin anlaşılmasında da önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Yaşlanmanın, büyümenin, uyumanın, kış uykusuna yatmanın ne olduğu, beynin kimyasal işleyişi, bilinçliliğin ve belleğin gelişmesi, her yanıyla anlaşılmaya başlanmıştır. Bu gelişme hızı, bir yüzyıl daha sürecek gibi görünmektedir; ama ne denli uzarsa uzasın sonunda Deneycilik'in ereğine, doğanın yasalarının bütünüyle anlaşılmasına varacaktır.

Yalnızca birkaç yüzyıl içinde somut bilgilerin böyle şaşırtıcı bir biçimde biriktirilebilmesi, felsefenin estetik yaklaşımdan teknolojik yaklaşıma geçmesiyle olmuştur. «Salt» bilimin, estetik yaklaşımlı bilimin, salt teknolojiyle kaynaşmasıyla teknoloji, ereğine —düşünülenlerin somutta gerçekleştirilmesine— daha önceki binlerce yıllık tarihi içinde olduğundan daha büyük bir hızla yaklaştı.

Deneycilik, teknolojinin son kültürel ereğine ulaşabilmesi için daha hızlı ve daha etkili bir teknikten, bir araçtan başka bir şey değildir: Bu erek de ideal dünyanın, gerçek dünyada kurulmasıdır. De-

neyciliğin temel gereklerinden biri. herhangi bir son karşılaştırma. çözümleme ya da buluş yapılmadan önce. malzemelerin toplanması ve kategoriler içinde düzenlenmesidir. Bu açıdan bakıldığında. yüzyıllar süren deneysel bilim. zamanımızdaki ve gelecekteki gelişmelerin temelini oluşturmaktan başka bir şey yapmamıştır. Bilgi biriktirmek. doğanın yasalarını ve mekanik süreçlerini anlamak («salt bilimsel araştırma») daha büyük bir ereğe giden yollardır: Bu erek de. Doğa'nın bütünüyle anlaşılması ve sonunda. aşılmasıdır.

Kültür tarihinin gelişmesine ve ereklerine bu açıdan bakarsak. yukarıda siyasal devrim bağlamı içinde söz ettiğimiz Engels'in son ereği. bir kez daha anılmaya değer: «İnsanı çevreleyen ve bugüne dek onu yöneten yaşam koşullarının tümü. şimdi artık. ilk kez Doğa'nın gerçek bilinçli Efendisi olan insanın denetimi altına giriyor.» Kültür karşısında deneysel bilim neyse. cinsel diyalektik karşısında ataerkilliğe dönüş. Marx'çı diyalektik karşısında da burjuva dönemi odur — devrimden önceki son günler. Bundan başka. bu üç diyalektik birbirleriyle hem dikey hem de yatay olarak bütün bir ilişki içindedir: Burjuvaziden doğan deneysel bilim (burjuva dönemi kendi içinde ataerkil dönemin bir evresidir) soyluların insancıllığını izler (Dişilik İlkesi. anaerkillik) ve gerçek bilgileri biriktirmek üzere deneysel yöntemi geliştirerek (kapital biriktirmek amacıyla modern sanayinin geliştirilmesi) sonunda kendi işine son verir. Bilimsel buluşların oluşturduğu bütün (yeni üretim yolları) sonunda ister istemez bu buluşları kullanan deneysel (kapitalist) yolu aşacaktır.

Kapitalizmin iç çelişkileri nasıl gittikçe ortaya çıkıyorsa. deneysel bilimlerin iç çelişkileri de —salt bilginin. gelişmenin sonunda denetlenemeyecek bir noktaya gelip dayanması. ör. atom bombası gibi— önünde sonunda ortaya çıkacaktır. İnsan yalnızca en son amaca. doğanın denetimine giden —doğanın işleyiş yollarını bulup çıkarmak. «salt» bilgi toplamak gibi— yollarla uğraştığı sürece. bilgisi. tehlikeli olacaktır. çünkü eksiktir. Tehlike öylesine büyüktür ki. birçok bilim adamı. belli bazı bilimsel araştırmaları durdurmayı düşünmektedirler. Ne yazık ki. bu çözüm yeterli değildir. Deneycilik mekanizması. kendisine göre bir ivmesi bulunması yüzünden bütü-

nüyle denetim dışıdır. İnsan neyin keşfedilip neyin keşfedilmeyeceğine gerçekten karar verebilir mi? Bu, tanımı gereği Bacon'ın başlattığı deneysel sürece bütünüyle ters düşer. Önemli buluşların çoğu, aslında birer laboratuvar rastlantısıdır; buluşların toplumsal önemi de, kazara buluşu yapan bilgin tarafından hemen hemen hiç anlaşılmaz. Örneğin daha beş yıl önce Cornell'den Profesör F. C. Steward, «aşıyla üretme» denen bir süreç bulmuştur: Steward, hızla döndürülmekte olan bir sıvı besin içine tek bir havuç hücresi yerleştirerek benzer havuç hücrelerinden oluşan bir tabaka üretmiştir; bu tabakadan da sonunda havucu yeniden elde etmiştir. Benzer bir sürecin gelişmiş hayvan hücrelerine uygulamak üzere geliştirilmesi, denetim elden kaçırılırsa —«kafayı açan» ilaçlarla yapılan deneylerde olduğu gibi— korkunç sonuçlar doğurabilir. Ya da yeşil bitki-bitinin uyguladığı partenojenesisin, bakir doğumun, insan doğurganlığına gerçekten uygulandığını bir düşünün.

Deneysel bilimin iç çelişkilerinden birisi de şudur: Deneyciliğin, (kendi içinde soylu ve çoğu zaman gözden kaçan) son amacı olan idealin gerçeklikte gerçekleştirilmesinden çok, Deneysel yöntemin sonucu olarak mekanik, determinist, «ruhsuz» bilimsel dünya görüşüyle sonuçlanması.

İnsanlık açısından bunun zararını büyük ölçüde, bir kültür teknisyeni olan bilim adamının kendisi öder. Çünkü, garip de görünse, evren üzerine doğru dürüst bilgi biriktirmek, kapsayıcı ve bütünüyle insanın tam tersi bir kafa yapısı gerektirir. Tek tek bilginlerin çabaları uzun vadede çevrenin insanlık yararına denetlenmesini sağlasa da, deneysel yöntem, bu yöntemi uygulayanların «nesnel», mekanik ve aşırı-dakik olmalarını gerektirir. Gözünde deney faresinden başka bir şey olmayan hastalarına karşı duygusuz olan beyaz gömlekli Dr. Jekyll'ın herkesçe bilinen imgesi, hiç de inanılmaz değildir: Bilim adamının işinde duygulara yer yoktur; bilim adamı duygularını, öylesine bastırmaya ya da yok etmeye zorlanır ki, bu sonunda onun mesleğini zedeler. Bilim adamı bu sorunu ancak meslek kişiliğini kendisinden koparararak, duygularını bölerek çözebilir. Bu yüzden, sanat konusunda aşırı bilgili olsa da —böyle bilim adamlarının sayısı, bilim konusunda bilgili sanatçıların sayısından daha yüksektir— bilim

adamı genellikle, kendi duyguları ve duyumlarıyla doğrudan ilişkide değildir, ya da duygusal bakımdan bölünmüş durumdadır, «özel» ve «genel» yaşamı birbirini tutmaz; kişiliği bütünlenmemiş olduğundan, bilim adamı şaşırtıcı bir biçimde sıradınlığa düşebilir («Karıcığım bugün laboratuvarda aşılama yoluyla nasıl insan üretileceğini buldum. Hadi şimdi kalkıp Aspen'a kayak yapmaya gidelim.») Bilim adamı, sıradan alışkanlıklara uyarak yaşamakta, kiliseye gitmekte, hiçbir çelişki görmez; çünkü hiçbir zaman modern bilimin şaşırtıcı malzemesini günlük yaşamıyla bütünleştirmez. Bilginin, kafasında, uzun süredir yitirdiği bu bağıntıyı kurmasına çoğu zaman buluşunun kötüye kullanılması yol açar.

Bilimde yapılan yanlışların listesini hepimiz biliriz: Bu listede genellikle «erkek» yanlışları tekrarlanır ya da artar. Buna da şaşmamak gerekir: Teknolojik yaklaşım erkek ilkesinden çıkmışsa, bu yaklaşımı uygulayanların, erkek kişiliğinin çarpıklıklarını son sınırına dek götürmeleri doğaldır. Ama biz şimdi bir süre, son kültür devrimine doğru yol almakta olan bilimi bırakalım; bu arada estetik kültüre ne olduğuna bir göz atalım.

En geniş klasik anlamıyla felsefenin —bu arada «salt» bilimin— zayıflamasıyla, estetik kültür gittikçe daraldı ve içine kapandı; sonunda bugün tanıdığımız ince biçimiyle, sanata ve insancıl bilimlere dönüştü. Sanat (artık «liberal sanatlar», özellikle de sanat ve edebiyat demek olan sanat) tanımı gereği her zaman, gerçek dünyadan kopmuş bir ideali arıyordu. Oysa ilkel zamanlarda sanat, dinin yardımcısı olmuş, ortak düşleri dile getirmiş, bu dünyayı açıklamak ve bağışlatmak için ortaklaşa düşlenen «öteki» dünyaları nesnelleştirmişti (ör. Mısır mezarlarındaki sanat). Böylece sanat, gerçek dünyadan uzaklaşmış olsa da önemli bir toplumsal işlevi yerine getiriyordu: Toplumun henüz somutta gerçekleştirilemeyecek isteklerini yapay olarak doyuruyordu. Yalnızca soylular ve seçkin kültürlü sınıf tarafından beslenip desteklense de sanat, hiçbir zaman yaşamdan daha sonra olduğu ölçüde kopmamıştı. Çünkü o zamanlarda toplum, tüm uygulamalar açısından, isterse dinadamlarından, krallardan ya da soylulardan oluşsun, yönetici sınıfla aynı şey demekti. Kitleler «toplum»un gözünde, hiçbir zaman insanlığın geçerli bir bölümü

sayılmıyordu: onlar, emekleriyle küçük kültürlü seçkinler grubunun yaşamalarını sağlayan esirlerdi; insan-hayvandan, insan-arıdan, ya da insan-serften başka bir şey değillerdi.

Yeni ortasınıfın, soylulardan yavaş yavaş bir kesimi kopararak, burjuvaziyi oluşturması, estetik kültürün silinmesini gösterir. Kapitalizmin, ataerkilliğin kötü yanlarını yoğunlaştırdığını, örneğin eski geniş, gevşek aile çevresinden çekirdek ailenin çıkmasına yol açarak, zayıflamakta olan cinsel sınıfları güçlendirdiğini, kadınları ve çocukları eskisinden çok ezdiğini gördük. Baskın bir biçimde ataerkil olan burjuvazinin tuttuğu bu yeni kültürel yaklaşım, öteki dünyaya dönük, «romantik idealist» dişi estetik yaklaşımdan çok «erkek» teknolojik —nesnel, gerçekçi, olgusal ve «sağduyulu»— yaklaşımdı. İdeali gerçekte bulmaya çalışan burjuvazi, çok geçmeden, yukarda tanımladığımız deneysel bilimi geliştirdi. Estetik kültürde yararlanabileceği bir şey varsa bu, klasik çağların «idealist» sanatına ya da ilkel çağlarla ortaçağların soyut dinsel sanatına karşılık yalnızca «gerçekçi» sanattı. Burjuvazi bir süre geçekliği anlatan edebiyatı —en iyi örnekleri on dokuzuncu yüzyıl romanları— ve süsleyici tabloları tuttu: Ölü doğalar, portreler, aile tabloları, ev içi resimleri. Eski salonların, özel galerilerin yanında halk müzeleri, halk kitaplıkları açıldı. Ama güvenli, giderek birincil bir sınıf olarak yerini sağlamlaştırdıktan sonra burjuvazi, artık soyluların kültürüne öykünme gereksinmesini duyamaz oldu. Daha da önemlisi, bilim ve teknolojiyi hızla geliştirdiğinden, sanata verdiği değer de azaldı. Örneğin fotoğraf makinesinin bilimsel gelişmesini ele alalım: Bir süre sonra burjuvazinin portre ressamlarına gereksinmesi kalmadı; çünkü ressamların ya da romancıların onlar için yapabileceklerinin çok daha iyisini yapıyordu kamera.

«Modern» sanat, bütün bu zedelenmelere karşı umutsuz, sonunda kendi kendini yok eden bir çıkış oldu (*«épater le bourgeois»*); sanatın toplumsal işlevi yok olup gitti, sanatın toplumdan beslenmesini sağlayan canlı bağlar koptu, eski patronluk kaynakları kurudu. Öncelikle Picasso ile Cézanne'a bağlanan ve yirminci yüzyılın tüm büyük okullarını —kübizm, konstrüktivizm, fütürizm, ekspresyonizm, sürrealizm, soyut ekspresyonizm, vb.— içine alan modern sanat geleneği, modernliği özgün olarak yansıtmazlar, bunlar daha

çok burjuvazinin gerçekçiliğine karşı birer tepkidir. Post-empresyonizm, gerçekliği-doğrulayan tüm alışkanlıkları bile bile yadsımıştır —gerçekten bu akım, yanılsamayı biçimsel değerlere bölen, gerçekliği bir bütün olarak yuttuktan sonra sanat olarak yeniden parçalayan empresyonizmle başlamıştır— post-empresyonizm öylesine saf bir sanat-sanat-içindir'e, gerçekliği öylesine derinden yadsımaya varmıştır ki, sonunda anlamsız, kısır, giderek saçma olup çıkmıştır. (Taksi şoförleri *gerçekten* çok bilmiş: Yapmacığı görür görmez çakıyorlar.) «Modern» sanat denen şey imgenin bile bile çarpıtılması, biçim bozukluğuna uğratılması, parçalanması elli yıldır süren —sonunda günümüzdeki kültür çıkmazına yol açan— put kırıcılıktan başka bir şey değildir.

Yirminci yüzyılda özsuyu çekilmiş, toplumsal işlevi bütünüyle sıfıra inmiş olan sanat, geriye kalan zengin sınıflara, *nouveaux riches*'e yaslandı. Özellikle Amerika'da bunlar, kültür bakımından hâlâ aşağılık duygusu içindeydiler. Kültür beğenilerinin yüksek olduğunu göstererek «olgunlaştıklarını» kanıtlama gereğini duyuyorlardı. Aydınlar, üniversiteler, fildişi kulelerine çekildiklerinden, bilimler dışında, dış dünya üzerinde hemen hemen hiçbir etkileri kalmadı. Çok parlak, çok yetenekli olsalar da böyleydi sonuç (üstelik çok parlak ve yetenekli de değillerdi, çünkü artık gerekli beslenme kaynaklarından kopmuşlardı). Toplumsal bilimlerin karmaşık —çoğu zaman gerçekten anlaşılmaz olan— kendine özgü dili, ezoterik şiirler yayımlayan, hizipleşmiş, üç-aylık edebiyat dergileri, zengin-dulların-tatlı-dilli-berberleri tipinde insanlarca işletilen ve desteklenen züppe Elliyedinci Cadde galerileri ve müzeleri (bu galeri ve müzelerin Beşinci Cadde'deki Saks ve Bonwit Teller mağazalarının hemen yakınında olması rastlantı değildir), son olarak da bir zamanlar büyük, dipdiri olan bir kültürün kalıntılarından beslenen asalak eleştiri — bütün bunlar estetik insancıllığın ölümünü doğrulayan kanıtlardır.

Çünkü Bilim'in yeni yüceliklere ulaştığı yüzyıllarda, Sanat çökmekteydi. Kendi içinde yaşamaya zorlanması, sanatı gizli bir şifreye dönüştürdü. Tanımı gereği, gerçekten-kaçan sanat, artık öyle aşırı bir biçimde kendisine döner oldu ki, sonunda kendini yedi bitirdi. Has-

talandı — nevrozlu bir biçimde kendine-acıyan, kendinin-aşırı-farkında olan sanat geçmişe kapandı (oysa teknolojik kültür geleceğe yönelikti); böylece töreler, akademiler içinde donup kaldı (bunlar birtakım alışılmış yollardı ve «avant-garde» bunların ancak sonuncusuydu). Sanat, geçmişte kalan büyük başarıların, Güzelliğin Çiçeklendiği Büyük Eski Günler'in özlemiyle yanıp tutuşmaya başladı; kötümser ve umutsuz oldu; genel olarak topluma karşı gittikçe düşmanca bir tutum içine girdi, «ukalalaştı». Kendinden emin Bilim gelip de Sanat'ı —sonunda zindana dönen— fildişi kulesinden bir âşık gibi yalancı tatlı sözlerle kandırıp çıkarmaya çalıştığı zaman («Artık aşağı inebilirsin, dünyayı her gün biraz daha güzelleştiriyoruz») Sanat, eskisinden daha büyük bir inatla ona hayır dedi, onun yoz armağanlarını kabul etmedi, gittikçe daha çok düşlerine —yeniklasikçilik, romantiklik, dışavurumculuk, gerçeküstücülük, varoluşçuluk— kapandı.

Tek başlarına kalan sanatçılar ya da aydınlar, kendilerini ya görünmez bir seçkinler topluluğunun bir üyesi, bir «kendini beğenmiş» olarak, ya da toplumun dışında kalan her tür insanla bir arada yaşayan bir serseri olarak görmeye başladılar. İster Soylu'yu isterse Bohem'i oynasın, her iki durumda da sanatçı, toplumun dışındaydı. Sanatçı, bir kaçık olup çıkmıştı. Çevresindeki dünya içinde gittikçe yabancılaşması —bilimin yarattığı yeni dünya, özellikle ilkel evrelerinde, inanılmaz ölçüde korkunç olduğundan, sanatçının kaçıp ideal sanat dünyasına sığınma isteğini artırıyordu— seyirci bulamaması, «deha»nın gizemlileştirilmesine yol açtı. Heykel-kesilmiş asetik Saint Simon gibi, Zindan'daki Dâhi'nin de bir boşluk içinde başyapıtlar yaratması bekleniyordu. Oysa onu dış dünyaya bağlayan can damarı koparılmıştı. Gittikçe olanaksızlaşan görevi onu çoğu zaman deliliğe ya da intihara sürüklüyordu.

Gidecek başka yeri olmadığı için bir köşeye sıkışıp kalan sanatçı, modern dünyayla uzlaşmayı denedi. Bu işi pek iyi beceremiyordu: Uzun süre eve kapanıp kalmış bir hasta gibi, dış dünyayı unutmuştu; ne siyasetten, ne bilimden haberi vardı; ne de nasıl yaşanacağını ya da nasıl sevileceğini biliyordu. Bugüne dek olduğu gibi bugün de yüceltme, kişinin bu yolla çarpıtılması, etkisini gittikçe yitirse de

seçilebilecek tek yoldu: Doygunluğa (ne denli dolaylı olursa olsun) giden tek yol, buydu. Ama sanat süreci, yararlılığını artık —nerdeyse— yitirmiş bulunuyor. Üstelik çok pahalıya mal oluyor.

Sanatın, modern dünyanın karşısında çıkma yolundaki ilk çabaları, büyük ölçüde yanlış oldu. Örneğin Bauhaus, artık gününü tamamlayan sehpa resminin yerine başka bir şey getiremedi (mezartaşı olarak geriye, birkaç optik yanılsama, acayip tasarımlı birkaç iskemle kaldı). Sonunda ne sanat ne de bilim olan, ama ikisinin birleştirilmesi de olmayan melez bir şey çıktı ortaya. Bauhaus'çuların başarısızlığa uğraması, bilimi bilim olarak algılayamamalarından doğdu: Eski estetik görüşten hâlâ kurtulamadıklarından bilim onların gözünde geleneksel estetik sisteme sindirilebilecek yeni, zengin bir konuydu yalnızca. Bu, insanın, bir bilgisayarı güzel bir ışık ve ses düzeni olarak görmesi ve işlevini bütünüyle gözünden kaçırması gibiydi. Bilimsel deney, yalnızca güzel, ince bir düzen, soyut bir bilmecenin tamamlayıcı bir parçası, bir sonraki kolajda kullanılacak bir şey olamazdı — oysa bilim adamları da bilimi, yaşamdan kopmuş böyle bir soyutlama olarak görürler. Bilimsel deneyin, kendine özgü, modern resmin «varlığı»na, *«kendisine»* benzeyen gene de onunla aynı olmayan bir gerçek iç anlamı vardır. Böylece birçok sanatçı, bilimi kendi sanatsal çerçevelerine eklemek, katmak yanlışını yapmışlardır; oysa bilimi bu sanatsal çerçevelerini genişletmek amacıyla kullanmaları gerekirdi.

Günümüzdeki estetik kültürün durumu büsbütün karanlık mıdır öyleyse? Hayır, çağdaş sanatta ileriye dönük gelişmeler vardır. Resimde gerçeklik geleneğinin, kameranın ortaya çıkmasıyla öldüğünü yukarıda belirttik. Gerçekçi resim geleneği yüzyıllar boyu gelişmiş, fırçayla harikalar yaratma düzeyine ulaşmıştı (bir Bouguereau resmini yakından inceleyin). Bu gelenek o zamanlar, karakalem skeçler gibi başka bir grafik yol olan ilk fotoğraflar ölçüsünde iyi, zaman zaman da ondan çok daha iyi bir düzeydeydi. Yeni film sanatıyla gerçekçi resim geleneği birleşerek, Degas gibi çalışmalarında kameradan yararlanan sanatçılarda doruğuna ulaştı. Sonra gerçekçi sanat da yeni bir yola girdi: Ya yozlaşıp, akademikleşerek pazardan ve anlamdan bütün bütün uzaklaştı, (ör. resim derslerinde, ikinci sınıf

galerilerde hâlâ sürüp giden nüler gibi); ya da parçalanarak dışavurumcu, gerçeküstücü imgelerle başka bir içsel ya da düşsel gerçekliği yansıtmaya çalıştı. Ne var ki, bu arada, estetik yaklaşımla teknolojik yaklaşımın gerçek bir birleşimi olan genç film sanatı (Deneycilik'in kendisi gibi) canlı gerçekçilik geleneğini devraldı. Birbirinden kopmuş erkek ve dişi ilkelerin birleşmesiyle deneysel bilimin meyve vermeye başlaması gibi, film aracı da, verimli oldu. Ama film sanatı, geçmişteki öteki estetik yolların tersine, estetik yaklaşımın dayandığı yapayla-gerçek, kültürle-yaşam arasındaki bölünmeye son verdi.

Bununla ilgili başka gelişmeler de şunlardır: Yapay malzemelerin geliştirilmesi (ör. plastikler); plastik kültüre karşı çıkma çabası (pop sanatı); geleneksel araç kategorilerinin yıkılması (karışık araçlar) ve sanatla gerçekliğin kendisi arasındaki ayrım (oluşlar, çevreler). Ama ben bu son gelişmelere ilerici demiyorum henüz: Bugüne dek bunlar çok çocukça, çok anlamsız yapıtlar ortaya koyabildiler ancak. Sanatçının gerçekliği nasıl etkileyeceği şöyle dursun, o gerçekliğin ne olduğunu bile bilmiyor henüz. Cadde kenarlarına dizilip sergilenen kâğıt-kesme işler, boş bir arsaya atılıveren kâğıt parçaları, *Sanat Haberleri*'nde ne denli ciddi eleştiri yazılarına konu olursa olsun, zaman kaybından başka bir şey değildir. Bu beceriksiz çabaların getirdiği bir umut varsa bu umut ancak, bu çabaların «güzel» sanatların yıkılışını haber vermeleridir.

Estetik yaklaşımla teknolojik yaklaşımın birbiriyle kaynaşması, yavaş yavaş «saf», yüce sanatı bütünüyle boğacaktır. Kategorilerin yıkılışı, sanatın (teknolojikleştirilmiş) bir gerçeklikle yeniden ortaya çıkması, devrim-öncesi geçiş dönemine ulaştığımızı gösteriyor. Bu dönemde, şu üç ayrı kültür akımı, teknoloji («uygulamalı bilim»), «salt bilimsel araştırma» ve «salt» modern sanat —yansıttıkları katı cinsel kategorilerle birlikte— eriyerek birbirine karışacaktır.

Kültürün cinsellikten temellenen bu kutuplaşması hâlâ pek çok kayıba yol açmaktadır. «Uygulamalı» bilimci, (ör. mühendis) bir yana «salt» bilimci (ör. atom fizikçisi) aşırı «erkek», otoriter, sıradan, duygusal bakımdan donuksa, çalışmalarını —kültürel ya da toplumsal bilmece şöyle dursun— bilimsel bilmece içinde bile yeterince anlamlandıramıyorsa, sanatçı da, cinsel bölünme açısından, dişi kişiliğin

DEVRİMİN	--- yazılı tarih ----	klasik	yenidendoğuş	çağdaş
CİNSELLİK *yaş ve ırka dek uzanan kast* cinslerin şu amaçla biyolojik olarak ikiye bölünmesinden doğuyor: türün üremesi	**♀ANAERKİLLİK**		**♂ATAERKİLLİK**	
	tarih boyunca, hepsi biyolojik aile biriminden temellenen çeşitli toplumsal düzenleme biçimleri-klan, ırk, ulus, vb.			
SINIF şu amaçla işbölümünden doğuyor: malların ve hizmetlerin üretilmesi	**GÖÇEBELER** (Engels'in "vahşiliği") doğaya uydurmaya çalışma	**TOPRAĞI İŞLEYENLER** (Engels'in "barbarlığı") doğanın gittikçe daha çok denetlenmesi klasik	**UYGARLIK** ♀ soylular ♂ alt sınıf	seçkinler orta sınıf işçi sınıfı
KÜLTÜR tepkilerin şu amaçla psikolojik olarak ikiye bölünmesi: düşünülenlerin olabileceklerde gerçekleştirilmesi	araç-ateş-tekerlek- cevherin denetimi ♂ **TEKNOLOJİK YAKLAŞIM** (yararcı)	kılıç saban alfabe mimarlık yasa ve hükümet, vb.	ticaret mimarlık hükümet, yasa tıp	modern sanayi ("uygulamalı bilim") deneysel bilim ("salt bilimsel araştırma")
	♀ **ESTETİK YAKLAŞIM** (ideal) din ilkel sanat ve büyü, önbilicilik, tarih		klasik bilim felsefe sanat	ortaçağ modern sanat ("sanat sanat içindir")

KOZMİK BİLİNCE ULAŞMA

Anında Evrensel Bildirişme

SON EREK	**Tam Cinsel Özgürlük** "mutluluk"un sağlanması cins, yaş ve ırk ayrımının yok olması aynı zamanda egemenlik psikolojisinin (bu arada nevrozun, yüceltmenin vb.) ortadan kalkması	***Kendi-Kendine-Karar verme*** ("komünist anarşi") sınıfsal ayrılıkların ve devletin (ulusçuluğun ve emperyalizmin) yok olması	**Düşünülenlerin Somutta Gerçekleştirilmesi** kültürün yok olması
GEÇİŞ	(sonunda çocukluk, yaşlılık ve ölümün ortadan kaldırılması) ↑ yapay üremenin geliştirilmesi ↑ doğurgan "ev halkı" ile birlikte çok çeşitli toplumsal seçenekler ↑ "tek ölçütlü" tek eşli evlilik	**Sosyalizm** "proletarya diktatörlüğü"	Sanat'la Gerçeklik'in Kaynaşması
DİYALEKTİĞİ	**CİNSEL DEVRİM** kadınların başkaldırması (aynı zamanda çocukların, gençlerin ve ezilen ırkların başkaldırması)	**EKONOMİK DEVRİM** proletaryanın başkaldırması (bu arada üçüncü dünyanın emperyalizme başkaldırması)	**KÜLTÜR DEVRİMİ** *bilimin patlaması* *kültür kategorilerinin yıkılışı*

tüm dengesizliklerini, tüm acılarını kendisinde toplamıştır: Sinirlidir, güvensizdir, paranoiddir, yenik düşmüştür ve sınırlıdır. Üstelik cephe gerisinden (toplumdan) gelen desteğin de son zamanlarda kesilmesi yüzünden, bütün bu hastalıklar daha da artmıştır; sanatçının aşırı gelişmiş olan «id»inde bunları dengeleyecek hiçbir şey kalmamıştır. Salt bilimcinin «çatlak», daha da kötüsü duygusal gerçeklikten bütünüyle *kopuk* olmasının yanında, salt sanatçı da gerçekliği, eksiksiz olmadığı için, ya da modern yüzyıllarda çirkin olduğu için *yadsır*.

Peki, bunların hangisi daha çok acı çeker; kör (bilimci) mü yoksa topal (sanatçı) mı? Kültür açısından, ya bu ya da öteki cinsel rolü seçebilirdik ancak: Ya insanı kendinin-farkında-olmaya, içedönüklüğe, yenikliğe, kötümserliğe, aşırı-duyarlığa gerçeklikten kopmaya sürükleyen o küçük topluluğa katılabilirdik ya da bölünmüş, «mesleğinin kalıbına girmiş» bir kişiliğe, duygusal kopukluğa, bir uzmanın dar görüşlerini benimsemeye itilebilirdik.

KÜLTÜRE KARŞI DEVRİM

Kültür tarihinin düzenlenişinde ve gelişmesinde cinsel ikiliği yansıttığını göstermeye çalıştım. Kültür, yalnızca alttaki ekonomik diyalektiğe göre değil daha derinlerde yatan cinsel diyalektiğe göre biçimlenir. Böylece yalnız yatay bir dinamik değil aynı zamanda dikey bir dinamik vardır: Bu üç katmanın her biri, biyolojik ikilikten temellenen bir tarih diyalektiği katı daha yaratır. Bugün artık Ataerkilliğin, Kapitalizmin (şirketleşmiş kapitalizmin) ve İki Kültür'ün son evrelerine yaklaşmış bulunuyoruz. Kısa bir zaman sonra devrim için üç-katlı bir ön-koşullar düzenine ulaşacağız; geçmişteki devrimlerin başarısızlığa uğramaları böyle bir üç katlı ön-koşullar düzeninin bulunmamasından oldu.

Gerçekleştirilebilecek olanlarla zaten var olanlar arasındaki ayrım, devrimci güçleri üretir[3]. İnanıyorum ki, belki yüz yıllık bir süre içinde —deneysel bilgi çığı kendi hızıyla yuvarlanıp parçalanmazsa— bir kültür devrimine, aynı zamanda bir cinsel ve ekonomik devrime tanık olacağız. Ekonomik devrim gibi kültür devrimi de, yalnız

---

[3] Devrimciler tanımları gereği, estetik yaklaşımın düşçüleri, yararcı politikanın idealistleridir.

sınıf bölünmesinin değil, kültür bölünmesinin kökeninde yatan (cinsel) ikiliğin kaldırılmasından sonra gerçekleşebilecektir ancak.

Nasıl bir şey olacaktır bu kültür devrimi? Geçmişteki «kültür devrimleri»nin tersine bu kültür devrimi, yalnızca niteliksel bir gelişme, daha yoğun, daha iyi bir kültüre geçiş olmayacaktır. Estetik yaklaşımın doruk noktası olan Yenidendoğuş'a ya da gerçek dünya üzerine yüzyıllar boyu biriktirilmiş uygulamalı bilgi birikiminin çağımızdaki teknolojik patlamasına da benzemeyecektir. Ne denli büyük olurlarsa olsunlar, estetik kültür de, teknolojik kültür de kendi doruk noktalarında bile, evrensel boyutlara ulaşamamışlardır. Bu kültürler ya bütüncü ama gerçek dünyadan kopuktular; ya da «ilerlemeyi» kültürün ikiye bölünmesi ve «nesnelliğin» yalancılığa dönüşmesi ve kurulması pahasına sağlamışlardı. Önümüzdeki kültür devriminde erkek (teknolojik) ve dişi (estetik) yaklaşımların yeniden bütünleşerek, her iki kültür akımının doruk noktalarını da kendi yarattıkları bütünü de aşacak çift-cinsli bir kültür yarattıklarını göreceğiz. İki cinsin evlenmesinden çok, kültür kategorilerinin ortadan kaldırılması, iki yaklaşımın birbirlerini karşılıklı yok etmesi olacaktır bu —bir madde— karşı-madde patlaması, sonunda puf! Kültür kayıplara karışacaktır.

Yokluğunu hissetmeyeceğiz. Çünkü artık ona gerek duymayacağız: O zaman insanlık, maddeyi aşmış, düşlerini *somutta* gerçekleştirmiş olacaktır. Düşünülebilenlerin somutta bütünüyle gerçekleştirilmesiyle kültürün aracılığına gerek kalmayacaktır. İsteklerin dolaylı yoldan doyurulması olan yüceltme süreci, bugün ancak (bazen) çocukların ya da uyuşturucu madde kullanan yetişkinlerin erişebildiği doğrudan-doyuma bırakacaktır yerini. [Normal yetişkinlerin değişik ölçülerde oynadıkları bir «oyun» olan sevişme, buna daha iyi bir örnektir — bu oyun, başarı sıralamasında sıfır alır («hiç belli olmuyor») ama gene de oynamaya değer bir oyundur.] *İd*'in doyumunun ego tarafından denetlenmesi de geciktirilmesi de gereksiz olacaktır o zaman; *id*, özgür bir biçimde yaşayabilecektir. Zevk, başarının niteliğinden çok, doğrudan doğruya yaşamanın içinden, deney sürecinden doğacaktır. Erkek teknolojik yaklaşımı, dişi estetik yaklaşımın düşlediklerini somutta gerçekleştirebildiği zaman her iki yaklaşıma duyduğumuz gereksinme kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

10/ SON DEVRİM: İSTEKLER ve DÜŞÜNCELER

KADIN HAKLARI (FEMİNİZM) VE ÇEVREBİLİM

DENEYSEL bilim, ortaya çıktıktan sonra ardında sarsıntılar bıraktı: Teknolojinin birden hızlanması, doğal düzeni altüst etti. Ne var ki, son zamanlarda çevrebilime duyulan büyük ilgi insanın çevresiyle ilişkilerinin incelenmeye başlanması 1970 yılında çok geç kalmış sayılır. Bu tutum, doğal dengeleri *yeniden kurmak* çabası olan korumacılık açısından kesinlikle geç kalmıştır. Yapılması gereken şey, doğal dengenin yerine *insancıl*, yapay (insanların-yarattığı) bir denge kurabilmek için devrimci bir çevrebilim programı hazırlamak, böylece deneysel bilimin ilk amacını, maddenin insanın denetimine sokulmasını, gerçekleştirmektir.

Çevrebilim ve toplumsal planlama alanlarında en iyi yeni akımlar, kadın haklarıyla aynı amaçlara yönelmiştir. Bu iki toplumsal olgunun, kadın haklarıyla devrimci çevrebilimin, böyle bir rastlantıyla aynı anda ortaya çıkması tarihsel bir hakikati kanıtlar: Yeni kuramlar, yeni hareketler bir boşlukta oluşmazlar; çevredeki çelişkilerin zorunlu kıldığı toplumsal çözümlere başlangıç olarak doğarlar. Bu durumda, bu hareketlerin ikisi de aynı çelişkiye, teknoloji içinde canlı-yaşamına yanıt olarak doğmuştur. Kadın hakları konusunda bu sorun, ahlâksal bir sorundur: Biyolojik aile birimi, kadınları ve çocukları her zaman ezmiştir. Oysa şimdi, tarihte ilk kez, teknoloji bu

ezici «doğal» koşulları, kültürel destekleriyle birlikte ortadan kaldırabilecek gerçek ön-koşulları yaratmıştır. Yeni çevrebilim konusundaysa *ahlâksal tutumlardan bağımsız olarak* görüyoruz ki, hiç değilse yararcı nedenlerle —yaşayabilmek için— insanlığı, biyolojik yapısının egemenliğinden kurtarmak zorunluluğu doğmuştur. İnsanlar artık, yalın hayvansal-varoluşla doğanın denetlenmesi arasındaki geçiş döneminde asılı kalamaz. Gerçekten de büyük bir evrimsel atlayış yapmaya, kendi evrimimize istediğimiz yönü verebilmeye, içinden çıkıp geldiğimiz hayvanlık durumuna dönmekten çok daha yakınız. Bu yüzden teknolojiyi hızlandırmak için girişilen devrimci çevrebilim hareketi, kadın hakları hareketiyle şu ortak amaca yöneliktir: Yeni teknolojinin insancıl amaçlarla denetlenmesi, tahrip edilen «doğal» denge yerine, insanla onun yarattığı yapay çevre arasında yeni bir dengenin kurulması.

Çevrebilimin eğildiği, kadın hakları hareketiyle doğrudan ilgili konular nelerdir? Burada yeni çevrebilimin yeni kadın haklarını özellikle ilgilendiren iki yanına kısaca değineceğim: Önce üreme ve üremenin denetlenmesiyle birlikte nüfus bunalımı ve doğurganlığı denetleme yöntemleri: sonra da sibernasyon: Gittikçe karmaşıklaşan işlevlerin bütünüyle makinelere devredilerek, insanın iş ve ücretle eskiden beri süregelen ilişkilerinin değiştirilmesi.

Önce ayrıntılı notlar almış, nüfus patlaması üzerine uzun bir bölümün taslağını yazmış, nüfus artışı oranını gösteren korkutucu istatistiklerden alıntılar yapmıştım. Ama sonra düşününce, bütün bunları önceden bildiğimi, herkesin de benim gibi bildiğini fark ettim. Bu kitap açısından belki de, bu tür istatistiklerin neden hiç dikkate alınmadığını tartışmak daha yararlı olacaktır. Çünkü bu alandaki uzmanların gittikçe kötümserleşen uyarılarına karşın gene de bu konuda ciddi olarak endişe duyanların sayısı pek fazla değil. Tersine, *laissez faire* tutumu, hemen eyleme geçme zorunluluğuyla doğru orantılı olarak artıyor.

Bu iki durum arasındaki ilişki, dolaysız bir ilişkidir: Sorunu görememek ya da çözememek öylesine yalancı bir güvene yol açmaktadır ki, bu güven, yakınlarda (3 Ağustos 1968) yapılan Gallup oylamasıyla da doğrulanmıştır: Bu oylamada, «Bugün ulusumuzun karşı-

laştığı en önemli sorun sizce nedir?» sorusuna, oylamaya katılan yetişkinlerin yüzde 1'den azı nüfus diye yanıt vermiştir. Oysa Lincoln H. Day ve Alice Taylor Day gibi nüfus uzmanlarının *Too Many Americans* (Gerektiğinden Çok Amerikalı Var) adlı kitaplarından alınan şu cümlenin de gösterdiği gibi, hiç değilse «İkinci bir 180 milyonluk artışı (şimdiki artışla bu kırk dört yıl sonra olacaktır) kaldırabilmek için, bu ülkenin yaşam koşullarında Columbus'tan beri geçirdiği değişikliklere eşit değişiklikler geçirmesi gerekecektir.» Bu, çok düşük bir tahmindir. Nüfusçuların, biyologların ve çevrebilimcilerin çoğu çok daha kötümserdir. Bu konuda hiç durmadan kitaplar yayımlanıyor; bu kitapların her birinde nüfus patlamasının yaratacağı korkunç sonuçlar yeni bir açıdan veriliyor: (İsa'dan bu yana bu hızla üreseydik, şimdi... Bu hızla artmaya devam edersek, açlık... yılında... Bir odaya kapatılan şu sayıda fare XYZ davranışları gösteriyor...). *Kıtlık, 1975, Nüfus Bombası,* vb. başlıklı kitaplar yayımlanıyor. Bilim adamları da panik içinde: Rockefeller Üniversitesi'nden tanınmış bir biyoloğun, üçüncü çocuğunu doğurduğu için kendi kızıyla konuşmayı kestiği söyleniyor; bilginin öğrencileriyse onun yaşamını tehlikeye düşürecek biçimde çoğalıyorlar.

Gene de halk, bilimin bu sorunu çözebileceğine inanıyor. Sokaktaki adamın «onlar»ın bu işi çözebileceğine böylesine inanmasının nedenlerinden biri de —Büyücülük İnancı'na göre «onlar»ın her şeye, her zaman bir yanıt bulmalarının yanında— bilgilerin, yukarıdan aşağıya çok yavaş bir biçimde aktarılmasıdır. Örneğin halk, «yeşil devrim»in adını bilim adamlarının, bu devrime bağladıkları umudu, dünya çapında kıtlığı ancak bir kuşak daha geciktirebilecek yetersiz bir geçici-önlem diyerek yitirmelerinden sonra duymuştur. Bu nedenle bu bilgi, insanları telaşa vermek şöyle dursun alışılmış bir şey olarak ağızlarda dolaşıyor.

Modern-Bilimin-Harikaları, yanlış olduğu kaç kez kanıtlanırsa kanıtlansın ortada dolaşıp duran bir yığın savdan yalnızca bir tanesidir. Örneğin Besin Fazlası savı, Yerleşilmemiş-Geniş-Toprak-Alanları savı, Çin'deki Nüfus Oynayışı savı (nüfus, savunma gücünü artırır) ve inananların toplumsal ortamına göre değişen daha pek çok sav vardır. Bu konuda tartışmaya girmek boşunadır —bu yüzden bu-

rada böyle bir tartışmaya girmeyeceğim— çünkü bu, hiçbir zaman bir doğru bilgi ya da mantık sorunu değildir. Bütün bu savların ardında yatan başka bir şey vardır. Nedir o şey?

Aile içinde gelişen şovenlik. Bu ailenin psikolojisini şu yanlarıyla incelemiştik: Yalnız mirasçıları ve ego uzantısı olmaları yüzünden oğullarla ilgilenen, böylece kişisel ölümsüzlüğü güvenceye bağlayan ataerkil tutum *(Sen ve Çocukların* «mutlu» olduğunuza göre toplumun iyi olup olmamasıyla neden uğraşacaksın); Bize-Karşı-Onlar şovenizmi (kanımdan olan canımdan); soyutla somut, genelle özel arasındaki bölünme (Nüfus sayımı istatistiklerinden daha soyut, daha genel bir şey olabilir mi? İnsanın kendi üremesinden daha özel ve daha somut ne olabilir?); cinsellik deneyinin özelleştirilmesi; egemenlik psikolojisi, vb.

Ne yazık ki, solcular da devrimciler de aileden doğan bu evrensel bozuk-psikolojinin dışında kalamıyorlar. Onlar da, ters taraftan da olsa, kendilerini Bize-Karşı-Onlar'cılığa kaptırıyorlar. Eğer «Biz» olan üst-sınıfla kendini-beğenmiş aydınlar sınıfı, «nüfus artışında düşme olmasın, yoksa her şey ayaktakımı ve/ya da geri zekâlıların elinde kalacaktır» diyorsa, «Onlar» olan «ayaktakımı» (son günlerde bunlara «kaçıklar kesimi» deniyor), buna, paranoyaya kapılarak karşı çıkıyor, çünkü doğumun-denetlenmesiyle varlığının ortadan silineceğinden —«Soykırım!»dan— korkuyor. Bu korku, yerindedir. Ama aynı korku Sol'un, doğum denetiminin kötüye kullanılışının ardında hiçbir uydurma savın, hiçbir korkutucu istatistiğin gözlerden silemeyeceği gerçek çevrebilimsel sorunu görememesinin de nedenidir. Kapitalist emperyalist hükümetlerin Üçüncü Dünya'ya, Karaderililere ve ABD'deki yoksullara (özellikle, en yeni buluşların üzerlerinde denendiği, hükümet-yardımıyla geçinen annelere) doğum denetimi araçlarını sağlamaya hazır oldukları doğrudur. Oysa aynı hükümetler kendi ülkelerinde genç, beyaz, evli olmayan üniversite öğrencisi bir kıza Emko-Köpüğü sağladığından ötürü, bir insana on yıllık hapis cezası vermekten başka bir şey düşünemiyorlar. Dünyanın doğal zenginliklerinin ve kaynaklarının yeniden ayarlanarak dağıtılması —hemen, yarın *gerçekleşebilecek* olsa bile— bu sorunu büyük ölçüde hafifletecektir. Ne var ki, sorun ortadan kalkmayacaktır; çünkü bu, ge-

leneksel politika ve ekonomiden bağımsız bir sorundur, bu yüzden de yalnızca geleneksel politika ve ekonomiyle çözülemez. Bu politik ve ekonomik güçlükler olsa olsa gerçek bir çevrebilim sorununu *ağırlaştıran* nedenlerdir. Köktenciler, yeterince köktenci düşünmeyi bir kez daha becerememişlerdir: *Tek* düşman, kapitalizm değildir; zenginliklerin ve kaynakların yeniden ayarlanarak dağıtılması da *tek* çözüm değildir; nüfusu denetleme girişimleri de, Üçüncü Dünya'yı Ezme'nin kılık değiştirmiş *tek* yolu değildir.

Ama çoğu zaman yapılan yanlış daha ciddidir. Teknolojinin kötüye-kullanılmasının doğurduğu sonuçlar, çoğu zaman teknolojinin *per se* (kendi içindeki) kötülüğüne bağlanmaktadır. (Karaderili kadınların doğum-denetimine uymamasını savunan karaderili militanların *kendileri*, kendi karınlarını şişirmek ve boğazı doyurulacak bir sürü çocuk edinmek gibi bir yükün altına girmiyorlar mı? Ülkenin her köşesinde yürüttükleri konuşma programlarını sürdürebilmek için bir doğum-denetim yolu bulmuş olmalılar diye düşünüyor insan.) Atom enerjisinin geliştirilmesi konusunda da görüldüğü gibi köktenciler, bilimsel araştırmanın ahlâk-dışı olmasından yakınacaklarına, *tüm* güçlerini bilimsel buluşların halk tarafından, halk için denetlenmesi isteğine yoğunlaştırarak çok daha etkili olabilirler. Çünkü, atom enerjisi gibi, doğurganlığın-denetimi, yapay üreme, sibernasyon, kendi içlerinde —yanlış bir biçimde kullanılmadıkları *sürece*— özgürleştirici şeylerdir.

Tehlikeli bir biçimde bereketli olan bu üremenin denetiminde kaydedilen yeni bilimsel değişmeler nelerdir? Günümüzde, daha önce hiç olmadığı ölçüde çok sayıda, iyi korunma yöntemi bulunmaktadır[1]. Gebeliği o eskimiş yöntemlerle (diyafram, prezervatif, köpükler ve macunlarla) önlemeye çalışmak, işin yalnızca başlangıcıydı. Çok yakında tüm karmaşıklığıyla, üreme sürecini, bu arada hormonların ince dinamiklerini, sinir sistemi üzerindeki etkilerini ayrıntılarıyla öğreneceğiz. Günümüzde kullanılan ağızdan-alınan haplarla

[1] Bu bölüm, «Doğum - Denetim - Hapı Duruşma»larından, çevrebilim hareketinin her yeri sarmasından önce yazılmıştı. Çağdaş bildirişme böylesine hızlı gelişiyor işte —bir kitap, daha kitapçıya gitmeden eskiyor.

gebeliği önleme yolu çok ilkel (yanlış) bir evredir ve bugün denenmekte olan doğurganlığı-denetleme yollarından yalnızca bir tanesidir. Yapay döllenme ve yapay yumurtlama gerçekleştirilmiştir. Bebeğin cinsini önceden seçmek, tüpte çocuk yetiştirmek (bu, vajina içinde spermin nasıl yerleştiğinin iyice anlaşılmasıyla başarılacaktır) de çok yakında gerçekleştirilecektir. Birçok bilim ekibi yapay plasenta geliştirmek için çalışmaktadır. Partenojenesis —bakire doğum—' bile yakında sağlanabilecektir.

İnsanlar, bilim adamlarının kendileri, kültürel bakımdan bütün bunları kabul etmeye hazır mıdırlar? Kesinlikle hayır. Son zamanlarda Amerikalıların geniş bir kesimini —örneğin Iowa çiftçilerini— içine alan ve *Life* dergisinde yayımlanan Harris kamuoyu yoklamasında şaşırtacak sayıda çok insanın bu yeni yöntemleri denemek istediği görülmüştür. Bu insanların birleştikleri nokta, yeni yöntemleri ancak, günümüzdeki aile yaşamını ve üreme değerlerini desteklediği, geliştirdiği alanlarda denemek istemeleridir (ör. kısır bir kadının kocasından çocuk sahibi olması gibi). *Per se* (doğrudan) özgürleşmeyi artırabilecek her şey, doğal-olmadığı söylenerek hemen yadsınmıştır. Ne var ki, burada doğal-olmadığı söylenerek yadsınan şey «tüpte yetiştirilen» bebek değil (yüzde 25 bu yöntemi, örneğin, kadının kısır olması durumunda uygulayacaklarını düşünmeden kabul etmişlerdir), erkek egemenliğinin, ailenin ortadan kaldırılması üzerine kurulan yeni değerler sistemidir.

Üreme alanında bilimsel araştırmaların, kültürün çelme takmalarıyla ve cinsel yan tutmalarla engellendiği artık açıkça ortadadır. Özel araştırmalara ayrılan para, yapılan araştırmaların türü, kadınların çıkarlarına pek hizmet etmemektedir. Örneğin, yapay plasenta geliştirme çalışmaları, erken doğan bebekleri kurtarmak amacıyla yapılıyor, diye bağışlatılmak istenmektedir. Bu yüzden teknik bakımdan yapay plasentanın içine tamamlanmak üzere olan bir bebek yerine embriyoyu koymak daha kolay olduğu halde, bütün para bunların birincisine harcanmaktadır. Sonra, kadınların bilimin dışında bırakılmasının, erkekler için ağızdan doğumu-önleyici hapların geliştirilmemesinin doğrudan nedeni olduğunu düşünelim. (Erkek bilim adamları «aşağı»

gördüklerinden, kadınların daha iyi deney faresi olacağını mı düşünüyorlar dersiniz? Yoksa bu yalnızca erkek bilim adamlarının erkek doğurtuculuğuna tapmasından mı geliyor?) Bu tür yığınla örnek bulunabilir.

Yeni üreme yöntemlerine karşı duyulan korku öylesine yaygındır ki, bu kitabın yazıldığı 1969 yılında konu, bilim çevrelerinin dışında hâlâ tabudur. Kadın özgürlüğü hareketi içinde —belki de özellikle kadın özgürlüğü hareketi içinde— bile birçok kadın bu konuya ilgi duyduklarını «doğal-olmadıkları»ndan kuşkulanılacağı korkusuyla saklıyorlar; anneliğe-karşı, yapay üremeden yana, vb. olduklarını yadsımak için büyük çaba harcıyorlar. Öyleyse, söyleyeceklerimi bütün açıklığıyla söyleyeyim:

Gebelik barbarca bir şeydir. Şimdi pek çok kadının söylemekte olduğu gibi, gebeliğin güzel-olmayan bir şey olarak görülmesinin yalnızca kültürel bir saptama olduğuna inanmıyorum ben. Çocukların ilk tepkisi, «Bu kadının karnı neden şişmiş?», suçluluk duygusuyla kocanın cinsel isteğinin yavaş yavaş azalması, sekizinci ayda kadının aynanın karşısında döktüğü gözyaşları; bunları hepsi içten gelen tepkilerdir; kültürel alışkanlıklar denerek bir yana atılamaz. Gebelik bireyin bedeninin, türü sürdürmek amacıyla geçici bir biçim bozukluğuna uğramasıdır.

Üstelik çocuk doğurmak *ağrılı olur.* Sonra, insana iyi gelen bir yanı yoktur. Üç bin yıl önce «doğal olarak» doğum yapan kadınlar, gebeliğin gerçekten zevk veren bir şey, gizemli bir orgazm (o hülyalı bakış) olduğu oyununu oynamaya gerek duymuyorlardı. İncil söylüyordu bunu: Ağrı ve sancı. Yüceltme gereksizdi: Kadınların seçme hakkı yoktu. Gık bile diyemiyorlardı. Ama hiç değilse doğum sancıları sırasında istedikleri kadar bağırabiliyorlardı. Doğum bittikten sonra, bazen doğum sırasında da, dayanıklılıklarından ötürü belli bir takdir görüyorlardı. Değerleri dünyaya kaç çocuk (oğul) getirmeye dayanabildikleriyle ölçülüyordu.

Bütün bunlar bugün birbirine karışmıştır. Doğal çocuk doğurma isteği bile doğayla gerçek birlikten ne denli uzaklaşmış olduğumuzu kanıtlar. Doğal çocuk doğurma isteği gerici, hipi-Rousseau'cu

Doğa'ya Dönüş'ün başka bir belirtisidir ancak ve o ölçüde zorlamadır. Belki de çocuk doğurmanın böyle gizemlileştirilmesi, bu konuda gerçek bir inanç, kadın için işleri kolaylaştırabilir. Yalancı-yoga hareketleri, yere yatmış yirmi gebe kadının yöneticilerine uyarak derin nefes alıp vermeleri, bazı kadınların «doğru» davranmayı («bir kere bile bağırmadım») öğrenmelerine yardım bile edebilir. Yatağın kenarında ezilip büzülen koca, bazı ilkel kabile erkeklerinin karılarıyla birlikte sancı çekmeleri gibi («bak, seninle birlikte nelere katlanıyorum, karıcığım») kadının doğum sırasında kendisini daha iyi hissetmesine yardım edebilir. Ama bunlar gerçeği değiştirmez: Çocuk doğurmak olsa olsa zorunlu ve dayanılması gereken bir şeydir. Çocuk doğurmanın zevkli bir yanı yoktur.

(Yaşamadığım-O-Büyük-Deneyin ne olduğunu sorduğum zaman arkadaşım bana, balkabağı sıçmak gibi bir şey dedi. Sıçmanın-kötü-bir-yanı-yok-ki-zevkli-birşey-olabilir-sıçmak, der Büyük Deney Okulu. Ama ağrılı oluyor, der kadın. Öldürmüyorsa-birazcık-ağrının-ne-zararı-var, diye yanıt verir okul. Can sıkıcı der kadın. Bir-deney-olarak-ağrı-ilginç-olabilir, der okul. Bu ilginç deney bana çok pahalıya oturmuyor mu? der kadın. Ama-bak-sonunda-bir-ödül-var, der okul: İstediğin-gibi-ağzına-sıçabileceğin-bütünüyle-senin-olan-bir-bebek. Eh, bu pek fena değil, der kadın. Ama senin gibi erkek olacağını nerden bileyim?)

Yapay üreme kendi başına insanlığa-karşı bir şey değildir. Böyle bir olasılığın geliştirilmesi, hiç değilse anneliğe verilen eskimiş değerin dürüst bir biçimde yeniden ele alınmasını sağlayacaktır. Günümüzde bir kadının ilke olarak açıkça anneliğe karşı çıkması, bedensel bakımdan tehlikelidir. Kadın annelikten, ancak nevrozlu, anormal, çocuklardan nefret eden bir insan, bu yüzden de anne olmaya «uygun olmayan» birisi olduğunu söyleyerek kurtulabilir. («Belki daha sonra... kendimi daha hazır hissettiğim zaman.») Hiç de özgür bir araştırma ortamı içinde sayılmayız. Bu tabu kaldırılıncaya dek, çocuk istememe ya da yapay yollarla çocuk edinme kararı geleneksel çocuk-doğurma ölçüsünde yerleşinceye dek kadınlara, kadınlık rolleri zorla kabul ettiriliyor demektir.

Geleneksel değerler sistemimize sokmakta güçlük çektiğimiz başka bir bilimsel gelişme de, yeni sibernetik bilimidir: Özgün düşünmede, sorun-çözmede yakında insanlara yetişecek belki de onları geçecek makineler. Yapay üreme konusunda olduğu gibi, bu makinelerin henüz tasarım evresini geçmediği söylenebilir; ama unutmamak gerekir ki, daha beş on yıl öncesine kadar, bu alandaki uzmanlar bütün ülkelerin gereksinmelerine beş ya da altı bilgisayarın yetip artacağını söylüyorlardı.

Doğum-denetimi gibi sibernetik de, iki yanı keskin bir kılıç olabilir. Yapay üreme gibi sibernetiğin de şimdiki egemen güçlerin elinde olduğunu düşünmek korkulu bir düş yaratır. Açıklamaya gerek yok. 1984'ün Teknokrasi'sini herkes bilir: Kitlelerin gittikçe artan yabancılaşması, seçkinlerin (artık belki sibernetikçilerin) katılaşan yönetimi, bebek fabrikaları, bilgisayarla yönetim (Büyük Birader), vb. Şimdiki yönetimin elinde, makinelerin baskı mekanizmasını artırmak ve kurulan egemenliği yoğunlaştırmak amacıyla kullanılabileceğinden —ve kullanılmakta olduğundan— kuşku duyulmaz.

Ama, nüfus denetimi sorununda olduğu gibi, burada da bilimin *kötüye kullanılması*, onun değerli yanını gölgelemiştir. Bu konuda tepki, çok sert ve kaçamaklı değildir belki, ama devrim açısından ne denli önemli olduklarını kavramak yerine makinelerin kötü yanları üzerinde aynı dar görüşlülükle durulduğunu görüyoruz. 1984'ün Teknokrasi'sinden nasıl kaçınılacağı konusunda bir sürü kitap ve araştırma yayımlanıyor: ör. Alan Weston'ın *Privacy and Freedom*'ı (Özel Yaşam ve Özgürlük); oysa sibernetiğin yaşamımıza getireceği niteliksel değişikliklerin verimli bir biçimde nasıl ele alınacağını çok az kimse düşünüyor.

Bu iki sorun, nüfusun denetlenmesiyle sibernetik aynı sinirli yüzeysel tepkiyi yaratmaktadır; çünkü her iki durumda da ortaya çıkan sorun daha önce hiç karşılaşılmamış bir sorundur: İnsanın hem üretimle hem de üremeyle temel ilişkilerde niteliksel bir değişiklik yaratmak. Doğurganlığın denetlenmesinin ve sibernetikleşmenin yaratacağı derin etkilerle başa çıkabilmek için, çok kısa bir sürede insan ilişkilerini, kitlelerin boş zamanlarını baştan düzenleyecek yep-

yeni bir kültür yaratmak gerekecektir. Üretim ve üremeyle ilişkilerimizi böylesine kökten bir biçimde yeniden tanımlamak demek, aynı anda hem sınıf sistemini hem de aileyi ortadan kaldırmak demektir. «Eve ekmeği kim getirecek» gibi soruları aşmış olacağız — kimse getirmeyecek, çünkü kimse «çalışmayacak». Makinelerin en güçlü, en usta insandan daha iyi iş çıkardığı bir toplumda meslek ayrımı diye bir şey kalmayacak. Böyle makineler, ekmek sömürüsüne dayanan sınıf sistemini ortadan kaldırarak insanlararası eşitliği eksiksiz bir biçimde sağlayacak.

Sibernetikleşmenin, kadınların durumu üzerindeki ilk etkisi ne olabilir? Kısacası şunları sayabiliriz: (1) Başlangıçta otomasyon, kadınlar için yeni iş alanları, (ör. kart-delme operatörlüğü, bilgisayar programcılığı, vb.) açmaya devam etse de, bu gibi işler pek uzun sürmeyecektir (bu işler için, *par excellence* (her şeyden önce) geçici işgücü oluşturan kadınların aranması, bunların zaten geçici işler olmalarındandır). Makinelerin böylesine yalınlaşan denetimi sonunda daha yaygın bir biçimde herkesçe paylaşılacaktır. Bu makinelerin yüksek düzeydeki daha yeni ve daha karmaşık işlevleri konusundaki uzmanlık bilgileriyse yepyeni bir seçkin mühendisler grubunun, sibernetikçilerin eline geçecektir. Kadınlara verilen işler, daha düşük düzeyli kafa işçiliği gerektiren meslekler, süresini doldurarak ortadan kalkmış olacaktır. Aynı zamanda ev işi de sibernetikleşecektir, kadınların her zamanki işleri daha da azalacaktır. (2) «Aile reisi»nin durumunun sarsılması, özellikle işçi sınıfında, aile yaşamını ve geleneksel cinsellik rollerini daha da derinden sarsacaktır. (3) Gençlerin, yoksulların ve işsizlerin kitle olarak huzursuzluğu daha da artacaktır: İş bulmak güçleştikçe, kültür şokuna karşı insanların boş zamanlarını değerlendirmek üzere eğitilmemiş olmalarından ötürü, devrim mayası çok iyi tutacaktır. Böylece, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, sibernetikleşme, kadınların kendi rollerinde duymakta oldukları huzursuzluğu artıracak, onları devrime itecektir.

Kadın hakları (feminist) devrimi, yeni bir çevresel dengenin kurulmasında belirleyici etken olabilir: Nüfus patlamasına dikkatlerin çekilmesi, üremenin değil de gebelikten korunmanın vurgulanması,

yapay üremenin sonuna dek geliştirilmesi isteği, biyolojik aile içindeki baskıların kaldırılması için bir olanak yaratacaktır. Sibernetikleşme, insanın iş ve ücretle ilişkilerini değiştirerek eylemi, «iş»ten «oyun»a (insanın zevk aldığı için yaptığı bir şeye) dönüştürecek, ekonominin, bu arada ekonomik çapı içinde aile biriminin, bütünüyle yeniden tanımlanmasını sağlayacaktır. Teknoloji, erkeğin toprağı alın teriyle işleyeceği, kadının da acılar, sancılar içinde çocuk doğuracağı yolundaki iki yanlı ilenci ortadan kaldırarak ilk kez insanca yaşamayı olanaklı kılacaktır. Kadın haklarının başlıca amacı, yirminci yüzyılda insan ırkının yaşayabilmesi için gerekli olan yeni çevresel dengenin kültürel bakımdan kabul edilmesini sağlamaktır.

DEVRİMCİ İSTEKLER

Kadınlar, biyolojik bakımdan erkeklerden ayrılırlar: kültürel bakımdan da «insan»dan ayrılırlar. Bu temel eşitsizliği doğa yaratmıştır — insan ırkının yarısı, ırkın tümü için çocuk doğurmayı ve yetiştirmeyi üstlenmiştir— bu durum sonraları, erkeklerin çıkarına sağlamlaştırılmış ve kurumlaştırılmıştır. Türün üremesi kadınlara, yalnızca duygusal, psikolojik, kültürel bakımdan değil maddesel (bedensel) açıdan da çok pahalıya oturmuştur: Son zamanlarda gebelikten korunma yöntemleri geliştirilmeden önce sürekli doğum yapmak ardı arkası kesilmez «kadın hastalıkları»na, erken yaşlanmaya ve ölümlere yol açıyordu. Kadınlar, türün sürdürülmesini yüklenerek ırkın öteki yarısının iş dünyasıyla rahatça uğraşabilmesini sağlayan tutsak sınıftı — kabul etmek gerekir ki iş dünyasının birçok tatsız yanı vardır ama bu arada tüm yaratıcılık da erkeklerin elindeydi.

Bu doğal işbölümü, ancak şu büyük kültürel özveriye karşılık sürdürülebilmiştir: Kadınlar da erkekler de ancak yarı yarıya gelişebilmişlerdir. Üremedeki bu bölünmeyi desteklemek üzere ruhun erkek ve dişi diye ikiye ayrılması trajik olmuştur: Erkeklerin aşırı akılcılığı, saldırganlık dürtüsü, duygusal yanlarının felce uğraması kültürel olduğu ölçüde fiziksel bir yıkım (savaş) yaratmıştır. Duy-

gusallıkları ve edilgenlikleri de kadınların acılarını artırmıştır (kadınlardan, erkeklerden söz ettiğimiz dille söz edemeyiz, çünkü onlar sınıfsal bir ayrımın kurbanları olmuşlardır). Cinsel bakımdan erkekler de kadınlar da, tüm bedene yayılan bir karşı-cinsellikten çok yalnızca cinsel organlarla sınırlanan aşırı düzenlenmiş —zamanı, yeri, sırası ve giderek dili belirlenmiş— bir karşı-cinselliğe yöneltilmişlerdir.

Öyleyse şimdikinin yerine geçmesini önerdiğim sistem konusundaki ilk isteğimi söylüyorum:

(1) *Olabilecek her yola başvurarak kadınların çocuk doğurma yükünden kurtarılması ve çocuk-bakımının bütün toplumca, kadınlarla birlikte erkeklerce de benimsenmesi.*

Bunun birçok derecesi vardır. Herkes için doğum-denetimini değilse bile (büyük güçlüklerle) «aile planlaması»nı kabul ettirmiş bulunuyoruz. Günlük çocuk-bakım merkezlerinin, hem erkeklerin hem de kadınların çalıştığı yirmi-dört-saatlik çocuk-bakım merkezlerinin açılması için öneriler kabul edilmek üzeredir. Bence bu geçici bir çözüm olarak bütünüyle değersiz olmasa da çok yetersizdir. Biz burada köktenci değişikliklerden söz ediyoruz. Bu değişikliklerin hepsi, aynı anda gerçekleştirilemese de köktenci amaçlar bir an bile gözden kaçırılmamalıdır. Günlük çocuk-bakım merkezleriyle kadınlar kandırılmaktadır. Kadınların üstündeki yükü, bu yükün neden *kadınların* üstünde olduğunu düşünmeye olanak vermeyecek biçimde hafifletmektedir.

Öteki aşırı uçtaysa, modern embriyoloji olanaklarından kaynaklanan çok daha uzak çözümler, başka bir deyişle yapay-üreme vardır. Bunlar bugün bile öylesine korkutucu görünen olasılıklardır ki, ciddi olarak tartışılamazlar. Bu korkunun bir ölçüde haklı olduğunu daha önce görmüştük. İçinde bulunduğumuz toplumda, bugünkü bilim adamlarının (bunların pek azı kadın, daha da azı kadın haklarından yanadır) yönetimi altında teknolojinin herhangi bir insanı «özgürleştirmek» üzere kullanılacağı kuşkuludur. Ne var ki, biz burada devrimden-sonra kurulacak sistemler üzerinde fikir yürütüyoruz; tartışmamızı yürütebilmek için, bu değişikliği yaratmaya çalışanların

her türlü olasılığa açık ve iyi niyetli olduklarını varsaymak zorundayız.

Kadınların biyolojik yapılarından böylece kurtarılmaları, biyolojik üreme, kadınların biyolojik alın yazıları üzerine kurulan *toplumsal* birimi, aileyi yıkma tehlikesi getirir. İkinci isteğimiz de aileye, bu kez *ekonomik* bir birim olarak aileye, temelden karşı olacaktır.

(2) *Hem kadınların hem de çocukların, ekonomik bağımsızlığa dayanan siyasal özerkliği.*

Bu amacı gerçekleştirmek için toplumsal ve ekonomik yapımızda devrimci değişiklikler yapmak gerekecektir. Bu yüzden köktenci, yeni üreme biçimlerine ek olarak, sibernetik komünizmden de söz etmemiz gerekir. Çünkü teknolojik ilerleme olmadan, kapitalizmi ortadan kaldırsak bile, kadınların işgücüne katılmasına ancak bir ölçüde dayanabiliriz. Margaret Benston, mal üretimine yönelik sanayi ekonomisiyle ailenin sanayi-öncesi ekonomisi —hemen kullanılmak üzere yapılan üretim— arasındaki önemli ayrıma dikkat çekmiştir: Kadınların üretimi çağdaş ekonominin bir parçası olmadığından, bu çalışmanın modern ekonominin dayandığı temel olduğu kolaylıkla gözden kaçıyor. Kadınların *en masse* (bir bütün olarak) üstyapı ekonomisine alınması tartışmaları, alışılmış, zorunlu bir sürü işin —tam sibernetikleşmeden önce— nasıl yapılacağı sorusuna çözüm getirmez. Kim yapacaktır bu işleri?

Altından kalkılabilse bile, bu işleri yaptıkları için kadın kitlelerine ücret ödemek, devrimci kadın hakları açısından olsa olsa bir reform sayılabilir. En düşük saat ücreti üzerinden, haftalık 99.6 kadın-iş saatini (bu sayı, Chase Manhattan Bankası'nın tutucu tahminleri sonucu ortaya çıkmıştır) nüfusun (daha önce tutsak olan) yarısıyla çarptığımızda elde edilecek sayı kapitalizmi yıkmaya yetecek bir sayıdır. Kadınlara ev işleri için ücret ödemek hiçbir zaman işbölümü sorununu kökünden çözmek olmaz; bu yüzden de bu işbölümünün doğurduğu yıkıcı ruhsal-kültürel sonuçlar ortadan kalkmaz.

Çocukların bağımsızlığına gelince bu, gerçekten henüz dünyanın hiçbir yerinde gerçekleştirilmemiş boş bir düştür. Çünkü bu konuda

da, çocukların işgücüne eşit bir biçimde katılmasından söz etmek yersizdir; sibernetikleşme yoluyla işgücünün kendisinin ortadan kalkacağından söz etmek gerekir. Ekonominin kökten, yeniden düzenlenmesiyle «çalışma» (ör. zorunlu iş, özellikle yabancılaştırıcı «ücretli» iş) artık gereksiz olacaktır.

Şu iki cepheden saldırarak ailenin çevresinde örüldüğü şeyleri eleştirdik: Türün kadınlar tarafından üretilmesi ve bunun uzantısı olarak kadınların ve çocukların bağımlılığı. Bunların ortadan kaldırılması, egemenlik psikolojisini besleyen aileyi yıkmaya yeter. Bununla birlikte biz aileyi yıkma konusunda daha da ileri gideceğiz.

(3) *Kadınlarla çocukların topluma bütünüyle katılmaları.* İki cinsi birbirinden ayıran, ya da çocukların yetişkinler kesimine girmesini engelleyen tüm kurumlar ortadan kaldırılmalıdır. (Okullara son!)

Erkek/kadın-yetişkin/çocuk konusundaki kültürel ayrımlar ortadan kaldırıldığında bu sınıf eşitsizliğini sürdüren cinsel baskılara da gerek kalmayacak, böylece doğal-cinsel özgürlük tarihte ilk kez ortaya çıkacaktır. Böylece şu isteğe gelip dayanıyoruz:

(4) *Tüm kadınlara ve çocuklara cinsel özgürlük.* Kadınlar ve çocuklar cinsel açıdan artık istediklerini yapabileceklerdir. *Yapmamaları* için hiçbir neden kalmayacaktır. Eski nedenler şunlardı: Cinsel özgürlük insan ırkının devam etmesi için zorunlu olan sürekli üremeyi tehlikeye sokuyordu; bu yüzden din ve öteki kültür kurumları aracılığıyla cinsellik sınırlanarak yalnızca üreme amacına yöneltiliyor, üremeye dönük olmayan tüm cinsel zevkler sapıklık ya da daha kötü bir şey sayılıyordu. Kadınların cinsel özgürlüğü, çocuğun babasının kim olduğu sorununu yaratıyor, böylece babalığı tehlikeye sokuyordu. Çocuk cinselliğinin de, aile-içi-zina yasağıyla bastırılması gerekiyordu, çünkü özgürlük, ailenin çok değerli iç dengesini tehlikeye sokuyordu. Bu cinsel baskılar, kültür içinde biyolojik aileye verilen önemle doğru orantılı olarak artıyordu.

Oysa yeni toplumumuzda insanlık artık doğal olan çok-biçimli cinselliğine dönebilecektir — her tür cinsellik hoşgörülecek ve yaşanacaktır bu toplumda. Eskiden ancak birkaç kişinin (canlı kalanların) gerçekleştirebildiği bütünüyle cinselleşmiş kafalar, yaygınlaşacaktır.

Cinsel bakımdan insanın kendini-gerçekleştirmesine giden tek yol artık kültür içindeki yapay başarısı olmayacaktır: İnsan artık kendisini yalnızca varoluş ve davranış süreçleri içinde bütünüyle gerçekleştirebilecektir.

BAŞARISIZLIKLA SONUÇLANAN ÜÇ DENEY

Bu zorunlu yapısal değişiklikler daha belirgin bir köktenci kadın hakları programının temelini oluşturmalıdır. Ne var ki, bizim bu devrimci isteklerimiz en yumuşak karşı çıkmalardan tutun da («ütopik... gerçekdışı... olmayacak düşler... çok uzaklara yönelik... olanaksız... evet, sistem kokuşmuş, ama siz de daha iyi bir şey getirmiyorsunuz...») isteriye dek («insanlık-dışı... doğa-dışı... hasta... sapık... komünist... 1984... ne yani? Tüpte yetiştirilen bebekler uğruna yaratıcı-analığı yok etmek mi, bilim adamlarının yarattığı canavarlar uğruna, vb.») her türlü çıkışla karşılaşacaktır. Ama biz böylesi savunma tepkilerinin hassas bir noktaya dokunduğumuzu gösterdiğini biliyoruz aslında: «Ciddi» politikanın altında yatan duygusal katmanlara hemen işleyecek tek köktenci program, devrimci kadın haklarıdır; böylece devrimci kadın hakları kişiselle genel olanı, öznelle nesneli, duygusalla akılsalı —dişilik ilkesiyle erkeklik ilkesini— yeniden bütünleştirecektir.

İnsanların, ailenin yerine geçebilecek başka olasılıklarla deneylere girişmesini engelleyen bu direncin başlıca öğeleri nelerdir ve bu direnç nereden doğmaktadır? Cesur Yeni Dünya'nın ayrıntılarını hepimiz biliriz: Soğuk kolektifler, bireyselliğin ortadan kalkması, cinselliğin mekanik bir eyleme indirgenmesi, çocukların robotlaşması, Büyük Birader'in özel yaşamın her yanına burnunu sokması, dizi dizi bebeklerin, insan sıcaklığı olmayan makinelerle beslenmesi, insan ırkının devlet denetiminde geliştirilmesi, sakatların ve geri zekâlıların, beyaz ceketli teknisyenlerce yaratılan bir üstün-ırk uğruna öldürülmesi, her türlü duygululuğun zayıflık sayılması, sevginin yok edilmesi, vb. Bütün bu korkunç şeylere kapılarını açarsa aile yok olacaktır (içindeki tüm baskılara karşın aile bugün, devletin gittikçe ağırlaşan baskısına karşı tek güvenli yer, bulunabildiği kadarıyla duy-

gusal sıcaklığın, baş dinlemenin, bireysel rahatlığın sağlanabildiği tek sığınaktır).

Gariptir ki, «1984»ün hiç durmadan böyle karşımıza çıkmasının bir nedeni, bunun doğrudan doğruya, abartılarak, günümüzdeki erkek-egemenliği kültürünün kötü yanlarından doğmuş olmasıdır. Örneğin 1984'teki görsel ayrıntıların çoğu doğrudan doğruya yetimhanelerimizden, hükümet-yöntemindeki çocuk kurumlarından alınmıştır[2]. Burada, kadınların erkeklere benzediği, tıpkı onlar gibi sakatlandığı, böylece birbirine girmiş bağlılıkların ince dengesini yitirdiği bir toplum yansıtılır.

Oysa biz bunun tam tersini öneriyoruz: Dişilik ilkesinin, erkeklerin belli aralıklarla gelip sığınabilecekleri «kuytu» bir köşeye yoğunlaştırılması yerine, bu ilkenin her yana yayılmasını —tarihte ilk kez toplumu tepeden tırnağa yeniden yaratmasını— istiyoruz. Erkeğin Doğa üzerinde, güçlüklerle kazandığı başarı, gerçekten doğal

---

2 Yetimhanelerde çocukların, ana-babaların sağladığı sıcaklığı ve dikkati bile bulamadıkları ve bunun ruhu sakatlayıcı sonuçlar doğurduğu doğrudur —testler, bu kuramlardaki çocukların IQ'sunun düşük olduğunu, duygusal uyumsuzluğun yüksek olduğunu, giderek ana bakımından yoksun olan maymunlarla yapılan o ünlü deneyin gösterdiği gibi cinsel yaşamlarının sakatlandığını ya da yok olduğunu göstermiştir— oysa köktenci çözümleri gözden düşürmek için, bu istatistiklerden alıntılarla kanıtlar getirenler, yetimhanenin köktenci çözümün tam tersi olduğunu, aslında yetimhanenin *bizim düzeltmeye çalıştığımız şeyin bir uzantısı olduğunu göremiyorlar.*

Yetimhane nasıl ailenin öteki yüzüyse, fahişelik de ataerkil evlilik kurumunun *sonucu* olarak doğmuştur. Fahişeliğin evliliği tamamlaması gibi yetimhane de, çocukların çoğunun biyolojik ana-babalarının denetiminde yaşadıkları bir toplumun zorunlu, kaçınılmaz kötülük-kurumudur. Birinci durumda, kadınların ancak erkeğe bağlılık içinde yaşayabilmelerinden dolayı, bağlı olmayan kadınlar özel bir cezaya çarptırılır; ikinci durumdaysa çocukların, toplumun özgür üyeleri olacaklarına belli bireylerin mülkleri olmaları yüzünden sahipsiz çocuklar acı çeker.

Yetimler, bütün çocukların yaşayabilmek için ana babalı olmalarını *gerektiren* bir toplumda anasız babasız kalmış talihsiz çocuklardır. Bütün yetişkinler kendi biyolojik çocuklarının tekelinde olduklarından, sahipsiz çocuklara bakacak kimse kalmaz. Oysa, kimsenin çocuklarla özel bir bağlılığı olmasa, *herkes bütün* çocuklarla uğraşacak biçimde özgür olacaktır. Çocuklara duyulan doğal ilgi, sınırlı bir biçimde insanın kendi çocuklarında toplanacağına, bütün çocuklara dağılacaktır.

Yetimhane sisteminin kötü yanları, ranzalarda yaşama, kişiliksizlik, isimsizlik hep bu kurumların, ayıklayıcı aile düzeninin dışına atılan çocukların *toplanma yerleri* olmasındandır; oysa biz ailedeki duyguların bütün topluma yayılmasını istiyoruz. Bu yüzden çocuk kurumları, bunların doğurduğu sonuçlar devrimci çözümlerden çok uzakta olan şeylerdir; çünkü bunlar bizim şu temel postülalarımızın hemen hemen hepsini bozar: Çocukların toplumun bütününe katılmaları; çocuklara tüm ekonomik ve cinsel özgürlüklerin tanınması.

olan şeylerin yeniden yaratılma olanağını sağlamıştır: Erkek, hem kendisine hem de Havva'ya yöneltilen ilenci ortadan kaldırabilir, Cennet Bahçesi'ni yeryüzünde yeniden yaratabilirdi. Ne var ki, çok uzun süren bu ağır çalışması sırasında erkeğin imgelem gücü kurumuştur: Erkek, ağır yükünün daha da artacağından, Havva'nın ilencinin kendisininkine ekleneceğinden korkmaktadır.

Ama bu bilinçaltı korku imgesinin, önemli kadın hakları sorunlarını yok edecek ölçüde etkili olmasının somut bir nedeni vardır: Daha önceki toplumsal deneylerin başarısızlıkla sonuçlanmış olması. Köktenci deneyler, sorunları çözebildikleri zaman bile, o sorunların yerine yepyeni —hiç de daha ileri bir aşamada olmayan— sorunlar yaratmışlardır. Şimdi bu köktenci deneylerin bazılarına, başarısızlıklarının nedenini bulmaya çalışarak kısaca bakalım — kanımca örneklerin hiçbirinde, deneyin çıkış postülaları göz önüne alındığında, deneyin yapıldığı özel, toplumsal bağlam içinde, başarısızlık şaşırtıcı bir sonuç değildir. Bu incelemeden edineceğimiz bilgiden, kendi programımızda nelerden kaçınmamız gerekeceğini gösteren değerli bir olumsuz-çizgi olarak yararlanabiliriz.

*
* *

Çağdaş toplumsal deneylerin arasında en dikkate değer başarısızlık Rus komünlerinin başarısızlığıdır. (Rus Devrimi'nin genel başarısızlığı, her köktenciyi rahatsız eden bir şeydir, ne var ki, bu başarısızlığın komünlerin başarısızlığıyla doğrudan ilişkili olduğu pek az kimsenin dikkatini çekmiştir.) Komünlerin başarısızlığı, garip bir biçimde ailenin ortadan kaldırılmasıyla totaliter devletin doğması arasında bir neden-sonuç bağıntısı bulunduğu varsayımına yol açmıştır. Bu açıdan, çekirdek ailenin Rusya'da daha sonra yeniden kurulması, o zaman artık hızla kaybolup gitmekte olan insancıl değerleri —başını dinleyebilmeyi, bireyciliği, sevgiyi, vb.— kurtarmak için girişilen en son çabadır.

Ama aslında bunun tam tersidir doğru olan: *Rus Devrimi'nin, sınıfsız toplumu gerçekleştirememesi, aileyi ve cinsel baskıları or-*

tadan kaldırmak için giriştiği çabaların yüreksizliğine bağlanabilir. Bu başarısızlık da, yalnızca ekonomik sınıfa dayanan, erkeklerden yana bir devrimci çözümlemenin yetersizliğinden doğmuştur; bu çözümleme, ekonomik bir birim olarak, işlevi açısından bile aileyi gerektiği gibi ele alamamıştır. Benzer biçimde, bugüne dek yapılan *bütün sosyalist devrimler, gene bu nedenlerle başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve sonuçlanacaktır.* Günümüzdeki durumuyla sosyalizm altında başlayan her türlü özgürleşme, sonunda ister istemez baskıya dönüşecektir, çünkü psikolojik, ekonomik ve siyasal baskının *kaynağı* ailenin kendi yapısıdır. Kadınları işgücüne ya da orduya katarak aile içindeki güç sıralanmasını yumuşatma yolundaki sosyalist çabalar, olsa olsa reformcu olabilir.

Bu gidiş, *1984*'te gördüklerimizi büyük ölçüde tamamlayacaktır: Yakınlığın, rahatlığın, kendi başına kalmanın, bireyciliğin, vb. bulunabildiği en son yer olan ailenin yok edilmesi, üstyapı ekonomisinin yaşamın her yanına bütünüyle el atması, cinsel sınıf ayrımının ortadan kaldırılması yerine kadınların *erkek* dünyasına alınmaları. Dış dünyada dişilik öğesini yeniden canlandıracak, «kişisel»i «genel»e katacak hiçbir önlem düşünülmediğinden, dişilik ilkesinin bütün toplumu insancıllaştıracak biçimde yaygınlaştırılması yerine, kısırlaştırılması ya da bütünüyle ortadan kaldırılması yüzünden sonuç dehşet verici olacaktır.

Wilhelm Reich *Cinsel Devrim*'de, bugüne dek yapılmış en iyi çözümlemesiyle Rus komünlerinin başarısızlığındaki özel, nesnel nedenleri özetlemiştir:

(1) Önderlik konusunda karışıklık ve sorunun gözden kaçması.

(2) Eski Rusya'nın kültür bakımından geriliği; savaş ve kıtlık yüzünden her şeyi yeniden genel olarak kurma işinin güçlüğü.

(3) Kuram eksikliği. Rus Devrimi, bu tür devrimlerin ilkiydi. Temel devrimci kuramın oluşturulmasında duygusal-cinsel-ailesel sorunların nasıl ele alınacağını gösteren hiçbir çalışma yapılmamıştı. (Ya da, bizim dilimizle söylersek, devrimden önce kadın/çocuk baskısı konusunda «bilinçlendirici» hiçbir şey ve köktenci bir kadın hakları çözümlemesi yoktu.)

(4) Bireyin, tarih boyunca aile içinde yaratılan ve perçinlenen cinselliği-olumsuzlayıcı psikolojik yapısı, onun aileden kurtulmasını engelliyordu. Reich'ın söylediği gibi: «İnsanların özlemini çektikleri ama kendi içinde bulundukları yapıya böylesine ters düşen bu yaşama karşı büyük bir korku duydukları unutulmamalıdır.»

(5) Cinselliğin, patlamaya hazır somut, karmaşık yanları. Reich'ın anlattıklarında o zamanlar, insanların, kendilerine yol gösterecek iyi-biçimlenmiş bir ideoloji olmaksızın özgürleşmeye çalışırken çektikleri sonsuz sıkıntıyı duyuyoruz. Sonunda, yeterli hazırlık olmadan bunca şeyi yapmaya kalkışmaları, onların başarısızlığını daha da artırmıştır: *Cinsel kutuplaşma dengesini, bu kutuplaşmayı bütünüyle ortadan kaldıramadan bozmak düşünülebilecek en kötü şeydi.*

*
* *

Çok övülen başka bir komün düzeni deneyi de İsrail'deki kibutzlardır. Ama burada başarısızlık büyük değildir: En çok duyulan eleştiri ailenin ortadan kaldırılması yüzünden kibutz çocuklarının bireysellikten yoksun oldukları, psikolojilerinde bir «grupçuluk» bulunduğudur. («Bu sonuca katlanmak istiyor*sanız*... o zaman...») Kibutz yaşamının etkileri üzerine pek çok inceleme olmasına karşın ben önce kendi deneyimi anlatacağım.

İşbölümü kalkmamıştır. Kibutzda kaldığım kısa sürede şunları gördüm: Diplomalı bir Amerikalı hemşireye revirde iş verilmedi — çünkü bütün kadınların mutfakta çalışması gerekiyordu. Sandalet atölyesindeki iş, deri işçiliğinde usta bir kadına değil de bir erkek çırağa verildi. Kadınların tarlalarda çalışmak yerine neden çamaşırhanede, dikiş atölyesinde ya da tavukhanede çalıştıklarını sorma saflığını gösterenler ancak yabancı kızlardı. (Kadınlardan birisi bana uzun uzun traktör sürmenin bir kadının cildini mahvedeceğini açıkladı.)

Çocuklar, biyolojik ana-babalarına çok bağlıydılar (insan hiç durmadan Ema Sheli, Abba Sheli «*Benim* annem, *Benim* babam» sözlerini duyuyor; tıpkı ABD'de her mahalledeki her çocuğun,

«Yapamazsan Babam'a söylerim bak!» ya da «Annem seni iyice bir pataklayacak!» dediği ses tonuyla). En kötü etkileri ortadan kaldırılmış olsa da kibutzda aile bağları var gücüyle sürmektedir.

Üstelik çocuklar özel işlere, özel programlara göre gene gruplara ayrılmışlardır: Minyatür hayvan çiftlikleri, özel yemek saatleri, vb. Okul, Avrupa'daki örnekleri izlemektedir, «sınıflara bölme» gibi en kötü yanları ortadan kaldırmış olsa da: Her birinde yirmi kişi olmak üzere dershane sistemi sürmektedir ve zevk alarak öğrenmek yerine, yetişkinlerin onayını almak için öğrenmek amaçlanmaktadır.

Cinsel rol örnekleri vurgulanmaktadır; cinsel ayrım ortadan kaldırılmamıştır (erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı banyolar vardır); eşcinsellik ya da iki-cinsellik öylesine duyulmamış bir şeydir ki, ben bu konuyu açtığım zaman, birkaç kadın odadan çıkıp gitti. Bu konudaki tüm söylentilere karşın kibutzlar, cinsel bakımdan gittikçe tutucu olmaktadırlar (evli olmayan bir kadın doğum denetim hapları istemekten utanıyorsa, zührevi hastalıklar bir felaket olmalı); ve toplumun onayladığı eşle uzun süreli bir ilişkinin dışında her şey ayıplanmaktadır. Kibutzda cinsel yaşam çok sıradan bir biçimde düzenlenmiştir; toplumun daha geniş kesimindeki cinsellikten pek az farklıdır. Tüm baskıcı etkileriyle aile-içi-zina yasağı aileden daha geniş olan akran gruplarına yayılmıştır.

Aslında kibutz, köktenci bir deney değil, özel tarımsal amaçlara ulaşmak için kurulmuş sınırlı bir komüncülüktür. Kibutzlar, özel, ulusal koşullara uyabilmek için geleneksel toplum düzeninden vazgeçmeye bir süre zorlanan öncü-çifçiler topluluğundan başka bir şey değildir. Bu koşullar değişirse ve değiştiği zaman, kibutz «normal»e döner. Örneğin benim kaldığım aşırı-sol kibutzdaki kadınlar günde altı kez yemek çıkaran komün mutfağından başka özel mutfaklar edinmek için çalışıyorlardı. Bu kadınlar aslında Sevimli Ev Kadını rolünü sürdürmek istiyorlardı; ama bu rolü oynamak için gerekli araçlar ellerinden alınmıştı. Giyime, modaya, makyaja ve güzelleşmeye olan düşkünlükleri, gerçekleştirilmesi kolay bir şey olmadığından, bir köylü kızın büyük kentin kötü yanlarına özenmesine *benziyordu* — uygulamada ulaşılması güçleştikçe yoğunlaşan bir düş gibi. Bir sabah erkenden, kibutzun yerleşme kesiminden geçerken,

ABD'de küçük bir kasabanın ya da sakin bir sayfiyenin içinden geçtiğimi sanabilirdim kolaylıkla: Kibrit kutusuna benzeyen evler, herhangi bir küçük-burjuvanın özel mülkiyetine gösterdiği titiz bir bakım içindeydi; apartmanların süslemesine de aynı özel ilgi gösterilmişti. (Özel mülke dönüş bana «bu gerçekçi bir şey» diye açıklandı. Daha önceleri kibutzlular, kişisel giyim eşyalarını bile ortaklaşa kullanıyorlarmış, ama bir süre sonra bundan usanmışlar.) Mülk, —çocukların hâlâ mülk olması yüzünden— yetersiz gelişen ben'in zorunlu bir uzantısıdır. Çocuklar Evi'nden çıkıp Baş Ana'nın peşinden tıpış tıpış giden Küçükler, herhangi bir yerde, herhangi bir anaokulunda olabilirlerdi. Kibutzda çocuklar hâlâ baskı altındaydı.

Şaşırtıcı olan, kibutz deneyinin, derinlikten yoksun olmasına karşın bu denli başarılı olabilmesidir. İşbölümünün, çekirdek ailenin ve bunun sonucunda doğan cinsel baskıların, mülkiyet fikrinin, vb. birazcık zayıflatılmasının sonuçları beklenmeyecek ölçüde büyük olmuştur. Benim edindiğim izlenim bu çocukların Amerikan aile yapısı içindeki çocuklara göre beden, kafa ve duygu bakımından çok daha sağlıklı olduklarıydı. Bu çocuklar, insanlara karşı daha sıcak, daha vericiydiler: dış dünyaya daha büyük bir merakla yöneliyorlardı. Ana-babaları çok sinirli ve çok telaşlı olmadıklarından, çocuklarıyla daha iyi ilişkiler sürdürebiliyorlardı; çocukların yaratıcılığı ve bireyselliği, topluluğun olanakları ölçüsünde geliştiriliyordu.

*
* *

Umulmayacak sonuçlar doğuran başka sınırlı ama çok-övülen bir deney de A. S. Neill'in Summerhill okuludur. Neill, İngiltere'deki küçük deneysel okulu üzerine yazdığı ünlü kitapta, *Summerhill: A Radical Approach to Childrearing* (Summerhill: Çocuk Yetiştirmeye Köktenci Bir Yaklaşım) (ülkede kendisine saygısı olan her liberal, köktenci, bohem ve/ya da akademik ana-babanın kitaplığında bulunan bir kitap), normal çocukların, «özgür», kendini yöneten çocuklara dönüşümünü anlatır. Gene de Summerhill, çocuk yetiştirmeye «köktenci» bir yaklaşım sayılamaz — olsa olsa liberal bir

yaklaşımdır. Gerçek bir devrimci[3] olmaktan çok yenilikçi bir eğitimci olan Neill, içinde bulunduğumuz düzende, kendilerini bu okula gönderebilecek ölçüde zengin ve liberal ailelerden gelen kurbanların toplandığı küçük bir sığınak yaratmıştır. Bu sığınakta çocuklar, ailenin içinde doğan egemenlik gücünün zararlı etkilerinden korunmuş olurlar. Okulu yönetenler çocuklar arasında eşitliği sağlamaya çalışırlar; bu da apaçık bir çelişkidir (örneğin Neill'in de bir tek oy hakkı vardır; ama öyle sanıyorum ki, gerçek bunalım anlarında karar oya konmaz. Zaten çocuklar, iyi yürekli de olsa, kimin patron olduğunu hiç unutmazlar). Zorunlu eğitim gevşetilmiştir: Çocuklar, istedikleri zaman bir şey öğrenirler. Bununla birlikte sınıf düzeni, gevşetilmiş de olsa, değişmeden sürmektedir. Başka bir örnek alalım: kendi kendini tatmin hoş görülse de cinsel ilişki kesinlikle hoş görülmez (çünkü Neill «onlar»ın okulu kapatabileceklerini hiç aklından çıkarmaz). Daha da kötüsü, cinsel rollerin ortadan kaldırılmasına[4] girişilmemiştir. Zaten bu, böyle bir deneyin gücünün dışına taşar çünkü çocuklar okula alındıklarında beş yaşında ya da daha büyük olduklarından aile içinde ruhsal-cinsel bakımdan biçimlenmiş durumdadırlar. Öyleyse ancak burada her bakımdan —ruhsal, cinsel ve eğitimsel açıdan— düzenin çok katı bazı yanlarının yumuşatıldığını görüyoruz.

Soruna kökten yaklaşılmadığı apaçık ortadadır. Yasal bakımdan çocuklar hâlâ ana-babalarının vasiliği altındadırlar. (Sonra çocuklar, kendilerini Summerhill'e gönderecek ölçüde açık görüşlü ana babalardan kolaylıkla vazgeçemezler.) Neill hiç durmadan, bütün yaptıklarını bir tatilde mahveden, ya da en kötü baskı belirtileri yok

---

[3] Neill kendisi şöyle diyor: «Toplum hakkında düşündüklerimi yazıp söyleyebiliyorum ama, toplumu *eylemle* düzeltmeye kalkışsam, büyük bir tehlike olarak göreceğinden toplum beni öldürecektir.

...(Anlıyorum ki) benim başlıca görevim toplumu düzeltmek değil birkaç çocuğa mutluluk getirebilmektir.»

[4] Gerçekten, oldukça genişletilmiş bir aile içinde de olsa Neill ve karısı Ena, cinsel rollere örnek olurlar. Şaşırmış görünse de Neill, cinsel rollerin burada da ortaya çıktığını yadsıyamaz:

«Havanın iyi olduğu bir günde Summerhill'in erkek *gangsterlerini* (?) göremeyebilirsiniz. Kuytu köşelerde *korkunç işlerini* sürdürmektedirler. Oysa kızları görebilirsiniz. Ya evdedirler ya da evin yakınlarında bir yerde; *büyüklerden* hiç ayrılmazlar.

olur olmaz çocuklarını okuldan almaya kalkan ana-babalardan yakınır. Kendi üstündeki güçten korkar. Çünkü Neill, onlara hizmet etmektedir: Yarattığı şeyden hoşnut olmazlarsa bu belirsiz «kişiler» her şeye son verebilirler. Ana babalar da Summerhill felsefesinin[5] sadık izleyicileri olsalar da sürekli ziyaretleri ve sorularıyla can sıkarlar. Kendilerine hayran ziyaretçilerle kuşkulu soruşturmacılar (bu arada bir dizi resmi soruşturmacı) arasında kalan çocuklar, kendilerini bir hayvanat bahçesinde yaşar gibi hissetmeye alışmışlardır. Bu da onların alışılmış «değerli» —nesne— olma durumlarından pek değişik bir şey değildir.

Zaten başka türlü olabilir miydi? Summerhill yetişkinlerden, giderek kentin gündelik yaşamından —az değil— çok koparılmış çocukların toplandığı yalıtılmış bir sığınaktır. Okul varlığını, «ana-babalarla» liberal görüşlü bağışçılara borçludur. Kendi ekonomisiyle geçinmeyi bile beceremeyen bir topluluktur, bu yüzden de ana-babaları son çareyi liberalizmde arayan problemli çocuklar için yıllık bir kamp olma yolundadır. Sayıca yetişkinlerden çok olmaları, bu yeni okul deneyini doğrulamaları yüzünden burada çocukların istekleri ve fikirleri dünyanın birçok yerinde olduğundan daha çok «saygı» görmektedir. Ne var ki bu gerçek bir topluluğa gerçek bir biçimde katılma üzerine kurulmayan yalancı bir saygıdır.

Sanat odasını hep resim yapan, kumaşlardan bir şeyler oluşturan kızlarla dolu bulursunuz. Ama bence genel olarak, küçük erkek çocuklar daha yaratıcıdır; hiç değilse hiçbir oğlanın ne yapacağını bilmemek yüzünden sıkıldım dediğini duymadım; oysa kızların bazen böyle dediğini duyuyorum.

Belki de erkekleri kızlardan daha yaratıcı bulmam, okulun kızlardan çok erkeklere uygun araçlarla donatılmış olmasındandır. On yaşında ya da biraz büyük kızlar demir ya da ağaç atelyesinde yapacak pek bir şey bulamazlar. Kızların sanat çalışmaları var; bu arada çömlekçilik, lino oymacılığı, resim yapma ve dikiş işleri; ama bazılarına bunlar yetmiyor...

Okul toplantılarına kızlar, erkekler ölçüsünde etkin bir biçimde katılmıyorlar, bunun neden böyle olduğunu açıklayamayacağım.» (Sözcüklerin altını ben çizdim)

[5] Bu tek Summerhill deneyi bir ölçüde başarılı olsa da, Summerhill'i «evde» denemeye kalkmak korkunç bir başarızlıkla sonuçlanır. Kendi özel Summerhill'lerini aile yaşamlarında başlatmaya çalışan ana-babaları seyretmek kadar acıklı bir şey olamaz; bu ana-babalar çekirdek aileyle gerçek çocuk özgürlüğü arasındaki derin çelişkiyi kavrayamamaktadırlar. Anaların konuğu (beni) dövmemesi için çocuklarına yalvarıp durduğu evler gördüm — bu analar, çocuğun bulunduğunu *bildiği* ve aslında çocuğu kışkırtan şeyin ta kendisi olan gücü kullanmayı göze alamıyorlardı. Bazı ailelerde de çocuklar zaman zaman zorla aile toplantılarına götürülürler, vb. Bütün bu ilerici önlemlere karşın çocuklar sezgileriyle her gerçek kararın, *gücü ellerinde bulunduran* ana-babaları tarafından denetlendiğini bilirler — ve bu bilgiyi kullanırlar.

Yalnızca bu yüzeysel reformlarla çocuklar, şaşırtıcı bir biçimde iyi davranışlar gösteriyorlarsa, saldırganlıklarının, baskılarının ve düşmanlıklarının yerini içten nezaket, ruhsal genişlik ve dürüstlük alıyorsa, o zaman gerçekten devrimci koşullar altında neler bekleyebileceğimizi bir düşünün.

*
* *

Bunların ve başka toplumsal deneylerin köktenci kadın hakları açısından ayrıntılı bir incelemesine girişmek, kadın hakları kuramına değerli bir katkı olacaktır. Biz burada bu konuyu kısa geçtik: Daha önemli bazı çağdaş toplumsal deneyleri ele almamız, her şeyden çok bu deneylerin, kadın devrimi için gerekli olan dört koşulu yerine getirmediğini göstermek içindi.

Şimdi başarısızlığın nedenlerini özetleyelim:

(1) Kadınların, üremeyle (bu yüzden çocuk-yetiştirmeyle) eşitsiz bir işbölümüne yol açan biyolojik bağları, cinselliğe dayanan sınıflaşma, egemenlik psikolojisi ve başka aksaklıklar hiçbir zaman ele alınmamıştır. Kadınlık rolü, ortadan kaldırılmak şöyle dursun yaygınlaştırılmıştır: Bazı kadınların, eski işlerine yeni bir iş daha eklenmiştir. Bu yüzden kadınlar üstyapı erkek ekonomisine, geçici bir iş gereksinmesini karşılamak üzere, (kısmen) katılmış olsalar da, dişilik ilkesi hiçbir zaman toplumun bütününe yayılmamıştır.

(2) Bazı durumlarda, örneğin Summerhill'de deney, daha geniş (ve daha baskıcı) bir grubun ekonomisine —ve iyi niyetine– bağlıdır; bu üzden asalaktır ve temelden sakattır. Bununla birlikte, deneyin sosyalizmden kaynaklandığı toplumlarda, sorun bu değildir. Komünlerdeki ve kibutzlardaki çocuklar kendilerini kişiye bağımlı duyuyorlarmış gibi topluluğa bağımlı duyarlar; çoğu zaman üretim işine de katılırlar. Bu deneylerin hâlâ (ve ekonomik açıdan) yanıldıkları nokta yalnızca işbölümüdür; bunun da başka nedenlerden doğduğunu biliyoruz.

(3) Çocukları yetişkinlerden ayırmaya son vermemek; okulu ortadan kaldıramamak ya da hiç değilse yeniden kökten düzenleyeme-

mek. Çocukları yetişkinlerden ayırma yöntemleri, ranzalı yetimhane aşırılığından tutun da Summerhill'in özgür kamp havasına ya da kibutzların *Beit Yeladim*'ine dek değişir. Yıkıcı etkileri yumuşatılmaya çalışılsa da, bu durumların hiçbirisinde çocukluk kavramı yeniden ele alınmamış, çocukluk mekanizması (ilkokul, özel kitaplar, «oyuncaklar», vb.) bütünüyle bir yana bırakılmamıştır.

(4) Cinsel baskı sürmektedir; bu, bir bakıma kadınlarla çocukları birbirine bağlayan özel kordon bağının koparılamamasından, bir ölçüde de öncülerin, kendi «cinselliği olumsuzlayan» yapılarından kurtulamamalarındandır[6].

Ben, beşinci bir başarısızlık nedeni daha ekleyeceğim bunlara:

(5) Deneylere girişmeden önce kadın hakları konusunda bir bilinçlenme olmamış, bu açıdan bir çözümleme gelişmemişti. Bu başarısızlığa en iyi örnek günümüzdeki Amerikan komün deneyleridir; bu deneylerde aile, daha çok insanı içine alacak biçimde genişletilmektedir. İşbölümü olduğu gibi kalmıştır, çünkü kadının yataktaki (çocuk) ya da mutfaktaki rolü, erkeğin de geçimi-sağlama rolü değişmemiştir. Sonra, anne/çocuk bağımlılığı (simbiyosis) bozulmadığından komün dağıldığında, biyolojik babayla birlikte tüm «öteki babalar» da çekip gitmekte, böylece anayı —sıradan bir evliliğin güvencesi bile olmaksızın— çıkmazda bırakıp gitmektedirler.

Görülüyor ki şimdiye dek, kadınlarla çocukların toplumun bütününe gerçek üyeler olarak katıldıkları bir tek durum yoktur. Tarihteki anaerkil evre gibi çağdaş toplumsal deneyler de, tarih boyunca yerleşen erkek egemenliğinin ancak bir ölçüde gevşetilmesidir. Bu deneylerde hiçbir zaman cinsel baskıya yol açan temel koşula el atılmamıştır. Kadınlara ve çocuklara bazı haklar —cinsel baskının geniş, gözlerden kaçan altkatmanları tarafından engellenen başka toplumsal amaçların rastlantısal *ekleri* olarak verilmiştir. İdeolojileri yukarıda sıralanan kadın hakları ilkelerine dayanmadığından bu deneyler, (erkek) kuramcılığının ya da önderlerinin çizdiği sınırlı de-

---

6 Wilhelm Reich Rusya'da, özgür çocuk cinselliğinin ilk belirtileriyle baş çıkılamayışını eleştirir: Rusya'da Çocuk cinselliği doğal bir cinselliğe dönüşün ilk evresi olarak değil de, çok katı bir biçimde ahlâksal bozulma belirtisi olarak yorumlanmıştır.

mokratik amaçlara bile ulaşamamışlardır. Bununla birlikte çok dar alanlarda elde ettikleri başarı, biyolojik ailenin değiştirilebileceğini göstermiştir. Ama baskıyı bütünüyle yok edebilmek için, aileyi toptan ortadan kaldırmak gerekecektir.

*
* *

Bununla birlikte —doğruyu söylemek gerekirse— kadın devriminin gerçek önkoşulları ancak son zamanlarda, teknolojik bakımdan en çok gelişmiş ülkelerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Tarihte ilk kez aileye yalnızca ahlaksal açıdan değil —aile, biyolojik-temele dayanan cinsel sınıflaşmayı güçlendirir, yetişkin erkekleri her yaştan kadınlara ve erkek çocuklara üstün sayar (yetişkin erkekler daha sonra kendi aralarında ırksal ve sınıfsal ayrıcalıklara göre bölünürler)— aynı zamanda işlevsel açıdan da saldırma olanağı doğmuştur: Üreme/üretme için gerekli bir temel, toplumsal birim olarak aile artık zorunlu ya da en etkili kurum olmaktan çıkmıştır. Sibernetik yalnız insanın işle ilişkisini değil, işin değerini de değiştirecek ve sonunda ailenin kökünde arta kalan uygulama açısın-dan değerli her şeyle birlikte işbölümünü bütünüyle yok edecektir. Üremeye gelince, bugün tartışma konusu olan biyolojik üremenin yerini, kısa bir süre sonra yapay üreme almasa bile, evrensel üremeye gerek duyulmayacaktır artık.

AİLENİN YAVAŞ ÖLÜMÜ

Çağdaş teknolojinin ailenin işlevlerini gittikçe azaltarak şimdiye dek bazı zayıflama belirtileri yaratması gerekirdi. Oysa durum hiç de böyle olmamıştır. Aile kurumu çok eskimiş olmakla birlikte, bu kurumu destekleyecek yapay, kültürel dayanaklar yaratılmıştır: Duygusal yaşam üzerine konuşmalar, evlilik el kitapları, gazete ve dergilerde günlük yazılar, özel dersler, özel hizmetler, meslekleri olan eşlere, ana-babalara yardım eden kurumlar, öğretmenler, evlilik özlemi yaratma, evlilikten hoşlanmayan ya da kaçınan kişilere uyarılar, son olarak da evlilikten kaçanların sayısı tehlike yaratacak ölçüde ar-

tarsa, gerçek bir geri tepme; bu isteğe uymayanların doğrudan yok edilmesi. Bu sonuncusunun bugüne dek denenmemiş olması belki de henüz gerekmemiş olmasındandır.

Evlilik tıpkı Kilise'nin durumundadır: Her iki kurum da işlev bakımından can çekişmektedirler; bu arada bu kurumların vaizleri herkese kurumların yeniden canlanacağını, inanmayanlara kıyamet gününün yaklaştığını haber vermektedirler. Tanrı'nın öldüğünün söylenip durulmasına karşın sonunda gene sinsi bir biçimde dirilip ortaya çıkması gibi herkes evliliği kötülemekte, sonunda gene de evlenmektedir[7].

Evliliği böylesine yaşatan şey nedir? Yirminci yüzyılda evliliğin bazı kültürel dayanaklarını göstermeye çalıştım. Evlilik dışı romantik sevgi geleneğinin, tek eşli evliliğin zorunlu tamamlayıcısı fahişeliğin, bu kurumların en yararcı olanını çekici kılmak için nasıl amaçlı bir biçimde işe karıştırıldığını gördük — böylece insanlar duygusal gereksinmelerini aynı ölçüde ya da daha iyi karşılayabilecek toplumsal biçimleri denemekten alıkonulmuşlardır.

Gittikçe artan baskı altında evlilik kurumunun yararcı temelinin bulandırılmasıyla cinsel roller, Viktorya devrindekileri utandıracak ölçüde gevşemiştir. *Viktorya devrinde yaşayan kişinin* kendi rolü, evliliğin işlevi ve değeri konusunda hiçbir kuşku yoktu. Ona göre evlilik, bencil çıkarlar için yapılmış ekonomik bir anlaşma, bedensel gereksinmelerini en rahat bir biçimde doyuracak ve vârislerini yaratacak bir yoldu. Karısı da görevlerinin ve ödüllerinin ne olduğunu açıkça biliyordu: Kendini, cinsel, ruhsal ve ev işi hizmetlerini ömür boyu kocasına adıyor, bunlara karşılık da yönetici sınıftan birisi tarafından uzun süre besleniyor ve korunuyordu —kendisi de— belli bir yaşa dek sınırlı bir biçimde çocuklarını denetliyordu. Günümüzde rol bölünmesinden doğan bu anlaşma, duygulara sarınıp öylesine kılık değiştirmiştir ki, milyonlarca yeni evli çift ve giderek eski evli çiftlerin çoğu bu anlaşmayı fark etmezler bile.

---

[7] Amerikalı kadınların yüzde 95'i evlenmekte, yüzde 90'ı da, çoğunlukla ikiden fazla çocuk doğurmaktadır. Çocuk sayısı bakımından ortada olan aileler (iki-dört çocuk) hâlâ çoğunluktadır; bu da artık, savaştan sonraki yılların doğum patlamasıyla açıklanamaz.

Ama bu ekonomik anlaşmanın bulandırılması, bunun sonunda cinsel rollerin karışması, kadının üzerindeki baskıyı hafifletmemiştir. Birçok durumda kadını, daha kolay zedelenebilir bir duruma sokmuştur. Ana babaların kararlaştırdığı açık-hesaplı evlilik anlaşmalarının ortadan kalkmasıyla, hâlâ bir altsınıfın üyesi olan kadın, erkeğin vazgeçilmez desteğini ve koruyuculuğunu elde edebilmek için canı sıkılan erkekleri avlayarak bu arada soğukkanlı görünmeye çalışarak umutsuz bir oyuna girişmiştir. Evlendikten sonra rollerin birbirine çakışması söz konusu olduğunda bu genellikle kocanın değil de kadının rolünden ödün vermesini gerektirir: Evlilik yemininin en çabuk utulan sözcükleri «sevmek ve korumak»tır — bu arada kadın «geçime katkıda bulunmak» için dışarıda çalışma ayrıcalığını, giderek kocasının öğrenim masraflarını karşılama ayrıcalığını kazanır. Hemen hemen her zaman, yalnız duygusal bakımdan değil, maddi yönlerden de evliliğin asıl yükünü kadın taşır. Çalışan bir kadın, kocasının işini de yüklenmiş olur.

Bu zamanını-doldurmuş kurumun ikinci kültürel desteği de evlilik deneyinin özelleştirilmiş olmasıdır: Her eş evliliğe, ana-babasının, arkadaşlarının başına gelenlerin kendi başına gelmeyeceğine inanarak girer. Yıkılmış Evlilik ulus çapında bir oyun, evrensel bir tutku olmuştur artık. Buna, evlilik ve boşanma el kitaplarının çok iyi iş yapması, kadın dergileri sanayi, çok zengin bir evlilik danışmanları ve psikiyatrları sınıfının türemesi, ayakbağı konusunda bir sürü fıkranın ve tekerlemenin doğması, TV'deki romantik öyküler, evlilik ve aile türünde kültür ürünlerinin yaygınlaşması (ör. *Lucy'yi Seviyorum* ya da *Babam Bilir*, Cassavetes'in *Yüzler*'i ve Albee'nin *Kim Korkar Hain Kurttan?*'ı gibi filmler ve oyunlar) tanıklık eder. Gene de insan her yerde «Biz Başkayız» diyerek meydan okuyan bir iyimserlikle karşılaşıyor: bu iyimserler de *mutlu evliliğin* gerçekleştirilebileceğini kanıtlamak için çevrelerindeki tek iyi (hiç değilse dıştan iyi görünen) evliliği örnek gösteriyorlar.

Cinselliğin özelleşmesi, «Valla, ben çok iyi bir anne olacağımı biliyorum» gibi yorumlarda ortaya çıkar. *Herkesin* hep böyle dediğini, artık «kötü» ana-baba ve «yetersiz» eş oldukları bilinen ana-babalar ya da arkadaşların bile evliliğe ya da ana-babalığa aynı inançla

başlamış olduklarını söylemek boşunadır. Zaten insan «kötü» bir evlilik yapmayı *seçer* mi? İnsan «kötü» anne olmayı seçer mi? Bu yalnızca «iyi»ye karşı «kötü» eş ya da kötü ana-baba olma sorunu olsa bile, iyiler ölçüsünde kötüler de bulunacaktır. Günümüzde geçerli olan evrensel evlilik ve ana-babalık düzeni içinde eşler de çocuklar da piyangodan iyiyi olduğu ölçüde kötüyü de çekebilirler. Aslında «iyi» ve «kötü»den oluşan her sınıf ister istemez eşit oranlarda kendisini yineleyecektir[8]. Böylece özelleştirme süreci, insanları başarısızlıklarından dolayı kurumu değil de kendilerini suçlamaya götürür: Kurumun yetersiz, giderek çürümüş olduğu hiç durmadan kanıtlansa da, gözlerindeki perdeler, insanları her nasılsa kendi evliliklerinin farklı olacağı inancına götürür.

Uyarıların hiçbir etkisi olmaz; çünkü insanların evlenme nedenlerinde mantığa yer yoktur. Herkesin kendi gözleri, kendi anababası vardır. Eğer kadın her türlü olumsuz kanıtı görmezlikten geliyorsa bu, onları görmek istemediğindendir. Denetimden çıkmış bir dünyada, bireye denetim *yanılsamasını* tattıran, ona güvenlik, koruma ya da sıcaklık sağlıyormuş gibi görünen kurumlar şu «özel» kurumlardır: Din, evlilik/aile ve son zamanlarda ruhçözümleme tedavisi. Oysa gördüğümüz gibi aile özel de değildir, bir sığınma yeri de değildir: tersine bütün toplumda yaygın olan ve bireyin artık dayanamayacağı hastalıklarla doğrudan bağlantılıdır — giderek bunların nedenidir.

Ama biraz önce incelediğimiz kültürel destekler (romantik sevginin evlilikle karıştırılması, evliliğin başlangıçtaki işlevlerinin, bu işlevleri sürdürmek için gerekli olan cinsel rollerin bulandırılması, denetim ve sığınma yanılsaması, cinselliğin özelleştirilmesi, gittikçe yabancılaşan bir çevre içinde yaşayan çağdaş insanın korkularını sömüren bütün bu şeyler) evlilik kurumunun nasıl olup da hâlâ gelişerek sürdüğü sorusunu yeterince yanıtlamaya yetmez. Ailenin

---

[8] Bu iyi/kötü ikilemi ne demektir aslında? Belki de bu adı değişmiş bir *sınıfsal* ayrımdır: Yıpranmış katı insana karşı duyarlı ve açık insan. Ne var ki, okumuş ya da üstsınıf ana-babaların çocukları her bakımdan daha talihli sınıfları, adları ve devralacakları mülk açısından daha ayrıcalıklı olsalar da çocuklar bütün sınıflarda eşit doğarlar —talihsizlerin çocukları sayıca ötekileri aşmıyorsa tabii— ve bu yolla başlangıçtaki eşitsizliği eşit oranlarda yinelerler.

sürmesini, yalnızca gericiliğe bağlamak çok kolay bir çözüm olur; böyle bir olumsuz neden, ailenin canlı bir kurum olarak yaşamasını sağlayamaz. Hayır, korkarım ki, evliliği, kadın hakları açısından yukarıda sıraladığımız dört özlü isteğin ölçüsüne vurursak bu kurumun gereksinmelerin bir kesimini —kendi zavallılığı içinde— hiç değilse, yukarıda ele aldığımız toplumsal deneyler ölçüsünde ya da onlardan daha iyi karşıladığını göreceğiz.

(1) Aile içinde kadınların üreme ve çocuk bakımı yükümlülüğünden kurtulmaları hemen hiç gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte kadınlar bu zorunlu yükün ağırlığından bir hizmetçi sınıfının yardımıyla (başka bir deyişle bazı tutsakların başka tutsaklara kişisel hizmetçi olarak verilmesiyle) bir ölçüde kurtulurlar — çağdaş evlilikte bu, jinekoloji, «aile planlaması» ve çocuk bakımı işinin gittikçe daha çok okullar, günlük bakım merkezleri, vb. tarafından devralınmasıyla sağlanır.

(2) Kadınlara ve çocuklara genellikle parasal *bağımsızlık* verilmese de bunun yerine geçen bir şey vardır: maddi *güvence.*

(3) Toplumun geniş kesiminin dışında bırakılan kadınlarla çocuklar aile biriminin içine alınırlar; aile, bu kabul edilmenin gerçekleştiği tek yerdir. Erkek, kadın ve çocuk arasındaki küçük alışverişin bir tek toplumsal kurum içine yoğunlaştırılmış olması, bu kurumdan vazgeçilmesini daha da güçleştirir.

(4) Cinsel baskının kaynağı olmasına karşın aile, evli çifte, doyurucu olmasa da düzenli bir cinsel yaşam, ailenin öteki üyelerine de yaşayabilecekleri tek uzun süreli ilişkiler olan «amaçlı-bastırılmış» ilişkiler sağlar.

Demek ki, evliliğin insanları kendisine çeken yaratıcı yanları vardır. Bu, bütünüyle bir kültürel benimsetme işi değlidir. Yüzde oranına vurulursa evlilik —hiç değilse bu umutsuz liberalleştirilmiş biçimiyle— bugüne dek denenen seçeneklerin çoğu ölçüsünde geçerlidir; gördüğümüz gibi yukardaki deneyler de, bazı gereksinmeleri sağlıyor, bazılarını sağlamıyor ya da gereksinmelerin hepsini ancak yarı yarıya sağlayabiliyordu. Üstelik evlilik, kendisine bile bile oynanan bir oyun olma ayrıcalığını da taşıyor.

Gene de evlilik, tanımı gereği, üyelerinin gereksinmelerini hiçbir zaman karşılayamayacaktır, çünkü temelinde baskıcı olan, düzeltme olanaklarını ancak şimdi ele geçirebildiğimiz biyolojik koşul çevresinde örülmüştür ve bu koşulu güçlendirmektedir. Bu kurum sürdükçe, kurumun içinde varolan baskıcı koşullar da sürecektir. Ne denli eskimiş olursa olsun evliliğin hâlâ doyurduğu duygusal ve ruhsal gereksinmeleri karşılayabilecek, ama bu kez daha iyi karşılayabilecek yeni seçeneklerden söz etme zamanı gelmiştir artık. Ne var ki, kadın hakları ölçeğimize göre her önerimizde, evliliğin sağladığından bir derece daha iyi bir başarı sağlamamız gerekecektir; yoksa tüm uyarılara karşın insanlar — evliliğin bir kerecik, yalnızca onlar için başarılı olacağı umuduyla gene de oltaya takılacaklardır.

SEÇENEKLER

Bir devrimcinin düşünebileceği değişmez tuzak her zaman, «Seçeneğiniz ne?» sorusu olmuştur. Bu soruyu soranın eline hazır bir plan *verebilseniz* bile, o plan kullanılmayacaktır: Birçok durumda soruyu soran yanıtı gerçekten bilmek istememektedir. Aslında bu çok yaygın bir saldırı taktiği, devrimci öfkeyi yolundan saptırıp kendi üzerine çevirme tekniğidir. Üstelik ezilenlerin başkalarını inandırmaya kalkışması gereksizdir. *Ezilenlerin* bilmeleri gereken tek şey içinde yaşadıkları düzenin onları mahvettiğidir.

Özel doğrultunun, organik olarak devrimci eylemin kendi içinden doğacağını bilmeme karşın burada «tehlikeli bir biçimde ütopik» bazı somut önerilerde bulunmaktan kendimi alamayacağım. Böylece hem köktenciliği benimsemeden önce Ben-Plandan-Sorumlu-Değilim Çizgisi'nin aklımı karıştırdığı günleri sevgiyle anmış, hem de ailenin yerine önerilen seçenekler konusunda imgelemin başarısızlığından doğacak siyasal tehlikelerin bilincinde olduğumu göstermiş olacağım. Daha önce de gördüğümüz gibi bu başarısızlığın birçok haklı nedeni vardır. Her şeyden önce tarihte, daha önce hiçbir kadın devrimi olmamıştır — kadın devrimciler olmuştur elbette, ama onlar hep erkek devrimciler tarafından kullanılmışlardır. Erkek devrimcilerse

toplumun kadın hakları açısından köktenci bir biçimde yeniden düzenlenmesi şöyle dursun, kadın eşitliği konusunda konuşmaktan öte bir şey yapmamışlardır. Gelecekteki bu toplumun edebiyatta yaratılmış bir imgesi bile yoktur elimizde; *ütopik* bir kadın hakları edebiyatı da bulunmamaktadır henüz. Üçüncü olarak aile birimi, yapısı gereği öyle bir özellik taşır ki, gördüğümüz toplumsal örgütlerin hepsinden çok daha derinlerine işler bireyin: Aile, insanı, sözcüğün tam anlamıyla, «yaşadığı yerde» etkiler. Ailenin insanın ruhunu, kendi yapısına göre nasıl biçimlendirdiğini gösterdim — öyle ki, sonunda birey, aileyi mutlak olarak kabul eder; başka bir seçenekten söz edilmesi ona çarpık gelir. Sonra seçeneklerin çoğunda, ailenin sağladığı, o azıcık duygusal sıcaklık bile tehlikeye giriyormuş gibi görünür ve bireyi paniğe sürükler. Şimdi vereceğim örnek bir insanın tek başına kâğıda aktardığı bir planın eksikliklerini taşıyacaktır. Bunların en son çözümler olarak ileri sürülmediğini, aslında okurun yukarıda sıralanan dört yapısal koşulu aynı ölçüde, ya da daha iyi bir biçimde yerine getirecek başka bir plan çizebileceğini aklınızdan çıkarmayın. Öyleyse aşağıdaki öneriler taslaktır ve eylemi dikte etmekten çok yeni alanlarda düşünmeyi sağlamak amacıyla yapılmıştır.

*
* *

İsteklerimiz zamanında yerine getirilebilirse 1984'ün yerine bulacağımız dünya ne olacak?

Herhangi bir devrimde sürdürülmesi gereken en önemli özellik *esnekliktir*. Öyleyse ben burada, aynı anda bir arada geçerli olan, *bazıları geçici, bazılarıysa gelecekte gerçekleşebilecek birçok olasılıktan* örülen bir program önereceğim. Birey, ilk on-yılda bir «yaşama biçimi»ni seçebilir, başka bir dönemde de başka bir yaşama biçimini deneyebilir.

(1) *Bekâr meslekleri.* Seçilen bir mesleğin gerekleri çevresinde örülmüş, bireyin toplumsal ve duygusal gereksinmelerini kendi özel iş yapısı içinde karşılayan bir bekârlık yaşamı, birçok birey için, özellikle geçiş döneminde, çekici bir çözüm olabilir.

Toplumun artık nüfus artışını istememesine karşın, bekârlık meslekleri nerdeyse yok olmak üzeredir. Eski bekârlık mesleklerinin, (örneğin temiz bir dinsel yaşam, saray meslekleri —soytarılar, müzikçiler, uşaklar, şövalyeler, sadık bendeler—) sonra kovboyların, denizcilerin, itfaiyecilerin, uzak yol kamyon şoförlerinin, detektiflerin, pilotların hep kendilerine özgü bir üstünlükleri olmuştur: bu mesleklerde bekâr olmanın hiçbir sakıncası yoktur. Ne yazık ki, bu rollerin hiçbirisi kadınlara açık değildir. Bekâr kadın rollerinin çoğu (örneğin evde-kalmış halalar, teyzeler, rahibeler, ya da cariyeler) hep cinsel açıdan tanımlanan rollerdir.

Birçok toplumbilimci artık, nüfus sorununa bir çözüm olarak, tanımı gereği çocuk sahibi olmamayı gerektiren «değişik yaşama biçimleri» önermektedirler. Richard Meier, daha önce yalnız erkeklere özgü ün getiren bekâr mesleklerinin (örneğin astronotluğun) artık kadınlara da açılmasını öneriyor. Meğer bu mesleklerin kadınlara açık olduğu durumlarda, (ör. hosteslik) mesleğin genellikle genç kadının cinsel çekiciliğinden temellendiğini, bu yüzden de daha iyi bir işe ya da evliliğe basamak olduğunu söylüyor. Sonra şunları ekliyor: «(Kadınların ev dışındaki çalışmaları konusunda) o kadar çok sınırlama vardır ki... meslek rollerini sevimsizleştirerek kadınların yüzde 90 ya da daha fazlasını, daha iyi bir seçenek olarak ev kadınlığına iten kültür çapında bir komplonun varlığından kuşkulanıyor insan.» Kültürümüzde hâlâ var olan bekâr mesleklerini kadınları da içine alacak biçimde genişleterek, bu türden daha çok meslek yaratarak, böylesi meslekleri çekici kılacak teşvik programları hazırlayarak, ana-baba olmayı istemeyen insanların sayısını kolaylıkla artırabiliriz.

(2) *«Birlikte-yaşama.»* Önceleri yalnız Bohem ya da aydın çevrelerinde görülen, şimdi —özellikle büyük kentte yaşayan gençler arasında— gittikçe yaygınlaşan «birlikte-yaşama» geniş bir toplumsal uygulamaya dönüşmektedir. «Birlikte-yaşama» hangi cinsten olursa olsun iki ya da daha çok eşin, süresi ilişkinin iç dinamiklerine göre değişen, yasal olmayan cinsel/arkadaşlık anlaşmasının esnek toplumsal biçimidir. Bu eşlerin anlaşmaları kendi aralarındadır; toplum buna hiç karışmaz, çünkü anlaşmada üremenin de üretimin de —bir

eşin ekonomik bakımdan ötekine bağlılığının da— yeri yoktur. Bu esnek birlikte-yaşama biçimi birçok insanın yaşamının büyük bir kesiminde seçeneği standart bir birim olarak yaygınlaştırılabilir.

Başlangıçta, geçiş döneminde, cinsel ilişkiler belki de, çift başkalarıyla yaşamayı seçse bile, tek-eşli (tek ölçütlü, bu durumda kadının istediği biçimde) olacaktır. Kesinlikle cinsel olmayan toplulukların bir arada yaşamayı sürdürdüklerini de görebiliriz («oda arkadaşları»). Bununla birlikte, birkaç kuşak boyunca aile-dışı bir yaşam sürdürdükten sonra ruhsal-cinsel yapımız öylesine kökten değişebilir ki, tek-eşli çiftler ya da «amaçlı-bastırılmış» ilişkiler bütünüyle tarihe karışabilir. Bunların yerine nelerin geçebileceğini ancak tahmin edebiliriz,— belki gerçek «grup evlilikleri», grup evlilikleri arasında büyük çocukların da katıldığı cinsel ilişkiler? Bilemeyiz.

Önerdiğimiz iki seçenek —bekâr meslekleri ve «birlikte yaşama»— uygulanmaktadır ama ancak toplumumuzun genel akışının dışında ya da normal bireylerin yaşamlarının kısa dönemlerinde. Biz bu seçeneklerin daha çok insanı, yaşamlarının daha uzun bir döneminde içine alacak, şimdi evliliği destekleyen kültürel teşvikleri bu alana aktaracak biçimde *yaygınlaştırılmasını* —sonunda bu seçeneklerin günümüzde evliliğin olduğu ölçüde yaygın ve onaylanan bir duruma getirilmesini— istiyoruz.

Peki, çocuklar ne olacak? Herkes yaşamının bir döneminde çocuk istemiyor mu? İnsanların artık gerçekten çocuk isteme durumuna ancak şimdi geldikleri yadsınamaz. Ama bu isteğin ne kadarının gerçek bir çocuk sevgisinden doğduğunu, ne kadarının başka gereksinmelere aktarılabileceğini bilmiyoruz. Ana-babalık zevkinin ancak çocuğu sakatlayarak elde edilebildiğini gördük: İnsanın egosunu çocukları yoluyla doyurmaya kalkması —baba açısından adını, mülkünü, sınıfını, etnik kökenini «ölümsüzleştirmek», anne açısından, varlığını annelikle kanıtlamak, çocuğu yoluyla yaşamaya kalkmak, kendi yapamadıklarını çocuktan beklemek— sonunda ya çocuğu ya da ana-babayı sakatlar ya da mahveder; ikisinin de kazanamadığı durumlarda her iki yanı da zedeler. Belki de ana-babalığı öteki işlevlerinden sıyırıp ayırdığımızda erkeklerde bile gerçek bir babalık içgüdüsü, küçüklerle kaynaşma yolunda yalın, bedensel bir

istek çıkacaktır ortaya. O zaman hiçbir şey yitirmiş olmayacağız çünkü bizim özlediğimiz düzenin temel isteği, çocuklarla herhangi bir biçimde gerçek alışveriştir. Aslında ana-babalık içgüdüsü diye bir şey varsa bu içgüdü, bugünkünden daha özgür bir biçimde ortaya dökülecek, bugün ana-babalığı cehenneme çeviren yüklerinden kurtulmuş olacaktır.

Bir de tersini düşünelim: ana-babalık içgüdüsü diye bir şey olmadığını anlarsak ne olacak? Belki de toplum bunca zaman bireyleri çocuk sahibi olmaya, ana-babalığa zorla hiçbir amacı olmayan birtakım ego çıkarları ekleyerek kandırıyordu. Belki bu eskiden kaçınılmaz bir zorunluluktu — ama artık bu ego gereksinmelerini daha kestirme bir yoldan doyurmanın zamanı gelmiştir. Doğal üreme zorunluluğu sürdükçe tehlikesi daha az olan kültürel zorlamalar yaratabiliriz. Ama öyle görünüyor ki, ana-babalığa ego yatırımı yapmaktan vazgeçilirse, yapay üreme geliştirilecek ve geniş ölçüde benimsenecektir.

(3) Ev halkı. Ego çıkarlarının dürtülerimiz arasından ayıklanıp çıkarılmasından sonra çocuklara duyulacak gereksinmeyi karşılayacağına inandığım bir sistemi özetleyeceğim burada. Bir kişinin ya da bir çiftin yaşamlarının belli bir noktasında, aile-boyu bir birim içinde çocuklarla birlikte yaşamak istediğini düşünelim. Üreme artık, normal bireyin yaşam amacı olmaktan çıksa da (üremeye bağlı olmayan bekârlığın ya da grup yaşama biçimlerinin birçok insanı yaşam boyunca, bazılarınıysa yaşamlarının büyük bir kesiminde doyurmak üzere nasıl yaygınlaştırılabileceğini gördük) bazı kimseler sürekli olarak topluluk içinde grup yaşamını seçebilirler, bazılarıysa bunu yaşamlarının belli bir kesiminde, özellikle çocukluk evresinde denemek isteyebilirler.

Böylece herhangi bir zamanda, nüfusun belli bir kesimi, üremeye bağlı toplumsal birimler içinde yaşamak isteyecektir. Aynı biçimde toplum da, sayıca azalarak da olsa, yeni bir kuşak yaratabilmek için üreme gereksinmesini sürdürecektir.

Nüfusun bir kesimi kendiliğinden, daha güvenilir bir seçkin grup oluşturacaktır, çünkü bu insanlar genellikle bulunmayan bir seçme

özgürlüğüne sahip olacaklardır. Günümüzde, evlenip belli bir yaşta çocuk sahibi olmayanlar cezalandırılırlar: Yalnız kalırlar, toplumun dışına atılırlar, acı çekerler; başka herkesin ömür boyu, kuşaklara bölünmüş başlıca özellikleri şovenlik ve kapalılık olan ailelerde yaşadığı bir toplumun kıyısına itilir. (Yalnız yaşamak ancak Manhattan'da kabul edilen bir şeydir, bu bile tartışılabilir.) Birçok kimse hâlâ evliliğe, aile baskısıyla, «mecbur kaldığı için», ekonomik nedenlerle, yaşama biçiminin seçimiyle hiç ilgisi olmayan daha başka nedenlerle zorlanmaktadır; oysa yeni üreme birimimiz olan sınırlı anlaşmada (aşağıya bakınız), çocuk bakımının ortadan kalkacak biçimde paylaşılmasından, ekonomik çıkarların bütünüyle ortadan kalkmasından, topluluğa katılan her üyenin bunu yalnızca istediği için yapmasından dolayı toplumsal birimlerdeki «dengesiz» üreme ortadan kalkmış olacaktır.

Ben bu birime, genişletilmiş aile değil de *ev halkı* diyeceğim. Aradaki ayrım önemlidir: Aile sözcüğü, biyolojik üremeyi, bir ölçüde cinselliğe bağlı işbölümünü, böylece kuşaklara geçen geleneksel bağımlılıkları, bunun sonunda ortaya çıkan egemenlik ilişkilerini düşündürür. *Ailenin* büyüklüğü —bu durumda «genişletilmiş» ailenin sayıca daha kalabalık olması— bu güç sıralanmasını azaltsa da ailenin yapısal tanımını değiştirmez. Oysa «ev halkı» belirsiz bir süre bir arada yaşamayı seçen, özel kişilerarası ilişkilere bağlı olmayan büyük bir insan topluluğunu gösterir.

«Ev halkı» nasıl yaşayacaktır?

Sınırlı anlaşma. Evliliğin yerine ev halkı düzeni geçerse, belki bu düzenin de —gerekirse— yasallaştırılması zorunluluğu doğacaktır. Çeşitli yaşlarda[9] on ya da daha fazla istekli yetişkinden oluşan bir grup, hep birlikte bugün genç bir çiftin evlenme izni alırken yaptığı gibi yaşama izni için başvuracak, belki bir çeşit tören yapacak, daha sonra da aynı biçimde ev kuracaktır. Bununla birlikte ev halkı olarak bir arada yaşama izni ancak belirli bir süre, belki yedi ilâ on yıl, ya da çocukların büyümesi için gereken en az süre neyse o kadar

9 Ev halkı düzeninin başka bir iyi yanı da, doğurganlık çağını geçirmiş yaşlı kişilerin istediklerinde ana-babalığı bütünüyle tadabilmelerini sağlamasıdır.

geçerli olacaktır — bu süre, bizim şimdi düşündüğümüzden çok daha kısa olabilir. Bu sürenin sonunda gruptakiler birlikte yaşamayı sürdürmek isterlerse, bu izni yenileyebilirler. Bununla birlikte hiçbir üyeden bu süreden sonra da anlaşmaya bağlı kalması beklenmeyecektir; birimin üyelerinden bazıları gruptan ayrılabilir, gruba yeni üyeler katılabilir. Birim bütünüyle dağılmaya da karar verebilir.

Kısa-süreli ev halkı düzeninin, aşağı yukarı on yıl süren dengeli topluluk birimlerinin, birçok iyi yanı vardır: Kuşaklar boyu geliştirilen aile şovenizmi, bir kuşaktan ötekine aktarılan önyargılar sona erecektir; çocukların yetiştirilmesi işine her yaştan insan katılacaktır; birçok yaş grubu bir tek toplumsal birim içinde toplanacaktır; kişilik, birkaç kişi (ve bunların hep aynı olan kişilik yapıları) yerine değişik kimselerin ilişkilerine açılacağından zenginleşecektir, vb...

Çocuklar. Her ev halkının belli bir yüzdesi —örneğin üçte biri— çocuklardan oluşacaktır. Bunların başlangıçta ev halkı arasındaki çiftlerin biyolojik çocukları olmaları ya da ilerde —birkaç kuşak bir arada yaşayan evhalkının, yetişkinlerin «kendi» çocuklarıyla özel bağlantılarını koparmalarından sonra— yapay bir biçimde üretilmiş ya da evlat edinilmiş çocuklar olmaları, hiç önemli olmayacaktır: Çocukların ilk bedensel bağımlılık dönemindeki (en az)a indirilmiş sorumluluk ev halkının tüm üyeleri arasında eşit olarak paylaşılacaktır.

Bu birim yapısı bakımından sağlam olsa da, doğal çocuk doğumu yöntemleri uygulandığı sürece «ev halkı»nın bütünüyle özgürleştirici bir toplumsal düzen olamayacağını unutmamamız gerekir. Dokuz aylık bir gebelik dönemi geçiren annenin bütün o sıkıntıların ve rahatsızlıkların ürününü kendisine «ait» sayması beklenebilir («Senin için neler çektim bir bilsen!»). Ama biz bu sahip olma isteğini kültürel destekleriyle birlikte ortadan kaldırmak istiyoruz; öyle ki, hiçbir çocuk *a priori* başka birisine üstün tutulmasın, her çocuk kendi başına sevilsin.

Peki ya gebelik içgüdüsü diye bir şey varsa? Ben böyle bir şeyin olduğundan kuşkuluyum. Kültürel üstyapıyı bir kez ayıkladıktan sonra cinsel içgüdü diye bir şey bulacağız belki; bu içgüdü de insanı normal olarak gebeliğe *götürür*. Sonra belki yavrular doğduktan

sonra da onlara bakma içgüdüsü diye bir şey doğuyor. Oysa gebelik içgüdüsü diye bir şey gereksizdir — doğa, insanlığın üremeyi denetimine alınmasını önceden planlamış olabilir mi? Ya, gebeliği isteten yalancı nedenler bir kez ortadan kaldırıldıktan sonra kadınlar artık hiç çocuk «yapmak» istemezlerse ne olacak? Yapay üretmenin henüz tam olarak geliştirilmediğini düşünürsek, bu bir felaket olmaz mı? Oysa kadınların, insan türüne karşı üremeyi sağlama konusunda hiçbir özel *zorunlulukları* yoktur. Kadınlar artık çocuk doğurmak istemezlerse, yapay yöntemlerin çok büyük bir hızla geliştirilmesi ya da hiç değilse kadınlara bu işi isteteeck doyurucu ödünlerin —yıkıcı ego yatırımlarının dışında bazı ödünlerin— sağlanması gerekecektir.

Yetişkinler ve büyük çocuklar gerek duyulduğu sürece bebeklere bakacaklardır ama —geniş ailede olduğu gibi— bu sorumluluğu paylaşan birçok yetişkin ve büyük çocuk bulunacağından, çocukbakımı işi zorunlu bir biçimde bir tek kişinin başında kalmayacaktır.

Yetişkin/çocuk ilişkisi, günümüzde en iyi ilişkilerin geliştirilmesi gibi olacaktır: Bazı yetişkinler belli çocukları ötekilere yeğleyecekler, bazı çocuklar da bazı yetişkinlerle birlikte olmak isteyeceklerdir — bunlar, bu bireylerin karşılıklı olarak bir arada sürdürmek istedikleri yaşam-boyu sürecek bağlılıklara, belki de üremeye-bağlı olmayan bir birim oluşturmaya dönüşebilir. Böylece bütün ilişkiler yalnızca sevgiye dayanacak, bağımlılıklarla, bunun sonunda doğan sınıfsal eşitsizliklerle yozlaşmayacaktır. Çok değişik yaşlardan insanlar arasında kalıcı ilişkiler yaygınlaşacaktır.

Yasal haklar ve aktarmalar. Kan bağlılıklarının zayıflaması ve kopmasıyla ailenin içindeki güç sıralanması yıkılacaktır. Yasal yapı —hâlâ gerekiyorsa ve gerektiği sürece— toplumumuzun temellerinde yatan demokrasiyi yansıtacaktır. Yasa karşısında kadınlar erkeklerle eşit olacaktır. Çocuklar artık «ana-babaların» koruyuculuğu altındaki «küçükler» olmaktan çıkacaklardır — eksiksiz yasal haklara kavuşacaklardır. Bunların dışında kalan bedensel eşitsizlikler de yasal olarak dengelenebilecektir: Örneğin bir çocuk dayak yediğinde bunu özel, yalınlaştırılmış «ev halkı» mahkemesine bildirecek ve hemen yasal hakkını alacaktır.

Çocuklara verilebilecek başka özel bir hak da hemen aktarılma

hakkıdır: Çocuk doğumla rastlantısal olarak girdiği ev halkını herhangi bir nedenle beğenmezse, o gruptan başka yere aktarılmasına yardım edilecektir. Öte yandan bir yetişkin —ev halkı arasında bir süre (yedi ilâ on yıl) yaşayan birisi— ayrılma isteğini mahkemeye sunacaktır; bu mahkeme de, bugünkü boşanma mahkemeleri gibi, o kişinin anlaşma koşullarını bozmaya hakkı olup olmadığına karar verecektir Yedi yıllık süre içinde, ev halkının aksamadan bir arada yaşayabilmesi için belli sayıda aktarma yapmak gerekebilir; bu da, bir çekirdek kaldığı sürece, o birimin dengesini bozmayabilir. (Aslında, gruba arada sırada katılan bu yeni kimseler ferahlatıcı bir değişiklik getirebilirler.) Bununla birlikte birim, kendini en iyi biçimde koruyabilme açısından, dağılmaktan, aşırı büyümeden ve/ya da sürtünmelerden kaçınmak için içe ve dışa aktarılacakların sayısında bir tavan saptamak zorunda kalabilir.

İşler. Ev işine gelince: Daha geniş-çaplı bir aile topluluğunda (on iki ilâ on beş kişi) ev işi de kolaylaşacaktır — daha büyük bir topluluk içinde yaşamanın getirdiği yakınlık yitirmeden, iki kişiden oluşan çekirdek aile birimindeki kayıplardan ve tekrarlardan (ör. üç ya da dört kişi için alış-veriş yapıp yemek pişirmekten) kaçınılmış olacaktır. Bu arada ev işleri eşit bir biçimde, nöbetleşerek yapılacaktır; ama sonunda sibernetikleşme ev işlerinin çoğunu ortadan kaldıracaktır.

Kent planlaması. Kentin planlanışı, binalar, eşyalar, her şey yeni toplumsal yapıyı yansıtacak biçimde değiştirilecektir. Kitle-ev-üretimi eğilimi sürecektir belki, ama evler, içinde yaşayacak insanlarca kendi gereksinmelerine ve zevklerine uygun bir biçimde planlanacak, giderek onlarca (belki prefabrike parçalardan) yapılacaktır. Evler yapılırken insanın kendi başına kalabileceği yerler de düşünülebilir: Ya her evin içinde özel odalar yapılır ya da kentte, değişik ev halklarından insanların paylaşacakları «dinlenme yerleri» yapılabilir ya da bunların her ikisi birden denenebilir. Bütün bunlar küçük bir kent ya da büyük bir kampus büyüklüğünde bir binalar topluluğu oluşturabilir. Belki de kampus daha açık bir örnektir: İsteğe göre kararlaştırılan küçük ev birimleri — sınırlı anlaşmanın gereksinmelerine göre kolaylıkla, çabucak kurulup sökülebilecek prefabrike bina

parçaları. Bu arada bütün topluluğun gereksinmelerini karşılayacak sürekli merkezi binalar (ör. «öğrenci birliği» gibi), bir toplantı salonu, yemekhaneler, büyük bilgisayarlı bir banka, çağdaş bir bildirişme merkezi, bilgisayarlarla donatılmış bir kitaplık ve film merkezi, sibernetikleşmiş bir toplumda gerekebilecek her şey.

Ekonomi. Ailenin sona ermesi, daha geniş ekonomik yaşamda da değişiklikler gerektirecektir. Nitelikçe değişme, yalnızca üremede değil, üretimde de kendini gösterecektir: Çocukların her türlü ilişkilerini gereksinmelerden temizlemek zorunda kaldığımız gibi burada da amaçlarımıza başarıyla ulaşabilmek için önce sibernetik ekonominin toplumsallaştırılmasında ağır işlerin eşit bir biçimde yeniden dağıtılmasını, sonunda da bütünüyle ortadan kaldırılmasını sağlamak zorunda kalacağız. Makinelerin daha da geliştirilmesi ve akıllıca kullanılmasıyla insanlar, ağır işten kurtulacaklardır; «iş» ücretten ayrılarak yeniden tanımlanacaktır: Artık çocuklar gibi yetişkinler de kendilerini istedikleri süre ciddi «oyunlar»a verebileceklerdir.

Sosyalist dönüşüm sırasında para ekonomisi sürdükçe, insanlar temel bedensel gereksinmelerini karşılamak için devletten yıllık bir gelir alabilirler. Bu gelirler yaş, iş, ün, köken gözetilmeden erkekler, kadınlar ve çocuklar arasında eşit olarak dağıtıldığında ekonomik sınıfsal sistemi bir anda düzeltebilir.

Eylemler. İnsanlar bu ütopyada ne yapacaklardır? Bunun bir sorun olacağını sanmıyorum. Her türlü tatsız işi gerçekten ortadan kaldırabilirsek, insanlar kendi sağlıklı ilgilerini geliştirecek zamanı ve gücü bulacaklardır. Şimdi ancak seçkinler arasında görülen o özel-ilgilerin-peşinde-zevk-alındığı-için-koşma tutumu belki de herkes için geçerli olacaktır.

Eğitim kurumlarımıza gelince: Toplumdan kopukluğu yüzünden okul düzeni çok yakın bir gelecekte bütünüyle ortadan kalkacaktır. Belki de okulların yerine zorunlu-olmayan «öğrenme merkezleri» açılacaktır. Bu merkezlerde hem ilk eğitim kurumlarımızın zorunlu işlevleri, temel yeteneklerin kazandırılması, hem de daha yüksek ustalıklar, her yaştan ya da her düzeyden çocuklar ve yetişkinlerin bilgilerinin geliştirilmesi birleştirilecektir.

İyi ama temel ustalıklar ne olacaktır? Örneğin resmi, sıralanmış

bir eğitimden geçmeyen bir çocuk ileri bir mimarlık öğrenimine nasıl ayak uyduracaktır? Şunu unutmamalıyız ki, kitaptan öğrenme, ilkokullarımızın programlarında önemli bir yer tutan ezbercilik, sibernetiğin etkisiyle kökten değişecektir — bu, kültür mekanizmasında en azından basım makinesinin bulunuşu ölçüsünde önemli, giderek alfabe ölçüsünde değerli niteliksel bir değişiklik olacaktır. McLuhan, bilgi özümleme aracı olarak yazıdan görsel imgelere dönüşün başladığını göstermiştir. Bilginin daha hızlı aktarılmasını sağlayan çağdaş araçların geliştirilmesiyle şu ya da bu etkinin ağır basmasını bekleyebiliriz. Sonra hem çocuklar hem de yetişkinler için akılda tutulması gereken bilgi *miktarı* büyük ölçüde azalacaktır, çünkü elimizin altında bilgisayar bankaları bulunacaktır. Bilgisayar bankaları çok daha ayrıntılı bilgiyi istenen anda sağlayabileceklerine göre insanın kafasında bilgi biriktirmesi gereksiz olacaktır. (Dünkü çocuklar hesap makinesinin çalıştırılmasına değil de çarpım tablosunu öğrendiklerine üzülüyorlar.) Kafada tutulması gereken temel bilgiler gene de yeni mekanik yöntemlerle, öğretme makineleriyle, plaklar ve typlerle, vb. çabucak öğrenilebilecektir: bütün bunlar kolayca sağlanabildiğinde temel ustalıkları öğreten zorunlu okullar ortadan kalkacaktır. Uzmanlaşmış bir meslek edinmeye çalışan bir yabancı öğrenci gibi çocuk da, tamamlaycı mekanik yöntemlerle, zorunlu temel «dil»i bir yandan öğrenecektir. Gerekli temel ustalık ve bilgilerin hem yetişkinler hem de çocuklar için aynı olacağı düşünülebilir: Bu da yeni makinelerin işletilmesi olacaktır. Herkesten programlama ustalığını öğrenmesi beklenecektir ama yıllar yılı dokuzdan beşe bilgi ezberlemek yerine, bu bilgiler o anda, özel konunun gerektirdiği sırada öğrenilecektir.

«Meslek seçmede kararsızlık»a gelince: Bugün size ilk «merak»larının çocukluktan bu yana değişmeden kaldığını, yetişkinlikte «meslekleri» olduğunu söyleyenler bunu çoğunlukla dokuz yaşından önce kararlaştırmışlardır[10]. Uzmanlaşmış meslekler devam ettiği sürece, bu dallar da günümüzde yetişkinlerin ana konularını ya da

[10] Günümüzde çocuklara —yalnızca itfaiyeci/hastabakıcı değil— geçerli meslekler konusunda gerçekçi bir fikir verilebilirse çocuklar özel ilgi alanlarını çok daha erken seçebilirler.

mesleklerini değiştirdikleri gibi değiştirilebilecektir. Ne var ki, meslek seçimi, dışardan zorlayıcı nedenlerle yapılmadığından, yalnızca konuya duyulan ilgiden kaynaklandığından, yolun ortasında meslek değiştirmeye pek rastlanmayacaktır. Günümüzde bir konuya karşı güçlü bir ilgi geliştirememek, çoğunlukla kültürün ve kültür kurumlarının yozlaşmasından doğmaktadır.

Böylece yeni iş ve eğitim kavramı, her yaştan insanın her düzeyde katıldığı ortaçağlardaki çıraklık sistemine benzeyecektir. Bugün akademik alanda olduğu gibi, çeşitli dalların iç dinamikleri kendi toplumsal örgütlerini yaratıp güçlendirecekler, aynı ilgiyi paylaşan başka insanlarla karşılaşma olacağını yaratacaklar ve bugün ancak seçkin birkaç kişiye, aydınlar sınıfına açık olan entelektüel ve estetik alanların herkesçe paylaşılmasını sağlayacaklardır. Şimdi ancak en iyi üniversitelerin en iyi bölümlerinde rastlanan toplumsal çevre, kendi yeteneklerini ta baştan geliştirmekte özgür olan kitlelerin yaşama biçimi olabilecektir: Bugün yalnız talihliler ya da azimliler «istedikleri» (çoğunlukla istediklerini sandıkları) şeyi yapabiliyorken o zaman erkek/kadın herkes yeteneğini sonuna dek geliştirme olanağına kavuşacaktır.

Ya da isterse geliştirmeyecektir — ama bu pek olmayacaktır, çünkü her çocuk başlangıçta insanlara, nesnelere, genel olarak dünyaya ve bu dünyayı döndüren şeylere karşı merak ve ilgi gösterir. Tatsız gerçeklerin merakını *söndürmesi* yüzünden çocuk ilgilerini kısmayı öğrenir, böylece sıradan, ilgisiz bir yetişkin olup çıkar. Oysa bu engelleri ortadan kadırırsak bütün insanlar yeteneklerini şimdiye dek yalnız en yüksek ve en zengin sınıfların ya da birkaç «dâhinin» yapabildiği ölçüde geliştireceklerdir. Her birey, ücret, ün ve güç gibi teşviklerden dolayı değil, seçtiği işe ilgi duyması yüzünden belki de bazen başkaları açısından toplumsal değeri olduğu için çalışacak, (bugün yalnız Sanat'ta görülen sağlıklı bir bencillik içinde) bir bütün olarak topluma katkıda bulunacaktır. Yalnızca toplumsal değeri olan ve hiçbir kişisel değer taşımayan iş, zaten makineler tarafından yapılacaktır.

*

* *

Demek ki, sibernetik toplumculuğun daha geniş bağlamı içinde, türün üremesi için ailenin yerine ev halkı seçeneğinin getirilmesiyle, bu arada tek başına ya da üremeye-bağlı-olmayan birimlerde yaşamayla, düşünülebilecek her türlü değişik yaşama biçimiyle, bugün aileden doğan ve insan mutluluğunu engelleyen temel ikilemlerin hepsi çözülecektir. Şimdi düşlediğimiz bu düzenin, neleri gerçekleştirebileceğini görmek üzere dört özlü isteğimize bir kez daha göz atalım.

(1) *Olabilecek her yola başvurarak kadınların çocuk doğurma yükünden kurtarılması ve çocuk-bakımının bütün toplumca, kadınlarla birlikte erkekler ve çocuklarca da benimsenmesi.* Bu, yerine getirilmiştir. Çocuk-*doğurma* işini teknoloji üstlenmiştir; eğer bu eski geleneklerimize ve ruhsal yapımıza ters düşerse (başlangıçta kesinlikle ters düşecektir) o zaman topluma, gebelik ve çocuk doğurma alanında yaptıkları özel katkıdan dolayı kadınları —bir çocuğa sahip olmanın yarattığı ego doyumunun dışında— ödüllendirmek üzere yeterli teşvik ve ödüllerin geliştirilmesi gerekecektir. Gördüğümüz gibi, çocuk-*yetiştirme* büyük ölçüde egemenlik baskısının sürdürülmesine, aile değerlerinin zorla benimsenmesine, bir birey olarak çocuğun mutluluğuyla çakışan daha başka ego çıkarlarına yol açmaktadır. Bireyin çıkarlarının toplumun bütünüyle çakıştığı bir düzende, bu baskıcı toplumsallaştırma sürecine artık gerek kalmayacaktır. Artakalan çocuk-yetiştirme sorumlulukları, kadınlar gibi erkekleri ve öteki çocukları da içine alacak biçimde eşit olarak paylaştırılacaktır. Bundan başka, yeni geliştirilen hızlı bildirişme yöntemleri çocuğun bu eşitlik-gözeten ilkel birime bağlılığını da azaltacaktır.

(2) *Herkesin ekonomik bağımsızlığa ve özerkliğe kavuşması.* Sibernetik toplumculuk düzeninde, sosyalist dönüşüm sırasında bile iş ücretten ayrılacak, üretim araçları bütünüyle halkın eline geçecek, yaratılan zenginlikler gereksinmeye göre, bireyin katkısının toplumsal değerinden bağımsız olarak bölüştürülecektir. Kadınların ve çocukların erkeğin emeğine bağımlılığını, bu arada başka her türlü emek sömürüsünü ortadan kaldırmayı amaçlayacağız. Her insan kendi yaşama biçimini özgürce seçebilecek, başka birisinin yaşamını altüst etmeden, istediği gibi değiştirebilecektir. Hiç kimse isteğinin

dışında herhangi bir toplumsal birime bağlanmaya zorlanmayacaktır, çünkü her insan bedensel bakımdan yetkinleşir yetkinleşmez tüm özerkliğini elde edecektir.

(3) *Kadınların ve çocukların topluma bütünüyle katılması.* Gerçekleşmiştir: Çocukluk kavramı yok edilmiş, çocuklar tüm siyasal, ekonomik ve cinsel haklarına kavuşmuşlardır; eğitim/iş etkinlikleri yetişkinlerinkinden hiçbir biçimde ayrı değildir. Bebekliğin ilk birkaç yılı içinde ana-babadan biri ya da ikisinin ruhsal bakımdan yıkıcı olan rastlantısal ana-babalığı yerine çocuğun bedensel rahatlığının sağlanması sorumluluğu çok sayıda insana yayılmıştır. Çocuk burada, gene yakın sevgi ilişkileri kuracaktır; ama tepeden inme bir «anne» ya da «baba»yla ilişkiler kurmak yerine artık, hangi yaştan ya da cinsten olursa olsun, kendi seçtiği insanlarla yakın ilişkiler geliştirecektir. Böylelikle tüm yetişkin-çocuk ilişkileri, iki yanlı olarak seçilmiş olacaktır — maddi bağımlılıklardan arınmış, eşit, içten ilişkiler. Buna uygun olarak çocuklar sayıca az olsalar da, ana-babaların tekellerine alınmış olmayacaklardır; herkese yarar sağlayacak biçimde, tüm toplumla özgürce karışacaklar, böylece gençlerin çoğu zaman üreme «içgüdüsü» diye adlandırılan, haklı meraklarını da gidermiş olacaklardır.

(4) *Cinsel özgürlük, sevgi, vb.* Buraya dek sevgiden ve özgürlükten hiç söz etmedik, çünkü bunların sorun yaratması için hiçbir neden yoktur: Bunları engelleyen hiçbir şey bulunmayacaktır artık. Tam özgürlük içinde insan ilişkileri, sonunda en iyi biçimde yeniden belirlenecektir. Bir çocuk kendi annesini tanımazsa, ya da hiç değilse ona, ötekilere göre özel bir önem vermezse, ilk sevgi nesnesi olarak annesini seçmesi (sonunda da bu sevgiden bazı engellemeler geliştirmesi) pek olası değildir. Çocuğun, ilk yakın bedensel ilişkisini, salt fiziksel bakımdan daha rahat olduğu için, kendi boyutlarındaki insanlarla kurması olasıdır; tıpkı başka her şey eşit kalmak koşuluyla, erkeklerle kadınların kendi cinslerinden insanlar yerine salt bedensel bakımdan daha uygun olduğu için birbirlerini seçmeyi yeğlemeleri gibi. Ama bu olmazsa, erkek çocuk cinsel bakımdan yetişkinlerle ilişki kurmayı seçerse, sonunda kendi genetik annesini bile seçse, o kadının bu cinsel yaklaşma isteğini reddetmesi için hiçbir *a priori*

neden olmayacaktır: çünkü aile-içi-zina yasağı, işlevini yitirmiş olacaktır. Geçici bir toplumsal yaşama biçimi olan «ev halkı», içinde, aile üyeleri arasında üremenin getireceği tehlikeler söz konusu olmayacaktır.

Böylece, aile-içi-zina yasağı olmadan, yetişkinler birkaç kuşak içinde daha doğal bir çok-biçimli cinselliğe, organ cinselliğine ve orgazm zevkine, sonunda bunların ikisini de *içine alan* bedensel/duygusal ilişkilere dönebileceklerdir. Çocuklarla olan ilişkilerde de çocuğun olanakları ölçüsünde —belki bugün bizim sandığımızdan çok daha büyük ölçüde— organ cinselliği bulunacaktır: ama organ cinselliği artık ilişkinin merkez odağı olmadığından, orgazmın bulunmaması ciddi bir sorun yaratmayacaktır. Yaş-gözetici ve eşcinsel cinsellik yasakları da, cinsel olmayan dostluklar da (Freud'un «amaçlı bastırılmış» sevgisi) ortadan kalkacaktır. Ruhsal yapımızdan, başka herkesi dışarda bırakan bedensel eş seçme (tekeşlilik) kavramı, bu arada İdeal Sevgili imgesi de silinip gideceğinden, tüm yakın ilişkiler bedensel ilişkiyi de içerecektir. Ama bu değişikliklerin ne kadar zaman alacağı, hangi biçimlerde ortaya çıkacağı tahminlere kalıyor. Özel nitelikler bizi ilgilendirmiyor burada. Biz, yalnızca özgün cinsellik için gerekli önkoşulları saptayacağız: bunlar ne biçime girerse, girsin, bugün elimizde bulunanlardan kesinlikle daha iyi, sözcüğün en gerçek anlamıyla «doğal» olacaktır.

Geçiş aşamasında, ev halkı içinde yetişkin organ cinselliği ve eşlerin başkalarını dışlarında bırakmaları, birimin sürtüşmesiz, iyi işlemesi için gözetilmesi gereken bir şeydir: böylece cinsel eşler arasındaki sürtüşmelerin yarattığı iç gerginlikler en aza indirgenmiş olacaktır. Zaten temelde, özgür duygusal gereksinmeler çevresinde düzenlenmiş bir ruhsal yapının ne olması *gerektiği* konusunda kuramları zorla önermek gerçekçi olmaz. Cinsel mülkiyeti ortadan kaldırma yolundaki bireysel çabaların her zaman geçersiz olması bu yüzdendir. Bu fiziksel düzenlemeyi yaratan kurumları yıkmaya yoğunlaşsak, çok daha iyi ederiz; böylece sonunda ruhsal cinselliğimizi temelinden yeniden kurabilmemiz (ya da yıkabilmemiz mi demeliyim acaba?) olanağı doğacaktır.

Yukarıda, kadın (feminist) devriminin genel yönünü de canlı ola-

rak göstermek amacıyla çok kaba bir plan çizdim: Hem üreme hem de üretim aynı anda baskıcı olmayan bir biçimde yeniden düzenlenecektir. Çocukların, fiziksel bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz ayrılacakları ya da dağılacakları bir birim, gücü ve ayrıcalıkları aktarmaktan çok (ataerkilliğin temeli, emek yoluyla kazanılan mülkün miras yoluyla devralınmasıdır) ivedi gereksinmelere hizmet edecek bir birim içinde doğmaları, güç, cinsel baskıcılık ve kendi kültürünü yüceltme ruhunu ortadan kaldıracaktır. Aile şovenizmi, doğum yoluyla gelen sınıf ayrıcalığı yok olup gidecektir. Ananın çocuğa olan kan bağı, sonunda kopacaktır —erkeklerde «yaratıcı» çocuk doğurmaya karşı gerçekten bir kıskançlık varsa, cinsellikten bağımsız bir yaşam yaratma araçları yakında elimize geçecektir— öyle ki, bugün artık hantal, yetersiz ve acılı olduğu herkesçe kabul edilen gebeliğe başvurulsa bile, bu yalnızca yüz kızartıcı bir eski alışkanlık olarak yinelenecektir; tıpkı kadınların bugün düğünlerinde bakireliği gösteren beyaz gelinlik giymeleri gibi. Sibernetik toplumculuk tüm insanlara yalnızca maddi gereksinmelerine dayalı bir geçim sağlayarak ekonomik katmanları ve her türden emek sömürüsünü ortadan kaldıracaktır. Sonunda, çocuklar için olduğu gibi büyükler için de iş (tatsız işler) ortadan kalkacak ve bunun yerini (karmaşık) oyunlar, salt zevk alındığı için yapılan bir etkinlik alacaktır. Anneliğin ve engelleyici aile-içi-zina yasağının ortadan kaldırılmasıyla cinsellik yeniden topluma kazandırılacak, bu da sevginin hiç kısıtlanmadan, rahatça akmasını sağlayacaktır.

DİNLE KÜÇÜK ADAM
Wilhelm Reich
7. basım
CİNSEL DEVRİM
Wilhelm Reich
4. basım
KİŞİLİK ÇÖZÜMLEMESİ
Wilhelm Reich
2. basım
BEDENSEL BOŞALMANIN İŞLEVİ
Wilhelm Reich
2. basım
FAŞİZMİN KİTLE RUHU ANLAYIŞI
Wilhelm Reich
2. basım
CİNSEL AHLÂKIN BOYGÖSTERMESİ
Wilhelm Reich
2. basım
GELECEĞİN ÇOCUKLARI
Wilhelm Reich
DİRİMİN ÖLDÜRÜLÜŞÜ
Wilhelm Reich
BAŞI DERTTE İNSANLAR
Wilhelm Reich
İNSANIN DOĞADAKİ YERİ
Wilhelm Reich
REİCH FREUD'U ANLATIYOR
Wilhelm Reich
KANSER
Wilhelm Reich
SEVME SANATI
Erich Fromm
9. basım
SEVGİNİN VE ŞİDDETİN KAYNAĞI
Erich Fromm
5. basım
SAĞLIKLI TOPLUM
Erich Fromm
2. basım
İNSANDAKİ YIKICILIĞIN KÖKENLERİ I
Erich Fromm
2. Basım
İNSANDAKİ YIKICILIĞIN KÖKENLERİ II
Erich Fromm

BİLİM KİTAPLARI

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇIŞ
Erich Fromm
2. basım
UMUT DEVRİMİ
Erich Fromm
TARİHÖNCESİ EGE I
George Thomson
2. basım
TARİHÖNCESİ EGE II
George Thomson
2. basım
İLK FİLOZOFLAR
George Thomson
AİSKHYLOS VE ATİNA
George Thomson
ESKİ TOPLUM I
Lewis Henry Morgan
ESKİ TOPLUM II
Lewis Henry Morgan
FAŞİZMİN ANALİZİ
Maria - A. Macciocchi
2. basım
İNSAN VE KENT
Henri Laborit
ALTIN DAL I
James G. Frazer
ALTIN DAL II

FREUD KİTAPLIĞI

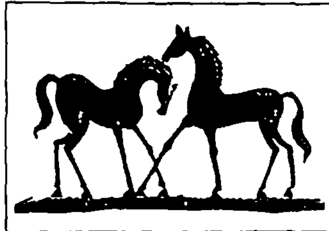
DÜŞLERİN YORUMU I
Sigmund Freud
DÜŞLERİN YORUMU II
Sigmund Freud
ESPRİLER VE BİLİNÇDIŞI İLE İLİŞKİLERİ
Sigmund Freud

KADIN I — Genç Kızlık Çağı
Simone de Beauvoir
7. basım
KADIN II — Evlilik Çağı
Simone de Beauvoir
7. basım
KADIN III — Bağımsızlığa Doğru
Simone de Beauvoir
7. basım
BİR GENÇ KIZIN ANILARI
Simone de Beauvoir
5. basım
KADINLIĞIMIN HİKÂYESİ
Simone de Beauvoir
4. basım
OLGUNLUK ÇAĞI I
Simone de Beauvoir
OLGUNLUK ÇAĞI II
Simone de Beauvoir
KADININ EVRİMİ I
Evelyn Reed
2. basım
KADININ EVRİMİ II
Evelyn Reed
BİLİMDE CİNS AYRIMI
Evelyn Reed
KADIN BİLİNCİ, ERKEK DÜNYASI
Sheila Rowbotham
CİNSEL POLİTİKA
Kate Millett
2. basım
ANALAR
Robert Briffault

YASIMI TUTACAKSIN
Dominique Lapierre
Larry Collins
7. basım
KÖRLEŞME
Elias Canetti
3. basım
SÖZCÜKLER
Jean - Paul Sartre
3. basım
YAŞAM YOLU I
Anton Makarenko
2. basım
YAŞAM YOLU II
Anton Makarenko
KONUK KIZ
Simone de Beauvoir
4. basım
BAŞKALARININ KANI
Simone de Beauvoir
2. basım
SUÇSUZLAR (Sacco ile Vanzetti)
Howard Fast
3. basım
ELİSE YA DA GERÇEK YAŞAM
Claire Etcherelli
2. basım

PAYEL YAYINEVİ— Cağaloğlu Yokuşu
Evren Han Kat: 3. No: 51
Cağaloğlu - İstanbul

Tel: 528 44 09 - 511 82 33

Fax: 528 44 09